

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

**ΔΙΚΤΥΟ
ΚΑΣΤΡΩΝ**

από το Βυζάντιο
στην Οθωμανοκρατία

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Νιόβη Μπούζα

ΚΕΙΜΕΝΑ

Τελική επεξεργασία: Νιόβη Μπούζα, Στεφανία Σκαρτσή

Τεκμηρίωση: Σοφία Χρυσοχόου, Ηρώ Δερμιτζάκη, Νίκος Καλογερόπουλος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ – ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αρχείο ΔΒΜΑ (φωτογράφοι Κώστας και Μιχάλης Ξενικάκης)

Εξαίρεση αποτελούν οι φωτογραφίες στις οποίες σημειώνεται κατά περίπτωση η προέλευση από τα αρχεία των Εφορειών Αρχαιοτήτων Λακωνίας, Μεσσηνίας, Ηλείας, Αργολίδας, Αχαΐας, Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Άρτας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων και Κέρκυρας.

ΤΕΛΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΣΧΕΔΙΩΝ

Ισιδωρος Πλακωτάρης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Στέλλα Δρένη

Έφη Μεραμβελιωτάκη

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΛΟΓΟΤΥΠΟ

Ελισάβετ Κελίδου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Ελισάβετ Κελίδου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Κ. Πλέτσας – Ζ. Κάρδαρη Ο.Ε.

Υπουργείο Πολιτισμού | Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

© 2025

Απαγορεύεται η εν όλω ή εν μέρει ανατύπωση, αναδιανομή ή αναπαραγωγή των κειμένων και του εμποτικού υλικού του βιβλίου, χωρίς την έγγραφη άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού.

ISBN: 978-960-386-773-9

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Πολιτιστική διαδρομή: Δίκτυο κάστρων από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία». Το έργο υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης – NextGenerationEU.

Υπουργείο Πολιτισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΡΓΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ – ΕΠΟΠΤΕΙΑ – ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΟΥ

Ιουλία Παπαγεωργίου, Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Διεύθυνσης
Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ – ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ

Στεφάνια Σκαρτσή, Αρχαιολόγος
Νιόβη Μπούζα, Αρχαιολόγος

ΕΠΙΒΛΕΨΗ

Στεφάνια Σκαρτσή, Αρχαιολόγος
Νιόβη Μπούζα, Αρχαιολόγος
Σοφία Σταυριανοπούλου, Αρχαιολόγος

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΟΡΙΣΜΕΝΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Σοφία Χρυσοχόου, Αρχαιολόγος (Ιούλιος 2022-Ιούνιος 2025)
Ηρώ Δερμιτζάκη, Αρχαιολόγος (Ιούλιος 2022-Ιούνιος 2024)
Κωνσταντίνος Ρούσσος, Αρχαιολόγος (Ιούλιος-Οκτώβριος 2022)
Νίκος Καλογερόπουλος, Αρχαιολόγος (Νοέμβριος 2022-Οκτώβριος 2024)
Βαρβάρα Βαλάκου, Αρχιτέκτονας Μηχανικός (Ιούλιος 2022-Νοέμβριος 2023)
Κυριακή Γεωργιάδου, Αρχιτέκτονας Μηχανικός (Δεκέμβριος 2023-Μάρτιος 2024)
Ισίδωρος Πλακωτάρης, Αρχιτέκτονας Μηχανικός (Μάρτιος 2024-Ιούλιος 2025)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ – ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Κυριακή Σπυροπούλου
Αθηνά Τσερεντζούλια
Αντώνης Βεντούρης

Οι εργασίες για την υλοποίηση του έργου πραγματοποιήθηκαν με την υποστήριξη των παρακάτω

Εφορειών Αρχαιοτήτων:

Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Αργολίδας, Αρκαδίας, Άρτας, Αχαΐας, Ζακύνθου, Ηλείας, Θεσπρωτίας,
Ιωαννίνων, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας και Ιθάκης, Κορινθίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Πρέβεζας.

Το έργο υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης - NextGenerationEU.

Υπουργείο Πολιτισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

www.castleroute.culture.gov.gr

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΙ / 13

Π.Ε. ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Ακροκόρινθος / 25

Αγιονόρι / 37

Π.Ε. ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Κάστρο Λάρισα / 45

Πιάδα / 53

Παλαμήδι / 59

Ακροναυπλία / 69

Μπούρτζι / 81

Π.Ε. ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Καρύταινα / 93

Παράλιο Άστρος / 101

Π.Ε. ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Μυστράς / 109

Γεράκι / 125

Μονεμβασία / 137

Βάτικα / 155

Κελεφά / 161

Π.Ε. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Καλαμάτα / 169

Μίλα / 175

Ανδρούσα / 183

Κορώνη / 191

Μεθώνη / 203

Παλαιόκαστρο / 215

Νιόκαστρο / 221

Κυπαρισσία / 233

Π.Ε. ΗΛΕΙΑΣ

Χλεμούτσι / 243

Γλαρέντζα / 251

Π.Ε. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Ζάκυνθος / 259

Π.Ε. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Κάστρο Αγίου Γεωργίου / 271

Άσος / 281

Π.Ε. ΑΧΑΪΑΣ

Πάτρα / 293

Ρίο / 301

Π.Ε. ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

Αντίρριο / 311

Ναύπακτος / 319

Δραγαμέστο / 333

Βόνιτσα / 339

Άκτιο / 347

Π.Ε. ΛΕΥΚΑΔΑΣ

Αγία Μαύρα / 355

Π.Ε. ΠΡΕΒΕΖΑΣ

Πάργα / 369

Ανθούσα / 377

Πέντε Πηγάδια / 385

Π.Ε. ΑΡΤΑΣ

Άρτα / 393

Π.Ε. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωάννινα / 403

Π.Ε. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Κιάφα / 417

Μαργαρίτι / 425

Ηγουμενίτσα / 431

Π.Ε. ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Παλαιό Φρούριο / 439

Νέο Φρούριο / 453

Κασσιώπη / 461

Γαρδίκι / 467

Αγγελόκαστρο / 473

**ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ
ΥΛΙΚΟΥ / 480**

**ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ
ΑΝΑΓΝΩΣΗ / 485**

Πρόλογος της Υπουργού Πολιτισμού

Η αξιοποίηση των Πολιτιστικών Διαδρομών ως εργαλείου διαπεριφερειακής και διακρατικής διασύνδεσης και ανάδειξης της ιδιαίτερης πολιτιστικής ταυτότητας και ενίσχυσης της τοπικής ανάπτυξης δεν είναι πρόσφατη. Από το 1987, όταν το Συμβούλιο της Ευρώπης εγκαινίασε επίσημα τον θεσμό των Πολιτιστικών Διαδρομών, μέχρι σήμερα, το συγκεκριμένο «εργαλείο» έχει αποδείξει τη δυναμική του, όχι μόνο ως μέσο προβολής της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και ως μοχλός κοινωνικής, οικονομικής και τουριστικής ενδυνάμωσης των περιοχών που το υιοθετούν. Η Ελλάδα ήταν εξ αρχής παρούσα σε αυτή την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία και διατηρεί σταθερά ενεργό ρόλο, αναδεικνύοντας τον πλούτο και τη διαστρωμάτωση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

Οι Πολιτιστικές Διαδρομές, ωστόσο, συνιστούν κάτι πολύ πιο ευρύ και πιο σύνθετο από ένα τουριστικό προϊόν. Αποτελούν συνεκτικά και ολοκληρωμένα δίκτυα, που ενσωματώνουν και διασυνδέουν φυσικά και εννοιολογικά πολιτιστικά τοπία, μνημεία και υποδομές ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών γύρω από κοινούς θεματικούς άξονες με οργανωμένη αφήγηση και ιστορική συνοχή. Καταργώντας τον αποσπασματικό χαρακτήρα της συνήθους πολιτιστικής εμπειρίας, προτείνουν ενιαίες, στοχευμένες και συνδυαστικές περιηγήσεις, ενισχύοντας τη συνοχή και τη διαλειτουργικότητα μεταξύ πολιτισμού, τουρισμού και τοπικής οικονομίας. Οι Πολιτιστικές Διαδρομές δημιουργούν νέες ευκαιρίες ανάδειξης λιγότερο προβλεπόμενων περιοχών, αποσυμφορώντας ταυτόχρονα δημοφιλείς, αλλά ιδιαίτερα επιβαρυνμένους προορισμούς, αμβλύνοντας τις αρνητικές επιπτώσεις του υπερτουρισμού και ενθαρρύνοντας τη βιώσιμη κατανομή της επισκεψιμότητας στον εθνικό χάρτη. Υπό αυτή την έννοια, συνιστούν εξαιρετικά αποτελεσματικά μέσα κατάρτισης και άσκησης εφαρμοσμένης πολιτιστικής, αλλά και κοινωνικής και περιβαλλοντικής, πολιτικής.

Το Υπουργείο Πολιτισμού έχει ενσωματώσει στρατηγικά το πρότυπο των Πολιτιστικών Διαδρομών στο αναπτυξιακό του οπλοστάσιο, ως σημαντικό πυλώνα της Πολιτιστικής Χάρτας Ανάπτυξης και Ευημερίας, του οδικού, δηλαδή, χάρτη άσκησης πολιτιστικής πολιτικής, με σκοπό την ανάδειξη του Πολιτισμού ως στρατηγικού αναπτυξιακού πόρου και παράγοντα κοινωνικής συνοχής και ευημερίας της χώρας. Μέσα από τη σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σύγχρονες πολιτιστικές εκφράσεις, τοπικά προϊόντα και κοινωνικές δράσεις, οι διαδρομές ενισχύουν τη συνολική ελκυστικότητα και ανταγωνιστικότητα κάθε περιοχής.

Υπό το πρίσμα αυτό, το Υπουργείο προχώρησε στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση πέντε θεματικών Πολιτιστικών Διαδρομών με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, με συνολικό προϋπολογισμό 2.500.000 ευρώ, οι οποίες συνδυάζουν επιστημονικά τεκμηριωμένο σχεδιασμό, στοχευμένες παρεμβάσεις σε μνημεία και χώρους, αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών και στενή συνεργασία με τις αυτοδιοικητικές αρχές και τους τοπικούς φορείς.

Μία από τις πιο σημαντικές και εμβληματικές διαδρομές είναι αυτή με θέμα το «Δίκτυο κάστρων – από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία». Σχεδιασμένη και υλοποιημένη από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, η διαδρομή περιλαμβάνει 48 κάστρα στην Πελοπόννησο, τη Δυτική Ελλάδα, τα

Ιόνια Νησιά και την Ήπειρο, μνημεία που αφηγούνται με τρόπο μοναδικό την εξέλιξη της οχυρωματικής τέχνης, και δι' αυτής την πολυκύμαντη διαδρομή του ελλαδικού χώρου από τη Βυζαντινή περίοδο έως και τα χρόνια της Επανάστασης του 1821.

Ο σχεδιασμός της έγινε με επιστημονικά, αλλά και πρακτικά, κριτήρια κατόπιν ιστορικής και αρχαιολογικής έρευνας. Βασικός στόχος είναι η ανάδειξη τόσο των μεγάλων και αναγνωρίσιμων κάστρων, όσο και των μικρότερων και λιγότερο προβεβλημένων οχυρώσεων στο ευρύ κοινό, μέσω της ένταξής τους σε δευτερεύουσες ή συμπληρωματικές διαδρομές. Η επιλογή έγινε με γνώμονα την επισκεψιμότητα, την εγγύτητα σε μεγάλους οδικούς άξονες και την τουριστική δυναμική της κάθε περιοχής. Πέραν της επιτόπιας περιήγησης με φυσική παρουσία –με ειδική μέριμνα και διευκολύνσεις για ΑμΕΑ– το έργο παρέχει τη σημαντική προσθήκη της προσβασιμότητας με ψηφιακά μέσα δια του διαδικτύου. Το συνολικό αποτέλεσμα υπηρετεί τη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν και τη διάδραση του επισκέπτη με τους τόπους και τα μνημεία, χάρη στη σύγχρονη οπτική και τα εργαλεία αφήγησης, που προσφέρουν ευχάριστη και βιωματική εμπειρία.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί τον επίσημο οδηγό της Πολιτιστικής Διαδρομής του Δικτύου Κάστρων. Πρόκειται για ένα έργο συλλογικό, καρπό της γόνιμης συνεργασίας μεταξύ επιστημόνων και επαγγελματιών διαφόρων κλάδων και ειδικοτήτων, που εργάστηκαν με συνέπεια και μεράκι. Στόχος του οδηγού είναι να καταστήσει τη διαδρομή εύληπτη και φιλική προς το κοινό, με συνοπτικά, κατατοπιστικά κείμενα, πλούσιο φωτογραφικό υλικό και κατάλληλα υπομνηματισμένα τοπογραφικά διαγράμματα. Η παρουσίαση των κάστρων οργανώνεται γεωγραφικά, καλύπτοντας 16 Περιφερειακές Ενότητες, από την Κορινθία μέχρι την Κέρκυρα.

Η έκδοση αυτή αποτυπώνει τη φιλοδοξία να ξανασυστήσουμε το πολιτιστικό μας κεφάλαιο με τρόπο σύγχρονο, δυναμικό και λειτουργικό. Η Πολιτιστική Διαδρομή «Δίκτυο κάστρων» δεν είναι μόνο μια πρόταση περιήγησης. Είναι μια αφορμή για επανασύνδεση με την ιστορική μνήμη, για ενεργοποίηση της τοπικής δυναμικής, για αναβάθμιση της πολιτιστικής εμπειρίας. Είναι ένα ζωντανό παράδειγμα του πώς η πολιτιστική κληρονομιά, όταν εντάσσεται σε έναν οραματικό και βιώσιμο σχεδιασμό, μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον.

Για την εξαιρετική δουλειά και την επένδυση της γνώσης, που έχει επενδυθεί σε αυτό το έργο, οφείλονται θερμές ευχαριστίες και συγχαρητήρια προς τα στελέχη και την Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού Ιουλία Παπαγεωργίου, καθώς και όλους τους λοιπούς συνεργάτες και συντελεστές.

Δρ Λίνα Μενδώνη

Υπουργός Πολιτισμού

Πρόλογος του Γενικού Γραμματέα Πολιτισμού

Η πολιτιστική διαδρομή «Δίκτυο κάστρων - από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία», μέρος της οποίας αποτελεί η παρούσα πολύτιμη έκδοση, είναι ένα έργο που μελέτησε, σχεδίασε και υλοποίησε η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων με τη χρηματοδότηση του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της οριζόντιας δράσης «Δημιουργία Πολιτιστικών Διαδρομών» του Υπουργείου Πολιτισμού.

Στο πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της γεωγραφικής ενότητας που διασχίζει η διαδρομή, από την Πελοπόννησο και τη Δυτική Ελλάδα στα Ιόνια Νησιά και την Ήπειρο, σαράντα οκτώ (48) κάστρα που χρονολογούνται από τη βυζαντινή περίοδο μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821, στέκονται αδιάσειστοι μάρτυρες της ελληνικής ιστορίας και της πολιτιστικής πολυμορφίας της.

Οι οχυρωματικές κατασκευές, σύνθετα, τεχνικά έργα Βυζαντινών, Φράγκων, Ενετών, Οθωμανών χτισμένα σε καίριες και στρατηγικής σημασίας γεωγραφικές θέσεις, διηγούνται την ιστορική πορεία των τοπικών κοινοτήτων, τις αλλαγές στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που συντελέστηκαν μέσα στους αιώνες ενώ παράλληλα αποτέλεσαν σημαντικούς σταθμούς των οδών, των εμπορικών και πολιτιστικών ανταλλαγών των λαών της Μεσογείου.

Με το έργο αυτό προσφέρεται στο ελληνικό και διεθνές κοινό μία πολιτιστική διαδρομή φυσικής και ψηφιακής περιήγησης στα κάστρα που περιλαμβάνει, με λεπτομερείς ενημερωτικές σημάνσεις στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα και σε γραφή Braille, με σημειακές επεμβάσεις που έχουν γίνει κατά περίπτωση στα ίδια τα μνημεία, ενώ παράλληλα έχει παραχθεί εύληπτο εποπτικό υλικό σε έντυπη και ψηφιακή μορφή.

Για την αρχαιολογική αυτή περιήγηση από τις επάλξεις των κάστρων της Κορινθίας, της Πελοποννήσου, της Δυτικής Ελλάδας, της Ηπείρου και των Ιονίων Νήσων έως τους προμαχώνες των κάστρων της Θεσπρωτίας και της Κέρκυρας, που είναι προσβάσιμα μέσω των σύγχρονων οδικών αξόνων και θαλάσσιων πλοών, οφείλονται θερμά συγχαρητήρια στην Προϊσταμένη και τα στελέχη της Δ/σης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων που, με τη συνεργασία των Εφορειών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, επέτυχαν τη δικτύωση και την ανάδειξη ενός τόσο σημαντικού μνημειακού αποθέματος της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας.

Γεώργιος Διδασκάλου

Γενικός Γραμματέας Πολιτισμού

Πρόλογος της Γενικής Διευθύντριας Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η παρούσα έκδοση, που θα διατεθεί και σε μορφή e-book, αποτελεί τον οδηγό του έργου «Πολιτιστική διαδρομή: Δίκτυο κάστρων - από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία», το οποίο υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, στο πλαίσιο της ευρύτερης Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού για τη δημιουργία πέντε πολιτιστικών Διαδρομών.

Στον κεντρικό άξονα του έργου σχεδιάστηκε μία διαδρομή περιήγησης σε 48 κάστρα και οχυρώσεις της Πελοποννήσου, της Δυτικής Ελλάδας, των Ιονίων Νήσων και της Ηπείρου, που οικοδομήθηκαν από τη Βυζαντινή περίοδο μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821, παρέχοντας σημαντικές επιστημονικές πληροφορίες για τους μετασχηματισμούς της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου στον ελλαδικό χώρο. Στη βασική διαδρομή περιλήφθησαν εξέχοντα κάστρα, ενώ στις δευτερεύουσες διαδρομές οχυρωματικά έργα λιγότερο γνωστά, προκειμένου και αυτά να προβληθούν στο ευρύ κοινό.

Σε όλα τα κάστρα, που περιλαμβάνονται στην περιήγηση, τοποθετούνται πινακίδες σήμανσης της διαδρομής και πινακίδες πληροφόρησης σε όσα δεν διέθεταν. Επιπλέον, στο εσωτερικό ορισμένων κάστρων πραγματοποιήθηκαν σημειακές επεμβάσεις φροντίδας, αποκατάστασης των λιθόστρωτων προσβάσεων και οριοθέτησης των διαδρομών περιήγησης. Η πολιτιστική διαδρομή θα είναι, επίσης, προσβάσιμη και μέσω ιστοσελίδας, που δημιουργείται στο πλαίσιο του έργου.

Για την υλοποίηση του έργου, που διευκολύνει το ευρύ κοινό να επισκεφθεί -με φυσική παρουσία ή μέσω της τεχνολογίας- τα εντυπωσιακά αυτά οχυρωματικά μνημεία της χώρας, απευθύνονται θερμά συγχαρητήρια στην Προϊσταμένη Ιουλία Παπαγεωργίου και στα στελέχη της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, καθώς και στις Εφορείες Αρχαιοτήτων και στους λοιπούς συντελεστές που συνεργάστηκαν για την επιτυχή ολοκλήρωση του αξιόλογου, όσο και δύσκολου εγχειρήματος.

Δρ Ολυμπία Βικάτου

Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το έργο και η έκδοση για την πολιτιστική διαδρομή του δικτύου των κάστρων

Το έργο «Πολιτιστική διαδρομή: Δίκτυο κάστρων - από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία» της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων υλοποιήθηκε μέσω του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της ευρύτερης Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού με τίτλο «Δημιουργία Πολιτιστικών Διαδρομών». Στόχο του έργου αποτέλεσε ο σχεδιασμός μιας διαδρομής περιήγησης σε κάστρα και οχυρώσεις της Πελοποννήσου, της Δυτικής Ελλάδας, των Ιονίων Νήσων και της Ηπείρου που χρονολογούνται από τη Βυζαντινή περίοδο μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821. Ως βασική προϋπόθεση τέθηκε η συμπερίληψη κάστρων που βρίσκονται σε περιοχές δημοφιλών τουριστικών προορισμών ή που παρουσιάζουν δυναμική τουριστικής αξιοποίησης, προσβάσιμα κατά κύριο λόγο μέσω των μεγάλων οδικών αξόνων, όπως η Ολυμπία και η Ιόνια οδός.

Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώχθηκε να επιλεγούν αφενός μεγάλα και δημοφιλή κάστρα και αφετέρου, με αφορμή αυτά, να αναδειχθούν και άλλα, λιγότερο γνωστά, μέσω δευτερευουσών διαδρομών τοπικού χαρακτήρα. Πρόκειται για αντιπροσωπευτικά κάστρα της βυζαντινής, φραγκικής, ενετικής και οθωμανικής περιόδου, που συχνά οι φάσεις χρήσης τους εκτείνονται σε πολλές ιστορικές περιόδους. Κάστρα που, πέραν της τοπικής ιστορικής σημασίας τους, αποτελούν μάρτυρες των γεγονότων και συνθηκών που επηρέασαν γενικότερα την ιστορική πορεία της Ελλάδας, ενώ εγγράφονται και στην ευρωπαϊκή πολιτιστική μνήμη και κληρονομιά. Προσβλέποντας στη διευκόλυνση της επίσκεψης και στην προβολή του δικτύου κάστρων, η διαδρομή σχεδιάστηκε κατά τρόπο τέτοιο ώστε να μπορεί να υλοποιηθεί είτε με ψηφιακή περιήγηση μέσω της ιστοσελίδας που δημιουργήθηκε, είτε με επίσκεψη στα κάστρα, σε καθένα από τα οποία ο ταξιδιώτης λαμβάνει πληροφορίες για τη διαδρομή μέσω ειδικής σήμανσης με πινακίδες και QR code.

Ο σχεδιασμός της διαδρομής και η επιλογή των 48 συνολικά κάστρων, που αποτελούν τους σταθμούς της, βασίστηκε σε επιστημονική έρευνα, που συνδυάστηκε με αυτοψίες στα κάστρα των περιοχών που διασχίζει η διαδρομή, προκειμένου να διαπιστωθεί η καταλληλότητά τους για την επίτευξη των στόχων του έργου. Η πλήρης καταγραφή και αρχαιολογική τεκμηρίωσή τους, η συγκέντρωση βιβλιογραφίας, ιστορικών και αρχαιολογικών πληροφοριών, φωτογραφιών και ιστορικών απεικονίσεων, καθώς και η συλλογή και επεξεργασία χαρτογραφικών δεδομένων και τοπογραφικών διαγραμμάτων ήταν οι εργασίες που υλοποιήθηκαν για την παραγωγή του απαραίτητου υλικού πληροφόρησης, έντυπου, ηλεκτρονικού και σε μορφή ενημερωτικών πινακίδων.

Για όλους τους σταθμούς προετοιμάστηκαν πινακίδες σήμανσης, οι οποίες ενημερώνουν τον επισκέπτη

για τη διαδρομή και τους σταθμούς της στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, αλλά και σε γραφή Braille. Επιπλέον, σε ορισμένα κάστρα, εφόσον δεν είχε προβλεφθεί στο πλαίσιο άλλου έργου, τοποθετήθηκαν και πινακίδες με πληροφορίες για το ίδιο το μνημείο, ενώ κατά περίπτωση, όπου κρίθηκε απαραίτητο για τη βελτίωση της βασικής πορείας επίσκεψης στο εσωτερικό ορισμένων κάστρων, πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες σημειακές επεμβάσεις, όπως καθαρισμοί, αποψιλώσεις ή οριοθέτηση διαδρομών περιήγησης και εργασίες αποκατάστασης των λιθόστρωτων προσβάσεων. Τέλος, για την προβολή της διαδρομής και των κάστρων που αποτελούν τους σταθμούς της, προβλέφθηκε η κατασκευή ιστοσελίδας, ενώ ορισμένα από τα κάστρα εντάχθηκαν και στο πρόγραμμα «Αναβάθμιση του Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος του Αρχαιολογικού Κτηματολογίου και Ανάπτυξη Ψηφιακών Εφαρμογών για Πολιτιστικές Διαδρομές σε εμβληματικούς αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία», το οποίο υλοποιείται μέσω του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και αφορά στη δημιουργία τρισδιάστατων μοντέλων ψηφιακής απεικόνισης και αναπαράστασης αντιπροσωπευτικών μνημείων των πέντε πολιτιστικών διαδρομών του ΥΠΠΟ.

Η παρούσα έκδοση, ο οδηγός της διαδρομής, εντάσσεται στην παραγωγή υλικού πληροφόρησης και διατίθεται στα ελληνικά και στα αγγλικά, σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή. Στοχεύοντας στο ευρύ κοινό, επιδιώκει να παρουσιάσει με εύληπτο τρόπο τη διαδρομή και τα κάστρα που αποτελούν τους σταθμούς της μέσα από σύντομα κείμενα, στα οποία συνοψίζονται οι ιστορικές και αρχαιολογικές πληροφορίες που συλλέχθηκαν κατά την πορεία υλοποίησης του έργου. Τα κείμενα συνοδεύονται από φωτογραφικό υλικό και τοπογραφικά διαγράμματα, κατάλληλα υπομνηματισμένα, ώστε να διευκολύνουν την επίσκεψη στα κάστρα και την κατανόηση των επιμέρους τμημάτων τους.

Τα κάστρα στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται με γεωγραφική σειρά και οργανώνονται σε 16 κεφάλαια, αντίστοιχα των Περιφερειακών Ενοτήτων που διασχίζει η πολιτιστική διαδρομή. Ξεκινώντας από τα κάστρα της Κορινθίας, η διαδρομή διατρέχει την Πελοπόννησο και συνεχίζει στα κάστρα των Περιφερειακών Ενοτήτων της Δυτικής Ελλάδας, της Ηπείρου και των Ιονίων Νήσων, όπως αυτά είναι προσβάσιμα μέσω των σύγχρονων οδικών αξόνων και θαλάσσιων διασυνδέσεων, για να καταλήξει μέσω της Περιφερειακής Ενότητας Θεσπρωτίας στα κάστρα της Κέρκυρας.

Στην παρούσα έκδοση συνοψίζεται η επιτυχής, πιστεύουμε, ολοκλήρωση του έργου, που είναι αποτέλεσμα ομαδικής προσπάθειας, τόσο από πλευράς του μόνιμου επιστημονικού και διοικητικού προσωπικού της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, όσο και του επί συμβάσει προσωπικού που προσλήφθηκε ειδικά για το έργο. Η συγγραφή των κειμένων και η επεξεργασία χαρτών και τοπογραφικών διαγραμμάτων οφείλεται στο επιστημονικό προσωπικό. Το φωτογραφικό υλικό προέρχεται από τις αεροφωτογραφίες που έγιναν στο πλαίσιο του έργου, καθώς και από τα αρχεία των κατά τόπους Εφορειών Αρχαιοτήτων, στις οποίες οφείλονται θερμές ευχαριστίες για τη γενικότερη συνδρομή τους στην πορεία υλοποίησης του έργου, τις συμβουλές τους, αλλά και την υποστήριξή τους στην εκτέλεση των επιτόπου εργασιών και των διαδικασιών προετοιμασίας και τοποθέτησης των ενημερωτικών πινακίδων.

Δρ Ιουλία Παπαγεωργίου

Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

Δρ Στεφανία Σκαρτσή

Προϊσταμένη Τμήματος Συντονισμού και Παρακολούθησης αρχαιολογικών ερευνών και εργασιών στο πλαίσιο Επενδυτικών Προγραμμάτων

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

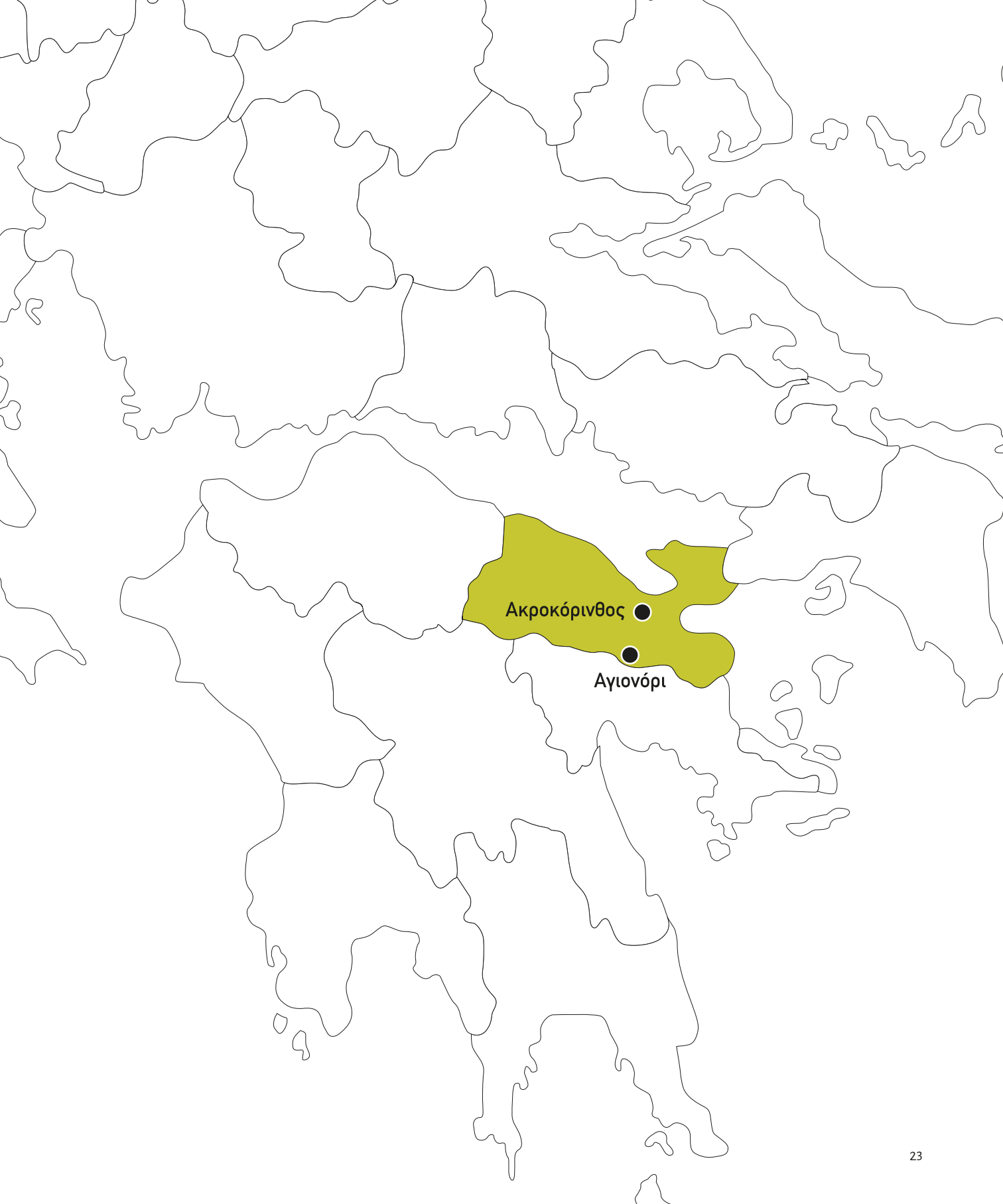
Πύλη Ακροκορίνθου

Αγγελόκαστρο

ΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ

Π.Ε. ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Ακροκόρινθος ●

Αγιονόρι ●

Ακροκόρινθος

Το κάστρο του Ακροκορίνθου βρίσκεται στον ομώνυμο λόφο πάνω από την αρχαία Κόρινθο, σε υψόμετρο περίπου 550 μ. Από τη θέση αυτή, φυσικά οχυρή, εξασφάλιζε τον έλεγχο του Κορινθιακού και του Σαρωνικού κόλπου, στα βόρεια και στα ανατολικά αντίστοιχα, ενώ, μέσω ενός δικτύου φρουριών με οπτική σύνδεση μεταξύ τους που έφτανε ως την Αρκαδία, ήλεγχε και την πελοποννησιακή ενδοχώρα. Η στρατηγική του θέση, η ομαλή διαμόρφωση της κορυφής του λόφου και η ύπαρξη νερού από πηγές που βρίσκονταν εντός της οχύρωσης συνετέλεσαν στη συνεχή χρήση του από τα αρχαία χρόνια μέχρι την Επανάσταση του 1821, ενώ γνώρισε εντατική κατοίκηση κυρίως κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο και τους οθωμανικούς χρόνους.

Η πρώτη οχύρωση του λόφου τοποθετείται στην αρχαϊκή περίοδο, στα χρόνια των τυράννων της Κορίνθου (7ος-6ος αι. π.Χ.). Στα αρχαία χρόνια είχε τη μορφή τειχισμένης ακρόπολης ενταγμένης σε μια ευρύτερη οχύρωση, που περιλάμβανε την αρχαία Κόρινθο και το λιμάνι του Λεχαιού. Το 338 π.Χ., η πόλη της Κορίνθου καταλαμβάνεται από τους Μακεδόνες και το 243 π.Χ. εντάσσεται στην Αχαϊκή Συμπολιτεία. Μετά τη ρωμαϊκή κατάληψη και την ολοσχερή καταστροφή της πόλης το 146 π.Χ., τα τείχη της γκρεμίζονται. Το 44 π.Χ., η Κόρινθος επανιδρύεται ως ρωμαϊκή αποικία από τον Ιούλιο Καίσαρα και το τείχος της ανοικοδομείται με το ίδιο αρχαίο υλικό. Την περίοδο αυτή ορίζεται και έδρα του ανθύπατου της Επαρχίας της Αχαΐας.

Στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια (4ος-5ος αι.), η Κόρινθος γνωρίζει μεγάλη οικιστική άνθηση, καθώς αποτέλεσε έδρα της αυτοκρατορικής διοίκησης και η Εκκλησία της αναδεικνύεται σε μητρόπολη. Η πόλη αποκτά ξανά οχύρωση τον 5ο ή 6ο αιώνα, όταν οι αυτοκράτορες Θεοδοσίος Β΄ και Ιουστινιανός, υπό τον φόβο επικείμενων βαρβαρικών επιδρομών, προβαίνουν σε ένα πρόγραμμα οχυρωματικών έργων που περιλάμβανε την κατασκευή του Εξαμιλίου τείχους στον Ισθμό και του νέου αμυντικού περιβόλου της Κορίνθου. Ο Ακροκόρινθος πλέον αποκόπτεται από την πόλη, χωρίς ωστόσο να σταματήσει να κατοικείται.

Στους μεταβατικούς χρόνους (7ος αι.-842), η Κόρινθος γίνεται πρωτεύουσα του Θέματος της Ελλάδας (687-694) και αργότερα πρωτεύουσα του Θέματος της Πελοποννήσου (786-788).

Στη μεσοβυζαντινή περίοδο (842-1204), η πόλη της Κορίνθου εξελίσσεται σε μεγάλο εμπορικό και διοικητικό κέντρο. Το κάστρο του Ακροκορίνθου αποκτά ιδιαίτερη σημασία και διαμορφώνεται η οριστική χάραξη των τειχών του όπως σώζεται μέχρι σήμερα. Πλέον γίνεται διάκριση ανάμεσα στην Κάτω πόλη της Κορίνθου, που στις πηγές αναφέρεται ως «Εμπόριον» ή «Χώρα», και στον Ακροκόρινθο, που αναφέρεται ως «Κάστρο». Το 1147, η Κόρινθος λεηλατείται από τους Νορμανδούς. Η άλωση αυτή της πόλης έχει σαν αποτέλεσμα την ισχυροποίηση των τειχών του Ακροκορίνθου, που πιθανόν λειτουργούσε και ως έδρα των διοικητικών και εκκλησιαστικών αρχών.

Νοτιοδυτικό τείχος, «Φράγκικος» πύργος και φρούριο οθωμανικής περιόδου

Το 1203, η Κόρινθος καταλαμβάνεται από τον άρχοντα του Ναυπλίου Λέοντα Σγουρό, ο οποίος, από το κάστρο του Ακροκορίνθου, προέβαλε μακροχρόνια αντίσταση εναντίον του σταυροφορικού στρατού του Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου. Το κάστρο δεν αλώθηκε ποτέ, ωστόσο, έπειτα από πενταετή πολιορκία και τον θάνατο του Λέοντα Σγουρού, που σύμφωνα με τον μύθο αυτοκτόνησε πέφτοντας έφιππος από τα τείχη, οι Κορίνθιοι συνθηκολόγησαν με τους Φράγκους το 1210. Τότε, η Κόρινθος ενσωματώνεται στο φράγκικο πριγκιπάτο της Αχαΐας και γίνεται έδρα του Λατίνου αρχιεπισκόπου. Ιδιαίτερα από τα μέσα του 13ου αιώνα, η πόλη γνωρίζει νέα ανάπτυξη ως μεγάλο οικονομικό και στρατιωτικό κέντρο. Ωστόσο, στη διάρκεια του 14ου αιώνα, φυσικές καταστροφές, εχθρικές επιδρομές, αλλά και η γενικότερη αστάθεια λόγω των συγκρούσεων μεταξύ των Βυζαντινών του Μυστρά και των Φράγκων, έχουν σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή παρακμή της περιοχής, ώπου το 1358 περνά στα χέρια της φλωρεντινής οικογένειας των Acciaiuoli. Το 1395, το κάστρο του Ακροκορίνθου, που πλέον ταυτίζεται με την Κόρινθο, δίνεται ως προίκα στον Θεόδωρο Παλαιολόγο, Δεσπότη του Μυστρά, και πέντε χρόνια αργότερα πωλείται προσωρινά στους Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου (1400-1404). Από το 1404 και έως την οθωμανική κατάκτηση της Κόρινθου το 1458 περιέρχεται ξανά στους Βυζαντινούς.

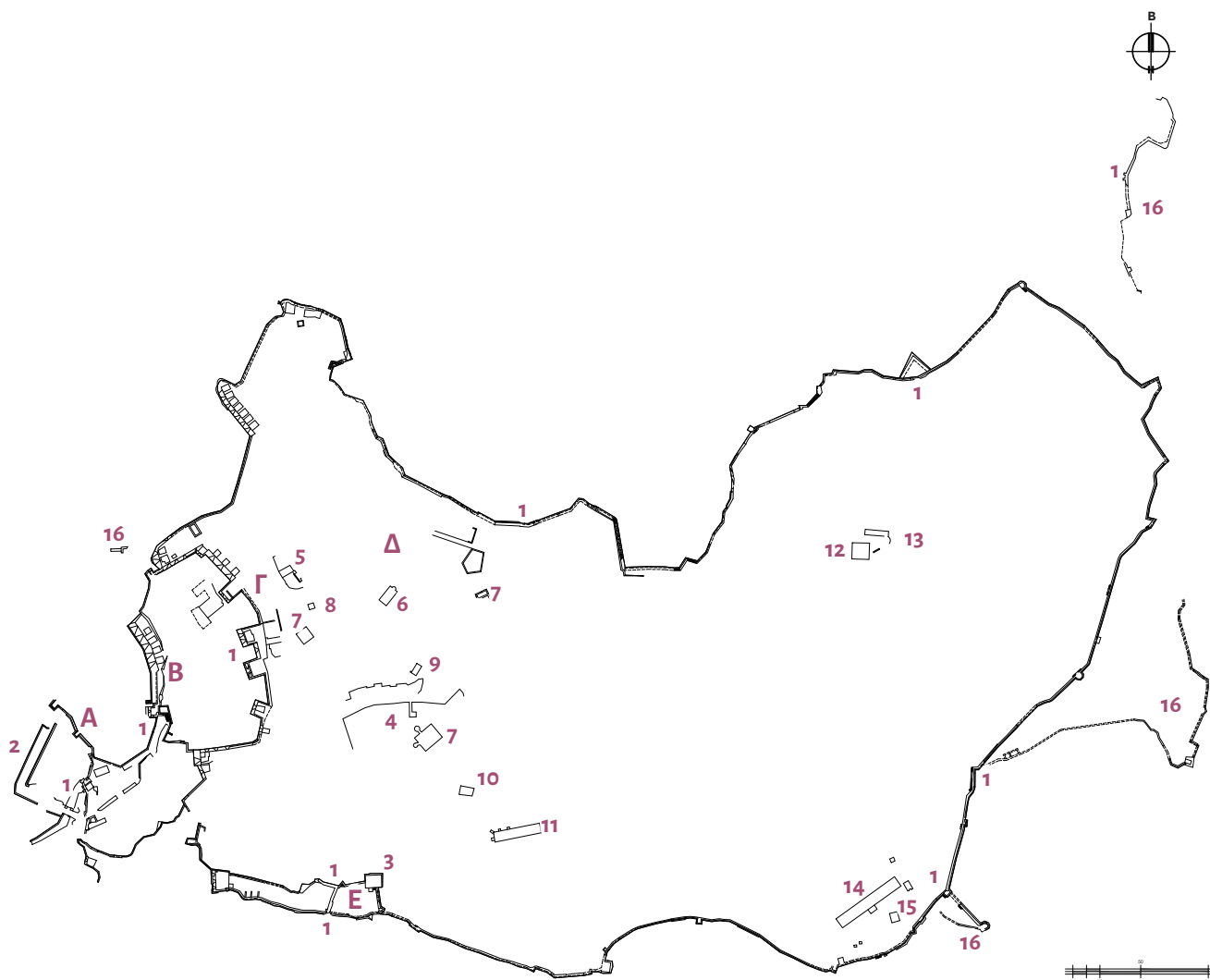
Καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανοκρατίας (Α' οθωμανοκρατία 1458-1678, Β' οθωμανοκρατία 1715-1823), αλλά και το σύντομο διάστημα της βενετοκρατίας (1678-1715), ο Ακροκόρινθος διατηρεί τη σημασία του. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Κορίνθου είχε εγκατασταθεί εδώ ήδη από τον 14ο αιώνα και παρέμεινε καθ' όлон τον 15ο και 16ο αιώνα, ενώ οι Οθωμανοί αναπτύσσουν μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα. Μάλιστα, κατά τον 17ο αιώνα, ο πληθυσμός είναι χωρισμένος, με τους μουσουλμάνους να κατοικούν στο μέσα κάστρο και τους χριστιανούς χαμηλότερα, μεταξύ της δεύτερης και της τρίτης γραμμής οχύρωσης.

Στη σύνομη περίοδο της βενετοκρατίας, ο Ακροκόρινθος αναφέρεται ως «Fortezza di Corinto», ενώ σύμφωνα με την απογραφή του Grimani, το 1700 κατοικείται από 80 οικογένειες.

Μετά την οθωμανική ανάκτηση (1715) και ενώ ο Ακροκόρινθος εξακολουθεί να κατοικείται, αρχίζει να αναπτύσσεται ο κάτω οικισμός της Κορίνθου. Στις 26 Οκτωβρίου 1823, τα ελληνικά στρατεύματα με αρχηγό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη απελευθερώνουν το κάστρο έπειτα από τρεις πολιορκίες (Απρίλιος 1821, Ιανουάριος 1822, Ιανουάριος 1823). Ο Ακροκόρινθος παραμένει κατοικημένος και μετά το 1823.

Vincenzo Maria Coronelli, π. 1708, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

- Α. Εξωτερική γραμμή οχύρωσης
- Β. Ενδιάμεση γραμμή οχύρωσης
- Γ. Εσωτερική γραμμή οχύρωσης
- Δ. Μέσα κάστρο
- Ε. Ακρόπολη

- 1. Πύλη
- 2. Τάφος
- 3. Πύργος Νοτιοδυτικής κορυφής
- 4. Μεγάλη βυζαντινή κινστέρνα
- 5. Άγιος Δημήτριος
- 6. Μεταβυζαντινός ναός
- 7. Οθωμανικό τέμενος
- 8. Οθωμανική κρήνη
- 9. Οθωμανικό λουτρό

- 10. Οθωμανικό κτίσμα
- 11. Οθωμανική αποθήκη
- 12. Πύργος Βορειοανατολικής κορυφής
- 13. Ιερό Αφροδίτης - βασιλική - οθωμανικό ταφικό μνημείο
- 14. Βενετικός στρατώνας
- 15. Κρήνη Άνω Πειρήνη
- 16. Προτείχισμα

Το κάστρο

Η σημερινή μορφή του κάστρου του Ακροκορίνθου είναι αποτέλεσμα αλληπάλληλων επεμβάσεων, ενισχύσεων και ανακατασκευών που δέχτηκε κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του.

Τα περιμετρικά τείχη του ακολουθούν τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Έχουν συνολικό μήκος 3.000 μ. και περικλείουν μια έκταση περίπου 240.000 τ.μ., καθιστώντας το κάστρο ένα από μεγαλύτερα της Πελοποννήσου. Ενισχύονται με προτειχίσματα που διαμορφώνονται στα ανατολικά, βορειοανατολικά, νοτιοανατολικά και βορειοδυτικά του περιμετρικού τείχους, τα οποία προστατεύουν αντίστοιχες προβάσεις-εισόδους προς το εσωτερικό του κάστρου.

Το βασικό σημείο άμυνας διαμορφώνεται στη δυτική πλευρά του λόφου, που είναι η πιο ομαλή και ευπρόσβλητη. Εδώ βρίσκεται η κύρια πρόσβαση στο εσωτερικό του κάστρου, που διαμορφώνεται με τρεις διαδοχικές πύλες, αντίστοιχες της τριπλής γραμμής οχύρωσης της πλευράς αυτής. Η πρώτη (εξωτερική) γραμμή οχύρωσης είναι η πιο πρόσφατη χρονολογικά και κατασκευάστηκε στο α΄ μισό του 15ου αιώνα, είτε κατά την περίοδο των Ιωαννιτών Ιπποτών είτε κατά την παλαιολόγεια.

Η δεύτερη (ενδιάμεση) οχύρωση συμπίπτει με την κύρια εξωτερική είσοδο του κάστρου της μεσοβυζαντινής περιόδου. Η τρίτη (εσωτερική) δυτική οχύρωση διαμορφώθηκε επίσης κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο. Ακολουθεί την αρχαία χάραξη των τειχών και ενισχύεται με έξι πύργους. Έχει σχήμα C, στα άκρα του οποίου διαμορφώνονται δύο ισχυροί προμαχώνες. Πίσω από την τελευταία αυτή εσωτερική γραμμή οχύρωσης, μπαίνοντας στο εσωτερικό του κάστρου (μέσα κάστρο) βρισκόταν ο μεσαιωνικός οικισμός. Στα χρόνια της οθωμανοκρατίας, ο οικισμός αυτός επεκτείνεται και από τον 17ο αιώνα χωρίζεται· στο μέσα κάστρο κατοικούν οι Οθωμανοί και στην περιοχή μεταξύ της ενδιάμεσης και της εσωτερικής οχύρωσης οι χριστιανοί.

Στις δύο κορυφές του λόφου του Ακροκορίνθου, βορειοανατολικά και νοτιοδυτικά, υψώνονται δύο πύργοι που εξασφάλιζαν την εποπτεία τόσο του εσωτερικού του κάστρου, όσο και μεγάλου τμήματος της Πελοποννήσου, του Κορινθιακού και Σαρωνικού κόλπου. Ο βορειοανατολικός πύργος χρονολογείται στη μεσοβυζαντινή περίοδο και σήμερα σώζεται μόνο η θεμελίωσή του. Ο πύργος της νοτιοδυτικής κορυφής προστατεύεται από μικρό φρούριο, που αποτελεί την ακρόπολη του κάστρου. Ονομάζεται «Φράγκικος Πύργος» καθώς, σύμφωνα με γραπτές πηγές, ο πρίγκιπας Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος επισκέυασε στα μέσα του 13ου αιώνα το κάστρο και έκτισε παλάτι μέσα σε αυτό. Ωστόσο, στη μορφή που σώζεται σήμερα, αποτελεί κτίσμα της οθωμανικής περιόδου. Διαθέτει υπόγεια κινστέρνα, κυρίως χώρο και δώμα.

Οι πύλες

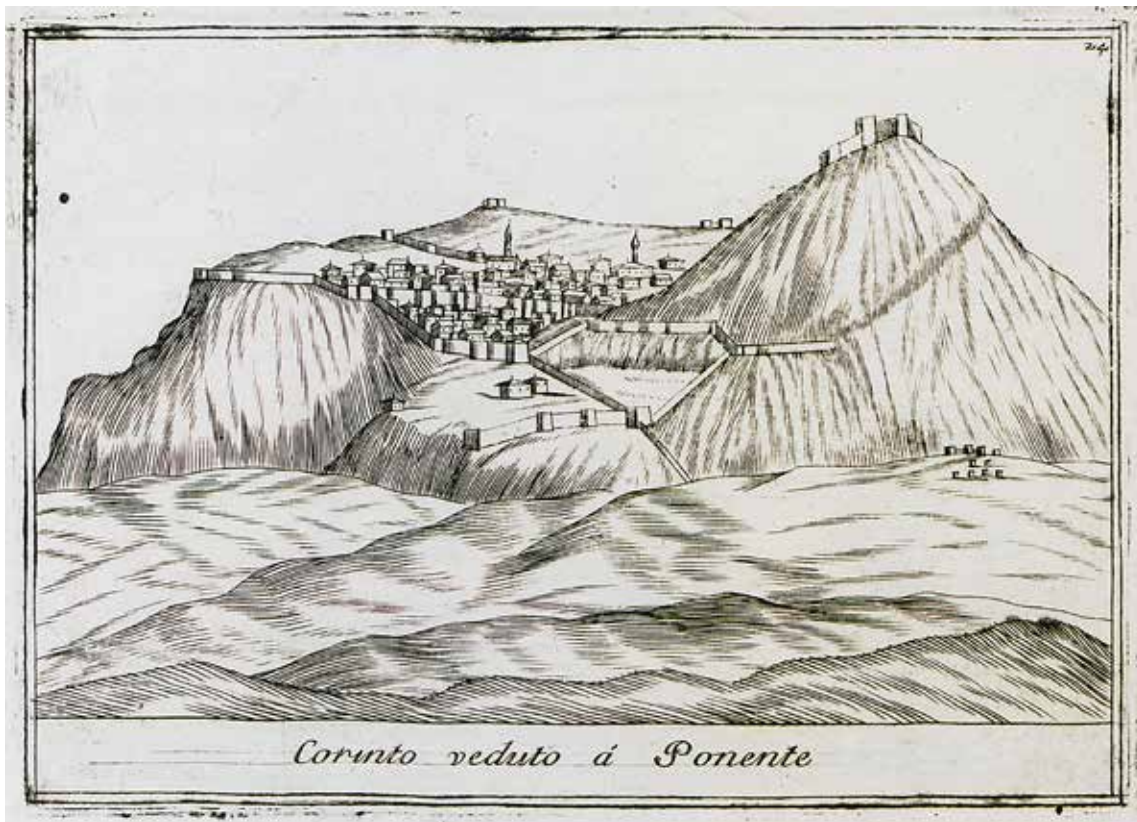
Η κύρια πρόσβαση στο κάστρο βρίσκεται στην ομαλότερη, δυτική πλευρά του λόφου και διαμορφώνεται με τρεις μνημειακές πύλες, που αντιστοιχούν στις τρεις γραμμές οχύρωσης της πλευράς αυτής. Η πρώτη πύλη αντιστοιχεί στην εξωτερική γραμμή οχύρωσης και χρονολογείται στο α΄ μισό του 15ου αιώνα, είναι τοξωτή και επιστέφεται με τυφλό τόξο, στο οποίο διατηρείται βυζαντινή μαρμάρινη πλάκα σε δεύτερη χρήση. Μπροστά από την πύλη υπήρχε τάφος με ξύλινη κινητή γέφυρα. Η δεύτερη πύλη, της ενδιάμεσης γραμμής οχύρωσης χρονολογείται κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο και ανοίγεται στη βάση ενός πύργου με όροφο και δωμάτιο το οποίο πιθανώς λειτουργούσε ως παρεκκλήσιο, ενώ δύο ακόμα πύργοι, νότια και δυτικά, ενίσχυαν την ασφάλειά της. Η τρίτη πύλη, επίσης μεσοβυζαντινή, που αντιστοιχεί στην τελευταία εσωτερική γραμμή οχύρωσης και οδηγεί στο μέσα κάστρο, ανοίγεται μεταξύ δύο πύργων. Για την κατασκευή της έχει χρησιμοποιηθεί αρχαίο οικοδομικό υλικό και διακοσμείται με τυφλό πεταλόσχημο τόξο.

Πύλες που παρέχουν πρόσβαση στο κάστρο ανοίγονται και στα τέσσερα προτειχίσματα της ανατολικής και βόρειας πλευράς του περιμετρικού τείχους, ενώ τέσσερις ακόμα πύλες, οι δύο εκ των οποίων ενισχύονται επίσης με προτειχίσματα, βρίσκονται στη βορειοανατολική και τη νοτιοδυτική πλευρά.

Τέλος, δύο διαδοχικές πύλες ανοίγονται στην ακρόπολη, στα νοτιοδυτικά του κάστρου. Η μία οδηγεί μέσω των εξωτερικών τειχών στον χώρο της ακρόπολης, ενώ η δεύτερη οδηγεί από την ακρόπολη στο εσωτερικό του μέσα κάστρου.

Η πύλη που οδηγεί στο μέσα κάστρο

Vincenzo Maria Coronelli, π. 1708, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου του Ακροκορίνθου διατηρούνται κατάλοιπα κτηρίων όλων των ιστορικών περιόδων που παρέμενε σε χρήση. Στη δυτική πλευρά του κάστρου, στην περιοχή μεταξύ της ενδιάμεσης και της εσωτερικής οχύρωσης, διατηρούνται θεμέλια κατοικιών του χριστιανικού οικισμού των οθωμανικών χρόνων. Στο μέσα κάστρο διακρίνονται ερείπια οικιών και άλλων κτηρίων του μεσαιωνικού και οθωμανικού οικισμού: μουσουλμανικά τεμένη, λουτρά, κτιστές κρήνες, μία μεγάλη βυζαντινή κινστέρνα πάνω από την οποία διαμορφώνεται πλάτωμα, που κατά τη βυζαντινή περίοδο φιλοξενούσε δημόσια κτήρια. Εδώ βρίσκεται και ο μονόχωρος μεταβυζαντινός ναός του Αγίου Δημητρίου, που λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Στην ανατολική πλευρά του κάστρου, σε κοντινή απόσταση από τον πύργο της βορειοανατολικής κορυφής, διατηρούνται λείψανα του αρχαίου ιερού της Αφροδίτης, στη θέση του οποίου κτίζεται κατά τη βυζαντινή περίοδο τρίκλιτη βασιλική. Μετά την οθωμανική κατάκτηση της Κορίνθου, στην ίδια θέση ανεγείρεται ταφικό μνημείο.

Το κάστρο διέθετε μεγάλη επάρκεια σε νερό. Μεγάλος αριθμός φυσικών κοιλοτήτων, πηγαδιών και δεξαμενών επέτρεπαν στους κατοίκους να παραμένουν μεγάλα χρονικά διαστήματα μέσα σε αυτό χωρίς να αντιμετωπίζουν προβλήματα λειψυδρίας. Στο μέσο της νότια πλευράς του κάστρου βρίσκεται η σημαντικότερη από αυτές τις δεξαμενές, η κρήνη Άνω Πειρήνη. Είναι κτισμένη σε φυσική κοιλότητα του βράχου και αποτελεί υδραυλικό έργο της κλασικής περιόδου, που σώζεται άθικτο έως σήμερα. Η ύπαρξή της συνδέεται με μύθους, καθώς δόθηκε ως δώρο στον βασιλιά της Κορίνθου Σίσυφο από τον ποταμό της Κορινθίας Ασωπό ή ξεπήδησε από το χτύπημα του ποδιού του Πήγασου, όταν τον συνέλαβε ο Βελλεροφόντης. Βορειοδυτικά της κρήνης βρίσκεται στρατώνας της βενετικής περιόδου.

Σήμερα, ο επισκέπτης του Ακροκορίνθου μπορεί να περιηγηθεί, μέσα από διαμορφωμένα μονοπάτια, σε όλες τις θέσεις του λόφου.

Αγιονόρι

Κτισμένο σε ύψωμα στα βόρεια του Αραχναίου όρους, το κάστρο του Αγιονορίου καταλαμβάνει στρατηγική θέση στον άξονα της Κοντοπορείας, μίας από τις κύριες οδούς που ένωναν την Κορινθία με την Αργολίδα. Η ονομασία του κάστρου φαίνεται πως προέρχεται από αυτήν του παρακείμενου σημαντικού βυζαντινού οικισμού *Ενόριον*, ο οποίος αναφέρεται τον 10ο αιώνα στον Βίο του Οσίου Νίκωνος του «Μετανοείτε», ενώ αργότερα απαντά ως *Άγιον Όρος* στο *Χρονικόν του Μορέως* (πιθανότατα λόγω του πλήθους των εκκλησιών του) και με παρόμοιες ονομασίες σε άλλες γραπτές πηγές.

Στην ευρύτερη περιοχή του κάστρου έχουν εντοπιστεί ίχνη κατοίκησης ήδη από τους αρχαίους χρόνους, ενώ ο οικισμός της βυζαντινής και υστεροβυζαντινής περιόδου ήταν ένας από τους σημαντικότερους της περιοχής. Το κάστρο, με βάση τα κατασκευαστικά και μορφολογικά του στοιχεία, σε συνδυασμό με τα ιστορικά δεδομένα, χρονολογείται στην περίοδο της φραγκοκρατίας (ήδη στον 13ο αι.), ενώ το 1450 αναφέρεται για πρώτη φορά ρητά στις γραπτές πηγές. Ο οικισμός αναπτυσσόταν έξω από τα τείχη του και ξεχωρίζει για το πλήθος των μικρών, κυρίως μονόχωρων ναών της υστεροβυζαντινής περιόδου, που σώζονται σήμερα σε ερειπιώδη κατάσταση. Ακέραιος στέκει ο σταυρεπίστεγος ναός των Αγίων Αναργύρων, ο οποίος φέρει ζωγραφικό διάκοσμο που χρονολογείται στα 1325/6, σύμφωνα με επιγραφή που σώζεται στην αψίδα του ιερού του.

Από τον 13ο αιώνα, με τον διαμελισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας που ακολούθησε την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1204), το Αγιονόρι υπάγεται στο φράγκικο Πριγκιπάτο της Αχαΐας και στα μέσα του 14ου αιώνα περνά στη φλωρεντινή οικογένεια των Acciaiuoli. Το 1460 καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς για να παραμείνει στην κατοχή τους για δύο περίπου αιώνες. Ακολουθώντας την ιστορία της υπόλοιπης Πελοποννήσου περνά στα χέρια των Βενετών από το 1686 μέχρι το 1715, οπότε επιστρέφει στους Οθωμανούς. Το κάστρο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά την Επανάσταση του 1821, όταν χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο από τον Νικηταρά στην εκστρατεία του εναντίον του Δράμαλη (1822).

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων, με διαμορφωμένες διαδρομές πρόσβασης και περιήγησης.

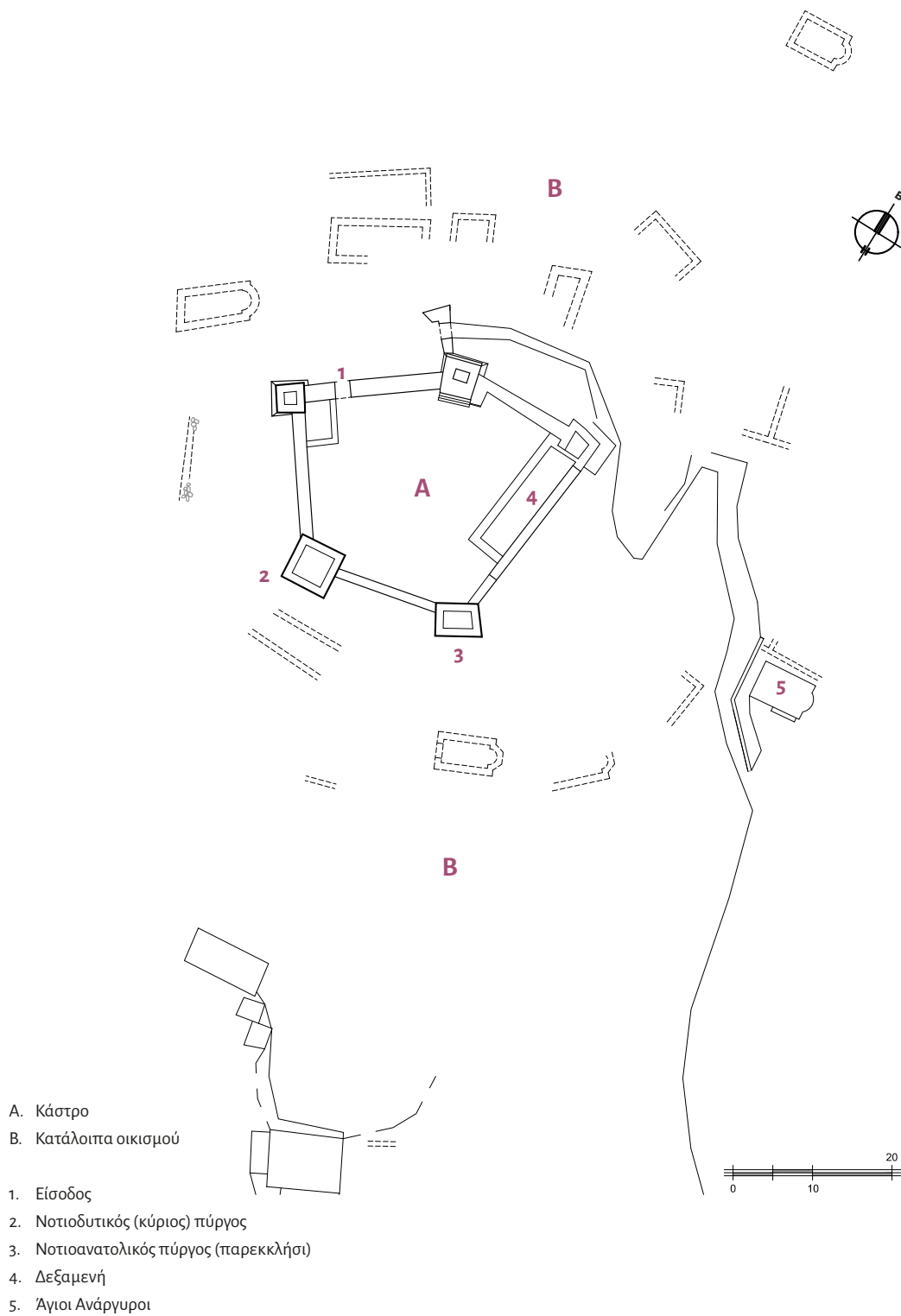
Το κάστρο

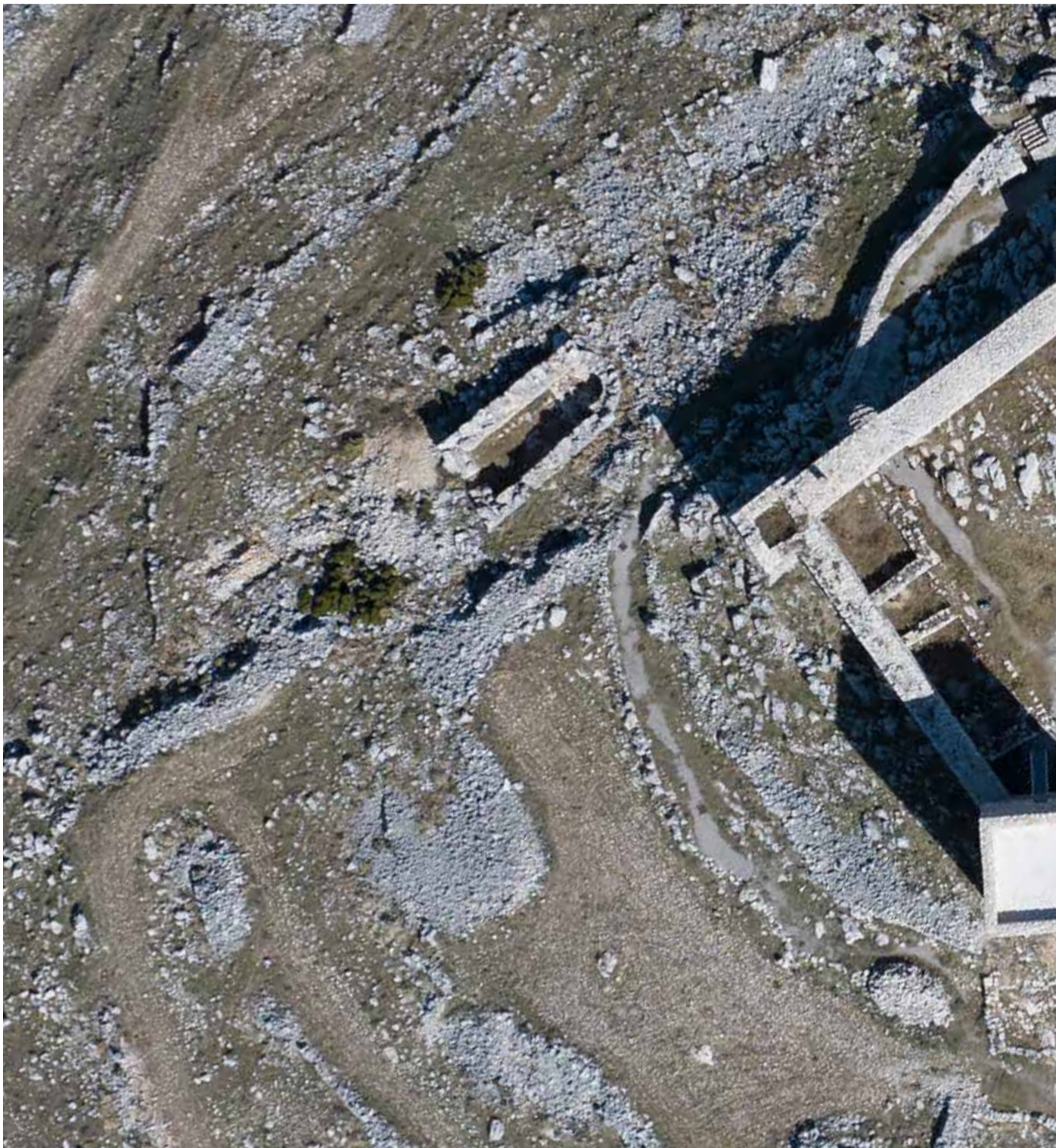
Το κάστρο είναι μικρών διαστάσεων, με κάτοψη πενταγώνου και ορθογώνιους πύργους στις γωνίες. Σύμφωνα με τις αρχαιολογικές έρευνες, ο σχεδιασμός του εφαρμόστηκε σε σταδιακές φάσεις οικοδόμησης κατά τη φραγκική περίοδο. Αρχικά κατασκευάστηκαν οι δύο ψηλοί πύργοι της πιο ευπρόσβλητης νότιας πλευράς, που χρησίμευαν και ως χώροι διαμονής και αποθήκευσης. Αυτός της νοτιοδυτικής γωνίας, τριώροφος, με χώρο αποθήκευσης ή δεξαμενή στο κατώτερο επίπεδο και χώρους διαμονής στους άνω ορόφους, αποτελούσε τον κύριο πύργο του κάστρου, ενώ ο νοτιοανατολικός περιελάμβανε παρεκκλήσι με την ασίδα εγγεγραμμένη στο πάχος του ανατολικού τοίχου. Στη συνέχεια ολοκληρώθηκε η κατασκευή του περιβόλου και των υπολοίπων τριών πύργων στα βόρεια και ακολούθησε η κατασκευή των κτηρίων περιμετρικά της αυλής (διοικητικά κτήρια, κατοικίες, αποθήκες).

Τα τείχη του κάστρου διαθέτουν περίδρομο σε ύψος 5 μέτρων περίπου για την κίνηση της φρουράς, είχαν επάλξεις από τις οποίες σήμερα διατηρούνται ελάχιστα ίχνη, ενώ η άμυνα ενισχυόταν με τη χρήση τοξοθυρίδων.

Η μοναδική είσοδος βρίσκεται στο πλέον δυσπρόσιτο σημείο του κάστρου, στη βόρεια πλευρά. Ανοίγεται κάτω από τον μεσαίο πύργο, ο οποίος είναι διευρυμένος, και η προστασία της ενισχύεται από έναν μικρό εξωτερικό οχυρωματικό περίβολο.

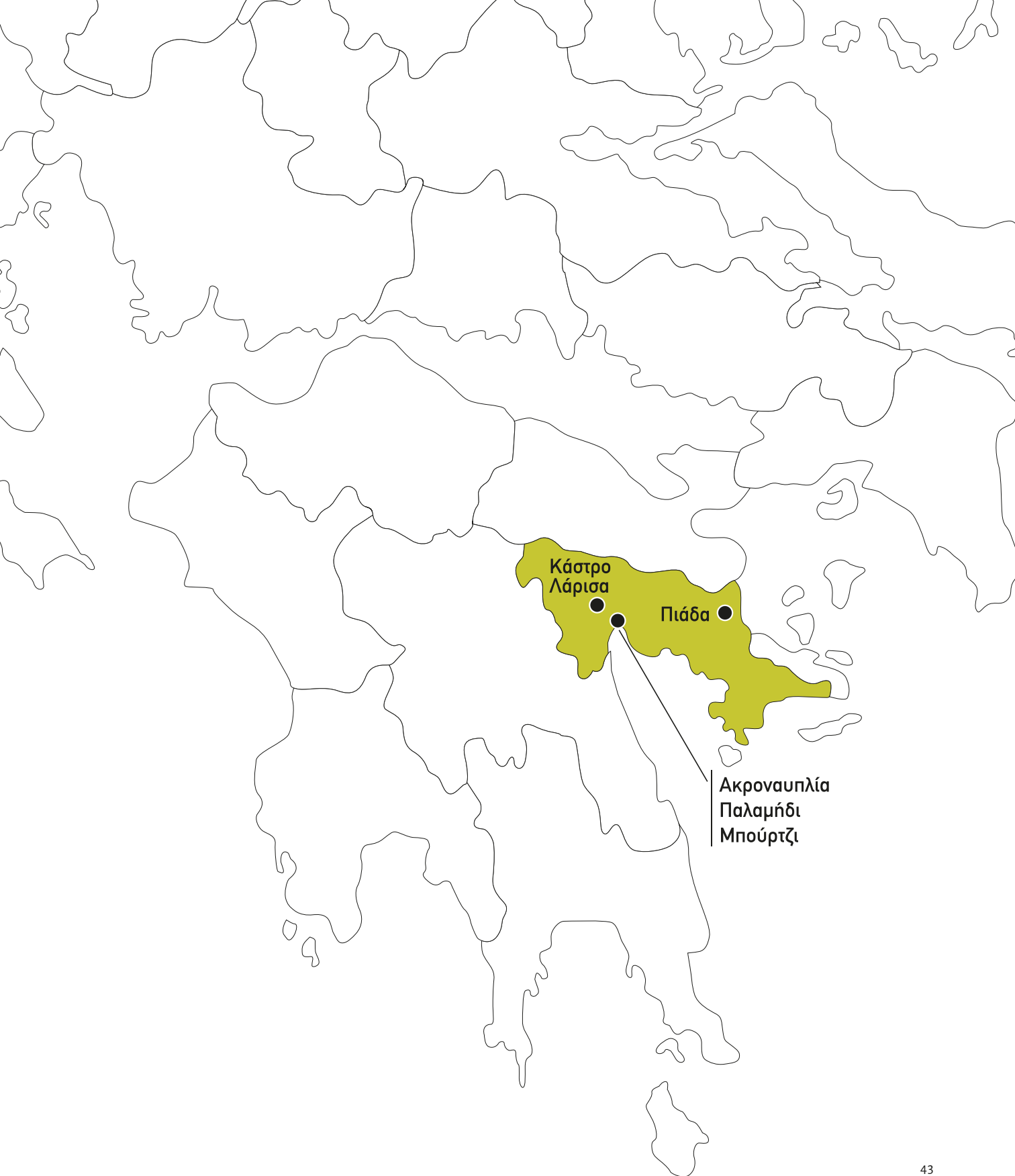
Σήμερα στο εσωτερικό του φρουρίου σώζονται μόνο ερείπια κτηρίων διατεταγμένων γύρω από την αυλή και σε επαφή με τα περιμετρικά τείχη. Στη βόρεια πλευρά είναι ορατά δύο κτήρια, το μεγαλύτερο εκ των οποίων διαθέτει υπόγεια δεξαμενή.

Π.Ε. ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Κάστρο Λάρισα

Το κάστρο δεσπόζει στην κορυφή του ομώνυμου λόφου, πάνω από τη σύγχρονη πόλη του Άργους. Η θέση του, ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας, ελέγχει τον κάμπο μέχρι τον Αργολικό κόλπο και εποπτεύει τις θαλάσσιες και χερσαίες οδούς που συνέδεαν τη νοτιοανατολική Πελοπόννησο με την Αττική και τα νησιά του Αιγαίου. Η ονομασία του συνδέεται με την κόρη του μυθικού γενάρχη των Πελασγών, Λάρισα.

Η χρήση του λόφου της Λάρισας ξεκινά από τους προϊστορικούς χρόνους, όταν αποκτά την πρώτη του οχύρωση, και ακολουθώντας τη μακραίωνη ιστορία της πόλης του Άργους, συνεχίζεται μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821. Κατά την αρχαιότητα αποτελεί τμήμα των οχυρώσεων της πόλης, με την ακρόπολη στη θέση του σημερινού κάστρου.

Η πρώτη μνεία του μεσαιωνικού κάστρου ανάγεται στην περίοδο της κατάληψής του από τον βυζαντινό ηγεμόνα Λέοντα Σγουρό (1203). Μετά τον θάνατό του (1209) διοικείται από τον αδελφό του δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Άγγελο, ο οποίος όμως σύντομα το παραδίδει στους Φράγκους. Έτσι, μέχρι το 1212 βρίσκεται στα χέρια του Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου, στη συνέχεια δίδεται στους δούκες των Αθηνών de la Roche, ενώ περίπου έναν αιώνα αργότερα, το 1309, περνά στον οίκο των de Brienne και των d'Enghien.

Για λίγα χρόνια, από το 1389 μέχρι το 1394, το κάστρο κατακτάται από τον δεσπότη του Μυστρά Θεόδωρο Α΄ Παλαιολόγο και τον Φλωρεντίνο δούκα των Αθηνών Nerio Acciaiuoli. Το 1394, το Άργος περνά στους Βενετούς, οι οποίοι πραγματοποιούν εργασίες στις οχυρώσεις. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1397, γνωρίζει μια πρόσκαιρη κατάληψη από τους Οθωμανούς, που αφήνει πίσω της καταστροφές και ερήμωση. Οι Βενετοί επιστρέφουν και πραγματοποιούν εργασίες ενίσχυσης του κάστρου. Ωστόσο, τώρα πια ο διοικητής της ευρύτερης περιοχής εδρεύει στο Ναύπλιο και μόνο αργότερα, λίγο πριν τα μέσα περίπου του 15ου αιώνα, διορίζονται και πάλι ξεχωριστοί διοικητές στο κάστρο του Άργους, μάλλον λόγω της αυξανόμενης τουρκικής απειλής.

Το 1463, το Άργος παραδίδεται στους Οθωμανούς, οι οποίοι σύντομα προχωρούν σε εργασίες στο κάστρο. Για την Α΄ οθωμανική περίοδο (1463-1685), σημαντική είναι η μαρτυρία του Οθωμανού περιηγητή Evliya Çelebi, που επισκέφτηκε το Άργος στα τέλη του 17ου αιώνα. Περιγράφει έναν εντυπωσιακό ψηλό πύργο, ένα τζαμί και 150 σπίτια στην ακρόπολη, καθώς και 80 σπίτια Οθωμανών και Ελλήνων στην περίμετρο του κάστρου.

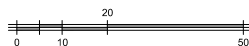
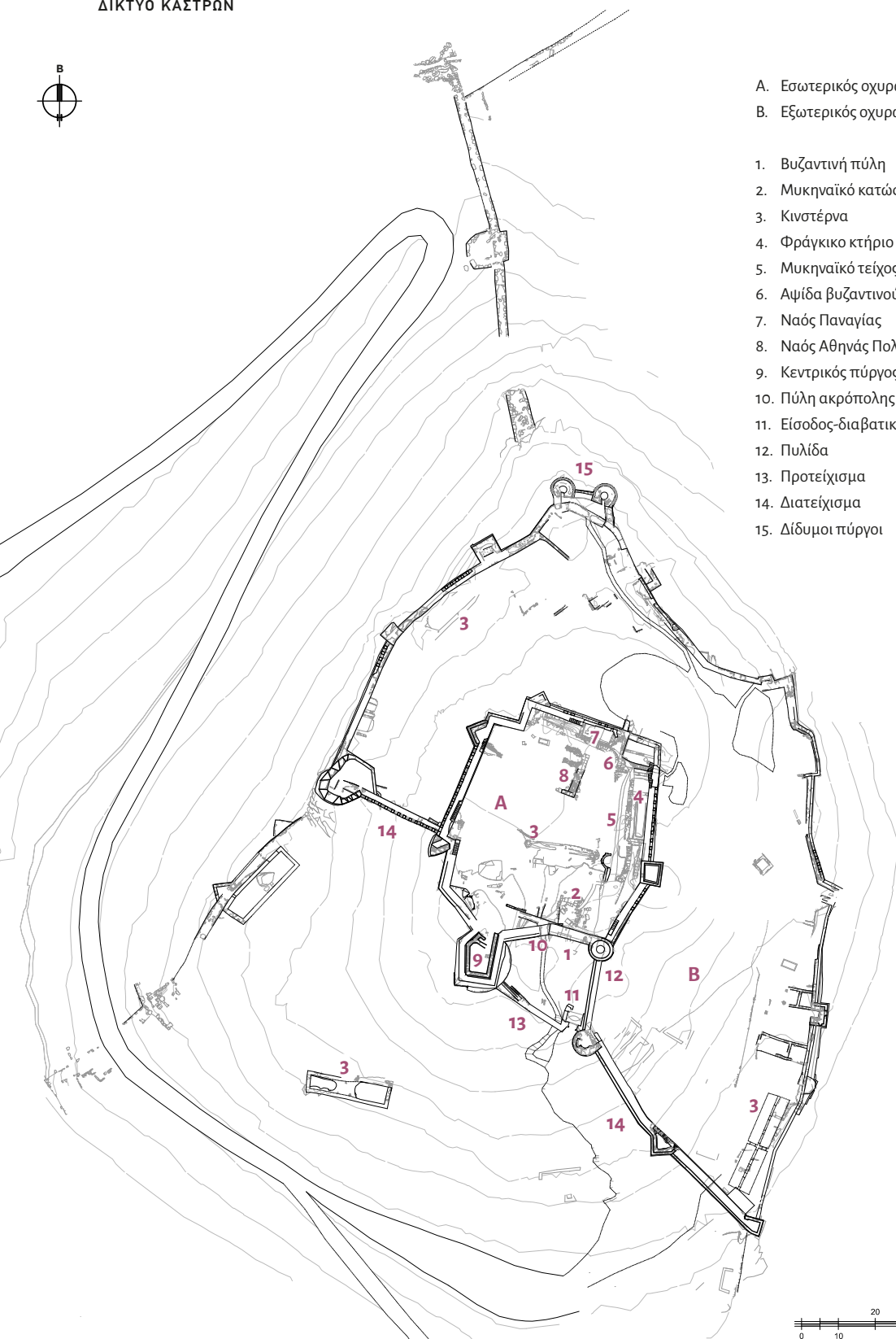
Το 1686, το Άργος καταλαμβάνεται από τους Βενετούς του Αρχιστράτηγου Francesco Morosini (Β΄ βενετική περίοδος). Το 1715 ανακαταλαμβάνεται, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, από τους Οθωμανούς για να παραμείνει στην κυριαρχία τους μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821.

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερέωσης και ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων και είναι σήμερα προσβάσιμο και επισκέψιμο.

- A. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Βυζαντινή πύλη
2. Μυκηναϊκό κατώφλι
3. Κινστέρνα
4. Φράγκικο κτήριο
5. Μυκηναϊκό τείχος
6. Αψίδα βυζαντινού ναού
7. Ναός Παναγίας
8. Ναός Αθηνάς Πολιάδος
9. Κεντρικός πύργος - προμαχώνας
10. Πύλη ακρόπολης
11. Είσοδος-διαβατικό
12. Πυλίδα
13. Προτείχισμα
14. Διατείχισμα
15. Δίδυμοι πύργοι

Το κάστρο

Στο κάστρο διακρίνονται οικοδομικές φάσεις που ξεκινούν από τα μυκηναϊκά χρόνια (13ο αι. π.Χ.) και φτάνουν μέχρι και τη Β' οθωμανική περίοδο (1715-1821). Η σημερινή του μορφή και τα ερείπια στο εσωτερικό του οφείλονται σε εργασίες που χρονολογούνται από τους βυζαντινούς χρόνους (12ο αι.) και εξής, ενώ τμήματα της αρχαίας οχύρωσης σώζονται σε μερικά μόνο σημεία, συχνά ενσωματωμένα στις μεταγενέστερες οχυρώσεις. Σημαντικές επεμβάσεις πραγματοποιήθηκαν μετά από μια μεγάλη έκρηξη που έγινε το 1700 και προκάλεσε εκτεταμένες φθορές, κυρίως στη νότια πλευρά της οχύρωσης.

Το κάστρο αποτελείται από δύο περιβόλους, έναν ευρύ εξωτερικό και έναν εσωτερικό στην κορυφή του λόφου. Οι πύργοι του, που ήταν τετράγωνοι στα βυζαντινά χρόνια, έχουν συχνά υποστεί μεταγενέστερες μετατροπές.

Ο εσωτερικός περίβολος, η ακρόπολη του κάστρου, είναι περίπου εξάγωνη σε κάτοψη και υψώνεται στην κορυφή του λόφου. Σώζει στοιχεία διαφόρων οικοδομικών φάσεων που φανερώνουν τη συνεχή χρήση του, όπως τμήματα αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών και γλυπτών που έχουν επαναχρησιμοποιηθεί στα τείχη του, κατάλοιπα ελληνιστικής τοιχοποιίας και κτισμάτων της βυζαντινής, φραγκικής και οθωμανικής περιόδου.

Ο ευρύς εξωτερικός περίβολος των βυζαντινών χρόνων ακολούθησε την αρχαία χάραξη. Κατά την Α' βενετική περίοδο (1394-1463) περιορίστηκε περίπου στο μισό με την κατασκευή δύο διατειχισμάτων, που συνέδεσαν την ακρόπολη με το ανατολικό και δυτικό εξωτερικό τείχος αντίστοιχα, ενώ το υπόλοιπο, πιο ευάλωτο (νότιο) τμήμα του εξωτερικού περιβόλου σταδιακά εγκαταλείπεται και ερειπώνεται. Το δυτικό διατείχισμα ενισχύεται με δύο πύργους στα άκρα του, ενώ το ανατολικό αποκτά τρεις πύργους. Στα βόρεια του εξωτερικού βυζαντινού τείχους προστέθηκε το συγκρότημα των δίδυμων πύργων.

Κατά την Α' και Β' οθωμανική (1463-1685, 1715-1821), καθώς και τη Β' βενετική περίοδο (1686-1715), η άμυνα του κάστρου ενισχύεται. Το 1467 κατασκευάζεται από τους Οθωμανούς ο μεγάλος κυλινδρικός πύργος που δέσποζε στο κάστρο μέχρι τη μεγάλη έκρηξη του 1700. Επίσης, ενισχύεται η είσοδος στο κάστρο: κατασκευάζεται στα νότια ένα νέο τείχος μορφής προτειχίσματος με πύλη-διαβατικό στο ανατολικό άκρο του, που προστάτευε την είσοδο τόσο στον εσωτερικό, όσο και στον εξωτερικό περίβολο.

Πυλίδα στα νότια του δυτικού τείχους της ακρόπολης

Οι πύλες

Η είσοδος στο κάστρο γίνεται μέσω της πύλης που ανοίγεται στο προτείχισμα της νότιας πλευράς των τειχών. Έχει τη μορφή θολωτού διαβατικού.

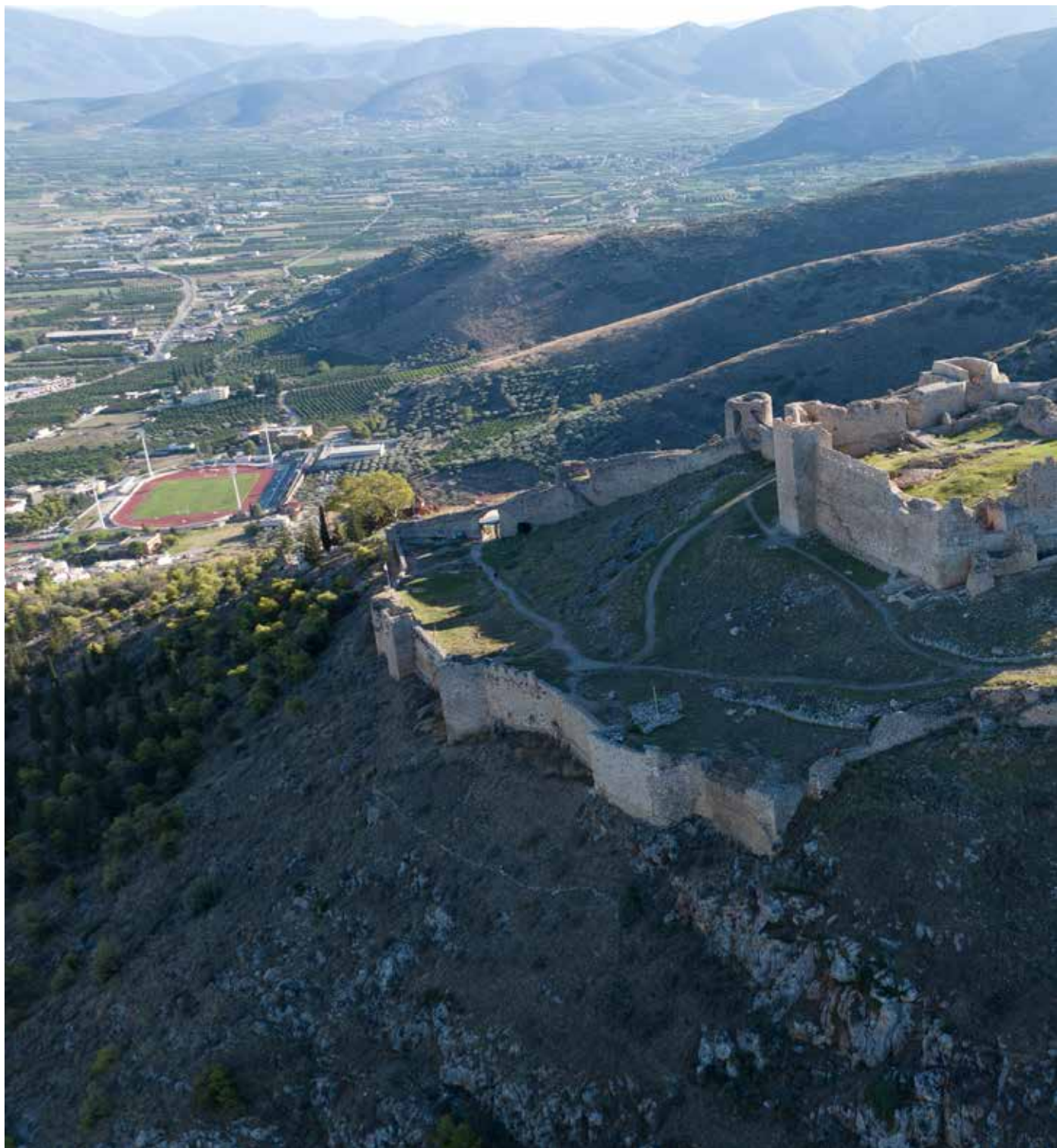
Η κεντρική πύλη της ακρόπολης ανοίγεται στο μέσο περίπου της νότιας πλευράς και βρίσκεται λίγο δυτικότερα από εκείνη των βυζαντινών χρόνων (φραγμένη σήμερα). Μία δεύτερη πυλίδα υπήρχε στα νότια του δυτικού τείχους.

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό της ακρόπολης, τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αποτελούν μαρτυρία της διαχρονικής κατοίκησης του κάστρου. Στα νότια, ένα μεγάλο μονολιθικό κατώφλι και τμήματα παρασάδων φαίνεται πως ανήκαν στην αρχική μυκηναϊκή πύλη. Στο βόρειο τμήμα της ακρόπολης διασώζονται κατάλοιπα του ναού της Αθηνάς Πολιάδος. Κοντά σε αυτόν, στα βορειοανατολικά του, διατηρούνται τα κατάλοιπα μεγάλου χριστιανικού ναού που χρονολογούνται μεταξύ του 6ου και 10ου αιώνα, επάνω στα οποία ανεγέρθηκε το 1174 (σύμφωνα με σωζόμενη κτητορική επιγραφή) μονόχωρος ναός μικρών διαστάσεων, αφιερωμένος στην Παναγία. Στην ανατολική πλευρά της ακρόπολης, το μεγάλο επίμηκες διώροφο κτήριο, που χρονολογείται στην περίοδο της φραγκοκρατίας (1209-1389), αποτελούσε πιθανόν την κατοικία του φράγκου καστελάνου.

Στη νοτιοδυτική γωνία των τειχών διατηρούνται λείψανα του μεγάλου κυλινδρικού πύργου που κτίστηκε από τους Οθωμανούς το 1467 για ενίσχυση της άμυνας και ως επίδειξη ισχύος απέναντι στις γειτονικές βενετικές κτήσεις. Σύμφωνα με τις περιγραφές του Οθωμανού περιηγητή Evliya Çelebi (1668), ο πύργος αυτός είχε οκτώ πατώματα και λίθινο τρούλο με μολύβδινη επικάλυψη, ενώ το ύψος του μπορούσε να συγκριθεί μόνο με εκείνο του πύργου του Γαλατά στην Κωνσταντινούπολη. Η μεγάλη έκρηξη του 1700 κατέστρεψε τον πύργο -που χρησιμοποιείτο τότε ως πυριτιδαποθήκη- και στη θέση του οικοδομήθηκε λίγο αργότερα ο σωζόμενος έως σήμερα προμαχώνας.

Μία μεγάλη κινστέρνα στο κέντρο της ακρόπολης και εκείνες που διατηρούνται στον εξωτερικό περίβολο εξασφάλιζαν την ύδρευση του κάστρου. Στον εξωτερικό περίβολο αναπτυσσόταν οικιστικός ιστός, όπως πληροφορούμαστε από τις μαρτυρίες των περιηγητών, ο οποίος όμως δεν έχει ερευνηθεί ανασκαφικά μέχρι σήμερα.

Πιάδα

Το κάστρο, κτισμένο στην κορυφή βραχώδους εξάρματος, δεσπόζει επάνω από τον οικισμό της Πιάδας (σημερινή Νέα Επίδαυρος). Η θέση αυτή, που είναι αθέατη από τη θάλασσα, επελέγη κυρίως για την προστασία του οικισμού από τις πειρατικές επιδρομές.

Η ονομασία του κάστρου και του οικισμού εμφανίζεται στους δυτικούς πορτολάνους (ναυτικούς χάρτες) από τον 14ο αιώνα και εξής σε διάφορες παραλλαγές, όπως Preduia, Pedruia, Predena, Pednera, ενώ στους ελληνικούς απαντάται ως Πιάδα. Πρόκειται για τον τόπο στον οποίο έλαβε χώρα η Α΄ Εθνοσυνέλευση (20 Δεκεμβρίου 1821), όπου ψηφίστηκε το πρώτο σύνταγμα της Ελλάδας. Έκτοτε μετονομάζεται σε Νέα Επίδαυρο.

Το κάστρο θεωρείται ότι ιδρύθηκε κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους, αλλά αναδιαμορφώθηκε επί Φραγκοκρατίας για να λάβει τη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα. Μετά την Δ΄ Σταυροφορία και την κατάληψη της περιοχής από τους Φράγκους, η Πιάδα εντάσσεται στην Καστελανία της Κορίνθου. Το 1272 δίνεται ως φέουδο στον Nicolo Ghisi του ενετικού οίκου Ghisi του Αρχιεπαγγέλου. Από το 1342 και έως το 1394 βρίσκεται υπό την κυριαρχία του φλωρεντινού οίκου των Acciaiuoli, ενώ μετά το 1400 παραχωρείται στην οικογένεια των Καταλανών αρχόντων της Αίγινας Caorena.

Το 1460, η Καστελανία της Κορίνθου περνά στα χέρια των Οθωμανών, ωστόσο η Πιάδα φαίνεται πως για σύντομο διάστημα παρέμεινε στα χέρια των Βενετών, καθώς σε έγγραφα του 1463 και 1467 αναφέρεται ως βενετική κτήση. Κατά την περίοδο της Β΄ βενετοκρατίας (1687-1715), στην απογραφή του Grimani εμφανίζεται με την ονομασία Piglada.

Μετά το 1715 καταλαμβάνεται εκ νέου από τους Οθωμανούς, παραμένοντας κατά τους επόμενους αιώνες σημαντικός οικισμός, ο οποίος μάλιστα μοιραζόταν μία επισκοπική έδρα με τον οικισμό του Δαμαλά. Η σημασία του φαίνεται και από το γεγονός ότι εδώ πραγματοποιήθηκε το 1821 η Α΄ Εθνοσυνέλευση του επαναστατημένου έθνους, σε ένα πλάτωμα που έχει σήμερα μετατραπεί σε πλατεία.

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερέωσης και ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων και είναι σήμερα προσβάσιμο και επισκέψιμο.

Το κάστρο

Το κάστρο καταλαμβάνει έκταση 3 στρεμμάτων και έχει ακανόνιστη επιμήκη κάτοψη, καθώς ακολουθεί το φρύδι του βράχου, με κατεύθυνση Α-Δ. Τα τείχη εκτείνονται στη νότια, δυτική και ανατολική πλευρά του λόφου, ενώ η βόρεια έχει αφεθεί ατείχιστη, καθώς είναι εντελώς απρόσιτη λόγω της απότομη χαράδρας του Βόθουλα. Σήμερα σώζονται ερείπια ελάχιστων πύργων, κυρίως στη νότια πλευρά, η οποία ήταν η μεγαλύτερη και ενισχυόταν με έναν πεταλόσχημο προμαχώνα και δύο πύργους, ερείπια των οποίων διατηρούνται έως σήμερα.

Στα βορειοδυτικά, στο ψηλότερο σημείο του κάστρου, διατηρούνται κατάλοιπα του κεντρικού πύργου του φράγκικου κάστρου, ο οποίος σωζόταν μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Ήταν τετράπλευρος και η είσοδός του, που βρισκόταν σε μεγάλο ύψος, θα επιτυγχανόταν μέσω κινητής σκάλας, ενώ σήμερα είναι ορατό το δάπεδο του κατώτερου τμήματός του, που ανήκε σε δεξαμενή.

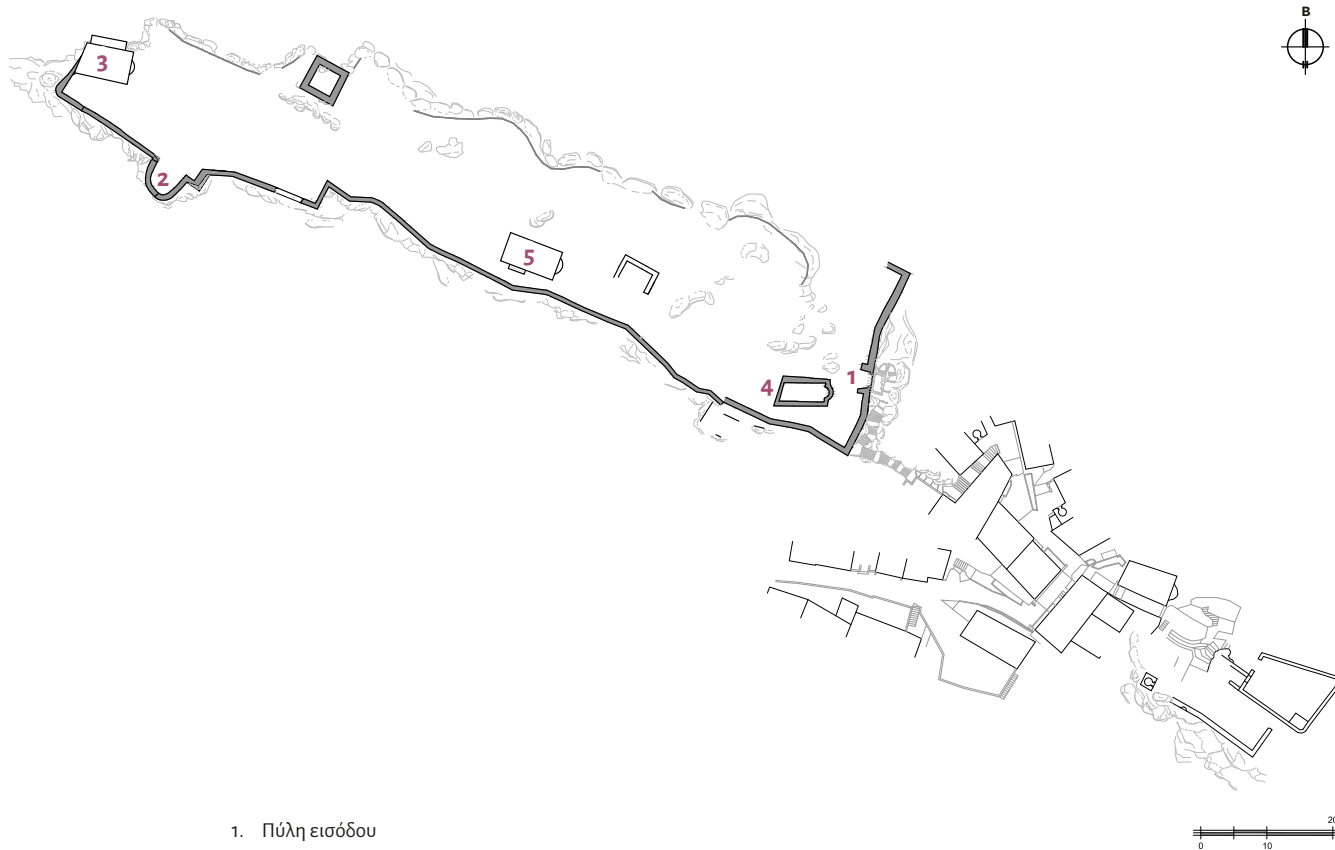
Η είσοδος στο κάστρο βρίσκεται στην ανατολική πλευρά και προσεγγίζεται σήμερα από το χωριό, μέσω ενός πλακόστρωτου μονοπατιού.

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου σώζονται ελάχιστα κατάλοιπα, καθώς τα ερείπια των κτισμάτων χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό για τα κτήρια του οικισμού.

Σε καλή κατάσταση σώζεται, στο δυτικό άκρο του κάστρου, ο μονόχωρος ναός του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου, ο οποίος, σύμφωνα με κτητορική επιγραφή τοιχογραφήθηκε το 1710, ενώ σώζει εντοιχισμένη ανάγλυφη πλάκα μεσοβυζαντινών χρόνων, με μεταγενέστερα χαραγμένη τη χρονολογία 1708.

Διατηρούνται επίσης τα ερείπια δύο ακόμη μονόχωρων ναών, ενός στην ανατολική πλευρά κοντά στην πύλη και ενός δυτικότερα, που χρονολογούνται στην όψιμη υστεροβυζαντινή ή την πρώιμη μεταβυζαντινή περίοδο.

1. Πύλη εισόδου
2. Προμαχώνας
3. Άγιος Ιωάννης Θεολόγος
4. Ναός Α (Άγιος Γεώργιος)
5. Ναός Β

Προμαχώνας
Αγίου Ανδρέα

Παλαμήδι

Το επιβλητικό φρούριο του Παλαμηδίου καταλαμβάνει την κορυφή του απόκρημνου υψώματος που δεσπόζει πάνω από τη χερσόνησο της Ακροναυπλίας και την πόλη του Ναυπλίου. Η ονομασία του λόφου οφείλεται στον ομηρικό ήρωα Παλαμήδη, γιο του Ναυπλίου. Το φρούριο κατασκευάστηκε από τους Βενετούς στις αρχές του 18ου αιώνα για να προστατέψει και να καταστήσει απόρρητη την πόλη, πρωτεύουσα του βενετικού Βασιλείου του Μορέα. Συγκαταλέγεται ανάμεσα στα σημαντικότερα σύνολα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η στρατηγική θέση του Παλαμηδίου είχε αξιοποιηθεί το 1686 με την τοποθέτηση πυροβολικού από τον Morosini κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Ναυπλίου, της παλαιάς βενετικής κτήσης η οποία είχε περάσει στους Οθωμανούς το 1540. Η πόλη κυριεύεται από τον Morosini και τους Βενετούς, ορίζεται πρωτεύουσα του νέου Βασιλείου του Μορέα και οι οχυρώσεις της επισκευάζονται, ενισχύονται και αναδιαμορφώνονται. Βασικό αμυντικό τους μειονέκτημα παρέμενε ο λόφος του Παλαμηδίου, επικίνδυνο σημείο για τον βομβαρδισμό της πόλης σε επικείμενη πολιορκία. Προκειμένου να αποτραπεί αυτό το ενδεχόμενο έπρεπε στο ύψωμα να ανεγερθεί ισχυρό οχυρό, εγχείρημα με πρακτικές δυσκολίες και ιδιαίτερα μεγάλο οικονομικό κόστος.

Η κατασκευή του φρουρίου ξεκίνησε τελικά το 1711 από τον Προνοητή Agosto Sagredo με μηχανικούς τον Antonio Giancix, ο οποίος υπήρξε ο κύριος εμπνευστής του σχεδιασμού του, και τον Pierre de La Salle. Το έργο προχώρησε με ταχείς ρυθμούς και σχεδόν ολοκληρώθηκε μέσα στα επόμενα χρόνια, το φρούριο όμως δεν στάθηκε ικανό να αποτρέψει την ανακατάληψη του Ναυπλίου από τους Οθωμανούς το 1715.

Την περίοδο της δεύτερης οθωμανοκρατίας στην Πελοπόννησο (1715-1822), οι οχυρώσεις του Παλαμηδίου ολοκληρώνονται και αποτελούν τη βασική άμυνα του Ναυπλίου, υποβιβάζοντας σε σημασία την Ακροναυπλία. Στις 30 Νοεμβρίου 1822, οι Έλληνες με αρχηγό τον Στάικο Σταϊκόπουλο καταλαμβάνουν το φρούριο και απελευθερώνουν το Ναύπλιο. Εργασίες στο Παλαμήδι πραγματοποιούνται και από το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος, όπως η ανακατασκευή κατά τη βασιλεία του Όθωνα της ανοιχτής κλίμακας με τον περιώνυμο αριθμό σκαλοπατιών που μέχρι σήμερα χρησιμοποιούν οι επισκέπτες για να ανέβουν στο κάστρο από την πόλη του Ναυπλίου.

Ένα τμήμα του φρουρίου λειτουργούσε ως φυλακές ήδη από τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση. Ο προμαχώνας Μιλτιάδης προοριζόταν για βαρυποινίτες, ενώ ο προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα για όσους είχαν καταδικαστεί σε μικρότερες ποινές. Τον Μάιο του 1834, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ηγετική μορφή της Ελληνικής Επανάστασης, οδηγείται σε αυτές τις φυλακές με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, για να αποφυλακιστεί έντεκα μήνες αργότερα μετά την απονομή χάρις. Τον Αύγουστο του 1923, οι φυλακές του Παλαμηδίου έκλεισαν και οι κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και την Αίγινα.

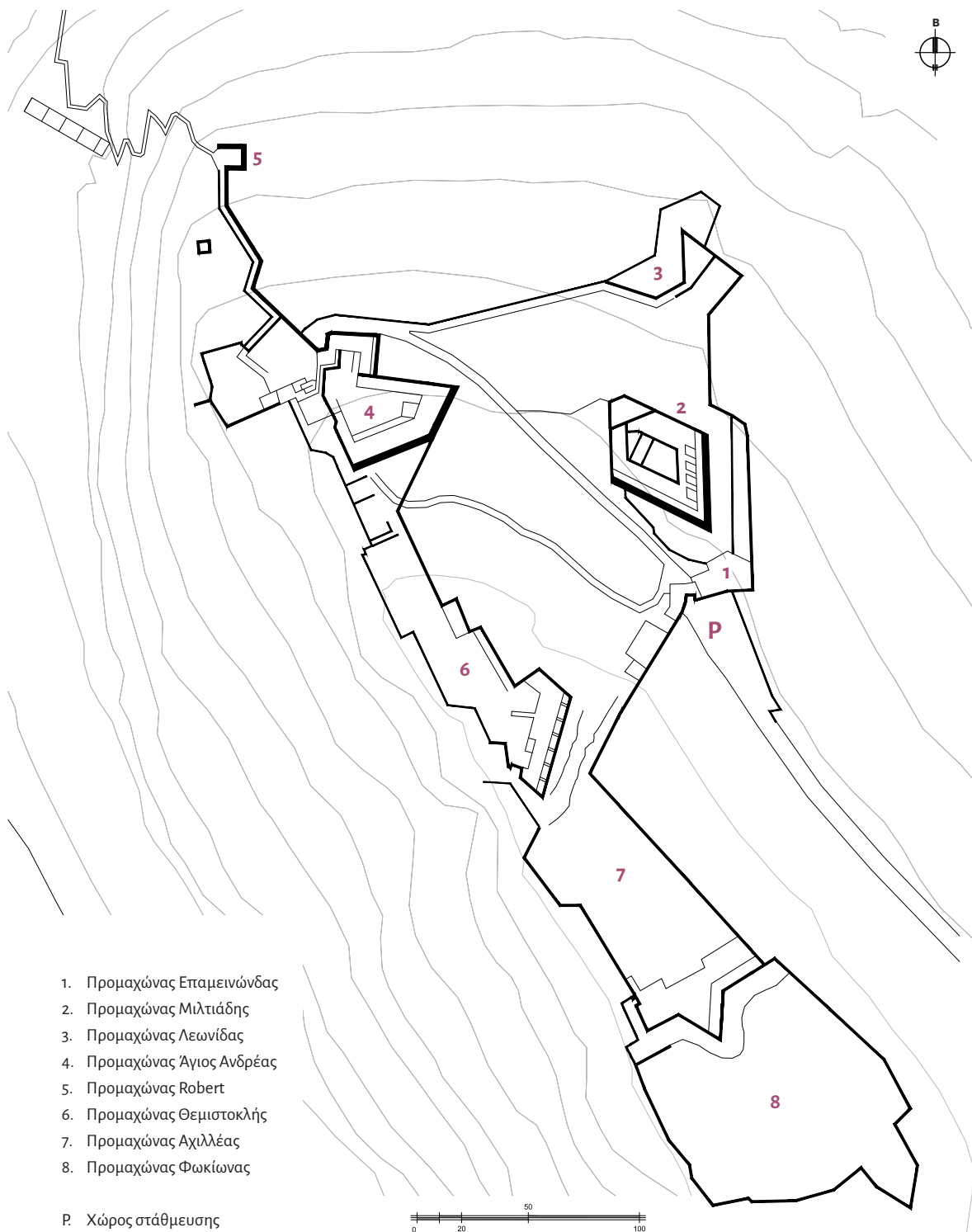
Το φρούριο

Ο καινοτόμος σχεδιασμός του φρουρίου περιλαμβάνει μεμονωμένα οχυρώματα-προμαχώνες σε στρατηγικά σημεία του λόφου, μεριμνώντας ώστε τα πυροβόλα όπλα του ενός να καλύπτουν τους διπλανούς προμαχώνες με το βεληνεκές τους. Τείχος τους συνέδεε, ώστε οι υπερασπιστές τους να μετακινούνται από τον ένα στον άλλο με ασφάλεια. Οι προμαχώνες λειτουργούσαν αλληλοϋποστηριζόμενοι, ως ενιαίο αμυντικό σύνολο, αλλά παρέμεναν αυτόνομα οχυρά και περιλάμβαναν στρατώνες, δεξαμενές νερού και αποθήκες πυρομαχικών και τροφίμων για την κάλυψη των αναγκών της φρουράς τους. Σε περίπτωση που ο εχθρός καταλάμβανε τον έναν, η άμυνα του φρουρίου θα συνεχιζόταν από τους υπόλοιπους προμαχώνες.

Η πρόσβαση

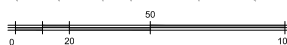
Σήμερα, η πρόσβαση στο φρούριο του Παλαμηδίου πραγματοποιείται από την κεντρική πύλη του προμαχώνα Επαμεινώνδα, δίπλα στον χώρο στάθμευσης. Η δεύτερη είσοδος βρίσκεται στο τέλος της ανακατασκευασμένης κλίμακας του 19ου αιώνα που ξεκινά απέναντι από το Πάρκο Σταϊκόπουλου και τον προμαχώνα Grimaní και μέσα από την πύλη του προμαχώνα Robert καταλήγει στο εσωτερικό του προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα.

Λαξευτή κλίμακα, θολοσκέπαστη στο κατώτερο μισό της, υπήρξε ένα από τα πρώτα έργα που εκτελέστηκαν στο δυτικό τμήμα του λόφου κατά τη Β' βενετοκρατία, το 1690. Η κλίμακα είναι μη προσβάσιμη σήμερα και συνέδεε το Παλαμήδι με τον προμαχώνα Grimaní και την πόλη του Ναυπλίου.

1. Προμαχώνας Επαμεινώνδας
2. Προμαχώνας Μιλτιάδης
3. Προμαχώνας Λεωνίδα
4. Προμαχώνας Άγιος Ανδρέας
5. Προμαχώνας Robert
6. Προμαχώνας Θεμιστοκλής
7. Προμαχώνας Αχιλλέας
8. Προμαχώνας Φωκίωνας

P. Χώρος στάθμευσης

Προμαχώνας Αγίου Ανδρέα

Οι Προμαχώνες

Οι ελληνικές ονομασίες των οκτώ προμαχώνων χρονολογούνται μετά το 1822 και την απελευθέρωση του Ναυπλίου και αντικατέστησαν τις ονομασίες που είχαν δοθεί από τους Οθωμανούς. Αρχικά, σύμφωνα με γραπτές πηγές και σχέδια της εποχής, έφεραν βενετικές ονομασίες, με εξαίρεση τον προμαχώνα Επαμεινώνδα, ο οποίος πιθανόν ολοκληρώθηκε από τους Οθωμανούς.

Προμαχώνας Αγίου Ανδρέα

Ο προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα είναι ο πρώτος που κατασκευάζεται και ακολουθούν οι υπόλοιποι σε ακτινωτή διάταξη. Αρχικά έφερε το όνομα του Αγίου Γεράρδου, που ήταν ο προστάτης άγιος της οικογένειας των Sagredo. Πάνω από την κεντρική του πύλη διατηρείται ανάγλυφο με το φτερωτό λιοντάρι του Αγίου Μάρκου, έμβλημα της Βενετίας. Επιγραφή με τη χρονολογία 1712 εκθειάζει τον κτήτορα της οχύρωσης, Προνοητή Agosto Sagredo. Μετά το 1715, ο προμαχώνας μετονομάζεται σε Disdar Tabya από τους Οθωμανούς και αποτελεί την έδρα του διοικητή. Στην κεντρική αυλή του προμαχώνα βρίσκεται ο μικρός ενετικός ναός του Αγίου Γεράρδου, ο οποίος αφιερώθηκε μετά το 1822 στον άγιο Ανδρέα, επειδή το φρούριο απελευθερώθηκε την ημέρα της εορτής του. Κοντά στον ναό, σκοτεινός τετράπλευρος χώρος υπήρξε σύμφωνα με προφορική παράδοση η «φυλακή του Κολοκοτρώνη».

Προμαχώνας Robert

Δυτικά του προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα βρίσκεται ο προμαχώνας Robert. Η ονομασία του αποτελεί φόρο τιμής στον φιλέλληνα Γάλλο ταγματάρχη François Robert, ο οποίος έχασε ηρωικά τη ζωή του το 1827 κατά την πολιορκία της Ακρόπολης της Αθήνας. Πρόκειται για έναν προμαχώνα μικρών διαστάσεων που στόχο είχε τη φρούρηση της ανόδου στον λόφο και την επιτήρηση του λιμανιού του Ναυπλίου και του κάστρου της Ακροναυπλίας.

Προμαχώνες Λεωνίδας, Μιλτιάδης και Επαμεινώνδας

Στη βορειοανατολική πλευρά του λόφου είναι διαταγμένοι τρεις προμαχώνες, ο προμαχώνας Λεωνίδας, ο προμαχώνας Μιλτιάδης και ο προμαχώνας Επαμεινώνδας. Ο προμαχώνας Λεωνίδας, κτισμένος στο ανατολικό άκρο του κάστρου επάνω από την πόλη του Ναυπλίου, την προστατεύει από την πλευρά της πεδιάδας.

Ο προμαχώνας Μιλτιάδης είναι ο πλέον αυτόνομος και ισχυρός από τους προμαχώνες του Παλαμηδίου, με τείχη που φτάνουν τα 22 μ. ύψος. Από τη νότια και ανατολική πλευρά του οχυρώνεται με τάφρο. Στο εσωτερικό του περιλαμβάνει κινστέρνα και κτήρια που χρονολογούνται από τη βενετική περίοδο έως τα νεότερα χρόνια, οπότε και χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή για τους βαρυποινίτες.

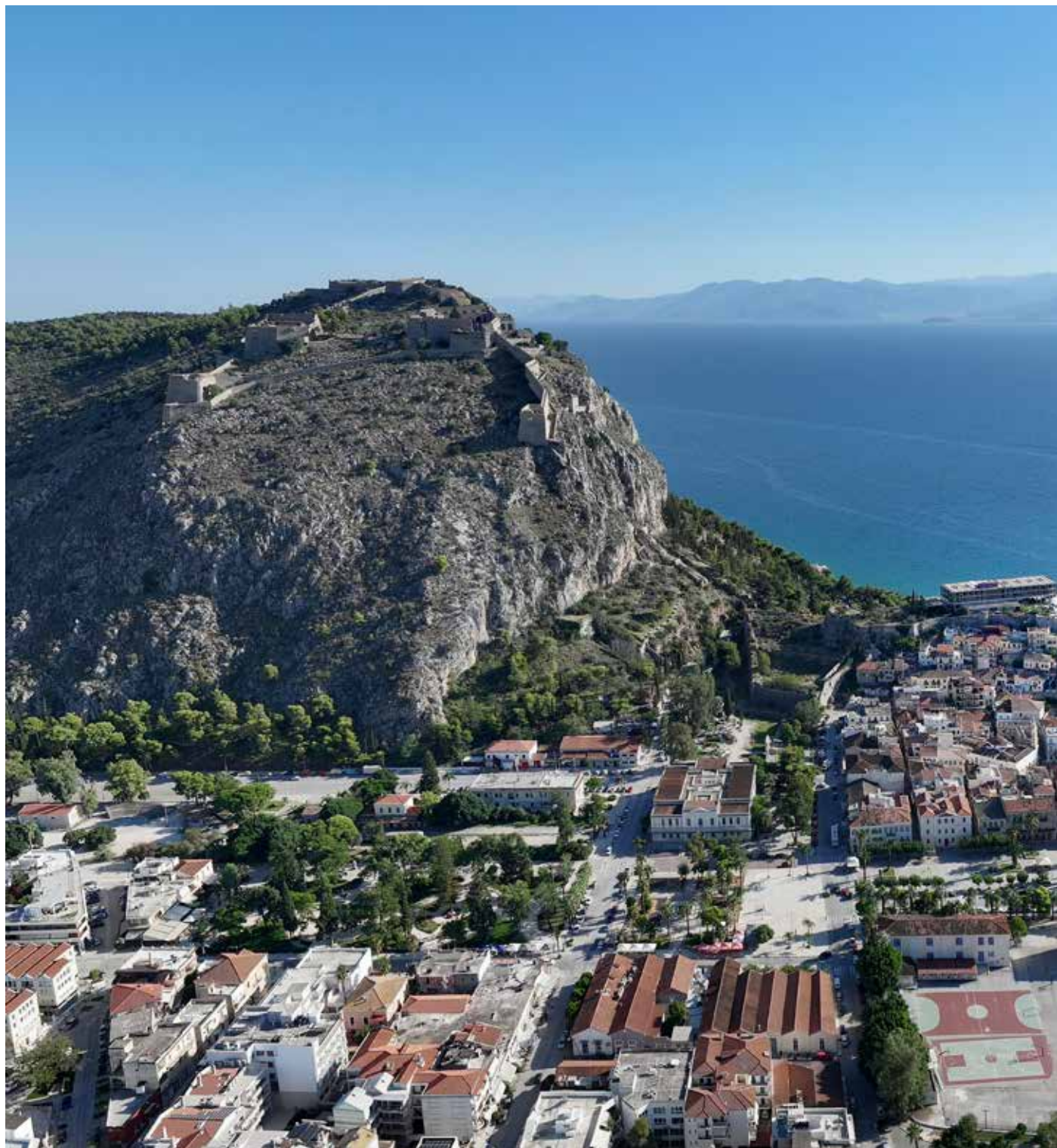
Ο προμαχώνας Επαμεινώνδας κτίστηκε για την προστασία της κεντρικής πύλης του κάστρου, είναι μικρών διαστάσεων, διαθέτει κανονιοστοιχίες στην ανατολική του πλευρά και κινστέρνα στο εσωτερικό του. Ονομαζόταν Seytan Tabya (Σειτάν Τάπια), δηλαδή ντάπια του διαβόλου, από τους Οθωμανούς ίσως διότι λόγω της θέσης του τον θεωρούσαν και τον πλέον ευπρόσβλητο.

Προμαχώνες Φωκίωνας, Θεμιστοκλής και Αχιλλέας

Ο προμαχώνας Φωκίωνας βρίσκεται στα νότια του προμαχώνα Αγίου Ανδρέα και περιλαμβάνει κινστέρνα και συγκρότημα στρατώνων. Η κατασκευή του έχει αποδοθεί στους Οθωμανούς. Πύλη και απότομη σκάλα τον συνδέει με τον μεγαλύτερου μεγέθους προμαχώνα Θεμιστοκλή, ο οποίος καταλαμβάνει τη δεύτερη ψηλότερη κορυφή του λόφου. Τάφρος χωρίζει τον προμαχώνα Θεμιστοκλή από τον προμαχώνα Αχιλλέα.

Ο προμαχώνας Αχιλλέας (ή Yuruis Tabya στα τούρκικα, δηλαδή ντάπια της εφόδου) βρίσκεται στο πιο εύκολα προσβάσιμο σημείο του λόφου και για τον λόγο αυτόν αποτελεί τον πιο ευπρόσβλητο προμαχώνα, την Αχιλλειο πτέρνα του φρουρίου. Από το σημείο αυτό εισέβαλλαν στο φρούριο οι Οθωμανοί το 1715, όπως επίσης και οι Έλληνες όταν το απελευθέρωσαν το 1822. Στο εσωτερικό του ο προμαχώνας διαθέτει κινστέρνα και χώρους για τη φρουρά.

Ακροναυπλία

Τα τείχη του κάστρου στη βραχώδη χερσόνησο της Ακροναυπλίας περιέβαλαν τον οικισμό του Ναυπλίου και προστάτευαν το φυσικό λιμάνι του, ένα από τα σημαντικότερα της Πελοποννήσου. Το ύψωμα του κάστρου παρείχε τη δυνατότητα εποπτείας του Αργολικού κόλπου και σημαντικού μέρους της αργολικής πεδιάδας. Θέση φυσικά οχυρωμένη, διαθέτει απόκρημνες βραχώδεις πλαγιές στα νότια και νοτιοδυτικά και μοναδική πρόσβαση από την ξηρά τον στενό ισθμό που τη συνδέει με τον λόφο του Παλαμηδίου στα ανατολικά. Στη βόρεια πλευρά διαμορφωνόταν φυσικό αγκυροβόλιο, ενώ η ακτογραμμή μέχρι τον 15ο αιώνα βρισκόταν πολύ κοντά στις απότομες πλαγιές του υψώματος. Ελώδη νερά και στενή λωρίδα ξηράς στις αρκετά απότομες πλαγιές στα βορειοδυτικά συμπλήρωναν τη φυσική οχύρωση της χερσονήσου.

Η Ακροναυπλία κατοικήθηκε από τους προϊστορικούς χρόνους και οχυρώθηκε τουλάχιστον από τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., όταν το Ναύπλιο ήταν επίγειο (λιμάνι) του γειτονικού ισχυρού Άργους. Τους επόμενους αιώνες, ο μικρός οικισμός του Ναυπλίου παραμένει στη σκιά του Άργους ως επίγειο του τελευταίου. Μετά τον 10ο αιώνα, η σημασία του Ναυπλίου αρχίζει να αναβαθμίζεται, γίνεται εμπορικός σταθμός των Βενετών και σταδιακά αποκτά την ίδια βαρύτητα με το Άργος. Ο 12ος αιώνας είναι περίοδος ακμής, όπως φαίνεται από την ίδρυση νέας διοικητικής μονάδας, του «ορίου Κορίνθου, Ναυπλίου, Άργους», η οποία έχει συσχετισθεί μεταξύ άλλων και με έργα στις οχυρώσεις των τριών κάστρων. Το 1180, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Κομνηνός ορίζει τον Θεόδωρο Σγουρό Άρχοντα της Ναυπλίας. Κοντά στο έτος 1200 τον διαδέχεται ο γιος του Λέοντας, ο οποίος με αφετηρία το Ναύπλιο επεκτείνει την εξουσία του ως τη Θεσσαλία. Η σύντομη ηγεμονία του Λέοντα Σγουρού καταλύεται από τους ιππότες της Δ' Σταυροφορίας, οι οποίοι μεταξύ των ετών 1210-1212 καταλαμβάνουν την Ακροναυπλία.

Ο κατακτητής Φράγκος ηγεμόνας της Αχαΐας Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουίνος παραχωρεί το Ναύπλιο στον δούκα των Αθηνών Όθωνα de la Roche. Οι κληρονόμοι του τελευταίου, αρχικά από τον οίκο των de la Roche και εν συνεχεία από τους οίκους των de Brienne και αργότερα των d'Enghien, διατηρούν τα κυριαρχικά δικαιώματά τους στο κάστρο του Ναυπλίου έως το 1389, οπότε τα μεταβιβάζουν έναντι οικονομικών ανταλλαγμάτων στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας.

Η εντεινόμενη απειλή των Οθωμανών, οι οποίοι καταλαμβάνουν τα βενετικά κάστρα του Άργους το 1467 και της Χαλκίδας το 1470, καθιστά επιτακτική την προσαρμογή της άμυνας του Ναυπλίου στη νέα τεχνολογία των πυροβόλων όπλων. Οι νέοι κυρίαρχοι Βενετοί πραγματοποιούν στα τέλη του 15ου αιώνα εκτεταμένα έργα εκσυγχρονισμού και ενίσχυσης της άμυνας της πόλης, την οποία αποκαλούν Napoli di Romania.

Την ίδια χρονική περίοδο, λόγω αύξησης του πληθυσμού, πραγματοποιούνται έργα επέκτασης της πόλης στην ελώδη περιοχή στα βόρεια της χερσονήσου, στο σημερινό επίπεδο τμήμα της παλιάς πόλης του Ναυπλίου. Η «Κάτω Πόλη» προστατεύεται από παραλιακό τείχος, έργο της ίδιας χρονικής περιόδου, και κτίζεται επάνω σε τεχνητές προσχώσεις και σε θεμελιώσεις από ξύλινους πασσάλους, τεχνικές και μέθοδοι που είχαν εφαρμοστεί και στην ίδια τη Βενετία. Σταδιακά, το διοικητικό κέντρο και οι κατοικίες των αξιωματούχων μεταφέρονται από την Ακροναυπλία στο καινούργιο τμήμα της πόλης.

Το διαχωριστικό τείχος ανάμεσα στο Φράγκικο και το Ρωμείο κάστρο, το οχύρωμα και η Πύλη Gabelle. Στο βάθος διακρίνεται το Μπούρτζι.

Το 1540, έπειτα από τριετή πολιορκία, το Ναύπλιο παραδίδεται στους Οθωμανούς και ορίζεται πρωτεύουσα του σαντζακίου της Πελοποννήσου. Κτίζονται μεγάλα δημόσια και ιδιωτικά κτήρια, τζαμιά, κρήνες και λουτρά, εντούτοις οι Οθωμανοί δεν προχωρούν σε νέα οχυρωματικά έργα παρά μόνο σε συμπληρώσεις και μικροεπεμβάσεις. Η Ακροναυπλία αποκαλείται Ις Kale (Ις Καλέ, μέσα/εσωτερικό κάστρο ή ακρόπολη), σε αντιδιαστολή με την Κάτω Πόλη.

Το 1686, κατά τη διάρκεια του ΣΤ΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου και της εκστρατείας ανακατάληψης της Πελοποννήσου, οι Βενετοί με διοικητή τον Francesco Morosini πολιορκούν και καταλαμβάνουν την πόλη, προκαλώντας εκτεταμένες καταστροφές τόσο στα τείχη της Ακροναυπλίας και της Κάτω Πόλης, όσο και σε κτήρια και συνοικίες. Το Ναύπλιο ορίζεται έδρα του βενετικού Βασιλείου του Μοριά και ξεκινά εκτεταμένο πρόγραμμα ενίσχυσης των οχυρώσεών του, ώστε να αντιμετωπιστεί ενδεχόμενη επίθεση και πολιορκία από τους Οθωμανούς.

Αμέσως μετά την κατάληψη της πόλης, οι Βενετοί απαγορεύουν την κατοίκηση εντός του κάστρου, τμήματα του οποίου ισοπεδώνονται για την ανάπτυξη των απαιτούμενων ισχυρών πυροβολαρχιών, και η χρήση του πλέον είναι αποκλειστικά στρατιωτική. Κατασκευάζεται μεγάλων διαστάσεων στρατώνας από τον Προνοητή Grimani, στη θέση που σήμερα λειτουργεί ξενοδοχείο, και πυριτιδαποθήκη. Το 1711 ξεκινά η κατασκευή του φρουρίου του Παλαμηδιού στον λόφο που δεσπόζει στα ανατολικά της πόλης και η σημασία της Ακροναυπλίας για την άμυνα του Ναυπλίου υποβαθμίζεται.

Η β΄ βενετοκρατία, περίοδος ακμής για την πόλη, διακόπηκε απότομα το 1715, έτος κατάληψης του Ναυπλίου από τους Οθωμανούς μετά από μόλις δύο εβδομάδες πολιορκία. Στα χρόνια που ακολουθούν, η πόλη υποβαθμίζεται διοικητικά με τη μεταφορά της έδρας των οθωμανικών αρχών στην Τριπολιτσά (σημ. Τρίπολη) και παρακμάζει οικονομικά. Το κάστρο της Ακροναυπλίας εξακολουθεί να έχει στρατιωτική χρήση και διαθέτει σε σταθερή βάση οθωμανική φρουρά. Το 1822, μετά την κατάληψη του Παλαμηδιού από τους Έλληνες επαναστάτες, η πόλη και το κάστρο της παραδίδονται στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, το Ναύπλιο αποτελεί έδρα της διοίκησης και ορίζεται ως πρωτεύουσα του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους. Ο πρώτος κυβερνήτης του νέου Ελληνικού κράτους Ιωάννης Καποδίστριας ανακατασκευάζει τον ερειπωμένο στρατώνα Grimani του κάστρου, που μένει γνωστός ως στρατώνας Καποδίστρια και ιδρύει στρατιωτικό νοσοκομείο με ναό αφιερωμένο στους Αγίους Αναργύρους. Η Ακροναυπλία καθαρίζεται από τους σωρούς των ερειπίων.

Το 1834, πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους γίνεται η Αθήνα και το Ναύπλιο παραμένει στρατιωτικό κέντρο. Το 1884 ξεκινά η λειτουργία στρατιωτικών φυλακών στον στρατώνα Καποδίστρια, οι οποίες το 1937 μετατρέπονται σε πολιτικές. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ισοπεδώνεται το υψηλότερο σημείο του βράχου της Ακροναυπλίας για την εγκατάσταση αντιαεροπορικών πυροβολείων. Το 1960, το κάστρο χαρακτηρίζεται ως «Τουριστικό Δημόσιο Κτήμα» και το 1961 εγκαινιάζεται η ξενοδοχειακή μονάδα «Ξενία» υπό τη διαχείριση του ΕΟΤ, η οποία καταλαμβάνει σημαντικό μέρος του κάστρου των Τόρων. Οι φυλακές της Ακροναυπλίας εγκαταλείπονται το 1966 και το 1970 κατεδαφίζονται. Στη θέση τους ξεκινά το 1971 η ανέγερση του ξενοδοχειακού συγκροτήματος «Ξενία Παλλάς», το οποίο λειτουργεί μέχρι σήμερα στον χώρο.

Το κάστρο

Τα τείχη του κάστρου της Ακροναυπλίας υψώνονταν στις παρυφές του βράχου της στενόμακρης χερσονήσου, ακολουθώντας το φυσικό ανάγλυφο. Η νότια πλευρά του κάστρου δεν χρειάστηκε ποτέ να αποκτήσει τείχος, καθώς τα απόκρημνα, σχεδόν κατακόρυφα βράχια που καταλήγουν στη θάλασσα της παρείχαν φυσική οχύρωση. Αρχικά οχυρώθηκε και κατοικήθηκε το δυτικό και το κεντρικό τμήμα του βράχου, τα δύο υψηλότερα επίπεδα από τα τρία που τον διαμορφώνουν. Για τη σημερινή εικόνα του κάστρου ιδιαίτερα καθοριστική υπήρξε η κατασκευή των ξενοδοχειακών συγκροτημάτων στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, τα οποία αλλοίωσαν σημαντικά τη φυσιογνωμία του.

Κατάλοιπα της αρχαίας οχύρωσης του λόφου, με πολυγωνικούς λίθους μεγάλων διαστάσεων, είναι ορατά στη δυτική πλευρά, στη βάση του μεταγενέστερου τείχους. Η βυζαντινή οχύρωση πιθανότατα ακολουθούσε την αρχαία χάραξη και περιέβαλε το δυτικό και κεντρικό τμήμα του λόφου. Στις αρχές του 13ου αιώνα, μετά την κατάληψη του Ναυπλίου από τους Φράγκους, το κάστρο διαιρέθηκε σε δύο τμήματα με εγκάρσιο τείχος (διατείχισμα). Το δυτικό παραχωρείται για κατοίκηση στους Έλληνες της πόλης και ονομάζεται «Ρωμείο κάστρο». Το ανατολικό ονομάζεται «Φράγκικο κάστρο» και αποτελεί το διοικητικό-στρατιωτικό κέντρο των νέων επικυριάρχων και τόπο διαμονής των αξιωματούχων τους. Ισχυρός τετράγωνος πύργος στο εγκάρσιο τείχος έλεγχε την πρόσβαση των Ελλήνων στο Φράγκικο κάστρο.

Λίγο μετά τα μέσα του 15ου αιώνα (1470), οι Βενετοί, στο πλαίσιο συνολικής ενίσχυσης των οχυρώσεων της Ακροναυπλίας, επεκτείνουν το κάστρο στα ανατολικά, στο χαμηλότερο τμήμα της χερσονήσου και το πιο ευάλωτο από την πλευρά της ξηράς. Κατασκευάζεται νέος περίβολος και ονομάζεται «Κάστρο των Τόρων», πιθανώς από τον ισχυρό διπλό κυκλικό πύργο-προμαχώνα (Torrigione) στο ανατολικό του άκρο. Παράλληλα ενισχύονται οι οχυρώσεις του Ρωμείου και του Φράγκικου κάστρου ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν πολιορκία από πυροβόλα όπλα. Στο πλαίσιο αυτό, ο μηχανικός Antonio Gambello δημιουργεί μια νέα γραμμή άμυνας στο μέσο περίπου του Φράγκικου κάστρου με την κατασκευή εγκάρσιου τείχους-αναχώματος, γνωστού ως *traversa Gambello*.

Κατά την περίοδο της Β' βενετοκρατίας, η ευπρόσβλητη, προσβάσιμη από την ξηρά, ανατολική πλευρά του κάστρου ενισχύεται με τον προμαχώνα *Grimani*. Ολόκληρη η ανατολική πλευρά των τειχών προστατεύονταν από θαλάσσια τάφρο, καθώς η θάλασσα στο σημείο αυτό εισχωρούσε στην ξηρά δημιουργώντας έναν μικρό κόλπο που έφτανε ως τη βάση του κάστρου των Τόρων. Επίσης ανακατασκευάζεται και ενισχύεται το τείχος της Κάτω Πόλης, κυρίως όσον αφορά το παραλιακό μέτωπο. Τα οχυρωματικά αυτά έργα, όπως και το σύνολο σχεδόν του τείχους της Κάτω Πόλης δε σώζονται σήμερα. Εξαίρεση αποτελεί ο Προμαχώνας των Πέντε Αδελφών στα βορειοδυτικά, ονομασία που αποδίδεται στην πυροβολαρχία με πέντε κανόνια που βρισκόταν εκεί. Ορισμένα τμήματα του τείχους έχουν εντοπισθεί ανασκαφικά, όπως η κεντρική πύλη του Ναυπλίου, η Πύλη της Ξηράς της Κάτω Πόλης, η οποία έχει ανακατασκευαστεί μπροστά από το πάρκο Σταϊκόπουλου.

A. «Ρωμέικο κάστρο»

A1. Άγιοι Θεόδωροι

A2. Πυριτιδαποθήκη

A3. Πύλη Sagredo

A4. Διατείχισμα

B. «Φράγκικο κάστρο»

B1. Πύλη Ειρήνης

B2. Τραβέρσα Gambello

B3. Στρατιωτικό νοσοκομείο Καποδίστρια

B4. Υπαίθριο θέατρο

Γ. Κάστρο των Τόρων

Γ1. Πύλη των Τόρων - Σημερινή είσοδος

Δ. Προμαχώνας Grimaní

Οι πύλες

Η κύρια πύλη της Ακροναυπλίας, που οδηγούσε εκτός του βυζαντινού κάστρου, βρισκόταν στο ανατολικό τείχος. Στα τέλη του 13ου αιώνα κατασκευάστηκε διαβατικό μπροστά της, το οποίο διατηρείται μέχρι σήμερα και σώζει τοιχογραφικό διάκοσμο που περιλαμβάνει παραστάσεις αγίων της Ορθόδοξης και της Καθολικής εκκλησίας, οικόσημα Φράγκων ηγεμόνων, καθώς και πιθανές σκηνές από το «Μυθιστόρημα του Μεγάλου Αλεξάνδρου». Το ζωγραφικό σύνολο θεωρείται χορηγία του Ούγου de Brienne, επικυρίαρχου του Ναυπλίου και χρονολογείται στην περίοδο μετά το 1290/1, έτος ανακωχής μεταξύ των Φράγκων της Ηγεμονίας της Αχαΐας και των Βυζαντινών. Οι παραστάσεις έχουν ερμηνευθεί ως συμβολικές αποδόσεις της ανάγκης ειρηνικής συμβίωσης και θρησκευτικής συνύπαρξης, λόγοι για τους οποίους η πύλη είναι γνωστή σήμερα ως «Πύλη της Ειρήνης». Την πρώτη περίοδο της βενετοκρατίας, το παλαιό ανατολικό τείχος ενισχύεται και η λεγόμενη Πύλη της Ειρήνης σφραγίζεται και καταχώνεται. Νέα πύλη ανοίγεται νοτιότερα.

Η πύλη του κάστρου των Τόρων σώζεται στο νοτιοανατολικό άκρο του κάστρου, έχει τη μορφή διαβατικού και κοσμείται εξωτερικά με το έμβλημα της Βενετίας, τον λέοντα του Αγίου Μάρκου. Αποτελούσε από τον 15ο αιώνα και εξής μία από τις δύο κύριες επικοινωνίας της Ακροναυπλίας με την Κάτω Πόλη και το λιμάνι. Μία δεύτερη πύλη επικοινωνίας ανοιγόταν στο βόρειο τείχος του Ρωμείου κάστρου. Η πύλη αυτή εγκαταλείπεται το 1713, όταν κατασκευάζεται από τον Αυγουστίνο Σαγρέδο, Προβλεπτή της Θάλασσας, η ομώνυμη πύλη στο βόρειο τείχος της Ακροναυπλίας, που αποτέλεσε την κύρια είσοδο του κάστρου έως το 1966. Στόχος της διάνοιξής της ήταν η εξασφάλιση εύκολης επικοινωνίας των στρατιωτικών εγκαταστάσεων της Ακροναυπλίας με την πόλη του Ναυπλίου, όπως μαρτυρείται στην εντοιχισμένη επιγραφή πάνω από την πύλη.

Σήμερα, η πρόσβαση στην Ακροναυπλία από την παλιά πόλη του Ναυπλίου πραγματοποιείται μέσω του ασφαλτόδρομου που ξεκινά από την επιχωματωμένη τάφρο γύρω από τον προμαχώνα Grimani, αλλά και από τη ραμπόσκαλα της Καθολικής εκκλησίας που οδηγεί στην πύλη του κάστρου των Τόρων.

Η Πύλη της
Ειρήνης,
Αρχείο ΕΦΑ
Αργολίδας

Το Φράγκικο κάστρο και το οχύρωμα Gambello

Το εσωτερικό

Σε μεγάλο βαθμό το εσωτερικό του κάστρου διαμορφώθηκε τον 20ό αιώνα, στο πλαίσιο της τουριστικής του εκμετάλλευσης. Την ίδια χρονική περίοδο (δεκαετίες 1960-1970) στο τμήμα προς την πλευρά της Αρβανιτιάς κατασκευάστηκαν δημοτικές δεξαμενές ύδρευσης για την πόλη του Ναυπλίου.

Το κάστρο των Τόρων καταλαμβάνεται από το εγκαταλελειμμένο ξενοδοχείο «Ξενία» και τις εγκαταστάσεις του. Παραμένουν ευδιάκριτοι η πύλη του κάστρου και ο ισχυρός κυκλικός προμαχώνας προς την Αρβανιτιά με την πυλίδα για την εξασφάλιση της τροφοδοσίας από την πλευρά της θάλασσας.

Στο Φράγκικο κάστρο διατηρούνται τα κατάλοιπα του στρατιωτικού νοσοκομείου του Καποδίστρια και το εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων, το οποίο αποτελεί σύγχρονο κτίσμα και χρονολογείται στο τέλος του 20ού αιώνα. Στην ίδια περιοχή έχει κατασκευαστεί από το ΥΠΠΟ μικρό υπαίθριο θέατρο, στο οποίο πραγματοποιούνται εκδηλώσεις από τον Δήμο Ναυπλιέων. Το θέατρο αποτελεί τμήμα ευρύτερου έργου ανάδειξης της Ακροναυπλίας, το οποίο υλοποιήθηκε από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Σημαντικό τμήμα του Ρωμείου κάστρου καταλαμβάνεται από το σύγχρονο ξενοδοχείο. Στο υψηλότερο σημείο του λόφου σώζονται τα ερείπια του ναού των Αγίων Θεοδώρων, η αρχική οικοδομική φάση του οποίου χρονολογείται στον 11ο αιώνα. Δίπλα στο τείχος που χώριζε το Ρωμείο από το Φράγκικο κάστρο διατηρείται η πυριτιδαποθήκη του κάστρου, κτίσμα της β' βενετοκρατίας.

Μπούρτζι

Στην είσοδο του κόλπου του Ναυπλίου, στη βραχονησίδα των Αγίων Θεοδώρων δεσπόζει το μικρό επι-θαλάσσιο βενετικό φρούριο Μπούρτζι. Αποτελέσε ένα από τα σημαντικότερα οχυρωματικά έργα στον ελλαδικό χώρο, συμβάλλοντας καθοριστικά στην άμυνα της πόλης για περισσότερα από 350 χρόνια. Σε συνδυασμό με τις οχυρώσεις της Ακροναυπλίας, της Κάτω πόλης και αργότερα του Παλαμηδίου, υπήρξε μέρος ενός ισχυρού και ενιαίου αμυντικού συνόλου εναντίον της οθωμανικής απειλής.

Η θέση του ήταν ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας καθώς εξασφάλιζε -σε συνδυασμό με τον προμαχώνα Πέντε Αδέλφια στη βορειοδυτική πλευρά της Ακροναυπλίας- τον έλεγχο της ναυσιπλοΐας στο λιμάνι της πόλης. Το φρούριο κτίζεται από τους Βενετούς τον 15ο αιώνα και αρχικά το αποκαλούσαν «Castel Pasqualigo» από το όνομα του Προβλεπτή του Ναυπλίου Vittore Pasqualigo. Αργότερα έγινε γνωστό ως «Castello da Mare» (κάστρο της θάλασσας) και «Castello dello scoglio» (κάστρο του βράχου). Η ονομασία «Μπούρτζι» είναι τουρκική (Burdz) και σημαίνει οχύρωμα μέσα στη θάλασσα. Στα χρόνια της Επανάστασης του 1821 αναφερόταν από τους Έλληνες ως «θαλασσόπυργος» ή «καστέλι».

Κατά τη βυζαντινή περίοδο, στο νησάκι όπου σήμερα είναι κτισμένο το Μπούρτζι, υπήρχε, σύμφωνα με την παράδοση, εκκλησία αφιερωμένη στη μνήμη των Αγίων Θεοδώρων. Όταν το Ναύπλιο περιέρχεται στα χέρια των Βενετών (Α' βενετοκρατία, 1389-1540), οι νέοι κύριοι οχυρώνουν το νησάκι. Οι εργασίες ξεκινούν τον Ιούνιο του 1471, δεν είναι ωστόσο γνωστό πότε ολοκληρώνονται. Αρχικά, αρχιτέκτονας του έργου ορίστηκε ο Antonio Gambello, έναν χρόνο, όμως, αργότερα επέστρεψε στη Βενετία και οι εργασίες συνεχίστηκαν από τον μηχανικό Barbacaleone. Για την ενίσχυση της άμυνας του φρουρίου κατασκευάστηκε περιμετρικά του ένα υποθαλάσσιο οχυρωματικό έργο (Porporella), που αποτελούνταν από ογκόλιθους τοποθετημένους σε κυκλική διάταξη, ώστε να καθίσταται αδύνατη η προσέγγισή του από σκάφη με μεγάλο βύθισμα. Ο τρόπος με τον οποίο υλοποιήθηκε το έργο αυτό υπήρξε ιδιαίτερα ευφυής, καθώς διάταγμα της περιόδου 1480-1515 υποχρέωνε κάθε πλοίο που έμπαινε στο λιμάνι του Ναυπλίου να φέρει μαζί του ένα φορτίο πέτρες και να το ξεφορτώνει στον κυματοθραύστη σε σημείο που του υποδείκνυε ο λιμενάρχης.

Η νότια πύλη του φρουρίου

Στο διάστημα των τριών αιώνων που μεσολάβησαν έως την Ελληνική Επανάσταση, το φρούριο υφίσταται εκτεταμένες μετατροπές και επεμβάσεις. Ο ρόλος του στη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο των Ελλήνων. Εκτεταμένες φθορές έχει υποστεί η νότια πλευρά του -προς την πόλη του Ναυπλίου- λόγω των πυρών που έχει δεχτεί. Στη διάρκεια του Α΄ Εμφυλίου πολέμου (1823-1825), το Μπούρτζι μετατρέπεται σε κέντρο των κυβερνητικών δυνάμεων.

Το φρούριο παρέμεινε σε χρήση ως οχυρό της πόλης ως τα μέσα του 19ου αιώνα και από το 1865 χρησιμοποιείται ως τόπος διαμονής των δημίων των φυλακών του Παλαμηδίου. Σύμφωνα με τον ποινικό νόμο του 1834, οι θανατοποινίτες θα αποκεφαλίζονταν δημόσια με τη χρήση λαιμητόμου, την οποία και έφεραν στο Ναύπλιο από τη Μασσαλία. Οι δήμειοι ήταν κατά κανόνα βαρυποινίτες καταδικασμένοι σε θάνατο που τα δικαστήρια είχαν μετατρέψει την ποινή τους σε ισόβια κάθειρξη. Είχαν ως κατοικία το Μπούρτζι στο οποίο παρέμεναν έγκλειστοι και έβγαιναν μόνο με συνοδεία χωροφυλάκων, όταν επρόκειτο να εκτελεστεί κάποιος κατάδικος.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, το Μπούρτζι ανήκε στη Διοίκηση Δημοσίων Κτημάτων του υπουργείου Οικονομικών και εκμισθώθηκε σε ναυπλιώτη επιχειρηματία προκειμένου να το επισκευάσει και να το μετατρέψει σε χώρο παραθερισμού. Το 1935 περιήλθε στον ΕΟΤ και μετατράπηκε σε τουριστικό κέντρο που περιλάμβανε ξενοδοχείο 14 δωματίων και εστιατόριο -εργασία την οποία ανέλαβε ο Γερμανός αρχιτέκτονας Wulf Schaefer. Σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του ως ξενοδοχείο -για περισσότερα από 37 χρόνια- το φρούριο φιλοξένησε σημαντικές διεθνείς προσωπικότητες. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η λειτουργία του διακόπηκε. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 και έως το 1995 περίπου, στον χώρο λειτουργούσε εστιατόριο και αναψυκτήριο. Σήμερα, μετά τις πρόσφατες εκτενείς εργασίες αποκατάστασής του από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων, έχει ανοίξει και πάλι για το κοινό.

Το φρούριο

Η κάτοψη του φρουρίου είναι ακανόνιστη και επιμήκης και ο οχυρωματικός του περίβολος καταλαμβάνει όλη την έκταση του νησιού. Τα τείχη θεμελιώνονται απευθείας επάνω στον φυσικό βράχο, ο οποίος διαμορφώθηκε κατάλληλα με λαξεύσεις και επιχώσεις των φυσικών κοιλοτήτων του. Το φρούριο αποτελείται από έναν ογκώδη κεντρικό πύργο και δύο προμαχώνες στα άκρα του. Βόρεια και νότια διαμορφώνονται πύργοι, που προστατεύονται από προτειχίσματα (barbacane). Κάτω από το νότιο barbacane έχουν κατασκευαστεί δύο πυροβολεία.

Από τη νότια πλευρά του φρουρίου ξεκινούσε μεγάλη αλυσίδα που κατέληγε σε τεχνητό βραχίονα κοντά στον προμαχώνα Πέντε Αδέλφια της Κάτω πόλης του Ναυπλίου. Σε περίοδο πολιορκίας, η αλυσίδα υψωνόταν λίγα εκατοστά πάνω από τη θάλασσα, αποτρέποντας τα πλοία να προσεγγίσουν το λιμάνι. Όταν ήταν χαλαρή ακουμπούσε τον βυθό της θάλασσας και η διέλευση των πλοίων γινόταν ελεύθερα. Από αυτή την αλυσίδα, το Ναύπλιο πήρε την ονομασία Porto Cadena και Λιμένας της Αλύσου.

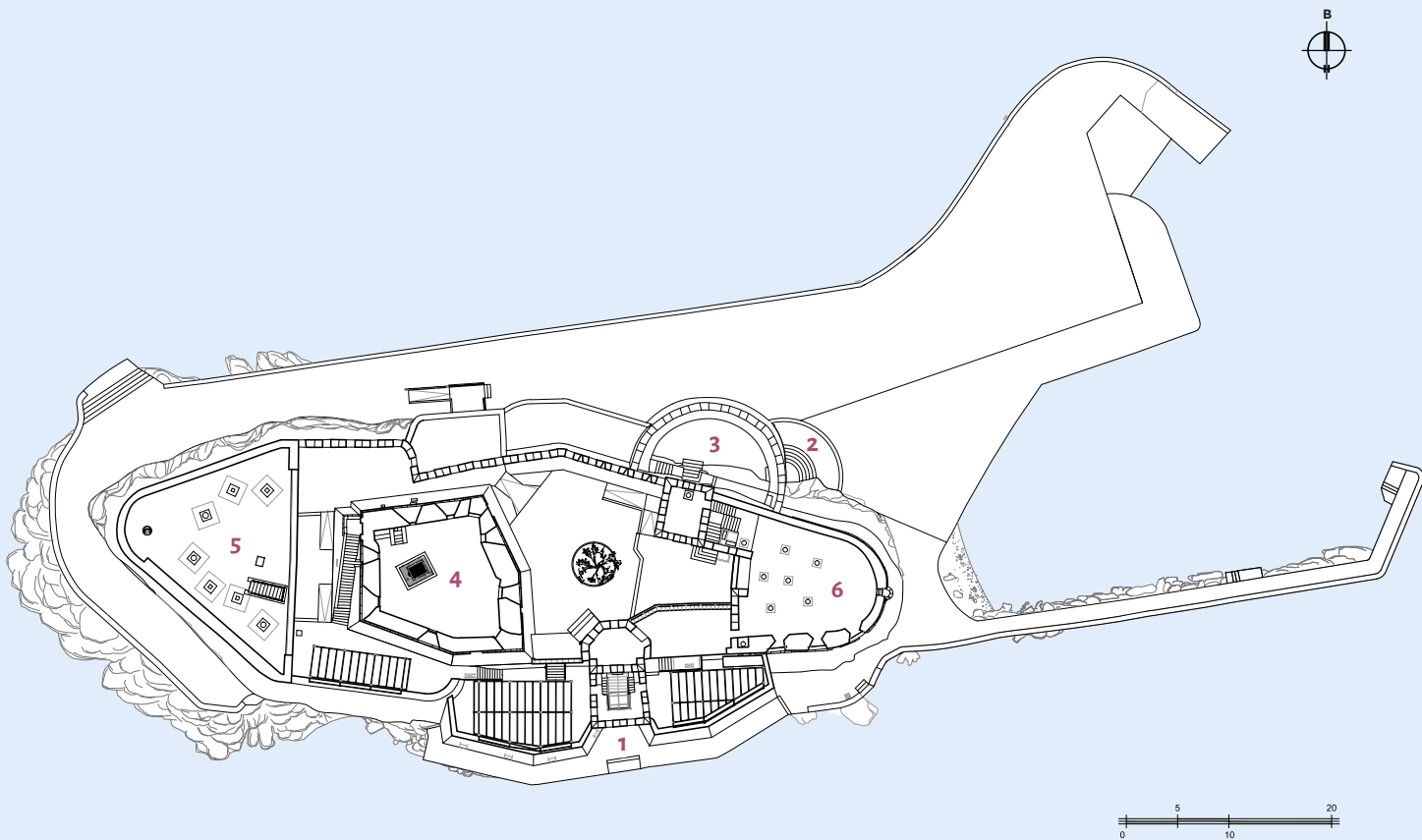
Οι πύλες

Η πρόσβαση στο φρούριο εξασφαλίζεται μέσω δύο πυλών στη βόρεια και τη νότια πλευρά του. Η βόρεια πύλη -για την πρόσβαση στην οποία κατασκευάστηκε ένας τεχνητός ορμίσκος- διαμορφώνεται σε ορθογώνιο πύργο. Η πρόσβαση γίνεται από διαβατικό με κτιστή θολοσκέπαστη κλίμακα. Επάνω από το διαβατικό βρίσκεται το δωμάτιο που ανήκε στον διοικητή της φρουράς. Η πύλη προστατεύεται από ένα ημικυκλικό προτειχίσμα (barbacane), κατασκευασμένο σε λίγο μεταγενέστερη φάση από το υπόλοιπο φρούριο.

Στην νότια πλευρά -προς την πόλη του Ναυπλίου- ανοίγεται μία ακόμη τοξωτή πύλη, που αποτελούσε και την κύρια είσοδο του φρουρίου. Διαμορφώνεται σε πύργο που εξωτερικά είναι ορθογώνιος και εσωτερικά οκταγωνικός. Η πύλη κοσμεύεται με θυρεό που φέρει το έμβλημα του ναυάρχου Mocenigo και τοποθετήθηκε εκεί από τον W. Schaefer κατά τη διάρκεια των εργασιών της περιόδου 1936-1937. Την ίδια περίοδο κατασκευάστηκε και το παράθυρο πάνω από τον θυρεό, για τον φυσικό φωτισμό του δωματίου πάνω από την πύλη.

Ανατολικός προμαχώνας, προτείχισμα (barbacane), βόρεια πύλη

1. Νότια πύλη
2. Βόρεια πύλη
3. Ημικυκλικό προτείχισμα (barbacane)
4. Κεντρικός πύργος
5. Δυτικός προμαχώνας (Χώρος περιοδικών εκθέσεων)
6. Ανατολικός προμαχώνας (Πωλητήριο)

Το εσωτερικό

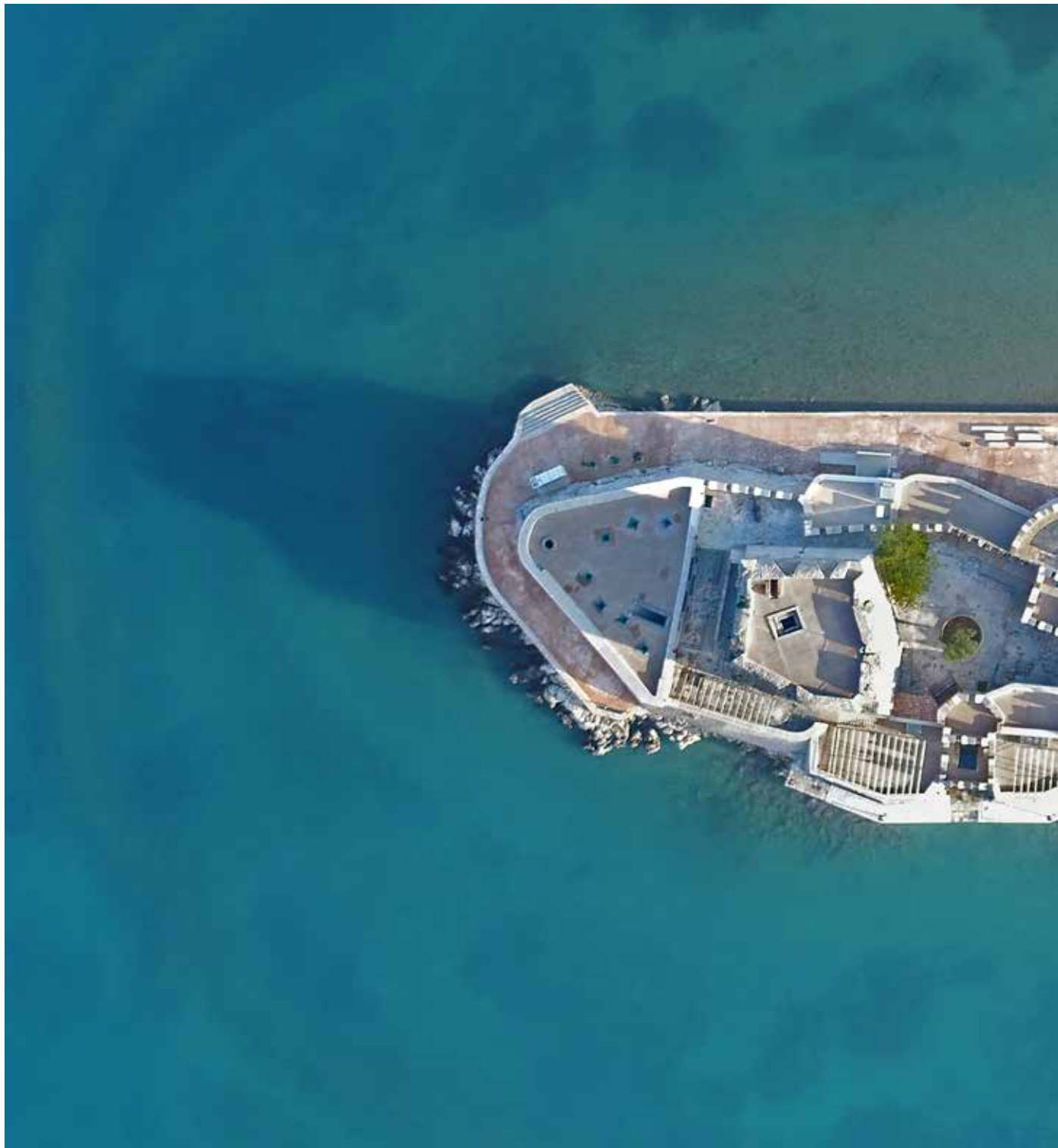
Σήμερα το φρούριο έχει αποκατασταθεί πλήρως ως επισκέψιμο μνημείο, διατηρώντας τη μορφή που πήρε όταν μετατράπηκε σε ξενοδοχείο τη δεκαετία του 1930.

Στο υψηλότερο σημείο της νησίδας δεσπόζει ο κεντρικός πύργος. Έχει σχήμα ακανόνιστου εξαγώνου και στο εσωτερικό του διαμορφώνει τέσσερις επάλληλους θολοσκεπείς χώρους. Η μεταξύ τους επικοινωνία, όπως και η πρόσβαση στο δώμα, επιτυγχάνονταν με καταπακτή. Στο υπόγειο διαμορφώνεται μία δεξαμενή για τη συγκέντρωση των υδάτων του δώματος μέσω ενός πήλινου αγωγού. Κατά τη μετατροπή του φρουρίου σε ξενοδοχείο, η εξωτερική τοιχοποιία της ανατολικής πλευράς του πύργου κατεδαφίστηκε ώστε να διαμορφωθεί εσωτερικά ως χώρος υποδοχής (reception). Σήμερα, ο χώρος αυτός έχει αποθηκευτική-βοηθητική χρήση.

Ο δυτικός προμαχώνας (πυροβολαρχία ή battery προς την πλευρά της θάλασσας) αποτελείται από επτά θολωτούς χώρους ημικυκλικά διατεταγμένους και μία στρογγυλή δεξαμενή στο δυτικό του άκρο. Τοξωτές πύλες από έναν διάδρομο, που αρχικά ήταν ασκεπής, επιτρέπουν την είσοδο στους χώρους αυτούς. Προκειμένου να εξασφαλιστεί ο φωτισμός και ο αερισμός του χώρου, κάθε δωμάτιο φέρει στην κορυφή του θόλου τετράγωνο ή κυκλικό άνοιγμα με λίθινο πλαίσιο και κιγκλίδωμα. Ο δυτικός προμαχώνας σήμερα αποτελεί χώρο όπου θα φιλοξενούνται περιοδικές εκθέσεις του ΥΠΠΟ.

Ο ανατολικός προμαχώνας είναι μικρότερος από τον δυτικό και στο εσωτερικό του διατάσσονται πέντε θολοσκεπή δωμάτια. Ο αρχικά ανοικτός προθάλαμος καλύφθηκε αργότερα με θολωτή κατασκευή, ενώ στο ψηλότερο επίπεδο διαμορφώνεται δώμα. Η πρόσβαση στο εσωτερικό επιτυγχάνεται μέσω τοξωτών θυρών, ενώ στην κορυφή του θόλου κάθε δωματίου υπάρχουν ανοίγματα αντίστοιχα με του δυτικού προμαχώνα για την εξασφάλιση επαρκούς αερισμού και φωτισμού. Σήμερα, ο ανατολικός προμαχώνας έχει μετατραπεί σε πωλητήριο.

Το εσωτερικό του νότιου πύργου διατηρεί σήμερα τη διαρρύθμισή του ως δωμάτιο ξενοδοχείου. Έχει αποκατασταθεί η επίπλωσή του και ο κινητός του εξοπλισμός. Στη νότια πλευρά, κάτω από το barbacane της πύλης, διαμορφώνονται δύο πυροβολεία, που αρχικά ήταν ασκεπή. Το δυτικό έχει μετατραπεί σε εστιατόριο και το ανατολικό σε κουζίνα. Τέλος, τα βόρεια κτήρια, που αποτελούν μεταγενέστερες προσθήκες κατά τη διαμόρφωση του φρουρίου σε ξενοδοχείο (1936-1960), έχουν σήμερα μετατραπεί σε βοηθητικούς χώρους.

Π.Ε. ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Καρύταινα

Το κάστρο της Καρύταινας κτίζεται τον 13ο αιώνα σε φυσικά οχυρή θέση, σε ύψωμα στη δυτική πλευρά της απόκρημνης χαράδρας του ποταμού Αλφειού. Από τη θέση αυτή επιτηρούσε την ευρύτερη περιοχή του κάμπου της Μεγαλόπολης (*Δρόγγος των Σκορτών*) και ήλεγχε τα βασικά περάσματα που συνέδεαν τη δυτική Αρκαδία με την Ηλεία και τη Μεσσηνία, καθώς και την κοιλάδα του Αλφειού.

Στην αρχαιότητα, στη θέση του κάστρου πιθανολογείται ότι βρισκόταν η πόλη *Βρένθη*, η οποία εγκαταλείφθηκε το 370 π.Χ., όταν ο Θηβαίος στρατηγός Επαμεινώνδας ίδρυσε τη Μεγαλόπολη και υποχρέωσε τους κατοίκους όλων των συνοικισμών της γύρω περιοχής να μετοικήσουν σε αυτή. Κατά τους επόμενους αιώνες δεν υπάρχουν ιστορικές αναφορές και γραπτές πηγές για τη συγκεκριμένη τοποθεσία.

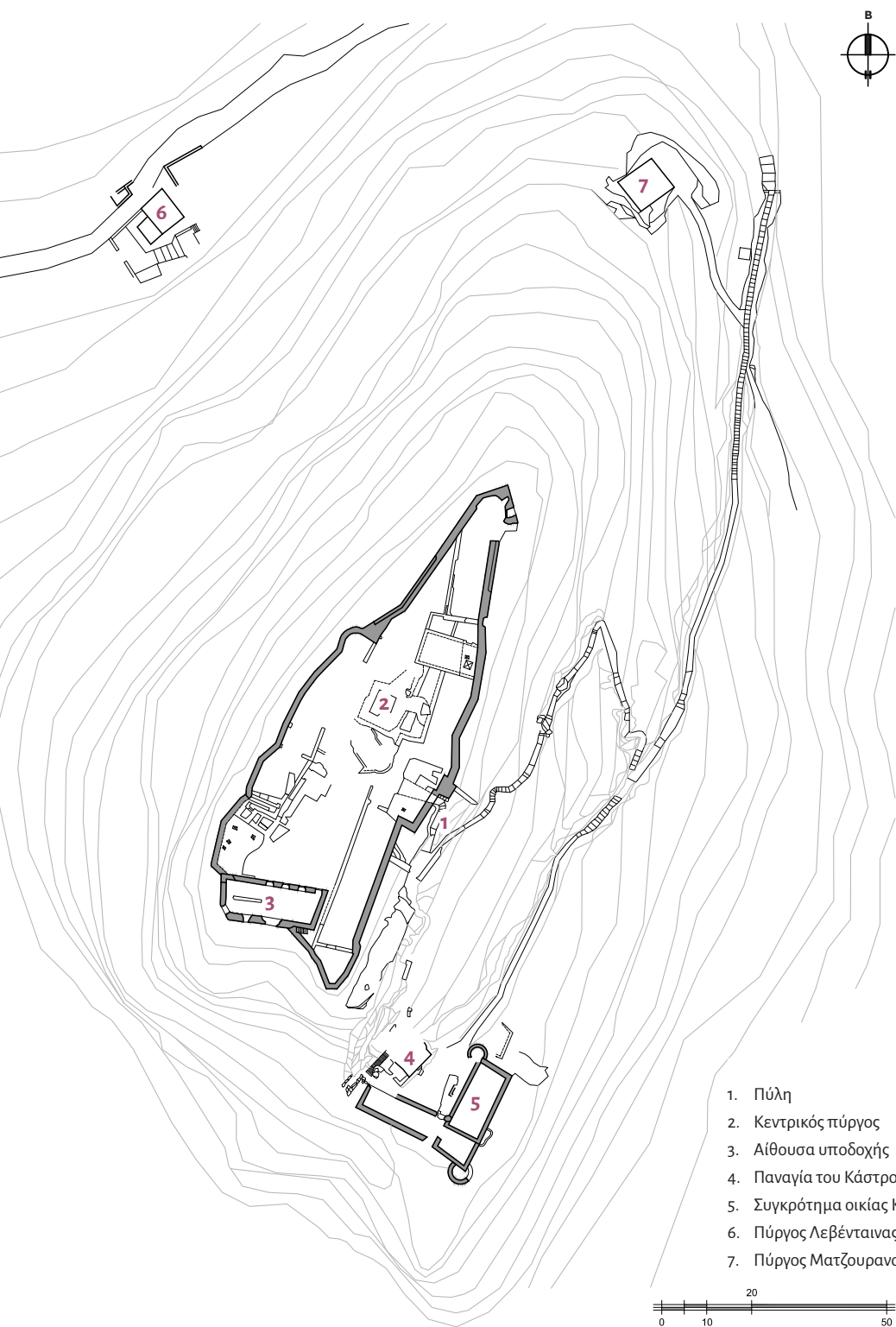
Μετά το 1204, με τη φράγκικη κατάκτηση της Πελοποννήσου και την ίδρυση του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, επανεμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο με την ονομασία Καρύταινα και ορίζεται έδρα βαρονίας, η οποία διοικείται από τον Ούγο ντε Μπριγιέρ (*Hugo de Briel, de Bruieres ή de Bruiyeres*). Ο γιος του Γοδεφρείδος είναι αυτός που κατασκευάζει το κάστρο στα μέσα του 13ου αιώνα, για να αποτελέσει το κύριο διοικητικό και εμπορικό κέντρο της Γορτυνίας, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται γύρω του ο οικισμός.

Το 1275, ο Γοδεφρείδος πεθαίνει χωρίς απογόνους. Η βαρονία διχοτομείται και περνά η μισή στη χήρα του Isabelle de La Roche και τον νέο της σύζυγο Hugo de Brienne και η άλλη μισή στον πρίγκιπα της Αχαΐας, Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο. Το 1289, τα εδάφη της βαρονίας παραχωρούνται στους νέους ηγεμόνες του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, την Ισαβέλλα Βιλλεαρδουίνου και τον σύζυγό της Florent de Hainaut, ενώ το 1303, το κάστρο κληρονομεί με διαθήκη η κόρη της Ισαβέλλας, Μαργαρίτα.

Το 1320, το κάστρο καταλαμβάνεται από τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο Ασάν και περνά στο Δεσποτάτο του Μυστρά. Την περίοδο αυτή, όπως μαρτυρούν οι υστεροβυζαντινές πυργοειδείς κατοικίες και το πλήθος των ναών, ο οικισμός της Καρύταινας παραμένει σημαντικό κέντρο, η σημασία του κάστρου όμως αρχίζει να φθίνει.

Το 1458, η Καρύταινα κατακτάται από τους Οθωμανούς. Θα μείνει υπό οθωμανική κυριαρχία μέχρι το 1685, όταν καταλαμβάνεται από Βενετούς, όπως και ολόκληρη η Πελοπόννησος. Το 1715, με τη λήξη της Β' βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο, θα επανέλθει στα χέρια των Οθωμανών. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, η Καρύταινα αναδεικνύεται στο σημαντικότερο γεωργικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής με μεγάλο παζάρι, κυρίως για την πώληση σιτηρών, ο οικισμός της επεκτείνεται και ο πληθυσμός της αυξάνεται.

Το κάστρο παίζει σημαντικό ρόλο κατά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. Στις 27 Μαρτίου 1821, κατά τη μάχη στα Στενά του Αγίου Αθανασίου, κοντά στην Καρύταινα, οι Οθωμανοί οχυρώνονται στο κάστρο αποκρούοντας επιδρομή των Ελλήνων. Εν τέλει, οι Οθωμανοί πυρπολούν το κάστρο και τον οικισμό της Καρύταινας και την εγκαταλείπουν για να καταφύγουν στην Τρίπολη, ώστε να είναι πιο προστατευμένοι. Το 1826, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης επισκευάζει τις οχυρωμένες εγκαταστάσεις του κάστρου και τις οργανώνει ώστε να χρησιμοποιηθούν ως καταφύγιο και βάση των Ελλήνων στις πολεμικές επιχειρήσεις κατά του Ιμπραήμ που εκστρατεύει στην Πελοπόννησο.

Η ακρόπολη

Η ακρόπολη της Καρύταινας είναι κτισμένη στην κορυφή του λόφου επάνω από τον οικισμό. Παρουσιάζει μια κατασκευαστική ομοιογένεια που συνηγορεί στη χρονολόγησή της στα μέσα του 13ου αιώνα, ενώ έχει δεχθεί περιορισμένες μεταγενέστερες επεμβάσεις, που δεν έχουν αλλοιώσει την αυθεντική μεσαιωνική της μορφή.

Έχει επιμήκη, σχεδόν τριγωνική κάτοψη και τα ισχυρά τείχη της ακολουθούν το ανάγλυφο του εδάφους, ενισχύοντας τη φυσική οχύρωση της θέσης. Έχει μήκος περισσότερο από 110 μ. και είναι πλατύτερη στη νότια πλευρά της και αρκετά στενότερη στη βόρεια. Η άμυνα ενισχύεται από ψευδόπυργους στις γωνίες, καθώς και έναν ημικυκλικό στο μεσαίο τμήμα της δυτικής πλευράς.

Η είσοδος της ακρόπολης ανοίγεται στη νοτιοανατολική πλευρά των τειχών. Μία τοξωτή πύλη, προστατευμένη από ψευδόπυργους εκατέρωθεν, οδηγεί μέσω ενός θολωτού διαβατικού στην εσωτερική αυλή της ακρόπολης. Πάνω από αυτήν διακρίνεται ορθογώνιο άνοιγμα, στο οποίο πιθανόν βρισκόταν οικόσημο. Η πύλη προστατευόταν επιπλέον από ένα ορθογώνιο εξωτερικό προτείχισμα, που όριζε μικρή αυλή και προσεγγιζόταν από μία, επίσης τοξωτή, πύλη στα νότια.

Το εσωτερικό

Περιμετρικά των τειχών της ακρόπολης, γύρω από την εσωτερική αυλή αναπτύσσονταν δώροφες κυρίως πτέρυγες, που περιελάμβαναν τους χώρους διαμονής της οικογένειας του βαρόνου και της φρουράς, καθώς και βοηθητικούς χώρους, όπως θολωτές δεξαμενές νερού και μεγάλες αποθήκες. Η επίσημη αίθουσα υποδοχής, κτισμένη πάνω από μεγάλη υπόγεια δεξαμενή στη νότια πτέρυγα, διέθετε δίλοβα παράθυρα με λαξευτό πλαίσιο και τζάκι στο εσωτερικό της.

Στο κέντρο περίπου της αυλής διατηρούνται τα θεμέλια του μεγάλου κεντρικού πύργου (donjon) που δέσποζε άλλοτε στο κάστρο, αποτελώντας το ύστατο καταφύγιο και σημείο άμυνας σε περίπτωση πολιορκίας.

Παναγία του Κάστρου, «Οικία Κολοκοτρώνη», Αρχείο ΔΒΜΑ

Το συγκρότημα της λεγόμενης «Οικίας Κολοκοτρώνης»

Το κτηριακό συγκρότημα βρίσκεται σε στρατηγική θέση, σε ένα πλάτωμα κάτω από την ακρόπολη, που κατοπτρεύει την είσοδο από την πλευρά της Μεγαλόπολης. Έχει κάτοψη σχήματος Γ και ήταν διώροφο, με βοηθητικούς χώρους στο ισόγειο και χώρους διαμονής στον όροφο. Η αρχική οικοδομική του φάση τοποθετείται στους μεσαιωνικούς χρόνους. Στα νεότερα χρόνια προστέθηκαν οι μικροί κυκλικοί γωνιακοί πύργοι, ώστε να ενισχυθεί ο φρουριακός χαρακτήρας του.

Στο συγκρότημα αναφέρεται ότι εγκαταστάθηκε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης το 1826, κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων ενάντια στον Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, φιλοξενώντας μάλιστα, το καλοκαίρι του 1829, μέλη της γαλλικής επιστημονικής επιτροπής του Μοριά κατά την επίσκεψή τους στην περιοχή.

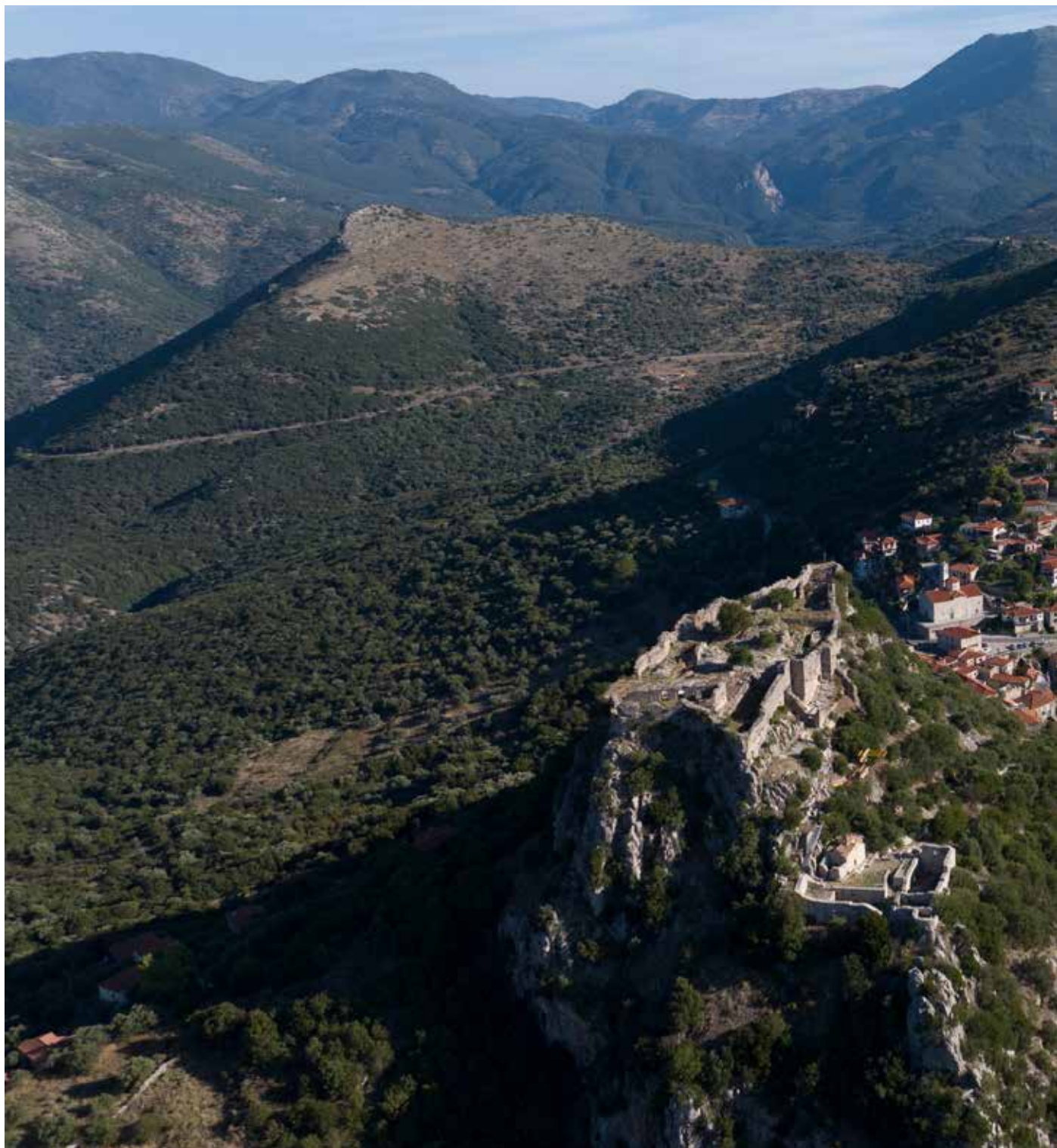
Ο ναός της Παναγίας του κάστρου

Μέσα στον οχυρωμένο μεσαιωνικό οικισμό, δίπλα στην «οικία Κολοκοτρώνης», βρίσκεται ο ναός της Παναγίας, που ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του δικιόνιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναού. Οικοδομήθηκε σε φάση μεταγενέστερη της ίδρυσης του κάστρου από τους σταυροφόρους, όπως υποδεικνύουν δύο περίτεχνα μεσοβυζαντινά κιονόκρανα που έχουν τοποθετηθεί στο εσωτερικό του σε δεύτερη χρήση. Εκτεταμένες επισκευές της οθωμανικής περιόδου εντοπίζονται στους θόλους, το ιερό και τις δύο πόρτες του ναού.

Ο πύργος του Ματζουρανόγιαννη

Έξω από τα τείχη, προς τα βόρεια, δίπλα στο μονοπάτι που οδηγεί προς το κάστρο, υψώνεται ένας ορθογώνιος πύργος, γνωστός με το νεότερο όνομά του ως «Πύργος του Ματζουρανόγιαννη». Η οικοδόμησή του ανάγεται στην περίοδο που οι βυζαντινοί είχαν ανακαταλάβει την Καρύταινα από τους Φράγκους. Ο πύργος ήταν τουλάχιστον διώροφος και περιελάμβανε θολωτή δεξαμενή στο ισόγειο και χώρο διαμονής στον όροφο. Η είσοδος βρισκόταν στον όροφο και έφερε πλούσιο κεραμοπλαστικό διάκοσμο. Μία κτιστή σκάλα οδηγούσε είτε σε δεύτερο -χαμένο σήμερα- όροφο, είτε απευθείας στο δώμα, που σε κάθε περίπτωση διέθετε επάλξεις.

Ο οικισμός, που αναπτύσσεται στον λόφο έξω από την ακρόπολη, περιλαμβάνει πολλές μεταβυζαντινές κατοικίες που χρονολογούνται στον 18ο αιώνα. Ξεχωρίζει το αποκατεστημένο σήμερα πυργόσπιτο της Λεβένταινας (τέλη 18ου αι.), κτισμένο στις δυτικές παρυφές του οικισμού, κάτω από την ακρόπολη του κάστρου.

Παράλιο Άστρος

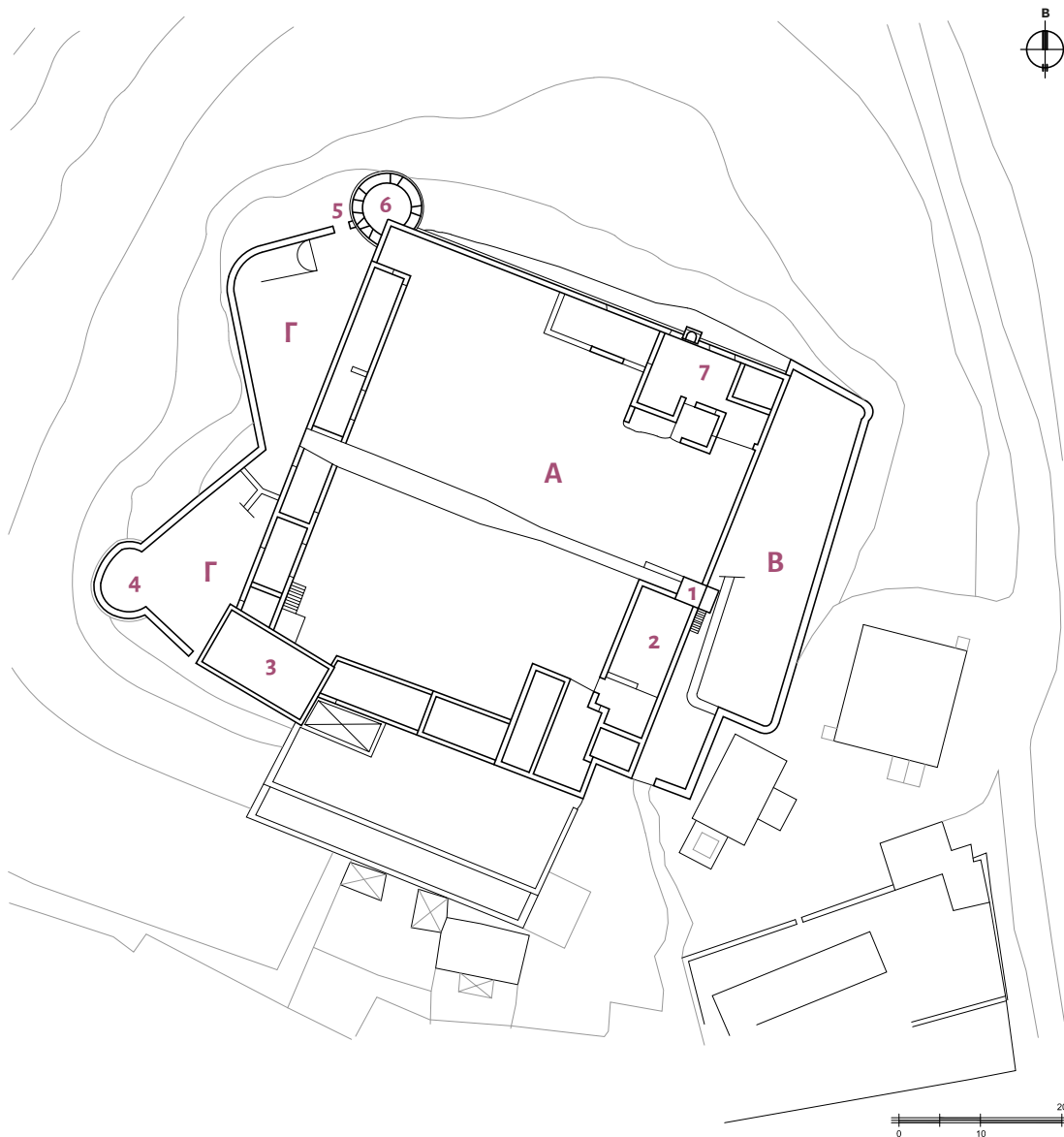
Το κάστρο του Παράλιου Άστρους είναι κτισμένο σε λόφο πάνω από τον ομώνυμο οικισμό, στο νότιο τμήμα της χερσονήσου Νησί. Από τη θέση αυτή ήλεγχε τις οδικές αρτηρίες που κατέληγαν στα Δολιανά, το Άστρος και το Λεωνίδιο, ενώ επόπτεε τον Αργολικό κόλπο έως τις Σπέτσες.

Η αρχική οχύρωση της θέσης, σύμφωνα με τους μελετητές του μνημείου, χρονολογείται από το τέλος του 17ου έως το τέλος του 18ου αιώνα. Αν και δεν αναφέρεται σε γραπτές πηγές, μπορεί να αποδοθεί με επιφύλαξη στην περίοδο της Β' βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο (1685-1715), ή, το πιθανότερο, μετά την οθωμανική ανακατάληψη της περιοχής (1715), για την αποτροπή επαναστατικών κινημάτων του τοπικού πληθυσμού. Προγενέστερη οικοδομική φάση δεν τεκμηριώνεται από τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα. Παλαιότερα είχε εσφαλμένα ταυτιστεί με το κάστρο Estrella που ίδρυσε ο Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος στην περιοχή.

Το κάστρο στη σημερινή του μορφή χρονολογείται στα 1824/5. Αναδιαμορφώθηκε ως κατοικία των αδελφών Ζαφειρόπουλων και ως αμυντικό προτείχισμα για την προστασία των κατοίκων της περιοχής. Οι τρεις αδελφοί, Κωνσταντίνος, Ιωάννης και Πάνος Ζαφειρόπουλος, υπήρξαν εύποροι έμποροι του εξωτερικού, οι οποίοι επέστρεψαν στην Ελλάδα προκειμένου να συνεισφέρουν στον απελευθερωτικό αγώνα. Ιδιαίτερα ο στρατηγός Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες της Ελληνικής Επανάστασης.

Στις 5-6 Αυγούστου 1826, οι Έλληνες αγωνιστές, με αρχηγό τον Παναγιώτη Ζαφειρόπουλο και τον Νικηταρά, αντιμετώπισαν στο κάστρο με επιτυχία τα αιγυπτιακά στρατεύματα του Ιμπραήμ. Αναφέρεται ότι μέσα στο οχυρό κλείστηκαν για να προφυλαχθούν περίπου πέντε χιλιάδες άμαχοι, γυναίκες και παιδιά από τα γύρω χωριά, καθώς επίσης και επιφανείς οικογένειες του Ναυπλίου.

Το κάστρο συνέχισε να κατοικείται μέχρι τη δεκαετία του 1950, οπότε και εγκαταλείφθηκε οριστικά.

- A. Εσωτερικός περίβολος
- B. Ανατολικός εξωτερικός περίβολος
- Γ. Δυτικός εξωτερικός περίβολος

- 1. Πύλη εσωτερικού περιβόλου
- 2. Οικία Κωσταντίνου Ζαφειρόπουλου
- 3. Οικία Παναγιώτη Ζαφειρόπουλου
- 4. Πύργος
- 5. Πύλη
- 6. Πύργος
- 7. Οικία Ιωάννη Ζαφειρόπουλου

Το κάστρο

Αποτελείται από τρεις οχυρωματικούς περιβόλους, έναν εσωτερικό τετράπλευρο και δύο εξωτερικούς. Ο ανατολικός εξωτερικός περίβολος, μια ορθογώνια αυλή, είναι ο πρώτος που συναντά ο επισκέπτης. Λίθινη κλίμακα οδηγεί στην πύλη εισόδου πίσω από την οποία στενός καμαροσκέπαστος διάδρομος/διαβατικό δίνει πρόσβαση στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου με τις κατοικίες των τριών αδελφών Ζαφειρόπουλων. Η πύλη και οι κατοικίες ανήκουν στη δεύτερη οικοδομική φάση του κάστρου.

Οι τρεις οικίες αποτελούν ευρύχωρα διώροφα οικήματα, τα οποία διαθέτουν υπόγειες κινστέρνες, χώρους υποδοχής, υπνοδωμάτια, βοηθητικά δωμάτια, αποχωρητήρια (πρόβολοι πάνω από το τείχος) και τζάκια. Δεν έχουν οχυρό χαρακτήρα, γιατί τις προστατεύει η θέση τους και το τείχος του κάστρου. Η οικία του Πάνου Ζαφειρόπουλου, στη νοτιοδυτική γωνία, έχει θεμελιωθεί πάνω σε παλαιότερο κτίσμα, διαθέτει απλή κάτοψη και εξωτερικό κλιμακοστάσιο πάνω σε καμάρα, στοιχεία της τοπικής τσακωνικής αρχιτεκτονικής. Οι οικίες του Κωνσταντίνου και του Ιωάννη μοιάζουν μεταξύ τους, διαθέτουν πιο πολύπλοκες κατόψεις και βοηθητικά προσκτίσματα, ενώ τα παράθυρα με την τοξωτή επίστεψη παραπέμπουν στην αρχιτεκτονική της Ύδρας.

Ο δυτικός περίβολος ανήκει στην αρχική φάση του κάστρου. Σχηματίζει δύο τριγωνικές προεξοχές-πλάτωματα, που παραπέμπουν σε προμαχώνες. Στη νότια προεξοχή, στην απόληξή της, διαμορφώνεται ημικυκλικός πύργος/προμαχώνας με κανονιοθυρίδες. Ένας δεύτερος, πιο ισχυρός, ημικυκλικός πύργος με κανονιοθυρίδες ενισχύει τη βορειοδυτική γωνία και προστατεύει τοξωτή πύλη εισόδου σε αυτή την πλευρά του κάστρου. Τα τείχη του κάστρου διέθεταν επίσης τυφεκιοθυρίδες, ορισμένες από τις οποίες κλείστηκαν και ανοίχτηκαν νέες, πιθανώς στα χρόνια της Επανάστασης.

Π.Ε. ΛΑΚΩΝΙΑΣ

Μυστράς

Η καστροπολιτεία του Μυστρά, πρωτεύουσα των βυζαντινών κτήσεων της Πελοποννήσου, ιδρύθηκε και άκμασε οικονομικά, καλλιτεχνικά και πνευματικά τους δύο τελευταίους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Έχει διατηρήσει όλες τις παραμέτρους της αστικής λειτουργίας (ανάκτορα, μονές, συνοικίες, οδούς, ύδρευση κλπ.) χωρίς ουσιαστική αλλοίωση από άνισες σύγχρονες επεμβάσεις, όπως έχει συμβεί στα περισσότερα σημαντικά κέντρα του βυζαντινού κράτους.

Καταλαμβάνει θέση φυσικά οχυρή σε απότομο λόφο που ξεπροβάλλει μπροστά από τις ανατολικές πλαγιές της οροσειράς του Ταϋγέτου. Το απόκρημνο ύψωμα παρέχει πλήρη εποπτεία σε ολόκληρη την πεδιάδα της Σπάρτης και επιπλέον βρίσκεται κοντά στους οδικούς άξονες που συνέδεαν την κεντρική Λακεδαίμονα βόρεια με την Αρκαδία, νότια με τη Μάνη, ανατολικά με την Τσακωνία και δυτικά με τη Μεσσηνία.

Η θέση δεν φαίνεται να κατοικείται πριν τα μέσα του 13ου αιώνα. Το 1249 κτίζεται το κάστρο στην κορυφή του λόφου από τον Φράγκο ηγεμόνα της Πελοποννήσου Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1262, μετά την ήττα των Φράγκων στη Μάχη της Πελαγονίας (1259), το κάστρο του Μυστρά παραχωρείται μαζί με τη Μονεμβασία, το Γεράκι και τη Μεγάλη Μαϊνή, στον βυζαντινό αυτοκράτορα ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωση του αιχμάλωτου Γουλιέλμου.

Μετά το 1262 και έως τα μέσα του 14ου αιώνα, ο Μυστράς αποτελεί προπύργιο στις εκστρατείες των βυζαντινών εναντίον των Φράγκων για την ανακατάληψη της Πελοποννήσου. Την περίοδο αυτή τοποθετείται στον Μυστρά διοικητής (Κεφαλή), αρχικά με ετήσια θητεία. Οι συνεχείς συγκρούσεις οδηγούν τους κατοίκους της γειτονικής πόλης της Σπάρτης στον Μυστρά για να εξασφαλίσουν την προστασία τους. Από τις μετακινήσεις αυτές, σταδιακά, αρχίζει να διαμορφώνεται ο οικισμός στις ανατολικές ομαλές πλαγιές του υψώματος, μετατρέποντας τον αρχικό πυρήνα του κάστρου σε ακρόπολη.

Το 1308, η σημασία του Μυστρά για την αυτοκρατορία έχει αυξηθεί και ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος ορίζει μόνιμο διοικητή (επίτροπο) στο κάστρο. Το 1348, ο αυτοκράτορας Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός τοποθετεί τον γιο του Μανουήλ ως διοικητή στον Μυστρά και ιδρύει Δεσποτάτο, δηλαδή αυτοδιοίκητη επαρχία, αλλά όχι ανεξάρτητη, καθώς αποτελεί τμήμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η περίοδος διακυβέρνησης του Δεσποτάτου από τους Καντακουζηνούς μετατρέπει την πόλη σε σημαντικό πολιτικό και διοικητικό κέντρο με άμεση σύνδεση με την Κωνσταντινούπολη. Οι ιστορικές και πολιτικές συνθήκες της περιόδου διαμορφώνουν τον Μυστρά σε ακμαία και μεγάλης έκτασης πόλη. Αποκτά παλάτι, μεγάλες οικίες για τους αριστοκράτες, εμπορικούς δρόμους για καταστήματα και βιοτεχνικά εργαστήρια, καθώς και εκκλησίες και μονές, μνημεία μοναδικής καλλιτεχνικής αξίας με πλούσιο ζωγραφικό και γλυπτό διάκοσμο.

Το 1384, η διακυβέρνηση του Μυστρά περνά από την οικογένεια των Καντακουζηνών στην οικογένεια των Παλαιολόγων. Στη διαρκώς συρρικνούμενη επικράτεια του βυζαντινού κράτους, μέσα στη γενικότερη παρακμή και ανασφάλεια, ο Μυστράς ανθεί και παραμένει δυναμικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Μέχρι το 1432, οι Παλαιολόγοι κατορθώνουν να ανακαταλάβουν ολόκληρη την Πελοπόννησο. Παράλληλα συνεχίζεται η άνθηση των τεχνών και των γραμμάτων, με κυριότερο εκπρόσωπό της τον φιλόσοφο Γεώργιο Γεμιστό ή Πλήθωνα (1355/60-1452).

Παντάνασσα, Βαϊοφόρος, 15ος αιώνας, Αρχείο ΕΦΑ Λακωνίας

Την περίοδο 1443-1448, Δεσπότης του Μυστρά υπήρξε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, ο μετέπειτα τελευταίος βυζαντινός αυτοκράτορας (1448-1453). Στην ηγεσία του Δεσποτάτου τον διαδέχτηκε ο αδερφός του, Δημήτριος Β΄ Παλαιολόγος, ο οποίος το 1460 παραδίδει τον Μυστρά στους Οθωμανούς.

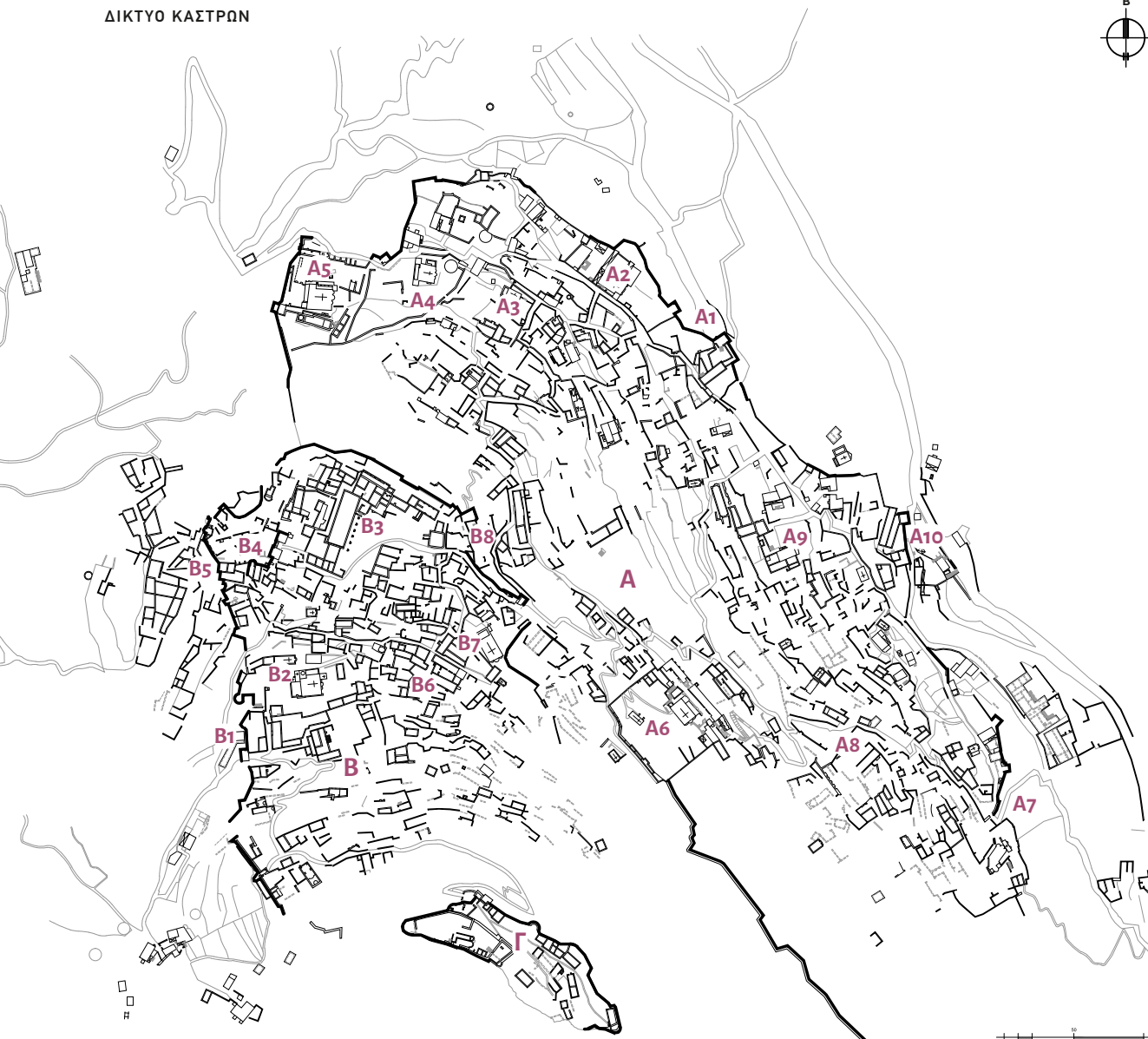
Κατά τη διάρκεια του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου (1463-1479), και συγκεκριμένα το 1464, ο άρχοντας του Ρίμινι Sigismundo Malatesta καταφέρνει να καταλάβει πρόσκαιρα το κάστρο, ενώ αποσπά τα λείψανα του Γεωργίου Γεμιστού για να τα μεταφέρει στην πατρίδα του. Κατά την Α΄ οθωμανική περίοδο (1460-1687), ο Μυστράς αποτελεί έδρα του σαντζακίου της Πελοποννήσου μέχρι το 1540, οπότε αυτή μεταφέρεται στο Ναύπλιο. Παραμένει σημαντική πόλη λόγω της γεωργικής και βιοτεχνικής δραστηριότητας, ενώ αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα παραγωγής και επεξεργασίας μεταξίου στην ανατολική Μεσόγειο. Κατά τη σύντομη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (1687-1715) μετατρέπεται σε έδρα διοικητικού διαμερίσματος (territorio), ενώ παρατηρείται μείωση του πληθυσμού και της παραγωγής. Κατά τη Β΄ οθωμανική περίοδο (1715-1821), ο Μυστράς γίνεται έδρα καζά, ενώ φαίνεται να ανακάμπτει πληθυσμιακά και οικονομικά.

Το 1770, μετά τα Ορλωφικά, αλβανικά στρατεύματα εισβάλλουν στην πόλη και προκαλούν μεγάλες καταστροφές, ενώ για μία σχεδόν δεκαετία λεηλατούν τη Λακωνία. Το 1779 εξοντώνονται από τον οθωμανικό στρατό, ωστόσο ο Μυστράς δεν ανακάμπτει ποτέ από την καταστροφή και η έκταση του περιορίζεται σημαντικά.

Στις 17 Μαρτίου 1821, λίγο πριν την έναρξη της Επανάστασης, οι Οθωμανοί εγκαταλείπουν τον Μυστρά για να καταφύγουν στην Τριπολιτσά και οι Έλληνες τον καταλαμβάνουν χωρίς μάχη. Το 1825, ο στρατός του Ιμπραήμ περνά από την περιοχή της Σπάρτης, τη λεηλατεί και την καταστρέφει. Οι εκτεταμένες καταστροφές, που προξένησαν τα οθωμανικά στρατεύματα, μετατρέπουν τον Μυστρά σε μικρό και αραιοκατοικημένο οικισμό.

Μετά την απελευθέρωση το 1831, το Ελληνικό κράτος επανιδρύει την πόλη της Σπάρτης στην αρχαία θέση της και η πλειονότητα των κατοίκων του Μυστρά μετοικούν σε αυτήν. Την περίοδο αυτή, οι Ευρωπαίοι αρχίζουν να ενδιαφέρονται εκ νέου για την περιοχή της Σπάρτης και του Μυστρά. Ο Johann Wolfgang von Goethe αναφέρεται στον Μυστρά στο έργο του Φάουστ (1808), ενώ συγγράφει την τραγωδία Ελένη (1827), η οποία διαδραματίζεται κατά ένα μέρος στην καστροπολιτεία. Στα τέλη του 19ου αιώνα, Ευρωπαίοι ερευνητές του Βυζαντίου, όπως ο Gabriel Millet, αρχίζουν να επισκέπτονται τον Μυστρά και να πραγματοποιούν τις πρώτες έρευνες και εργασίες συντήρησης στα μνημεία του χώρου.

Στις αρχές του 20ού αιώνα η «Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία» υπό τον Αδαμάντιο Αδαμαντίου πραγματοποιεί τις πρώτες ελληνικές συστηματικές ανασκαφές στον χώρο, ενώ από το 1930, ο Αναστάσιος Ορλάνδος αναλαμβάνει τις πρώτες αναστηλώσεις. Το 1953 απαλλοτριώνονται οι τελευταίες ιδιοκτησίες του Μυστρά και απομακρύνονται οι εναπομείναντες κάτοικοι ώστε να μετατραπεί εξ ολοκλήρου σε αρχαιολογικό χώρο. Το 1989, ο αρχαιολογικός χώρος εγγράφεται στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, ενώ η μελέτη και οι εργασίες συντήρησης και ανάδειξης των μνημείων και του αρχαιολογικού χώρου συνεχίζονται ως σήμερα.

A. Κάτω Χώρα

A1. Πύλη εισόδου

A2. Άγιος Δημήτριος/Μουσείο

A3. Ευαγγελίστρια

A4. Άγιοι Θεόδωροι

A5. Οδηγήτρια

A6. Παντάνασσα

A7. Περίβλεπτος

A8. Οικία Φραγκόπουλου

A9. Οικία Λάσκαρη

A10. Πύλη Μαρμάρας

B. Άνω Χώρα

B1. Άνω Πύλη

B2. Αγία Σοφία

B3. Παλάτι Δεσποτών

B4. Πύλη Ναυπλίου

B5. Πύλη προτειχίσματος

B6. Παλατάκι

B7. Άγιος Νικόλαος

B8. Πύλη Μονεμβασίας

Γ. Ακρόπολη

Η καστροπολιτεία

Ο Μυστράς, ακολουθώντας τη συνήθη διαίρεση σημαντικών αστικών κέντρων της υστεροβυζαντινής περιόδου, χωρίζεται σε τρεις διακριτές οχυρωμένες ζώνες-γραμμές άμυνας. Το τείχος της Κάτω Χώρας, στο κατώτερο τμήμα της βόρειας και ανατολικής πλαγιάς του λόφου, αποτελούσε την πρώτη γραμμή άμυνας της καστροπολιτείας. Τη δεύτερη γραμμή άμυνας αποτελούσε το τείχος που προστάτευε την πρόσβαση στο κάστρο-ακρόπολη και την Άνω Χώρα, στη βορειοανατολική πλαγιά. Το φράγκικο κάστρο στην κορυφή του λόφου ήταν το ισχυρότερο και τελευταίο σημείο άμυνας, η ακρόπολη του οικισμού.

Τα τείχη της Κάτω Χώρας

Το τείχος που προστάτευε την Κάτω Χώρα αναπτύσσεται στην ομαλή ανατολική κλιτύ του λόφου του Μυστρά, το κατεξοχήν ευπρόσβλητο τμήμα της καστροπολιτείας. Ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους που, λόγω της θέσης του, έχει διατηρηθεί αποσπασματικά. Ξεκινά από τη Μονή της Περιβλέπτου στα νοτιοανατολικά, προχωρά ανατολικά προς τον ναό της Μητρόπολης, τον οποίο και περικλείει, και καταλήγει στη Μονή Βροντοχίου βορειοδυτικά. Η άμυνα του τείχους ενισχυόταν σε όλο το μήκος του με πολυώροφους πύργους μεγάλων διαστάσεων, όπως ο πύργος στη βορειοανατολική γωνία της Μονής Βροντοχίου και αυτός της Μονής Περιβλέπτου, που στέγαζε στην πρώτη στάθμη του τη μοναστηριακή Τράπεζα.

Οι πύλες της Κάτω Χώρας

Η σημερινή πύλη εισόδου στον αρχαιολογικό χώρο είναι μεταγενέστερη της οχύρωσης, καθώς ανοίχτηκε κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο στο ισόγειο διώροφου πύργου των τειχών.

Η αρχική κύρια πύλη εισόδου της Κάτω Χώρας του Μυστρά δεν σώζεται και θεωρείται ότι βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τη σημερινή πύλη του αρχαιολογικού χώρου, κοντά στο μεταγενέστερο χάσμα των τειχών που σήμερα είναι γνωστό ως πύλη της Μαρμάρας.

Η Κάτω Χώρα

Στο εσωτερικό της οχύρωσης, δίπλα στη σημερινή πύλη εισόδου, βρίσκεται διώροφο κτηριακό συγκρότημα μεγάλων διαστάσεων -πιθανώς στρατιωτικής χρήσης-, στο ισόγειο του οποίου λειτουργεί τοπωλητήριο του αρχαιολογικού χώρου. Από το σημείο αυτό ξεκινά σήμερα ο κεντρικός δρόμος του αρχαιολογικού χώρου, κατευθυνόμενος παράλληλα προς το ανατολικό τείχος μέχρι το κτηριακό συγκρότημα της Μητρόπολης, έδρα της εκκλησιαστικής διοίκησης και κεντρικό σημείο αναφοράς της Κάτω Χώρας.

Το συγκρότημα αυτό περιλαμβάνει τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Δημητρίου που πλαισιωνόταν από βοηθητικά κτήρια, ανάμεσά τους και το επισκοπικό μέγαρο, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το μουσείο του αρχαιολογικού χώρου. Ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου αποτελεί τον παλαιότερο ναό της πόλης, καθώς κτίστηκε περίπου το 1270 ως τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα και κωδωνοστάσιο. Κατά το β' μισό του 15ου αιώνα μετασκευάστηκε βάσει του μεικτού αρχιτεκτονικού τύπου του Μυστρά: παρέμεινε δηλαδή στο ισόγειο βασιλική, ενώ ο όροφος διαμορφώθηκε ως σταυροειδής εγγεγραμμένος. Σύμφωνα με την παράδοση, στον ναό αυτό στέφθηκε ο τελευταίος αυτοκράτορας της βυζαντινής αυτοκρατορίας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος το 1448.

Βορειοδυτικά της Μητρόπολης διατηρείται ο ναός της Ευαγγελίστριας των αρχών του 15ου αιώνα, καθώς και το εκκλησιαστικό συγκρότημα της μονής Βροντοχίου, στο βορειοανατολικό άκρο του τείχους. Η μονή Βροντοχίου κατασκευάστηκε στα τέλη του 13ου αιώνα και αποτελεί το παλαιότερο μοναστικό συγκρότημα του Μυστρά. Το πρώτο της καθολικό ήταν ο ναός των Αγίων Θεοδώρων, που κτίστηκε το 1290-1295 και μετατράπηκε σε κοιμητηριακό παρεκκλήσιο μετά την οικοδόμηση του νέου καθολικού της μονής, του ναού της Παναγίας Οδηγήτριας ή Αφεντικού, το 1310-1320. Το Αφεντικό αποτελεί τον παλαιότερο γνωστό ναό στον οποίο εφαρμόζεται ο μεικτός αρχιτεκτονικός τύπος του Μυστρά. Στο βορειοδυτικό παρεκκλήσιο του νάρθηκά του βρίσκονται οι τάφοι του κτήτορα του ναού μοναχού Παχωμίου και του Δεσπότη Θεόδωρου Α΄ Παλαιολόγου, που πέθανε το 1407. Κατά τον 15ο αιώνα, ο ναός μετατρέπεται σε τζαμί και αργότερα ερειπώνεται. Ο υψηλής ποιότητας ζωγραφικός του διάκοσμος σώζεται αποσπασματικά.

Κτηριακό συγκρότημα της Μητρόπολης

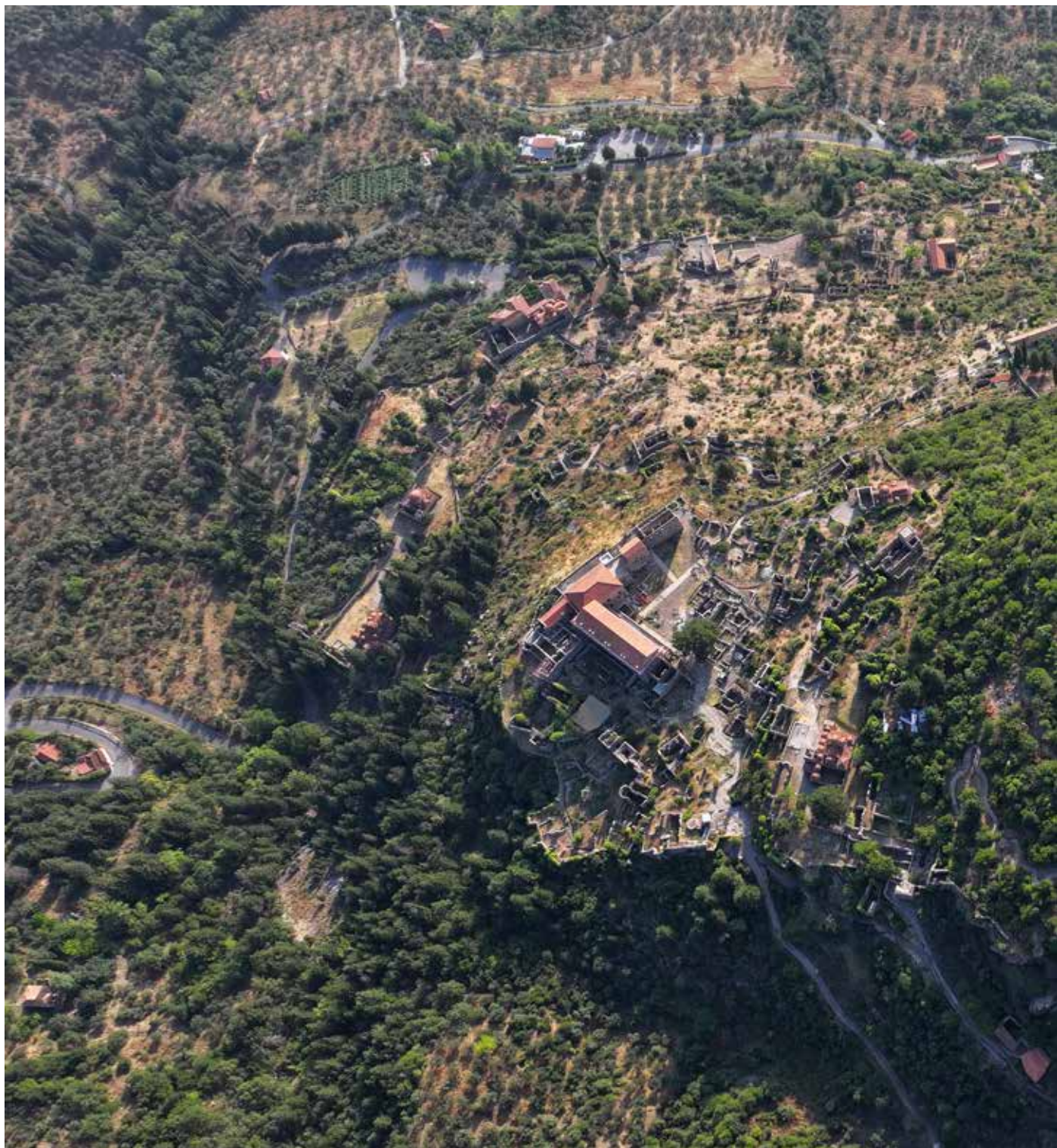
Η Μονή της Παντάνασσας είναι η μοναδική μονή του Μυστρά που βρίσκεται σε λειτουργία και σήμερα. Ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του Μυστρά και τα βυζαντινά και φράγκικα αρχιτεκτονικά και γλυπτικά στοιχεία της σε συνδυασμό με τον υψηλής ποιότητας εικονογραφικό της διάκοσμο του 15ου αιώνα την καθιστούν ένα από τα πιο εντυπωσιακά μνημεία του χώρου.

Νοτιοανατολικά του ναού της Παντάνασσας βρίσκεται η Μονή της Περιβλέπτου. Κτίστηκε στα μέσα του 14ου αιώνα από τον πρώτο Δεσπότη του Μυστρά Μανουήλ Καντακουζηνό (1348-1380) και τη σύζυγό του Ισαβέλλα de Lusignan και ορίζει το νοτιοανατολικό άκρο του τείχους της Κάτω Χώρας. Μεταγενέστερα, μικρότερα παρεκκλήσια προστέθηκαν στους εξωτερικούς του τοίχους. Ο εικονογραφικός του διάκοσμος αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζωγραφικά σύνολα της βυζαντινής τέχνης. Εκτός από το καθολικό σώζονται ο περίβολος, με την εσωτερική και εξωτερική του πύλη, ο πύργος της Τράπεζας, καθώς και δύο βοηθητικά κτίσματα.

Η Κάτω Χώρα αποτελούσε την πιο πυκνοδομημένη περιοχή του Μυστρά και το μέρος που διεξαγόταν η εμπορική δραστηριότητα. Οι ερειπωμένες οικίες της Κάτω Χώρας αποτελούν μοναδικά δείγματα υστεροβυζαντινής κοσμικής αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο. Ανάμεσα στις σημαντικότερες είναι τα αρχοντικά του Φραγκόπουλου και του Λάσκαρη. Μετά τον 15ο αιώνα, ο οικισμός επεκτείνεται βόρεια της Κάτω Χώρας, εκτός των τειχών, στην περιοχή που ονομάστηκε Έξω πόλη ή Έξω Χώρα.

Παναγία Οδηγήτρια ή Αφεντικό

Άνω Χώρα, το συγκρότημα του Παλατιού

Τείχος Άνω Χώρας

Το τείχος της Άνω Χώρας διαχώριζε για λόγους αμυντικούς το τμήμα του οικισμού που βρίσκεται ψηλά στη βορειανατολική πλαγιά από την ευπρόσβλητη Κάτω Χώρα χαμηλότερα. Οι οχυρώσεις της Άνω Χώρας ξεκινούν δυτικά από την ακρόπολη και συνεχίζουν περικλείοντας το πλάτωμα που βρίσκεται το Παλάτι των Δεσποτών του Μυστρά, καταλήγοντας νότια, μετά τη Μονή της Παντάνασσας κοντά στην απόκρημνη πλαγιά του υψώματος.

Τα τείχη στα βόρεια προστατεύουν το μοναδικό σημείο απευθείας προσέγγισης της Άνω Χώρας από εξωτερικές επιθέσεις, όπου και η σημερινή Πάνω Πύλη του αρχαιολογικού χώρου. Στο τμήμα αυτό ενισχύονται με πύργους μεγάλων διαστάσεων ανά τακτά διαστήματα. Χαρακτηριστική είναι η ιδιαίτερα επιμελημένη λίθινη τοιχοποιία στην οποία παρεμβάλλονται σειρές από πλίνθους. Σε όλο το μήκος του τείχους, εσωτερικά και εξωτερικά είναι ορατά οριζόντια αποτυπώματα και οπές από ξυλοδεσιές ή δοκοθήκες για πατώματα από κτήρια που εφάπτονταν των τειχών.

Πύλες

Οι πύλες εισόδου στην Άνω Χώρα είναι τρεις. Η κεντρική πύλη βρίσκεται στα βόρεια των τειχών και είναι γνωστή ως Πύλη του Ναυπλίου, επειδή σε αυτήν κατέληγε ο δρόμος που συνέδεε τον Μυστρά με το Ναύπλιο. Προστατεύεται από δύο πύργους και προτείχισμα. Μία δεύτερη πύλη, η Πάνω Πύλη, ανοίγεται στο δυτικό τμήμα του βόρειου τείχους και συνέδεε την Άνω Χώρα με το εξωτερικό των τειχών. Σήμερα, αποτελεί τη δεύτερη είσοδο στον αρχαιολογικό χώρο.

Η επικοινωνία ανάμεσα στην Άνω και την Κάτω Χώρα του Μυστρά γινόταν μέσω της πύλης που βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του τείχους και χώριζε τον οικισμό. Πρόκειται για την πύλη κοντά στο συγκρότημα του παλατιού, γνωστή και ως Πύλη της Μονεμβασίας, καθώς εκεί κατέληγε ο δρόμος που συνέδεε τη Μονεμβασία με τον Μυστρά.

Η Άνω Χώρα

Το κεντρικό μνημείο και σημείο αναφοράς της Άνω Χώρας είναι το Παλάτι των Δεσποτών του Μυστρά, έδρα της πολιτικής εξουσίας. Η ανέγερση, διαμόρφωση και σταδιακή επέκταση του ανακτορικού συγκροτήματος πραγματοποιήθηκε από τα τέλη του 13ου έως τον 15ο αιώνα, οπότε και έλαβε τη σημερινή του μορφή, κάτοψης σχήματος Γ. Πιο γνωστά τμήματά του αποτελούν η διώροφη πτέρυγα των Καντακουζηνών (14ος αι.) και η τριώροφη πτέρυγα των Παλαιολόγων (15ος αι.). Στον τελευταίο όροφο της πτέρυγας των Παλαιολόγων ξεχωρίζει η επιμήκης αίθουσα του θρόνου, το Χρυσοστρικλίνιο.

Το Παλάτι των Δεσποτών αποτελεί το μοναδικό βυζαντινό ανακτορικό συγκρότημα που διασώζεται στον ελλαδικό χώρο. Σήμερα είναι αναστηλωμένο και επισκέψιμο. Μπροστά από το παλάτι υπάρχει μεγάλο φυσικό πλάτωμα (Φόρος), το οποίο χρησίμευε για τις συγκεντρώσεις των κατοίκων της πόλης ενώπιον του ηγεμόνα. Από το πλάτωμα διέρχεται η κεντρική οδός της Άνω Χώρας που συνδέει τις δύο πύλες της Μονεμβασίας και του Ναυπλίου.

Κοντά στο Παλάτι βρίσκεται ο ναός της Αγίας Σοφίας, κτισμένος στα μέσα του 14ου αιώνα από τον πρώτο Δεσπότη του Μυστρά Μανουήλ Καντακουζηνό. Υπήρξε καθολικό της Μονής του Ζωοδότη Χριστού, ενώ

αργότερα μετατράπηκε σε παρεκκλήσιο του Παλατιού και χώρο ταφής μελών της οικογένειας των Δεσποτών. Σταδιακά προστέθηκαν στον ναό νάρθηκας, παρεκκλήσια, στοές και κωδωνοστάσιο, ενώ, μετά το 1460, μετατράπηκε σε τζαμί από τους Οθωμανούς.

Στην Άνω Χώρα βρίσκεται και ο ναός του Αγίου Νικολάου, ο οποίος κτίστηκε στη διάρκεια της Βενετοκρατίας. Διατηρούνται, επίσης, σε αρκετά καλή κατάσταση πολλές κατοικίες μελών της αριστοκρατίας του Μυστρά.

Ακρόπολη

Η οχυρωμένη ακρόπολη του Μυστρά είναι κτισμένη στην κορυφή του λόφου και δεν βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με τον οικισμό. Προσεγγίζεται μέσω ανηφορικής λιθόστρωτης οδού από τη νοτιοδυτική πλευρά της Άνω Χώρας. Αποτελεί την πρώτη οχύρωση του Μυστρά, που κατασκευάστηκε από τους Φράγκους το 1249. Ωστόσο, από την αρχική της οικοδομική φάση διατηρούνται ελάχιστα ίχνη λόγω των παρεμβάσεων κατά του επόμενου αιώνος. Σημαντικές μετασκευές γίνονται κατά την περίοδο της α' οθωμανοκρατίας (1460-1685) προκειμένου να ενισχυθεί η άμυνά της στα πυροβόλα όπλα.

Τα τείχη του κάστρου σχηματίζουν επιμήκη ακανόνιστη κάτοψη, ακολουθώντας το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους, και διαθέτουν ευρύ περιδρόμο. Όλες τους οι πλευρές, εκτός από τη δυτική, είναι απρόσιτες, καθώς βρίσκονται πάνω από απόκρημνες πλαγιές και ενισχύονται σε όλη τους την έκταση από πύργους. Εσωτερικά η ακρόπολη διαχωρίζεται από δύο περιβόλους, τον εξωτερικό και τον εσωτερικό.

Η πύλη

Η ακρόπολη διαθέτει μία μόνο πύλη εισόδου, στη βορειοδυτική πλευρά των τειχών, που οδηγεί στο εσωτερικό του εξωτερικού περιβόλου. Είναι καμαροσκεπής και προστατεύεται από πύργο.

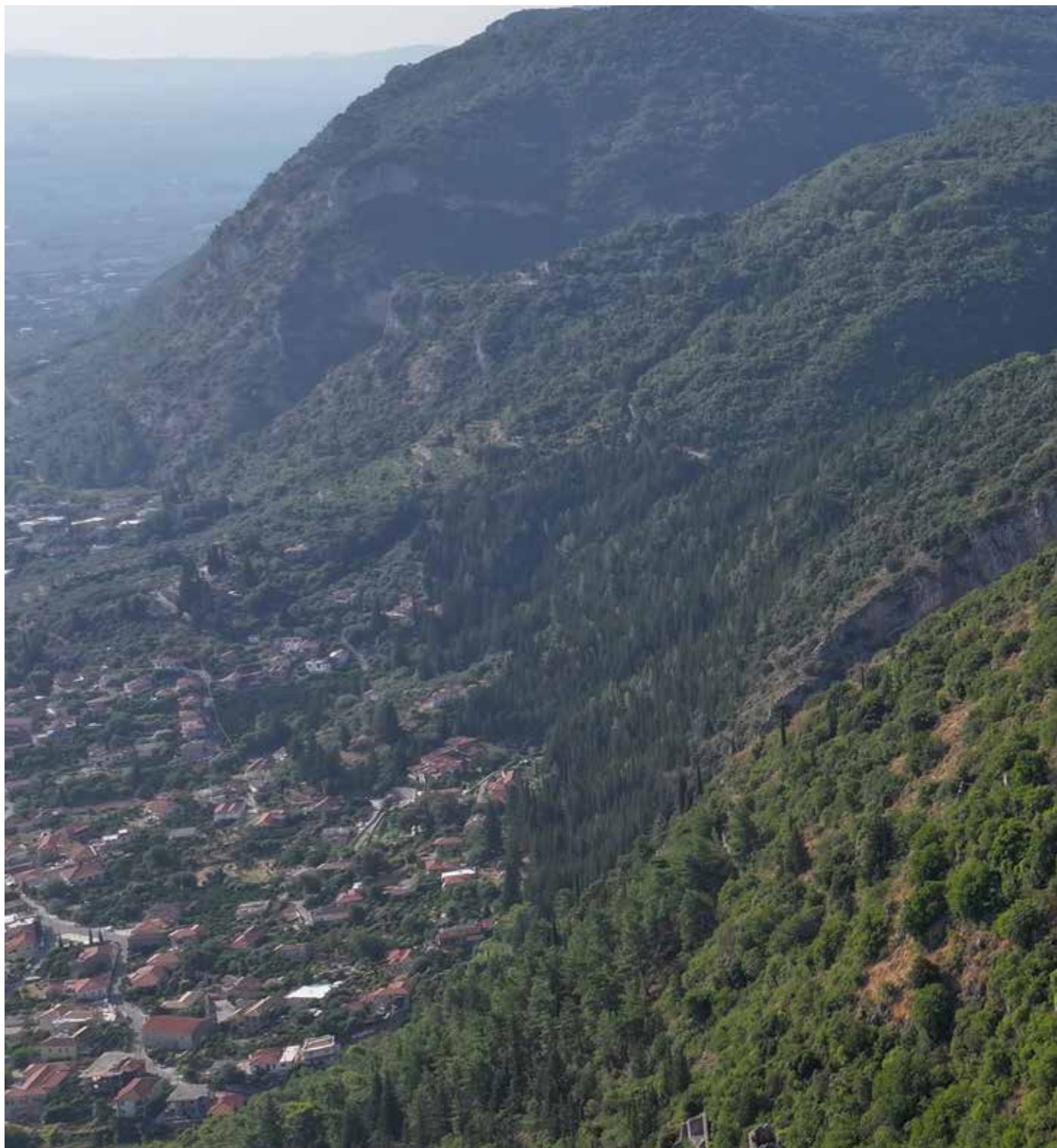
Το εσωτερικό

Ο εξωτερικός περίβολος καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση της ακρόπολης. Σε αυτόν είχε εγκατασταθεί η φρουρά κατά την οθωμανική περίοδο. Σήμερα, είναι ορατά τα ερείπια οικιών, αποθηκευτικών χώρων, καθώς και δύο κινστέρνων για τη συλλογή του νερού της βροχής. Στη νοτιοανατολική γωνία του εξωτερικού περιβόλου βρίσκεται ψηλός πύργος, που έχει διαμορφωθεί ως παρατηρητήριο (βίγλα) προς την κοιλάδα του Ευρώτα.

Η είσοδος στον εσωτερικό περίβολο, ο οποίος διαμορφώνεται στο ανώτερο τμήμα της κορυφής του λόφου, γίνεται μέσω τοξωτής πύλης στα βορειοδυτικά. Έχει μικρότερη έκταση από τον εξωτερικό και περικλείει ένα κτήριο μεγάλων διαστάσεων με κινστέρνα στο ισόγειό του, το οποίο ταυτίζεται με την κατοικία του στρατιωτικού διοικητή της ακρόπολης. Στο κέντρο του περιβόλου διατηρείται ένα δίδυμο παρεκκλήσιο μικρών διαστάσεων -πιθανώς αφιερωμένο στον Προφήτη Ηλία. Στη βορειοδυτική πλευρά, στο υψηλότερο σημείο του λόφου, ένας ακόμη πύργος-παρατηρητήριο (βίγλα) επιτηρούσε τις δυτικές πλαγιές του Ταυγέτου. Βόρεια του παρατηρητηρίου έχει διαμορφωθεί πλάτωμα με ημικυκλικό πύργο/προμαχώνα για επιπλέον προστασία.

Αγία Σοφία

Γεράκι

Το κάστρο του Γερακίου είναι κτισμένο στις νοτιοδυτικές παρυφές ενός λόφου-πρόβουνου του Πάρνωνα με τη σημερινή ονομασία «Παλαιόκαστρο». Η θέση του προσέφερε ευρεία εποπτεία των κύριων δρόμων που ένωναν την κεντρική Λακωνία με την Κυνουρία, την ανατολική Πελοπόννησο και τη χερσόνησο του Μαλέα, επιτηρώντας ταυτόχρονα τον εκτεταμένο κάμπο του Γερακίου που φτάνει ως τις ακτές του Λακωνικού Κόλπου.

Τα πρώτα ίχνη κατοίκησης στην ευρύτερη περιοχή εντοπίζονται στον χώρο της προϊστορικής, τειχισμένης ακρόπολης, στην κορυφή κοντινού λόφου με τη σημερινή ονομασία Δοντάκια, στην πλαγιά του οποίου εκτείνεται το σημερινό χωριό Γεράκι. Εκεί εντοπίστηκαν θραύσματα κεραμικής και εργαλεία οψιανού από τη Μήλο, που χρονολογούνται στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο. Σε αυτόν τον λόφο αναπτύχθηκε από την Εποχή του Χαλκού έως τη βυζαντινή περίοδο μία σημαντική λακωνική πολιτεία, «*αι Γερόνθραι*». Η ταύτιση του σημερινού οικισμού με την αρχαία πόλη βασίζεται στη γραπτή διήγηση του Πausανία, ο οποίος περιόδευσε στην Ελλάδα τον 2ο αιώνα.

Η μετονομασία της πολιτείας σε Γεράκι τοποθετείται χρονικά ενδεχομένως στην τελευταία φάση της μέσης βυζαντινής περιόδου, έως τον 11ο ή το αργότερο τον 12ο αιώνα, όταν στο Βυζάντιο άρχισαν να αναφέρονται φεουδαλικές τάσεις, και πιθανόν προέρχεται από το όνομα κάποιου πλούσιου τοπικού γαιοκτήμονα της περιοχής.

Το βυζαντινό Γεράκι θα πρέπει να αναπτύχθηκε γοργά, από τον 10ο αιώνα και εξής, εφόσον μετά τον 12ο αιώνα γνώρισε μεγάλη ακμή, όπως συνάγεται από τη μεγάλη πυκνότητα ναών της ύστερης βυζαντινής περιόδου, που εντοπίζονται στον οικισμό και στο κάστρο και οι οποίοι εντυπωσιάζουν με την καλαίσθητη αρχιτεκτονική τους και τον υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας ζωγραφικό τους διάκοσμο.

Από τη μνημειακή τοπογραφική μελέτη του χώρου προκύπτει το συμπέρασμα ότι κατά τα τέλη των μέσων βυζαντινών χρόνων και στην πρώτη φάση της ύστερης βυζαντινής περιόδου, ο οικισμός στον κάμπο εξακολούθει να κατοικείται. Παράλληλα, μέσα στον 13ο αιώνα αρχίζει η οικοδομική δραστηριότητα, με την ανέγερση του κάστρου στα μέσα του 13ου αιώνα στον λόφο «Παλαιόκαστρο». Έτσι, σταδιακά, η παλαιά πόλη εγκαταλείπεται και η κατοίκηση μεταφέρεται μέσα και γύρω από το μεσαιωνικό κάστρο.

Ιδρυτής του κάστρου, σύμφωνα με το *Χρονικό του Μορέως*, είναι ο Φράγκος βαρόνος Guy de Nivelet ή ο γιος του Jean, στους οποίους παραχωρήθηκε το Γεράκι μαζί με έξι φέουδα, για να γίνει μία από τις δώδεκα φραγκικές βαρονίες της Πελοποννήσου. Το 1259, ο πρίγκιπας της Αχαΐας Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος ηττάται και αιχμαλωτίζεται στη μάχη της Πελαγονίας από τους βυζαντινούς. Παραμένει αιχμάλωτός τους μέχρι το 1262, όταν οι Φράγκοι παραχωρούν ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωσή του τα κάστρα του Μυστρά, της Μονεμβασίας, της Μεγάλης Μαΐνης και του Γερακίου.

Την περίοδο της βυζαντινής κυριαρχίας, το κάστρο και ο οικισμός γνωρίζουν μεγάλη ακμή, κυρίως εξαιτίας της θέσης του, καθώς ήλεγχε τον δρόμο που ένωνε τον Μυστρά και τη Μονεμβασία, τις δύο πιο σημαντικές πόλεις του Δεσποτάτου της Πελοποννήσου. Το 1460, η περιοχή, όπως και όλη η Πελοπόννησος, κατακτάται από τους Οθωμανούς, στα χέρια των οποίων και θα παραμείνει, με μικρά διαλείμματα, μέχρι την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Η οθωμανική κυριαρχία της Πελοποννήσου από τον 15ο έως τον 19ο αιώνα διακόπτεται μόνο για σύντομα διαστήματα, όταν φρούρια καταλαμβάνονται από τους Βενετούς, κατά τον Α΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο (1463-1479) και ακολούθως στην περίοδο της Β΄ βενετοκρατίας της Πελοποννήσου (1685-1715).

Το κάστρο εγκαταλείπεται σταδιακά από τα μέσα του 15ου αιώνα και ο οικισμός μεταφέρεται γύρω στα 1700 εκ νέου και οριστικά στη σημερινή του τοποθεσία. Μόνο τον Σεπτέμβριο του 1825, οι κάτοικοι του Γερακίου, μετά την πυρπόληση του χωριού από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ, καταφεύγουν πρόσκαιρα ξανά στο κάστρο, στην προσπάθειά τους να αμυνθούν και να προστατευτούν.

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερέωσης, ανάδειξης και συντήρησης τοιχογραφιών από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Ζωοδόχος Πηγή,
Ελκόμενος, 1431.
Αρχείο ΕΦΑ
Λακωνίας

Το κάστρο

Το κάστρο του Γερακίου καταλαμβάνει την ψηλότερη, τη βόρεια, κορυφή του λόφου Παλαιόκαστρο. Τα τείχη του ακολουθούν τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους και σχηματίζουν ακανόνιστη πολύπλευρη κάτοψη. Το μήκος του κάστρου από βορρά προς νότο είναι περίπου 125 μ., ενώ το πλάτος του περίπου 65 μ., περικλείοντας μια έκταση 5 περίπου στρεμμάτων.

Η κεντρική είσοδός του βρίσκεται στη μέση περίπου της δυτικής πλευράς του τείχους, όπου καταλήγει ο βασικός οδικός άξονας του οικισμού. Επάνω από την τοξωτή θύρα του τείχους σώζεται σήμερα κενό τυφλό αψίδωμα, μέσα στο οποίο ενδεχομένως είχαν εντοιχισθεί τα οικοσκήμα της οικογένειας του Φράγκου ιδρυτή του κάστρου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το κεραμοπλαστικό κόσμημα που απομιμείται δικτυωτό πλέγμα, αναπτύσσεται σε ζώνη εκατέρωθεν της κεντρικής πύλης, επάνω από τη γένεση του τοξωτού ανωφλίου της, και αποτελεί τυπικό κεραμοπλαστικό κόσμημα της αρχιτεκτονικής της ύστερης βυζαντινής περιόδου.

Το τείχος του κάστρου ενισχυόταν με πύργους και επάλξεις. Καθώς ήταν ευπρόσβλητο από τη νότια πλευρά του ενισχύθηκε με δύο μεγάλους, τετράγωνους πύργους σε αυτό το τμήμα του, πιθανότατα μετά την ανακατάληψή του από τους Βυζαντινούς.

Η ακριβής χρονολογία οικοδόμησης του κάστρου είναι άγνωστη, έχει πάντως υποστηριχθεί ότι θα πρέπει να ανάγεται στα μέσα του 13ου αιώνα, ενώ στο μνημείο διακρίνεται και επισκευαστική φάση που θα πρέπει να ανήκει στα χρόνια μετά τη βυζαντινή ανακατάληψη του φρουρίου μετά το 1262.

Από το κάστρο σήμερα διατηρείται εκτεταμένο τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου με τους πύργους, τις επάλξεις και τις πολεμίστρες, καθώς και η σκάλα που οδηγούσε στον περίδρομο των τειχών. Στο εσωτερικό του σώζονται αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικοδομημάτων, μεμονωμένα ή οργανωμένα σε συγκροτήματα. Δύο σημαντικών διαστάσεων οικοδομήματα με πολλούς εσωτερικούς χώρους θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν την κατοικία του Φράγκου άρχοντα. Εδώ βρίσκεται και ο ναός του Αγίου Γεωργίου που χρονολογείται στον 13ο αιώνα και πιθανότατα αποτελούσε την κεντρική εκκλησία του οχυρωμένου οικισμού. Διατηρεί σχεδόν το σύνολο του τοιχογραφικού της διακόσμου, που ανάγεται στα τέλη του 13ου και στον 14ο αιώνα, καθώς και πώρινο προσκυνητάρι με περίτεχνο διάκοσμο στον βόρειο τοίχο του γύρω από την παράσταση του έφιππου αγίου Γεωργίου.

Μέσα στο κάστρο τέλος υπάρχουν και δύο δεξαμενές.

Ο οικισμός

Η οικιστική συγκέντρωση μέσα και γύρω από το κάστρο συνεχίστηκε σε όλη την ύστερη βυζαντινή περίοδο. Οικίες και ναοί, που χρονολογούνται από τον 13ο έως και τον 15ο αιώνα, σώζονται σήμερα στην ερειπωμένη βυζαντινή πολιτεία, αψευδείς μάρτυρες μιας εποχής μεγάλης ακμής.

Τα λείψανα του οικισμού ανιχνεύονται στις δύο κορυφές του λόφου Παλαιόκαστρο. Τα κτίσματα του βασικού οικισμού αναπτύσσονται στη βόρεια κορυφή και στη δυτική πλαγιά κάτω από το κάστρο. Ο οικισμός αυτός απλώνεται στην πλαγιά σε σχήμα τραπεζίου, με τη βόρεια πλευρά του φυσικά οχυρή από τους βράχους, που σχηματίζουν τείχος, και τη νότια πλευρά του ανοικτή στην πλαγιά.

Ο χώρος είναι δομημένος με διαφορετική πυκνότητα. Διακρίνονται τρεις βασικές κτηριακές ενότητες, τρεις γειτονιές, ενώ από το οδικό δίκτυο του οικισμού, το οποίο σήμερα ανιχνεύεται σε αποτμήσεις γωνιών, σε προσβάσεις οικιών, σε λαξεύσεις στον φυσικό βράχο, σε κτιστά σκαλοπάτια, σε πεζούλια και σε τοίχους αντιστήριξης, πιστοποιούνται τρεις τουλάχιστον δρόμοι και ένα πλήρες δίκτυο μονοπατιών.

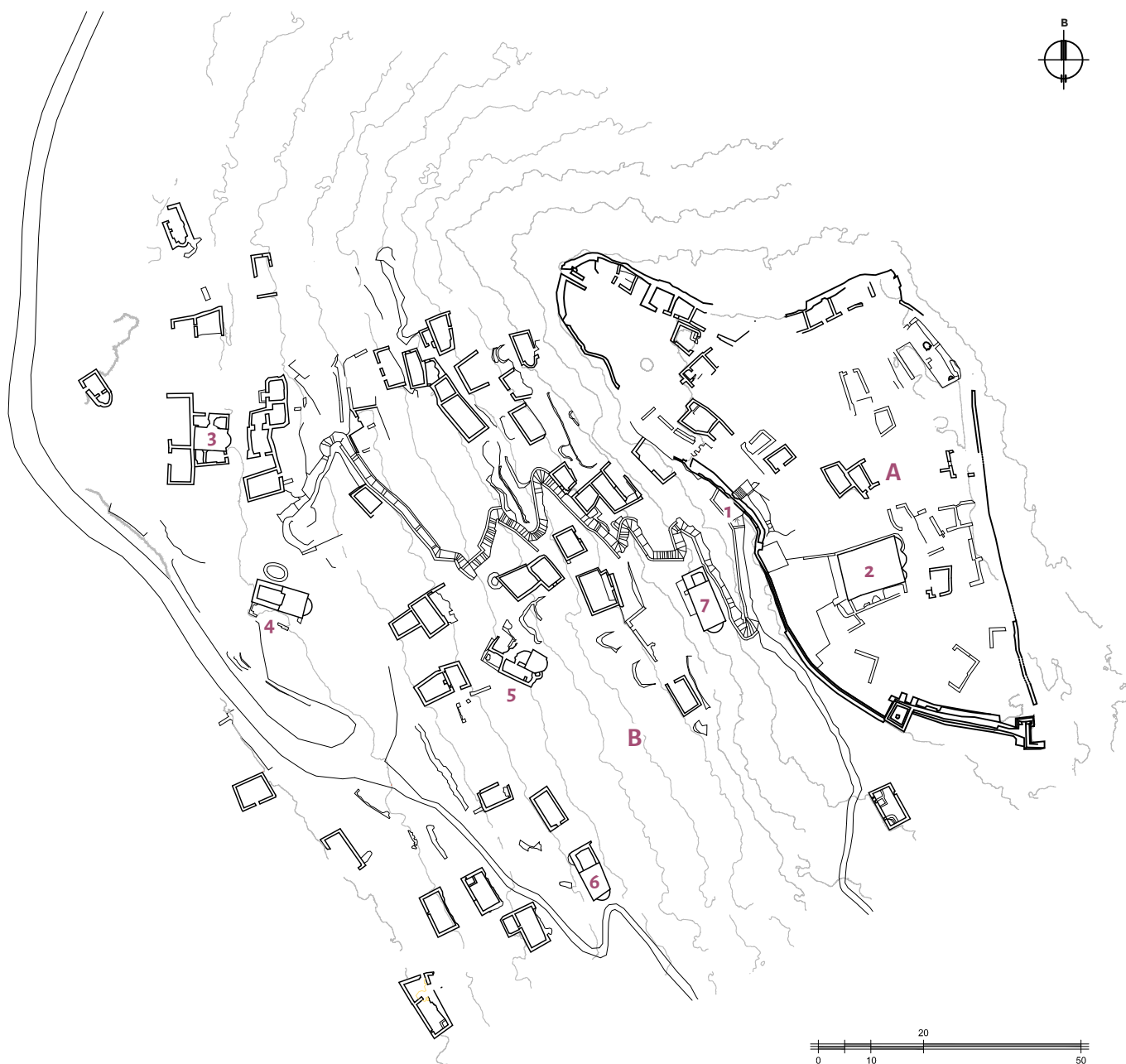
Στη χαμηλότερη ζώνη των οικοδομημάτων είχε δημιουργηθεί ένα πλάτωμα, στην περίμετρο του οποίου βρίσκονται ο ναός της Αγίας Παρασκευής (α' μισού 15ου αι.) και ο ναός της Αγίας Αικατερίνης (με τοιχογραφίες του 14ου αι.).

Από το πλάτωμα αυτό ξεκινούσαν οι βασικοί δρόμοι και τα μονοπάτια του οικισμού. Η ύπαρξη μεγάλης δημόσιας δεξαμενής στον χώρο αυτόν οδήγησε στη διατύπωση της υπόθεσης ότι το πλάτωμα λειτουργούσε ως πλατεία για κοινωνικές συναθροίσεις και εμπορικές συναλλαγές, σε άμεση σχέση με την είσοδο του οικισμού.

Έχει επίσης επιβεβαιωθεί ένα είδος περιμετρικής οχύρωσης για την προστασία του οικισμού, στοιχείο που απαντάται σε όλους σχεδόν τους ορεινούς οικισμούς της ύστερης βυζαντινής περιόδου κάτω από κάστρα, όπως στον Μυστρά, τη Μονεμβασία και το Αρκαδικό Μουχλί.

Στον βασικό αυτόν οικιστικό πυρήνα βρίσκονται επίσης ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής (α' μισού 15ου αι.), ο ημιερειπωμένος ναός του Αγίου Δημητρίου (με τοιχογραφίες 13ου-14ου αι.), ανώνυμος ναός που αποκαλείται από τους κατοίκους του Γερακίου «μονόριχτη εκκλησία», εξαιτίας της μονόριχτης σήμερα στέγας του, και δύο ακόμα ανώνυμοι ναΐσκοι.

Το σημαντικότερο κοσμικό οικοδόμημα σε αυτόν τον οικιστικό πυρήνα είναι ένα συγκρότημα τεσσάρων διώροφων κτηρίων, που βρίσκεται βόρεια της Αγίας Παρασκευής και δυτικά του Αγίου Δημητρίου και το οποίο οι ντόπιοι ονομάζουν «κατοικία του Nivele». Δεδομένου ότι η κατοικία του Φράγκου ηγεμόνα θα πρέπει να βρισκόταν μέσα στο κάστρο, αυτό το κτήριο ίσως να ανήκε σε κάποιον ισχυρό Φράγκο άρχοντα.

A. Κάστρο

B. Οικισμός

1. Πύλη

2. Άγιος Γεώργιος

3. Αγία Παρασκευή

4. Αγία Αικατερίνη

5. Άγιος Δημήτριος

6. Ζωοδόχος Πηγή

7. Ανώνυμος ναός

Αν και τα λείψανα των ιδιωτικών κτηρίων είναι περιορισμένα, γίνεται σαφές ότι πυρήνας του οικισμού ήταν το κάστρο και ότι δεν υπήρξε πολεοδομικός σχεδιασμός, αλλά χαράχθηκε ένα δίκτυο μονοπατιών για την εξυπηρέτηση των οικιών και των εκκλησιών που οικοδομήθηκαν σε έδαφος με μεγάλη κλίση. Η απουσία μελετημένου πολεοδομικού σχεδίου, η εξάρτηση του οικισμού από ένα κάστρο-κέντρο της στρατιωτικής και της διοικητικής εξουσίας και η διάταξη των κτισμάτων σε στενή συνάρτηση με το κεκλιμένο έδαφος απαντούν επίσης στον Μυστρά και το Μουχλί.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι οικίες του Γερακίου, οι οποίες είναι, όπως και το κάστρο, κτισμένες με αμελή αργολιθοδομή με παρεμβολή βησσάλων, είναι ανάλογες από πλευράς δομής και σύγχρονες με αυτές του Μυστρά. Τα κτήρια, δώροφα ή ισόγεια, έχουν την είσοδό τους κατά κανόνα τοποθετημένη στον όροφο και φέρουν ελάχιστα ανοίγματα για λόγους προστασίας. Το ισόγειο χρησίμευε ως αποθήκη, ενώ ο όροφος ως χώρος διαμονής. Αξίζει να αναφερθεί, πως κινητά ευρήματα που εντοπίστηκαν στους ισόγειους χώρους αρκετών κτηρίων υποδεικνύουν τη χρήση τους ως εργαστήρια. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει το «κτήριο 19», ένα δώροφο κτήριο το οποίο, όπως προκύπτει και από τα ανασκαφικά δεδομένα, λειτουργούσε ως υφαντουργικό εργαστήριο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, ο τρόπος συλλογής των ομβρίων υδάτων στις οικίες του Γερακίου, από τις στέγες σε υπόγειες στέρνες-ασκούς, που διαμορφώνονται στη φυσική κοιλότητα του βράχου και είναι επιχρισμένες, για λόγους στεγανότητας, με υδραυλικό κονίαμα.

Στη νότια κορυφή του λόφου διατηρούνται τα κατάλοιπα ενός μικρότερου, πιο αραιά δομημένου, οικιστικού πυρήνα. Σε αυτόν εντοπίζονται αρκετά κτίσματα ερειπωμένα, από τα οποία τρία μόνο σώζονται σήμερα σε μεγάλο ύψος, και δύο εκκλησίες, ο ναός των Ταξιαρχών (α' μισού 15ου αι.) και ο ναός των Θεοφανίων (με τοιχογραφίες του 13ου αι.). Η «συνοικία» αυτή συνδέεται με το κεντρικό τμήμα του οικισμού στη βόρεια κορυφή με μονοπάτι μήκους 700 μ. περίπου. Στο μέσον περίπου της απόστασης αυτής βρίσκεται ο ναός του Προφήτη Ηλία (α' μισού 15ου αι.). Οι ναοί των Ταξιαρχών, των Θεοφανίων και του Προφήτη Ηλία αποκαλούνται σήμερα από τους κατοίκους του Γερακίου «Πέρα Εκκλησιές».

Εκτός από τον τοιχογραφικό διάκοσμο του ναού του Αγίου Γεωργίου και τα σπαράγματα τοιχογραφιών που διατηρούνται στις υπόλοιπες εκκλησίες του οικισμού, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο γραπτός διάκοσμος σε τέσσερις από τις εκκλησίες του μεσαιωνικού οικισμού, της Ζωοδόχου Πηγής και της Αγίας Παρασκευής στον κύριο οικισμό και των Ταξιαρχών και του Προφήτη Ηλία στις Πέρα Εκκλησιές, οι οποίες διακοσμήθηκαν στην πρώτη πεντηκονταετία του 15ου αιώνα από ένα αξιόλογο ζωγραφικό εργαστήριο της ύστερης παλαιολόγειας περιόδου.

Άποψη του οικισμού

Μονεμβασία

Το κάστρο της Μονεμβασίας είναι κτισμένο βόρεια του ακρωτηρίου Μαλέας, στην ακτή της επαρχίας της Επιδαύρου Λιμήρας, σε βραχώδη χερσόνησο που συνδέεται με τη στεριά μέσω μιας στενής λωρίδας ξηράς. Το δυσπρόσιτο του εδάφους της καστροπολιτείας εξασφάλιζε την αποτελεσματική άμυνά της, καθώς και τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων στο Μυρτώο πέλαγος, αποτελώντας κομβικό σημείο της επικοινωνίας ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση.

Η ονομασία Μονεμβασία προέρχεται από τη μία και μοναδική σύνδεση της καστροπολιτείας με την απέναντι στεριά, *την μόνην έμβασιν*. Το εντυπωσιακό φυσικό τοπίο της περιοχής, σε συνδυασμό με την ομορφιά της καστροπολιτείας, έχει αποτελέσει κατά καιρούς πηγή έμπνευσης για μια σειρά ονομασιών με τις οποίες αναφέρεται το κάστρο. Οι Ευρωπαίοι αναφέρονται σ' αυτήν ως Μαλβάζια, από παραφθορά στα λατινικά της ελληνικής λέξης Μονεμβασία. Ο Οθωμανός περιηγητής του 17ου αιώνα Enliya Çelebi την αποκαλεί Menexe Kalesi (Κάστρο των λουλουδιών) από το πλήθος των λουλουδιών που φύονται σε όλη τη χερσόνησο. Το ιδιαίτερο τοπίο της θα αποτελέσει πηγή έμπνευσης πολλών λογοτεχνών και κατά τον 20ό αιώνα· ο Νίκος Καζαντζάκης την αποκαλεί «Γιβραλτάρ της Ελλάδας», ο Γιάννης Ρίτσος «Πέτρινο Καράβι», ενώ ο Στρατής Μυριβήλης «Μυστρά που ζει ακόμα».

Η παλαιότερη οικιστική εγκατάσταση στον βράχο της Μονεμβασίας χρονολογείται στον 6ο αιώνα. Πρόκειται για το μικρό οχυρό στο ψηλότερο πλάτωμα της κορυφής της χερσονήσου, που μεταγενέστερα αποτέλεσε την ακρόπολη της καστροπολιτείας. Κτίστηκε, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, από τον Ιουστινιανό στο πλαίσιο ενίσχυσης των οχυρώσεων της αυτοκρατορίας.

Κατά τη διάρκεια της παραγμένης για την Πελοπόννησο περιόδου μεταξύ του 6ου και του 8ου αιώνα, με χαρακτηριστικά της τη συρρίκνωση, τον μετασχηματισμό των αρχαίων πόλεων σε μεσαιωνικά κάστρα και τις επιδρομές, μετακινήσεις και εγκαταστάσεις σλαβικών φύλων, η φυσικά οχυρωμένη θέση του βράχου της Μονεμβασίας λειτούργησε ως καταφύγιο για τον πληθυσμό, κυρίως των κοντινών περιοχών. Ο οικιστικός πυρήνας που δημιουργήθηκε επεκτάθηκε σύντομα και στην Κάτω Πόλη. Τους επόμενους αιώνες, η Μονεμβασία, λόγω της στρατηγικής της θέσης στη Μεσόγειο και του σημαίνοντος ρόλου της ως διαμετακομιστικού κέντρου στο εμπόριο μεταξύ των ιταλικών πόλεων και των λιμανιών του Ευξείνου Πόντου και της ανατολικής Μεσογείου, αποτελεί πύλη επικοινωνίας της δυτικής Ευρώπης με τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Το λιμάνι αποκτά ολοένα αυξημένη σημασία, οι κάτοικοι διακρίνονται για τη ναυτοσύνη τους και της παραχωρούνται προνόμια από τον βυζαντινό αυτοκράτορα όπως φοροελαφρύνσεις και μερική αυτοδιοίκηση.

Εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης, η Μονεμβασία απειλήθηκε από Άραβες και Νορμανδούς, τους οποίους, χάρη στη φυσική της οχύρωση, απέκρουσε με επιτυχία. Το 1248, μετά από μακρά πολιορκία και αφού συμφωνήθηκε η διατήρηση των προνομίων της, η καστροπολιτεία παραδίδεται στον Φράγκο ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας Γουλιέλμο Β΄ Βιλλεαρδουίνου. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1262, η Μονεμβασία, μαζί με τα κάστρα του Μυστρά, του Γερακίου και της Μεγάλης Μαΐνης, δίνεται στους βυζαντινούς ως αντάλλαγμα για την απελευθέρωση του αιχμάλωτου Γουλιέλμου.

Τους δύο αιώνες που ακολουθούν, ανανεώνονται τα προνόμια της πόλης, ευνοώντας τη γεωργική, βιοτεχνική και εμπορική της ανάπτυξη, ενώ παράλληλα λειτουργεί ως βάση του βυζαντινού στόλου.

Το 1460, οι κάτοικοι της Μονεμβασίας, προκειμένου να αποφύγουν την οθωμανική κατάκτηση, παραδίδουν την πόλη στον Πάπα Πίο Β΄, ενώ το 1463, κατά τη διάρκεια του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου (1463-1479), την παραδίδουν ξανά, αυτή τη φορά στους Βενετούς.

Οι Βενετοί διοικούν την πόλη ως το 1540, οπότε την παραχωρούν στους Οθωμανούς ως αποζημίωση για τις απώλειες που υπέστησαν κατά τον Γ΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο (1537-1540). Κατά την περίοδο της οθωμανικής διοίκησης, ο πληθυσμός της Μονεμβασίας συρρικνώνεται και η Άνω Πόλη σταδιακά εγκαταλείπεται. Το 1690, στο πλαίσιο του ΣΤ΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου (1684-1699), οι Βενετοί καταλαμβάνουν ξανά την πόλη μετά από μακρόχρονη πολιορκία και αρχίζει μια νέα περίοδος ανάπτυξης. Το 1715, κατά τον Ζ΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο (1714-1718), η Μονεμβασία, όπως και ολόκληρη η Πελοπόννησος, κατακτάται ξανά από τους Οθωμανούς. Το 1770, στη διάρκεια των Ορλωφικών, οι κάτοικοι της Μονεμβασίας εξηγείρονται, αλλά η κίνησή τους καταστέλλεται από τους Οθωμανούς.

Κατά την Επανάσταση του 1821, οι Έλληνες πολιορκούν για περίπου τέσσερις μήνες τη Μονεμβασία και την καταλαμβάνουν στις 23 Ιουλίου του ίδιου έτους. Το κάστρο εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης, κυρίως κατά την περίοδο των εμφυλίων πολέμων. Από το 1831 εντάσσεται στο νέο Ελληνικό κράτος.

Σε όлон τον 19ο αιώνα, η Μονεμβασία παραμένει ένας μικρός οικισμός και δεν γίνεται ξανά η ακμαία πόλη των βυζαντινών χρόνων. Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι περισσότεροι κάτοικοί της μετοικούν στον νέο οικισμό της Γέφυρας, που βρίσκεται στο σημείο εισόδου της χερσονήσου, και η πόλη σχεδόν εγκαταλείπεται. Το 1965, ολόκληρη η χερσόνησος κηρύσσεται ιστορικό διατηρητέο μνημείο και αρχίζει η συστηματική συντήρηση των μνημείων της και η αποκατάσταση των κατοικιών της.

Ο πυκνοδομημένος οικιστικός ιστός της Κάτω Πόλης. Διακρίνεται ο ναός της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας.

A. Ακρόπολη

B. Άνω Πόλη

B1. Αγία Σοφία

B2. Οχυρό συγκρότημα πύλης

B3. Βόλτες

Γ. Κάτω Πόλη

1. Πύλη

2. Οικία Ρίτσου

3. Αγία Άννα

4. Άγιος Αντώνιος - Άγιος Δημήτριος

5. Αρχαιολογική Συλλογή

6. Ελκόμενος Χριστός

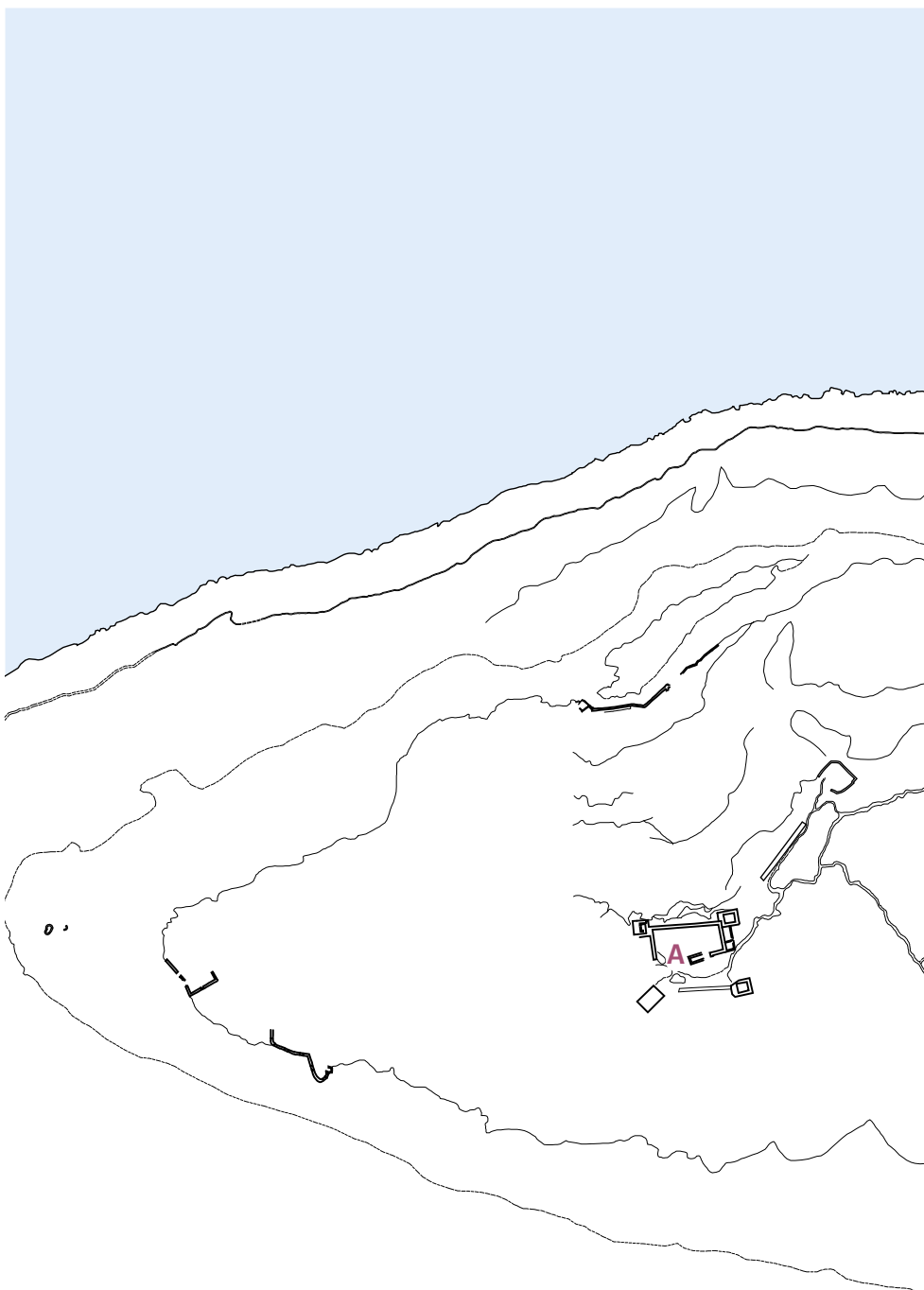
7. Επισκοπείο

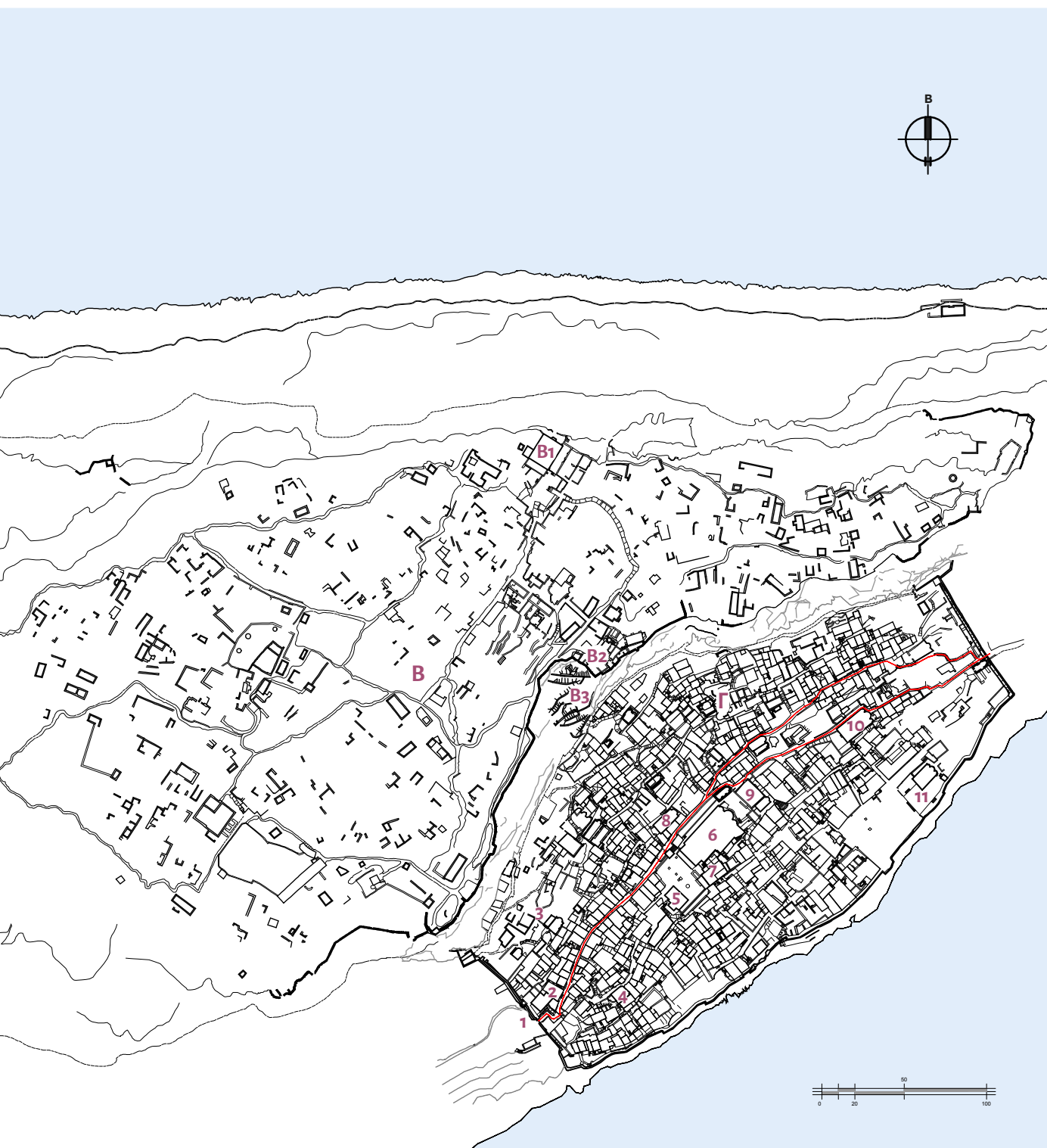
8. Παναγία Μυρτιδιώτισσα

9. Άγιος Ανδρέας

10. Άγιος Νικόλαος

11. Παναγία Χρυσαφίτισσα

Το κάστρο

Οι οχυρώσεις της Μονεμβασίας και η πολεοδομική οργάνωση του οικισμού είναι προσαρμοσμένες στη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Κατά τη συνήθη διάταξη των μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών πόλεων, η Μονεμβασία διαιρείται σε τρία τμήματα: την ακρόπολη -το κάστρο που καταλαμβάνει τη δυτική άκρη του λόφου και αποτελεί το στρατιωτικό κέντρο, άλλα και τελευταίο καταφύγιο του πληθυσμού σε περίπτωση πολιορκίας- την Άνω Πόλη, που αναπτυσσόταν στο επίπεδο μέρος της κορυφής του λόφου και περιελάμβανε τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις και τις αριστοκρατικές κατοικίες, και την Κάτω Πόλη, που είναι κτισμένη στη νοτιοανατολική πλαγιά του λόφου και αποτελείται κυρίως από οικίες ναυτικών και εμπόρων, οι οποίες κατοικούνται ως σήμερα, ενώ εδώ βρίσκονταν και τα εμπορικά καταστήματα της μεσαιωνικής Μονεμβασίας.

Κάτω Πόλη

Οχυρώσεις

Ένα τείχος σχήματος Π περικλείει την Κάτω Πόλη, η βόρεια πλευρά της οποίας παραμένει ατείχιστη, καθώς προστατεύεται από τους απόκρημνους βράχους της χερσονήσου. Η ανατολική και η δυτική πλευρά του τείχους διαμορφώνονται ακολουθώντας την κλίση του εδάφους, ενώ η νότια πλευρά ακολουθεί την ακτογραμμή. Το τείχος έχει τυφεκιοθυρίδες και θέσεις για πυροβόλα όπλα σε όλο το μήκος του, ενώ ενισχύεται με μικρούς προμαχώνες, πύργους και φυλάκια. Σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται ο βορειοανατολικός πύργος του τείχους, που είχε διαμορφωθεί σε κατάλυμα της φρουράς, και οι προμαχώνες στη δυτική, νότια και βορειοανατολική του πλευρά.

Πύλες

Τα κύρια σημεία εισόδου και εξόδου στην Κάτω Πόλη είναι τέσσερα: η κεντρική πύλη στη δυτική πλευρά, μία πύλη προς τη θάλασσα -γνωστή ως «Πορτέλλο»- στη νότια πλευρά του τείχους, μία πύλη στην ανατολική πλευρά και η πύλη από την οποία διέρχεται ο δρόμος που οδηγεί βόρεια, προς την Άνω Πόλη.

Σήμερα, η είσοδος στην καστροπολιτεία της Μονεμβασίας γίνεται από τη μοναδική κεντρική πύλη στα δυτικά, μέσω διαβατικού που ανοίγεται στο μεσαίο τμήμα του τείχους. Η πύλη διαθέτει περίτεχνη ορθομαρμάρωση και προστατεύεται και από μαρμαρίνη καταχύστρα. Από εδώ ξεκινά ο κύριος δρόμος της Κάτω Πόλης, που ονομαζόταν Μέση Οδός από τους Βυζαντινούς, ενώ κατά τη Β΄ βενετοκρατία (1675-1715) αποκαλούνταν Αγορά ή Φόρος. Σήμερα έχει μετονομαστεί σε οδό Γιάννη Ρίτσου. Στον δρόμο αυτό διεξάγονταν οι εμπορικές δραστηριότητες των κατοίκων της Μονεμβασίας, ενώ μαγαζιά και εργαστήρια υπήρχαν στα ισόγεια των οικιών σε όλο το μήκος του. Την Κάτω Πόλη διατρέχει και ένας δεύτερος οδικός άξονας, που ξεκινά από τη θαλάσσια πύλη (Πορτέλλο), διέρχεται από την κεντρική πλατεία της εκκλησίας του Ελκόμενου Χριστού, συνεχίζει βόρεια μέσα από τις οικίες και συναντά τον δρόμο που οδηγεί στην Άνω Πόλη.

Το εσωτερικό

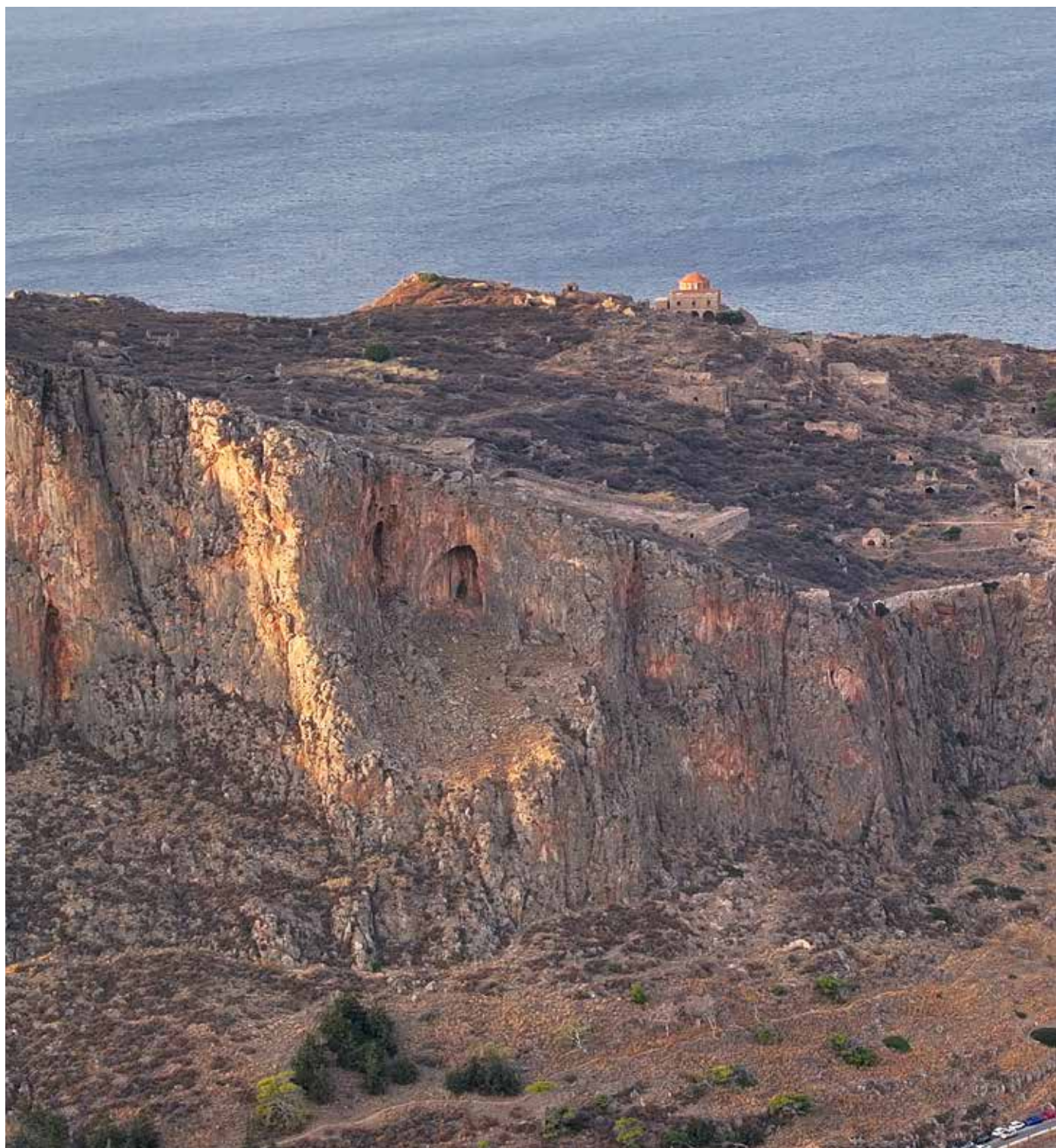
Από τα πρώτα κτήρια που συναντά κανείς όταν εισέρχεται στην Κάτω Πόλη, αριστερά της Μέσης Οδού, είναι η οικία του ποιητή Γιάννη Ρίτσου, η οποία πρόκειται να διαμορφωθεί σε μουσείο. Η Μέση Οδός συναντά παρακάτω την κεντρική πλατεία της Κάτω Πόλης. Εδώ βρίσκεται ο μητροπολιτικός ναός του Ελκόμενου Χριστού, που κτίστηκε τον 6ο-7ο αιώνα και ανακαινίστηκε σε μεγάλο βαθμό τον 11ο αιώνα, καθώς και οθωμανικό τζαμί του 16ου αιώνα, στο οποίο σήμερα στεγάζεται η αρχαιολογική συλλογή της πόλης. Η Μέση Οδός καταλήγει στην πύλη του ανατολικού τείχους. Από εκεί, ένα μονοπάτι οδηγεί στον φάρο της Μονεμβασίας, κτισμένο τον 19ο αιώνα σε σημείο με μοναδική θέα.

Το σύνολο των κτηρίων της Κάτω Πόλης παρουσιάζει ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, καθώς, λόγω της στενότητας του χώρου, αλλά και για την καλύτερη οργάνωση της άμυνάς της, είναι κτισμένα πολύ κοντά μεταξύ τους και σε πολλά σημεία συνδέονται με διαβατικά.

Κατά τον 18ο-19ο αιώνα, οι Οθωμανοί, προκειμένου να εκσυγχρονίσουν την άμυνα της πόλης για την αντιμετώπιση επιθέσεων με πυροβόλα όπλα, δημιουργούν κατά μήκος του νότιου τείχους δύο πλατώματα για την παράταξη σε αυτά στρατιωτικών μονάδων, διασπώντας έτσι την πυκνή της δόμηση. Πρόκειται για τη μικρή και τη μεγάλη ντάπια, στη δυτική και την ανατολική πλευρά της πόλης, αντίστοιχα. Στο πλάτωμα της μεγάλης ντάπιας βρίσκεται εκκλησία του 16ου αιώνα, αφιερωμένη στην Παναγία Χρυσ αφίτισσα. Συνολικά, στην Κάτω Πόλη διασώζονται 26 εκκλησίες, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζουν η Παναγία η Μυρτιδιώτισσα ή Κρητικιά και ο Άγιος Νικόλαος, που χρονολογούνται στην Β' Βενετοκρατία, καθώς και η Παναγία η Χρυσ αφίτισσα του 16ου αιώνα.

Κάτω
Πόλη

Τείχος και οικισμός Άνω Πόλης

Άνω Πόλη

Οχυρώσεις

Η Άνω Πόλη περιβάλλεται από ισχυρό τείχος με πύργους μικρού μεγέθους, κυρίως στη νότια και σε τμήμα της βόρειας πλευράς της, με τα παλαιότερα τμήματά του να χρονολογούνται ήδη στον 6ο αιώνα. Η οχύρωση δεν είναι συνεχής, καθώς σε ορισμένα σημεία αντικαθίσταται από τον φυσικό βράχο. Η βόρεια πλευρά του τείχους της Άνω Πόλης είναι γνωστή ως Mura Rossa, ονομασία που του αποδόθηκε από τους Βενετούς λόγω του κοκκινωπού κονιάματος στην όψη του.

Η επικοινωνία μεταξύ της Άνω και της Κάτω Πόλης επιτυγχάνεται μέσω ελικοειδούς λιθόστρωτου μονοπατιού. Το μονοπάτι αυτό, γνωστό ως «Βόλτες», περιβάλλεται από ψηλά τείχη, που φέρουν σε ορισμένα σημεία επάλξεις και καταχύστρες για την προστασία των διερχομένων σε περίπτωση πολιορκίας. Το μονοπάτι καταλήγει στη μοναδική σήμερα πύλη της Άνω Πόλης, που ανοίγεται στη νότια πλευρά της.

Κτηριακό συγκρότημα πύλης Άνω Πόλης

Η κεντρική πύλη εισόδου στην Άνω Πόλη βρίσκεται στη νότια πλευρά των τειχών και ανοίγεται στη δυτική πλευρά μεγάλου κτηριακού συγκροτήματος, το οποίο διατάσσεται σε δύο στάθμες και είχε κυρίαρχο ρόλο στην άμυνα της Μονεμβασίας. Διαθέτει επιμέρους χώρους για χρήση από τη φρουρά και η σημερινή του μορφή είναι αποτέλεσμα των επάλληλων οικοδομικών επεμβάσεων των διαφορετικών κυρίων της πόλης.

Η πύλη διατηρεί ως σήμερα τις αυθεντικές ξύλινες θύρες της, καθώς και περίτεχνη λίθινη διακόσμηση και τοξωτό υπέρθυρο. Η πρόσβαση στο εσωτερικό της Άνω Πόλης επιτυγχάνεται μέσω επιμηκών θολοσκέπαστων δρομικών, γύρω από τα οποία αναπτύσσονται χώροι ποικίλων χρήσεων. Συγκεκριμένα, σε έναν από αυτούς έχει εντοπιστεί κόγχη μιχράμπι και φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε ως μουσουλμανικό τέμενος κατά την περίοδο της Α΄ οθωμανοκρατίας (1675-1715), ενώ άλλος χώρος χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Υπάρχουν, ακόμη, δύο κινστέρνες και ένας δίκλιτος ναός της υστεροβυζαντινής περιόδου (13ος-15ος αι.), που παραμένει αταύτιστος. Κατά τη Β΄ περίοδο της οθωμανοκρατίας (1715-1821), ο ναός πρέπει να είχε εγκαταλειφθεί, καθώς προσαρτήθηκε στον νότιο τοίχο του ημικυκλική κατασκευή που χρησίμευε ως φυλάκιο και φράχθηκε το Ιερό Βήμα με εγκάρσιο τοίχο.

Ο όροφος του συγκροτήματος της πύλης στη σημερινή του μορφή περιλαμβάνει ένα ορθογώνιο κτήριο που αποτελείται από τρεις θολωτούς χώρους, οι οποίοι στην οροφή τους διαμορφώνονται σε προμαχώνα με άνοιγμα κανονιοθυρίδας. Το κτήριο αυτό ήταν σε χρήση μέχρι το 1831. Η σύγχρονη έρευνα αποκάλυψε ότι στον όροφο υπήρχαν και άλλοι χώροι, με στρατιωτική και αποθηκευτική χρήση, οι οποίοι δεν σώζονται ακέραιοι.

Μία ακόμα πύλη, η οποία σφραγίστηκε με τείχος από τους Οθωμανούς κατά τον 16ο αιώνα, ανοιγόταν στη βόρεια πλευρά των τειχών της Άνω Πόλης

Το εσωτερικό

Αμέσως μετά την πύλη έχει διαμορφωθεί ευρύ πλάτωμα για την τοποθέτηση κανονιών και την ανάπτυξη στρατευμάτων. Στο πλάτωμα αυτό βρίσκεται και μικρός αταύτιστος υστεροβυζαντινός ναός (13ος-15ος αι.). Στα δυτικά του πλατώματος εντοπίζεται μεγάλη διώροφη οικοδομή -οικία του Βενετού διοικητή της Μονεμβασίας από το 1510 έως το 1512, Sebastiano Renier. Στο μαρμάρινο στόμιο της δεξαμενής της διατηρείται το οικόσημό του.

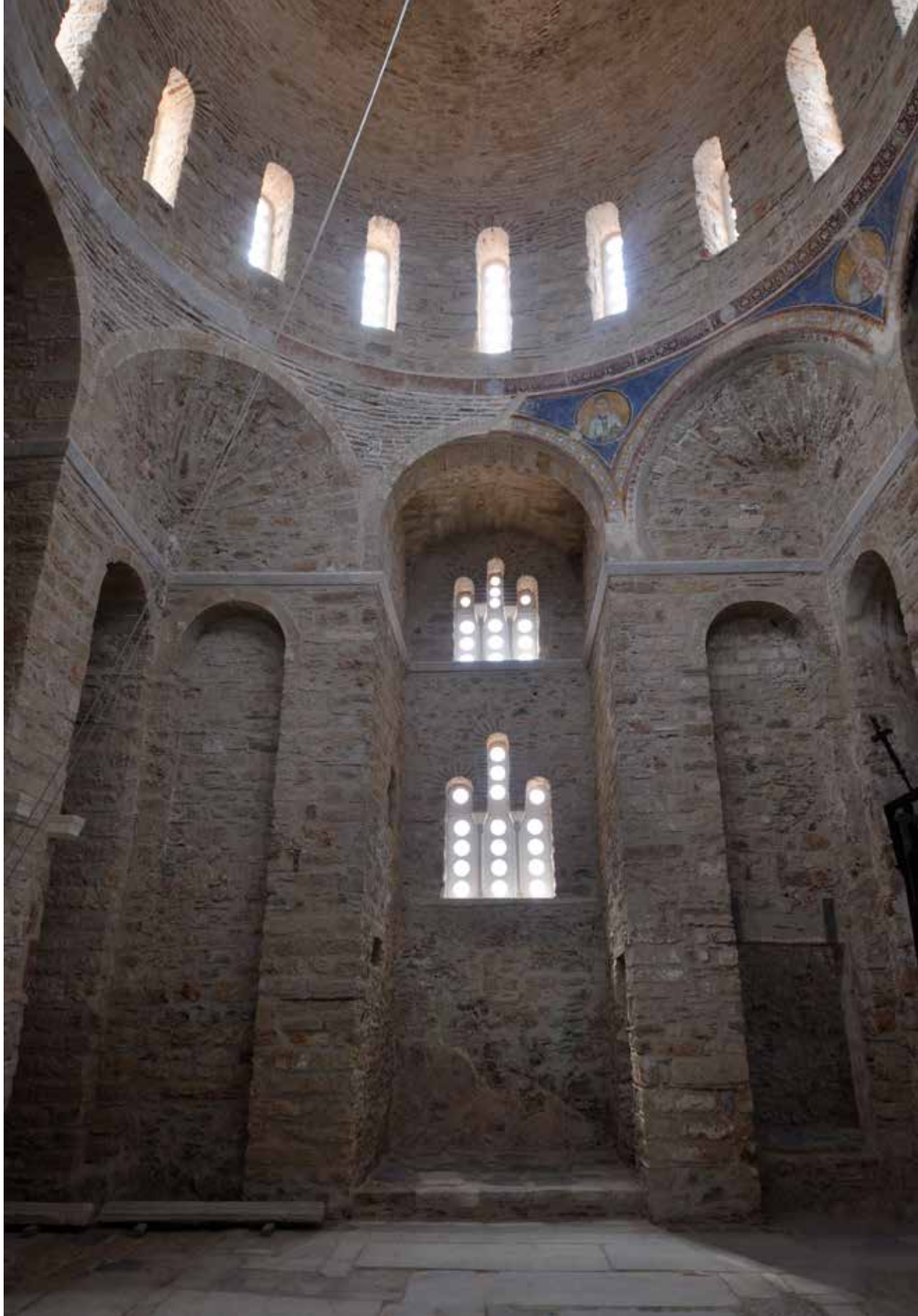
Το σημαντικότερο μνημείο της Άνω Πόλης και το μοναδικό που διατηρείται ακέραιο μέχρι σήμερα βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά της. Πρόκειται για την εκκλησία της Αγίας Σοφίας ή της Παναγίας της Οδηγήτριας του 12ου αιώνα, η οποία ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του σταυροειδούς οκταγωνικού ναού και διακρίνεται για τον αρχιτεκτονικό και ζωγραφικό της διάκοσμο. Κατά τις δύο περιόδους της βενετοκρατίας στη Μονεμβασία (1463-1540 και 1690-1715) λειτουργούσε ως καθολική μονή αφιερωμένη στη Madonna del Castello και Madonna del Carmine, αντίστοιχα. Τον 16ο αιώνα, κατά τη διάρκεια της οθωμανοκρατίας μετατράπηκε σε τζαμί.

Ανάμεσα στα ερείπια της Άνω Πόλης διατηρούνται δύο αναστηλωμένες οικίες (οικίες 70 και 71), τρεις μεγάλες δεξαμενές για τη συλλογή βρόχινου νερού (Κάτεργο/Galeazza, Καράβι/Galera και Κερατσίνι/Bastarda), ένα οθωμανικό μαισωλείο και ένα λουτρό.

Η ακρόπολη

Σε μικρή απόσταση δυτικά της Άνω Πόλης, στο υψηλότερο σημείο της Μονεμβασίας είναι κτισμένη η ακρόπολη. Θεωρείται ότι αποτελεί την πρώτη οχύρωση της χερσονήσου που έγινε από τους κατοίκους της Σπάρτης τον 6ο αιώνα και αργότερα, με την επέκταση του οικισμού, μετατράπηκε από κάστρο σε ακρόπολη. Το οχυρό σχηματίζει τραπεζιόσχημη κάτοψη και ενισχύεται από τετράγωνους πύργους σε κάθε γωνία του. Στη βορειοανατολική γωνία του κτίζεται ένας ογκώδης κυκλικός πύργος, ο οποίος λειτουργούσε ως παρατηρητήριο (βίγλα), ενώ στη νοτιοανατολική γωνία κτίζεται κατά τα τέλη του 17ου αιώνα από τους Βενετούς ορθογώνιο κτήριο μεγάλων διαστάσεων, που λειτούργησε ως πυριτιδαποθήκη.

Αγία Σοφία,
εσωτερικό,
Αρχείο ΕΦΑ
Λακωνίας

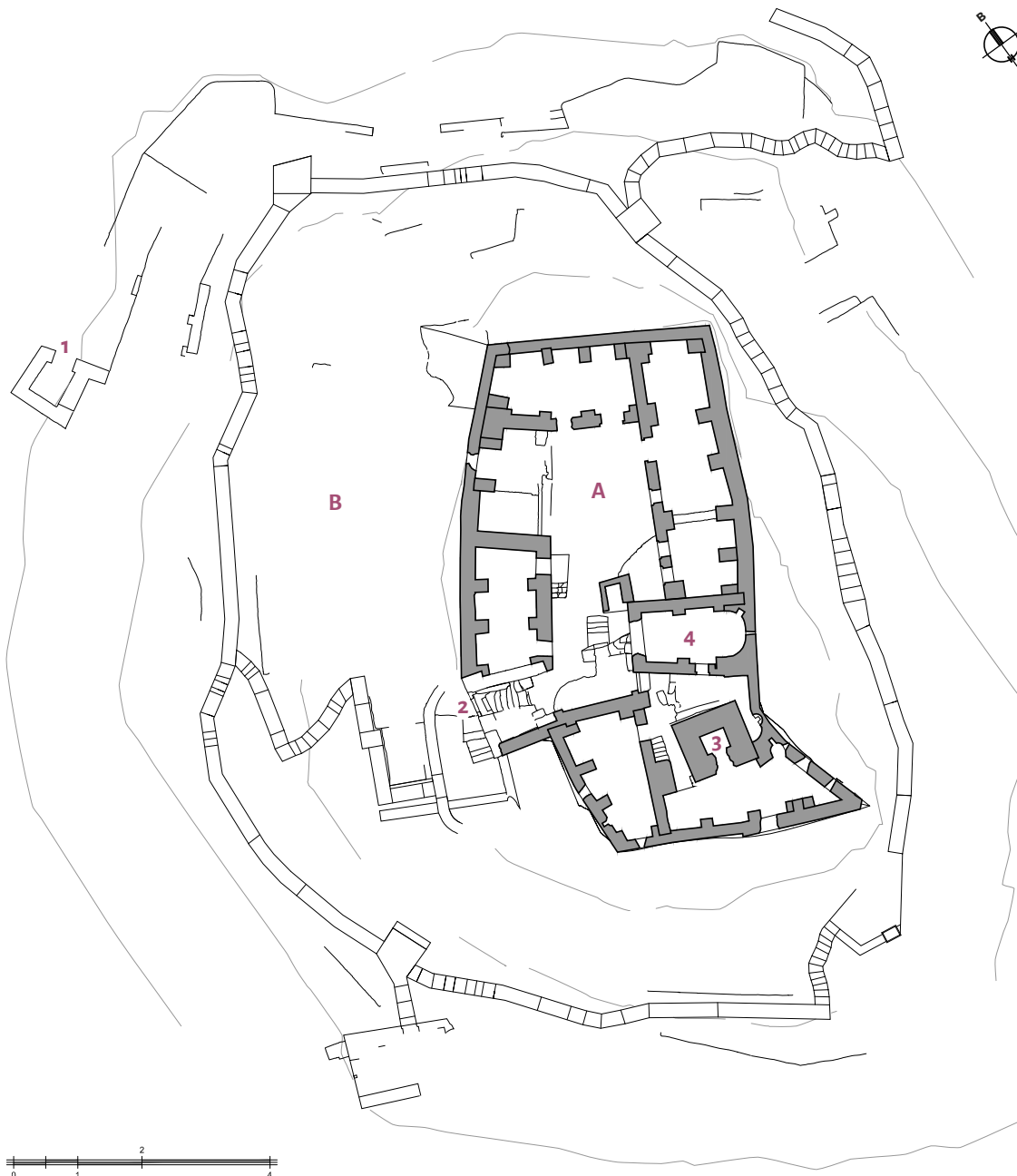

Βάτικα

Το κάστρο βρίσκεται σε βραχώδη κορυφή λόφου, λίγα χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Νεάπολης Βοιών. Από αυτήν τη φυσικά οχυρή θέση εποπτεύει την πεδιάδα των Βατίκων και την είσοδο του Λακωνικού κόλπου. Εξαιτίας των απότομων κλίσεων του υψώματος, η πρόσβαση είναι εφικτή μόνο από τη βόρεια πλευρά, από την οποία ξεκινά το μονοπάτι που καταλήγει στην είσοδο του κάστρου.

Το κάστρο διατηρεί τη μεσαιωνική του ονομασία, η οποία απαντά για πρώτη φορά στην ελληνική παραλλαγή του *Χρονικού του Μορέως*. Κτισμένο αρχικά ως μικρό οχυρό, με στρατιωτικό κυρίως χαρακτήρα, αναδιαμορφώθηκε στη συνέχεια για να περιλάβει κτήρια που χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες, ενώ γύρω του αναπτύχθηκε μικρός οικισμός που προστατευόταν από τα τείχη ενός εξωτερικού περιβόλου.

Η ίδρυση του κάστρου τοποθετείται στα χρόνια του Δεσποτάτου του Μορέως, μετά την παράδοση της περιοχής από τους Φράγκους στους Βυζαντινούς (1262). Το 1460 καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, αλλά σύντομα (1463) περνά στα χέρια των Βενετών, οι οποίοι φαίνεται πως πραγματοποίησαν εργασίες, όπως πιθανόν την κατασκευή προμαχώνων στη βόρεια πλευρά των τειχών για την προσαρμογή του κάστρου στη χρήση πυροβόλων όπλων. Κατά τη διάρκεια του Β' βενετο-οθωμανικού πολέμου (1499-1503), το κάστρο επανέρχεται στους Οθωμανούς, που παραμένουν κυρίαρχοι μέχρι το 1687. Ακολουθεί η περίοδος της Β' βενετοκρατίας, μέχρι το 1715, οπότε ολόκληρη η Πελοπόννησος ανακαταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς για να παραμείνει στα χέρια τους μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821. Κατά τη μακρά περίοδο της οθωμανοκρατίας δε φαίνεται να έγιναν εργασίες στο κάστρο, το οποίο φαίνεται ότι σταδιακά εγκαταλείπεται και ερειπώνεται. Ήδη πριν την απελευθέρωση, το γειτονικό χωριό Φαρακλό, που είχε αναπτυχθεί στο μεταξύ ως ο πολυπληθέστερος οικισμός της περιοχής, αναφέρεται με την ονομασία Βάτικα.

- A. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος
- B. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος

- 1. Κατάλοιπα πύλης εξωτερικού περιβόλου
- 2. Είσοδος εσωτερικού περιβόλου
- 3. Πύργος
- 4. Ναός

Το κάστρο

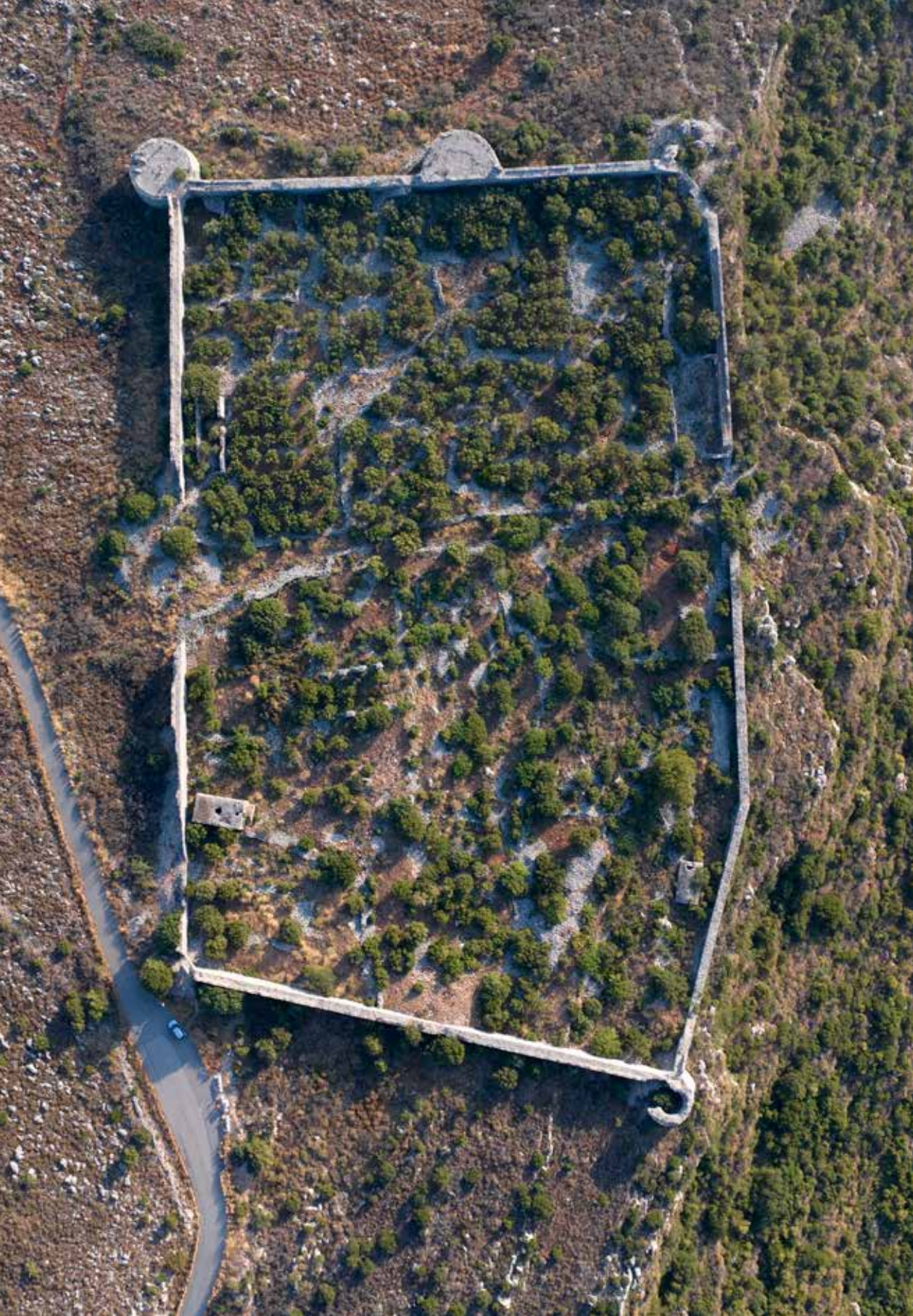
Τα τείχη του εξωτερικού περιβόλου σώζονται σήμερα αποσπασματικά, σε χαμηλό ύψος, ενώ στα βόρεια ενισχύονται με δύο προμαχώνες. Προστάτευαν μικρό οικισμό, από τον οποίον έχουν εντοπιστεί διάσπαρτα κτίσματα, καθώς και ερείπια ενός μικρού ναού στα δυτικά. Στα βόρεια υπάρχει είσοδος ενταγμένη σε πύργο, από την οποία ξεκινούσε η άνοδος προς το κάστρο στην κορυφή του λόφου.

Ο εσωτερικός περίβολος είναι καλύτερα διατηρημένος και έχει αποκατασταθεί από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του ΥΠΠΟ. Έχει ακανόνιστο σχήμα, καθώς ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο. Η μορφή στην οποία διατηρήθηκε ως τις μέρες μας είναι αποτέλεσμα πολλών οικοδομικών φάσεων. Στην αρχική φάση, τα τείχη διαμορφώνονταν με τυφλά αψιδώματα και διέθεταν περίδρομο, ενώ στο ψηλότερο σημείο ορθωνόταν ο κεντρικός πύργος, ερείπια του οποίου διατηρούνται στη νότια πλευρά. Η μοναδική είσοδος, που περιλαμβάνει δύο πύλες και διαβατικό, ανοίγεται σε κτήριο στη νοτιοδυτική πλευρά, όπου κατέληγε το ανηφορικό μονοπάτι. Στο εσωτερικό, γύρω από μία μικρή αυλή, διατάσσονται θολοσκεπή κτήρια, παράλληλα με τα τείχη. Κάποια από τα κτήρια αυτά ήταν διώροφα, ορισμένα διέθεταν δεξαμενές συλλογής υδάτων και αποχωρητήρια. Πρόκειται κυρίως για κατοικίες, που τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με εκείνες του Μυστρά. Στην ανατολική πλευρά βρίσκεται ο ναός του κάστρου, κατασκευασμένος κάθετα προς το τείχος του περιβόλου, με τη είσοδό του να βρίσκεται στα νότια λόγω της μορφολογίας του εδάφους.

Κελεφά

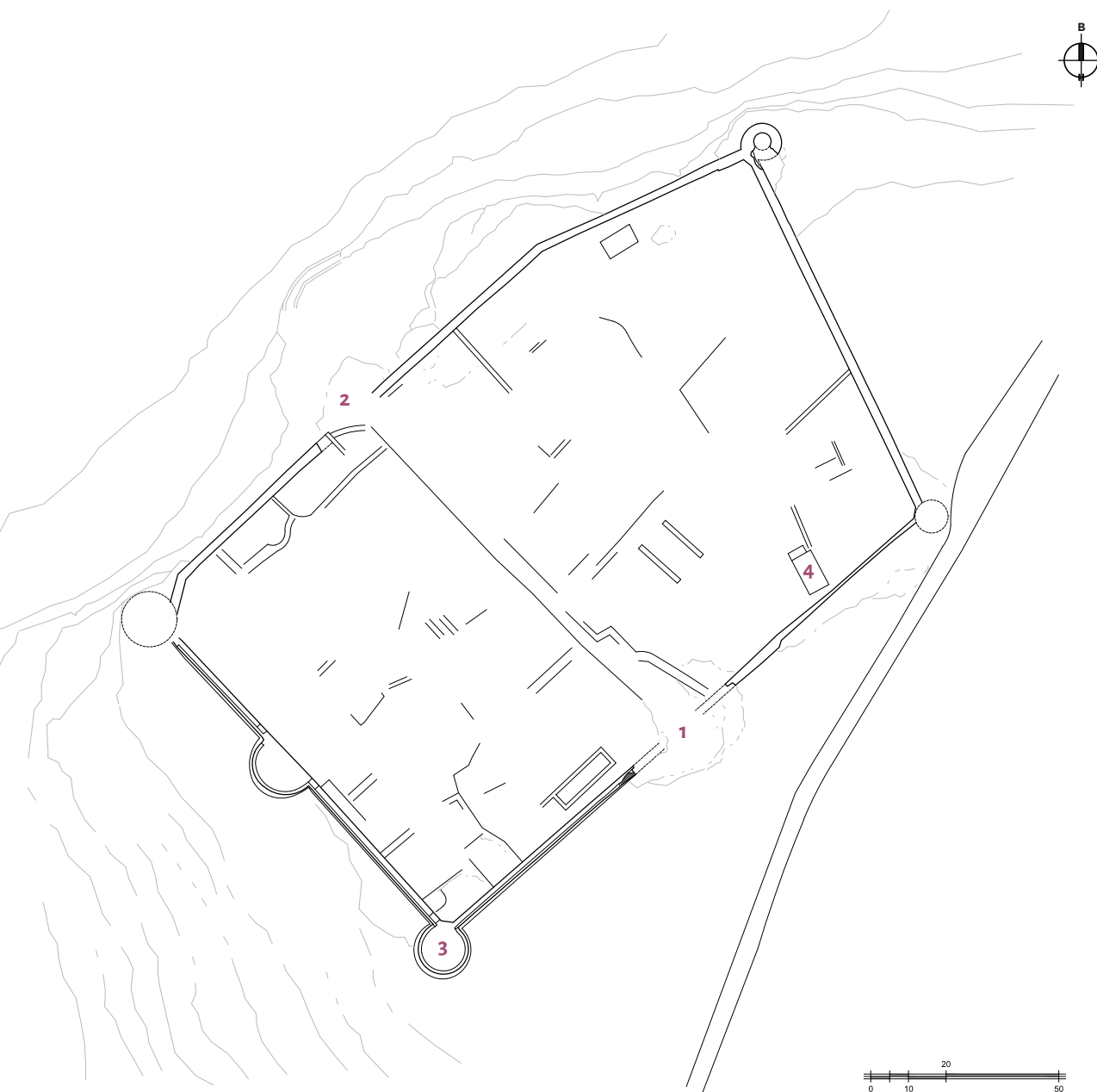
Η θέση του κάστρου της Κελεφάς, στο δυτικό άκρο του κυριότερου περάσματος από την περιοχή του Γυθείου προς τα νότια της Μάνης, προσφέρει πλήρη εποπτεία του Οιτύλου και του φυσικού αγκυροβολίου στον όρμο του. Βαθύ και απότομο φαράγγι, το Μυλολάγγαδο, χωρίζει το οχυρό από τον οικισμό του Οιτύλου, κέντρο πολυάριθμων επαναστατικών κινήσεων κατά των Οθωμανών κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα. Κύριος σκοπός της ίδρυσης του κάστρου ήταν ο έλεγχος του ανυπότακτου τοπικού πληθυσμού και η αποτροπή συνεργασίας τους με τις Δυτικές χριστιανικές δυνάμεις της εποχής, ιδίως τη Βενετία.

Οικοδομείται περίπου το 1670 από τον μεγάλο βεζίρη Αχμέτ Πασά Κιοπρουλή (1661-1676), αμέσως μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς και το τέλος του Κρητικού, Ε' βενετο-οθωμανικού, πόλεμου (1649-1669). Έχει συνδεθεί επίσης με τη δράση του Μανιάτη πειρατή και τυχοδιώκτη Λυμπεράκη Γερακάρη. Το 1686, οι ενωμένες δυνάμεις των Βενετών και των Μανιατών υπό τον Francesco Morosini το πολιορκούν και το καταλαμβάνουν, ενώ την επόμενη χρονιά οι Οθωμανοί διεξάγουν αποτυχημένη πολιορκία για την ανακατάληψή του.

Την περίοδο της βενετοκρατίας, αν και ήταν έδρα αξιωματούχου (Προβλεπτή), το κάστρο έχει δευτερεύουσα σημασία και χρησιμοποιείται μόνο για τον έλεγχο του λιμανιού του Οιτύλου, που ήταν σταθμός των εμπορικών και στρατιωτικών τους διαδρομών. Το 1715, κατά τον Ζ' βενετο-οθωμανικό πόλεμο (1714-1718), επανέρχεται, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, στα χέρια των Οθωμανών, έχοντας χάσει τη στρατηγική του σημασία, και εγκαταλείπεται.

Girolamo Albrizzi,
1687, Αμερικανική
Σχολή Κλασικών
Σπουδών,
Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη

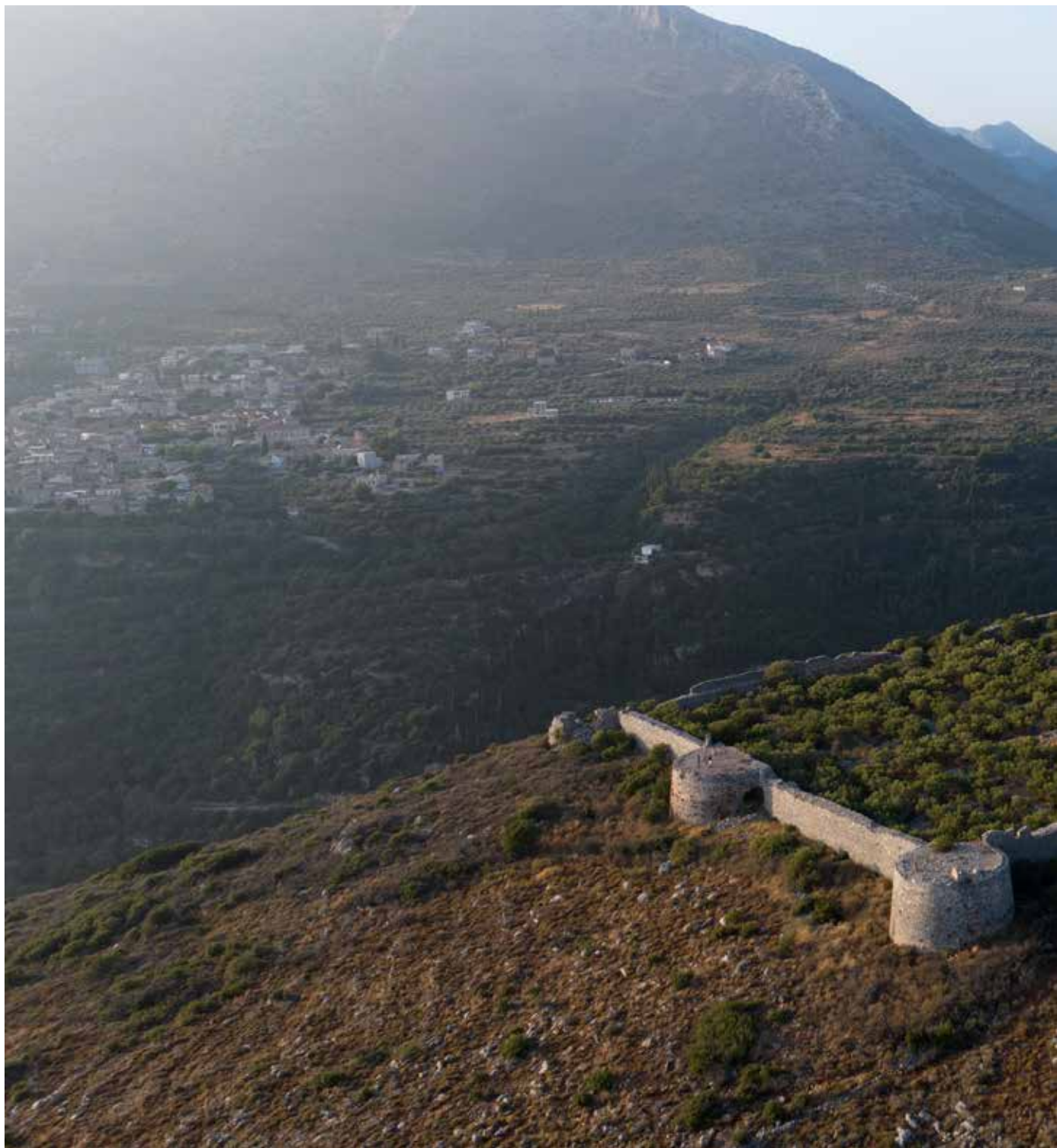
1. Περιοχή νοτιοανατολικής πύλης
2. Περιοχή βορειοδυτικής πύλης
3. Νοτιοδυτικός προμαχώνας
4. Κινστέρνα

Το κάστρο

Το κάστρο έχει τετράπλευρη κάτοψη και τα τείχη του περικλείουν έκταση περίπου 20 στρεμμάτων. Η βόρεια πλευρά των τειχών υψώνεται πάνω από το απόκρημνο φαράγγι του Μυλολάγγαδου και είναι ιδιαίτερα δυσπρόσιτη. Τις γωνίες του περιβόλου ενισχύουν τέσσερις κυκλικοί πύργοι-προμαχώνες, από τους οποίους σήμερα σώζονται μόνο οι δύο, ενώ ένας ακόμη ημικυκλικός βρίσκεται στο μέσο της δυτικής πλευράς. Οι πύλεις του κάστρου, σήμερα κατεστραμμένες, ανοίγονταν στο μέσο της βόρειας και νότιας πλευράς των τειχών στην ισόγεια στάθμη τετράπλευρων πύργων. Καθώς λειτουργούσε ως κάστρο ελέγχου και επιβολής στον τοπικό πληθυσμό, η κάτοψή του είναι απλή, σε αντίθεση με τα πολύπλοκα οχυρά που κτίζονται την ίδια εποχή στην Ευρώπη. Δεν προοριζόταν να αντιμετωπίσει επίθεση από οργανωμένο τακτικό στρατό, γι' αυτό και διαθέτει μικρού πάχους τείχη με περίδρομο, τυφεκιοθυρίδες και κανονιοθυρίδες για πυροβόλα όπλα μικρού βεληνεκούς.

Στα βενετικά έγγραφα αναφέρεται η ύπαρξη οικισμού εντός του κάστρου, ο οποίος διέθετε τουλάχιστον δύο εμπορικά καταστήματα. Σήμερα διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση μία ορθογώνιας κάτοψης κινστέρνα, κοντά στη νότια πλευρά του τείχους. Ένα δεύτερο ορθογωνικής κάτοψης μικρότερο κτήριο, η πυριτιδαποθήκη του κάστρου, σώζεται πολύ κοντά στο βόρειο τείχος.

Π.Ε. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Πύλη
εισόδου,
Αρχείο ΕΦΑ
Μεσσηνίας

Καλαμάτα

Το κάστρο της Καλαμάτας είναι κτισμένο στο βορειοδυτικό άκρο του ιστορικού κέντρου της σύγχρονης πόλης, σε χαμηλό λόφο πάνω από τον ποταμό Νέδοντα. Βρίσκεται σε θέση στρατηγική για την εποπτεία τόσο της πεδιάδας της Καλαμάτας όσο και της ακτογραμμής του Μεσσηνιακού κόλπου, ενώ παράλληλα ελέγχει και τα ορεινά περάσματα του Ταΰγétου προς τη λακωνική πεδιάδα.

Στην ευρύτερη περιοχή του λόφου του κάστρου τοποθετείται η αρχαία πόλη Φαρές ή Φηραί, παλαιότερη μνεία της οποίας γίνεται στα ομηρικά έπη. Τα αρχαιολογικά δεδομένα μαρτυρούν συνεχή κατοίκηση στην περιοχή τουλάχιστον έως την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Τον 11ο αιώνα απαντά για πρώτη φορά η νέα ονομασία της αρχαίας θέσης, Καλαμάτα, στο κείμενο του Βίου του Οσίου Νίκωνα του «Μετανοείτε». Στις αρχές του 13ου αιώνα, ο λόφος του κάστρου διέθετε οχύρωση, όχι ιδιαίτερα ισχυρή, η οποία είχε μετατραπεί σε μοναστήρι, όπως μαθαίνουμε από το *Χρονικό του Μορέως*, μία έμμετρη αφήγηση του 14ου αιώνα της κατάκτησης της Πελοποννήσου από τους Φράγκους Ιππότες της Δ' Σταυροφορίας.

Το 1205 δόθηκε ως κληρονομικό φέουδο και έδρα της βαρονίας των Καλαμών στον Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο, μετέπειτα ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας (1209-1229) και παρέμεινε στην οικογένεια των Βιλλεαρδουίνων μέχρι το 1322, όταν η τελευταία απόγονος, Μαχώ του Αινώ, έχασε κάθε κληρονομικό και κυριαρχικό δικαίωμα στην ηγεμονία της Αχαΐας. Στην Καλαμάτα γεννήθηκε το 1218 ο πλέον επιφανής Βιλλεαρδουίνος, ο ηγεμόνας του πριγκιπάτου Γουλιέλμος Β', αποκαλούμενος «ντε Καλομάτας» ή «Καλαμάτας».

Το *Χρονικό του Μορέως* αναφέρει το κάστρο ξανά, όταν μετά τον θάνατο του Γουλιέλμου (1278) και συγκεκριμένα στα 1292 ή 1293, Έλληνες και Σλάβοι από τη γειτονική Γιάννιτσα, χρησιμοποιώντας σκάλες, καταφέρνουν να καταλάβουν αιφνιδιαστικά το κάστρο. Ο Φλωρέντιος του Αινώ, σύζυγος της Ισαβέλλας Βιλλεαρδουίνου, κόρης του Γουλιέλμου, ανακτά το πατρογονικό οχυρό και φροντίζει να υψώσει τα τείχη, για να αποτρέψει παρόμοιο μελλοντικό αιφνιδιασμό της φρουράς.

Μετά το 1322, το κάστρο ακολουθεί την ιστορική πορεία του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, αλλάζει συχνά κυρίου και γύρω στα 1430 περιέρχεται στους Παλαιολόγους και εντάσσεται στο Δεσποτάτο του Μυστρά. Το 1460, οι Οθωμανοί ολοκληρώνουν την κατάκτηση της Πελοποννήσου, με εξαίρεση τα βενετικά εδάφη και τη Μονεμβασία. Ακολουθεί ο Α' βενετο-οθωμανικός πόλεμος (1463-1479), στο τέλος του οποίου το κάστρο αναφέρεται ως ερειπωμένο. Δύο αιώνες αργότερα, κατά τη διάρκεια του ΣΤ' βενετο-οθωμανικού πολέμου (1684-1689), οι Οθωμανοί ανατινάζουν τις πυριτιδαποθήκες του κάστρου προκαλώντας εκτεταμένες ζημιές όταν εγκαταλείπουν την Καλαμάτα μετά από ήττα στα περίχωρα της πόλης από τις ενωμένες δυνάμεις Βενετών, Σαξόνων και Μανιατών.

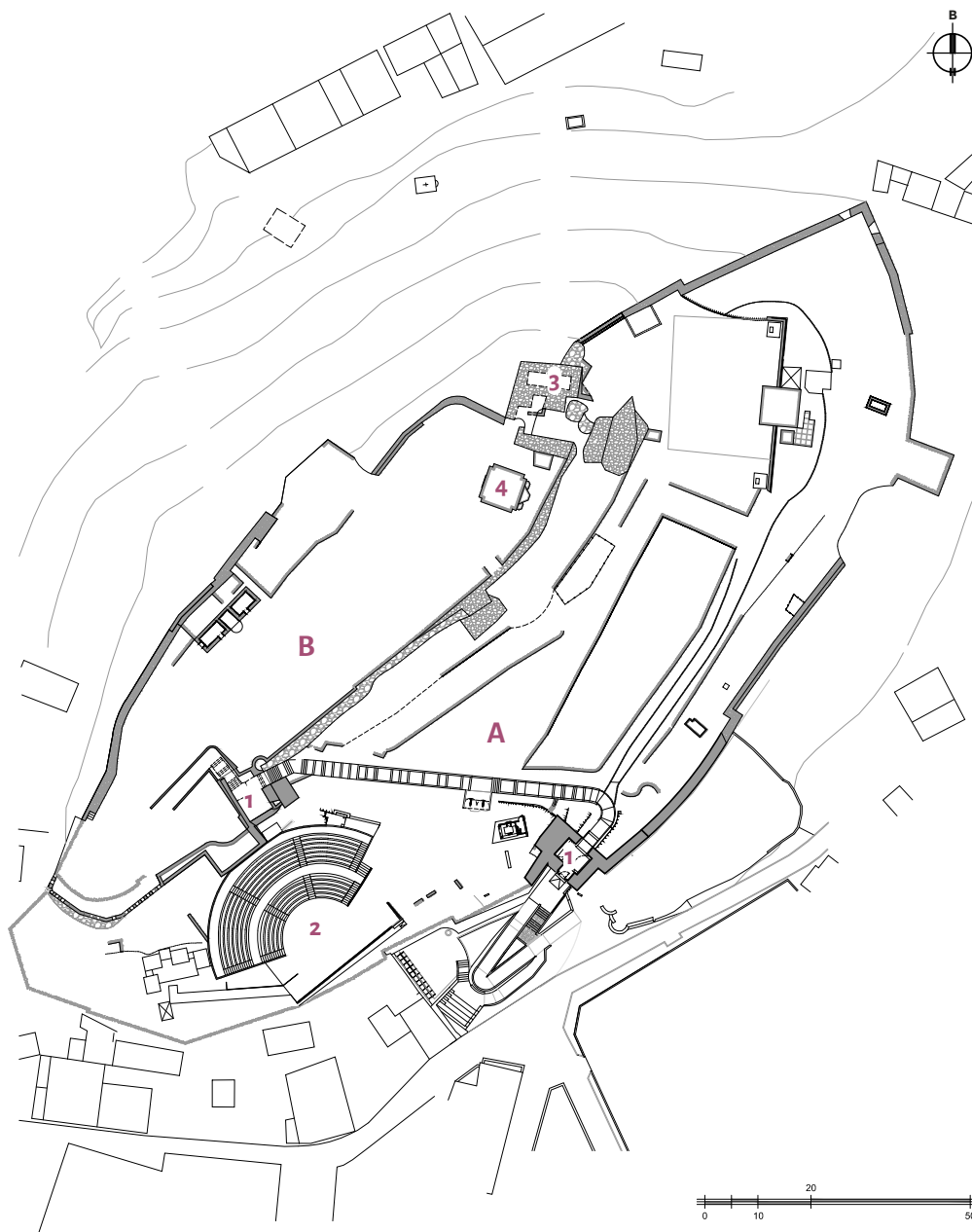
Η Βενετική κυριαρχία κρατά μέχρι το 1715, το κάστρο επανέρχεται στους Οθωμανούς και σταδιακά χάνει τη στρατηγική του σημασία, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα έχει ήδη περιέλθει σε εγκατάλειψη. Το 1825 υφίσταται, όπως και η πόλη, μεγάλες καταστροφές από τον στρατό του Ιμπραήμ Πασά. Στις αρχές του 20ού αιώνα, το εσωτερικό του μετατράπηκε σε αλσύλλιο και από το 1938 τμήμα του κατέλαβε η δεξαμενή ύδρευσης της πόλης, η οποία λειτουργεί έως σήμερα.

Το κάστρο

Το κάστρο της Καλαμάτας αποτελεί τυπικό δείγμα οχυρού της περιόδου της λατινοκρατίας στην Πελοπόννησο. Η σημερινή του διάταξη οφείλεται εν πολλοίς στη μετατροπή του οχυρού σε έδρα φεουδάρχη, και πιθανώς οχυρωμένου οικισμού, από τους Βιλλεαρδουίνους. Έχει δύο οχυρωματικούς περιβόλους: έναν εσωτερικό που περιβάλλει το επίμηκες πλάτωμα στην κορυφή του λόφου και έναν εξωτερικό που περικλείει μία μεγαλύτερη έκταση στην πιο ευάλωτη ανατολική πλευρά του. Στον εσωτερικό περίβολο, στο πλέον απόκρημνο σημείο του λόφου, υψώνεται ο οχυρός πύργος-καταφύγιο (*donjon*), τελευταίο σημείο άμυνας, κατοικία και σύμβολο ισχύος του εκάστοτε φεουδάρχη. Τα τείχη του κάστρου είναι κατακόρυφα και ακολουθούν τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Στον επάνω περίβολο διατηρείται μεταγενέστερο προστατευτικό στηθαίο του τείχους, στο οποίο ανοίγονται τυφεκιοθυρίδες. Μικρότερες ή μεγαλύτερες επισκευές και επεμβάσεις στο κάστρο φαίνεται ότι έγιναν τόσο από τους Οθωμανούς όσο και από τους Βενετούς κατά τη διάρκεια της Β' βενετοκρατίας (1685-1715).

Τετράγωνος πυλώνας αποτελεί τη μοναδική είσοδο του κάστρου και βρίσκεται στην ανατολική πλευρά των τειχών. Χρονολογείται στην περίοδο της Β' βενετοκρατίας (1685-1715) από το εντοιχισμένο εξωτερικά ανάγλυφο με τον λέοντα του Αγίου Μάρκου, έμβλημα της Βενετίας. Μετά την πύλη, κτιστά σκαλοπάτια, διαμόρφωση του 20ού αιώνα, οδηγούν στην πύλη του εσωτερικού περιβόλου. Πριν φτάσει ο επισκέπτης εκεί συναντά την είσοδο του μικρού ανοιχτού θεάτρου της δεκαετίας του 1960, στο οποίο φιλοξενούνται τους θερινούς μήνες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Ο εσωτερικός περίβολος είναι διαμορφωμένος σε ασύλλιο με πεύκα, όπως και το υπόλοιπο κάστρο. Ο Οθωμανός περιηγητής Enliya Çelebi, τον 17ο αιώνα, αναφέρει ότι εδώ υπήρχαν καταλύματα για τη φρουρά του κάστρου, τα οποία δεν σώζονται σήμερα. Άγνωστη είναι η χρονολόγηση του κτηρίου που διατηρείται κατά μήκος του δυτικού τείχους. Αντιδιαμετρικά από την είσοδο, στο πιο δυσπρόσιτο σημείο του κάστρου, διατηρείται ερειπωμένη η ισόγεια στάθμη του οχυρού πύργου-καταφυγίου (*donjon*). Δεξαμενή νερού εφάπτεται στον βόρειο τοίχο του. Στον πύργο αυτόν θεωρείται ότι είχαν ενσωματωθεί τα λείψανα του ναού του μοναστηριού που αναφέρεται στο *Χρονικό του Μορέως*. Μπροστά στον ερειπωμένο οχυρό πύργο έχει ανεγερθεί η σύγχρονη εκκλησία της Ευαγγελίστριας.

- A. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Πύλη
2. Θέατρο
3. Οχυρός Πύργος - Καταφύγιο
4. Ευαγγελισμός της Θεοτόκου

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

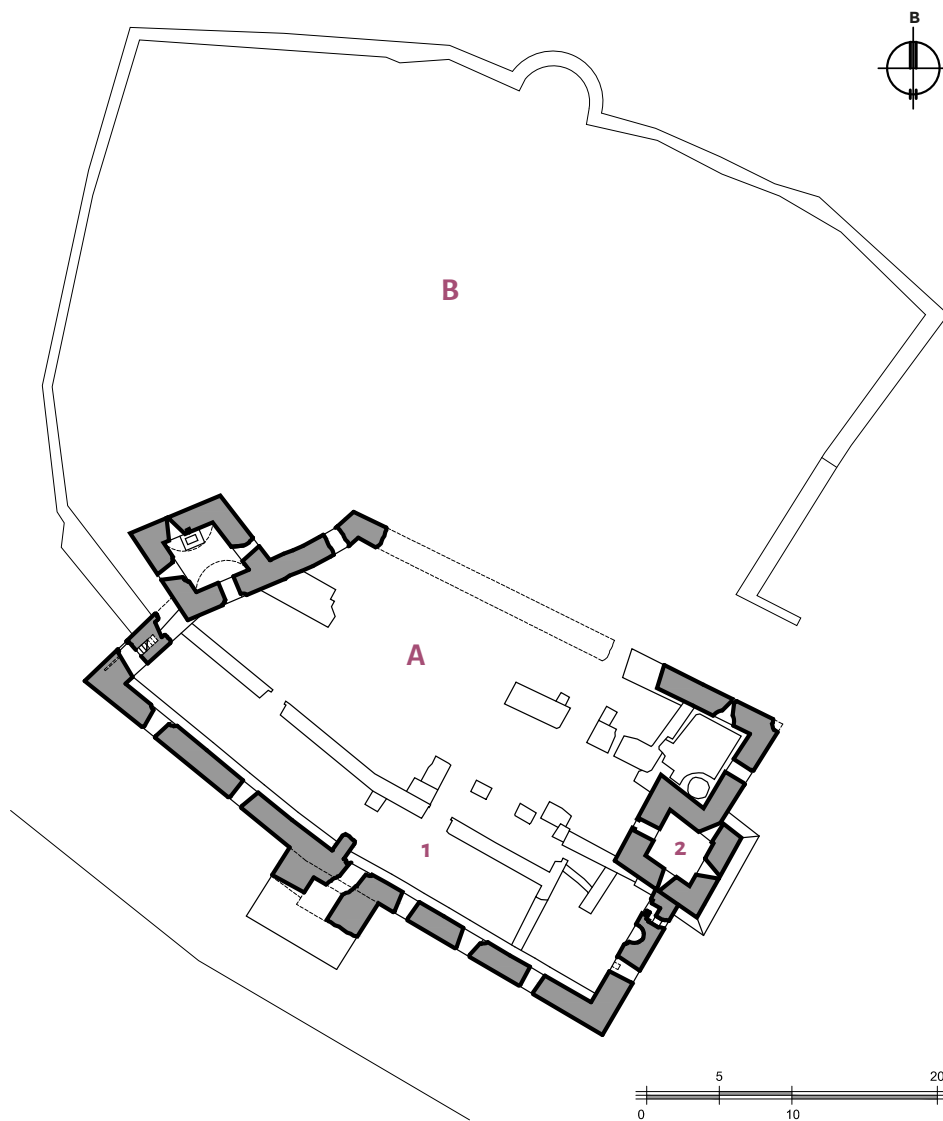
Μίλα

Το κάστρο είναι κτισμένο στην κορυφή χαμηλού λόφου, πολύ κοντά στον μικρό οικισμό Κάστρο, βορειοανατολικά από το σημερινό χωριό Μίλα. Η θέση εξασφαλίζει πλήρη ορατότητα στο βόρειο τμήμα του μεσσηνιακού κάμπου, ενώ παράλληλα ελέγχει τις ορεινές διαβάσεις που συνδέουν τη Μεσσηνία με την Αρκαδία και την κύρια οδό επικοινωνίας του μεσσηνιακού κάμπου με την Κυπαρισσία.

Έχει προταθεί η ταύτισή του με το γνωστό από τις πηγές κάστρο Chateauneuf, το Νέο Κάστρο, που κτίστηκε και κατοικήθηκε από την πριγκίπισσα Ισαβέλλα Βιλλεαρδουίνου (Isabelle de Villehardouin) το διάστημα που διοίκησε μόνη της το φράγκικο Πριγκιπάτο της Αχαΐας. Χρονικά, η ίδρυση του κάστρου τοποθετείται αμέσως μετά το 1297 και τον θάνατο του συζύγου της Ισαβέλλας, Φλωρέντιου του Αινώ, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αυξανόμενες επιδρομές των βυζαντινών στα εδάφη του πριγκιπάτου στη Μεσσηνία. Ορμητήριο των επιδρομών ήταν το κάστρο Γαρδικίου, κτισμένο κοντά στο σημερινό χωριό Τουρκολέκκα, επάνω στο πέρασμα του Μακρυπλαγίου. Πρόκειται για την κυριότερη δίοδο επικοινωνίας ανάμεσα στη Μεσσηνία και την Αρκαδία μέχρι τον 20ό αιώνα, πλήρη οπτική εποπτεία της οποίας παρέχει ο λόφος του κάστρου.

Το 1805 λόφος του κάστρου αποτελεί εγκαταλελειμμένη τοποθεσία, σύμφωνα με τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη (Παλαιόκαστρο του Μήλα), ο ακριβής χρόνος εγκατάλειψης του οχυρού, ωστόσο, παραμένει άγνωστος. Στις καταγραφές της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής στην Πελοπόννησο το 1828-1829 αναφέρεται ότι το κάστρο οχυρώθηκε και χρησιμοποιήθηκε για τελευταία φορά από τους Τούρκους κατά την Επανάσταση και ότι έχει την ονομασία Παλαιόκλεφτο.

- A. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Κατάλοιπα διόροφου κτηρίου νότιας πτέρυγας
2. Ανατολικός πύργος

Το κάστρο

Το κάστρο του Μίλα ανήκει στην κατηγορία των μικρών φρουρίων που κατασκευάζονταν στην Πελοπόννησο μετά τον 13ο αιώνα σε καίρια σημεία, όπως συνοριακά περάσματα και δρόμους, για την ενίσχυση της προστασίας τους και τον έλεγχο του τοπικού πληθυσμού. Τα περισσότερα εγκαταλείπονται μετά την εγκαθίδρυση της οθωμανικής κυριαρχίας στην Πελοπόννησο το 1460. Οι διαστάσεις του κάστρου του Μίλα και τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά του στοιχεία του δίνουν μία ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα κάστρα της κατηγορίας αυτής, ενώ έχει προταθεί ότι αποτελούσε, εκτός από αμυντικό προπύργιο, κάστρο-κατοικία ισχυρού φεουδάρχη.

Η οχύρωση του λόφου αποτελείται από δύο περιβόλους. Ο εξωτερικός περίβολος περιέβαλε την πιο ευάλωτη βορειοανατολική πλευρά του λόφου, σήμερα ωστόσο είναι ορατή μόνο η θεμελίωσή του. Στο μέσο της βορειοανατολικής πλευράς του ενισχυόταν με ημικυκλικό πύργο. Ο περίβολος αυτός λειτουργούσε επίσης ως προτείχισμα της πύλης του εσωτερικού οχυρού και πιθανόν περιέκλειε μικρή οικιστική εγκατάσταση.

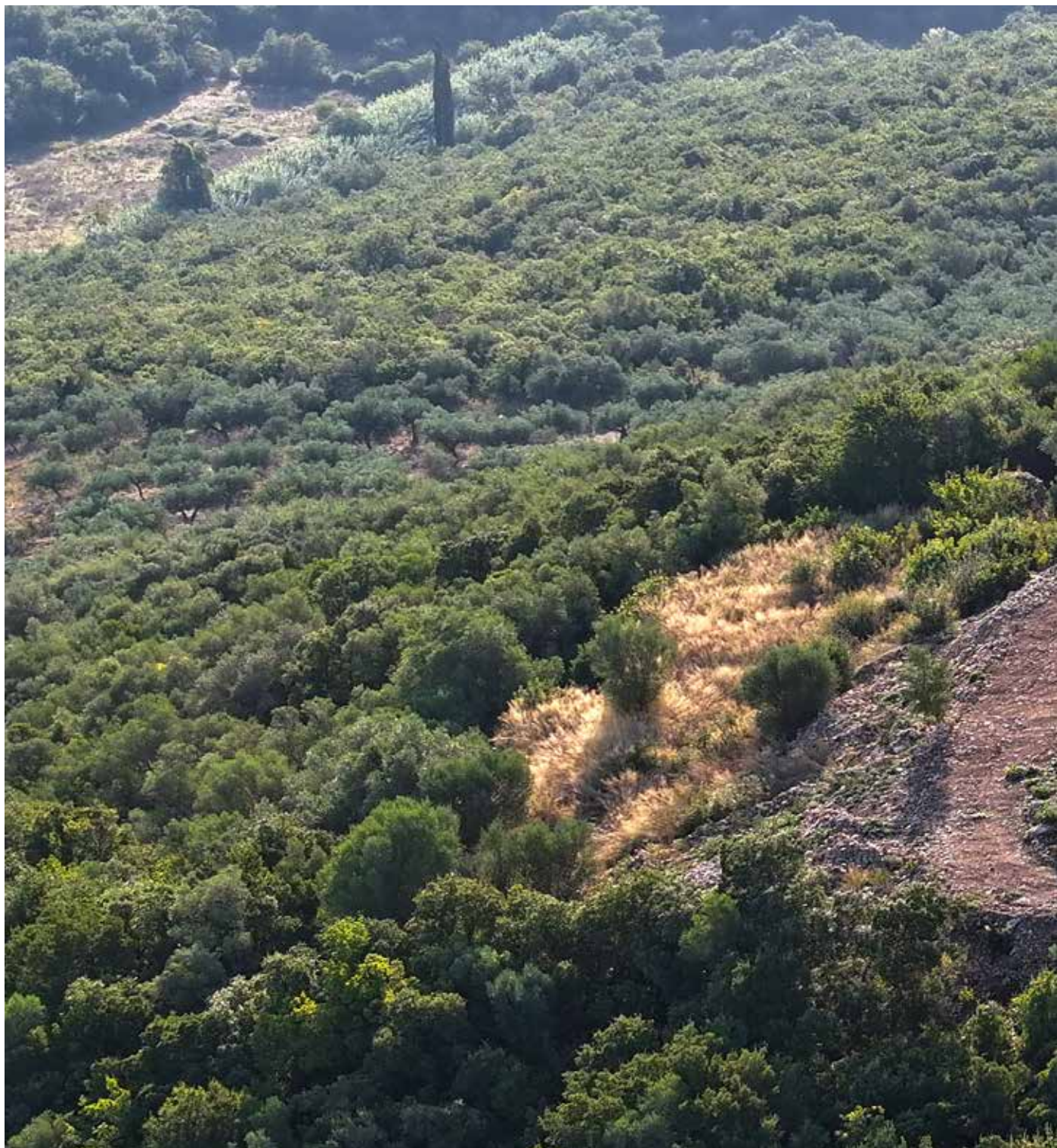
Ο εσωτερικός περίβολος έχει επιμήκη τετράπλευρη κάτοψη. Η πύλη εισόδου ανοιγόταν στη βορειοανατολική πλευρά, που σήμερα είναι κατεστραμμένη. Τον περίβολο ενισχύουν τρεις τετράπλευροι πύργοι στο μέσο περίπου της νότιας, ανατολικής και δυτικής του πλευράς. Καλύτερα διατηρημένος είναι ο δυτικός πύργος.

Κατά μήκος των δύο μακρών πλευρών του εσωτερικού περιβόλου διαμορφώνονταν πτέρυγες, που φιλοξενούσαν τους απαραίτητους χώρους για την καθημερινή διαβίωση και την άμυνα του οχυρού. Σήμερα διατηρείται η διώροφη νότια πτέρυγα, ενώ από τη βόρεια σώζονται ελάχιστα κατάλοιπα.

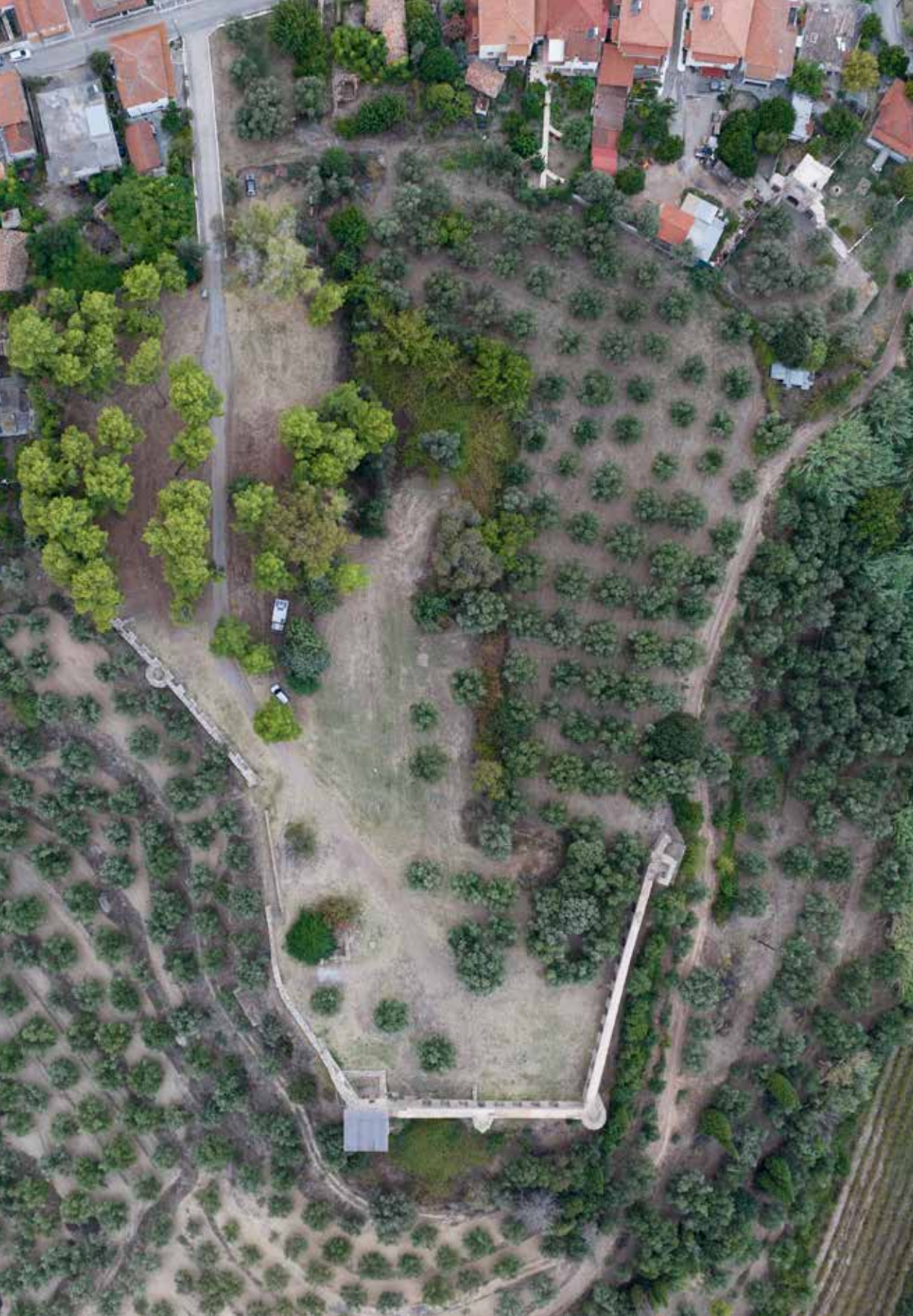
Ο όροφος της νότιας πτέρυγας αποτελείται από δύο ευρύχωρες ξυλόστεγες αίθουσες διημέρευσης, που φωτίζονται από τοξωτά παράθυρα. Η μεγαλύτερη αίθουσα από τις δύο διαθέτει μεγάλο τζάκι και αποχωρητήριο. Στην ίδια πτέρυγα, οι αντίστοιχοι χώροι του ισόγειου είχαν πιθανώς αμυντική και αποθηκευτική χρήση. Στη νοτιοανατολική γωνία του περιβόλου, σε επαφή με τον ανατολικό πύργο, υπήρχε μεγάλο ορθογώνιο ξυλόστεγο παρεκκλήσιο.

Η σημερινή μορφή του κάστρου οφείλεται στις εκτεταμένες αναστηλωτικές επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας.

Ανδρούσα

Τα τείχη του κάστρου της Ανδρούσας υψώνονται ανάμεσα στους ελαιώνες, στις δυτικές παρυφές του μεσσηνιακού κάμπου. Τμήμα μόνο του κάστρου διατηρείται πάνω στον χαμηλό και επίπεδο λόφο, στα ανατολικά του ομώνυμου σύγχρονου οικισμού. Η συγκεκριμένη θέση δεν διαθέτει φυσική οχύρωση, παρέχει ωστόσο τη δυνατότητα ελέγχου και εποπτείας της εύφορης πεδιάδας της νότιας Μεσσηνίας.

Σύμφωνα με το *Χρονικό του Μορέως*, ιστορική αφήγηση του 14ου αιώνα για την κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Φράγκους Ιππότες της Δ' Σταυροφορίας, το κάστρο κτίστηκε στα μέσα του 13ου αιώνα από τον Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο, ηγεμόνα της Αχαΐας. Η Ανδρούσα αναφέρεται επίσης ως έδρα καπιτάνου (διοικητή) της Καστελλανίας της Καλαμάτας. Καπιτάνοι με δικαίωμα στην απονομή δικαιοσύνης υπήρχαν, εκτός από την Ανδρούσα, και στη Γλαρέντζα, το σημαντικότερο λιμάνι του φράγκικου Πριγκιπάτου της Αχαΐας.

Η μικρή απόσταση που χωρίζει την Ανδρούσα από τα σύνορα των βενετικών κτήσεων στη νότια Μεσσηνία, όπως και η σταδιακή ενδυνάμωση και επέκταση των βυζαντινών κτήσεων με αφετηρία τη γειτονική Λακωνία, ενίσχυσε τη στρατηγική της σημασία. Το κάστρο γνωρίζει ιδιαίτερη ακμή κατά τη διάρκεια του 14ου αιώνα, στα τέλη του οποίου υπήρξε η έδρα της μισθοφορικής Εταιρείας των Ναβαρραίων, οι οποίοι την καταλαμβάνουν το 1381. Ένα έτος αργότερα υπογράφεται στην Ανδρούσα συνθήκη καλής γειτονίας με τους Βενετούς. Στις αρχές του 15ου αιώνα περνάει στους Δεσπότες του Μυστρά και στη συνέχεια στους Οθωμανούς. Στο β' μισό του 15ου αιώνα, η Ανδρούσα, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, είναι πεδίο διεκδίκησης μεταξύ των Οθωμανών και των Βενετών. Το 1533 αποτελεί στρατόπεδο των Τούρκων κατά τη διάρκεια της κατάληψης της Κορώνης από τον Andrea Doria.

Στους αιώνες που ακολουθούν αποτελεί σημαντικό κέντρο της περιοχής, με πληθυσμό κυρίως μουσουλμανικό. Κατά τη διάρκεια της Β' βενετοκρατίας (1685-1715) της Πελοποννήσου, παρότι η Ανδρούσα αποτελεί έδρα διοικητικής διαίρεσης (Territorio di Androussa) του Βενετικού Βασιλείου του Μορέως, το κάστρο της έχει χάσει κάθε στρατηγική σημασία, όπως φαίνεται και από την απουσία κάθε αναφοράς σε αυτό από τους βενετούς αξιωματούχους.

Το κάστρο

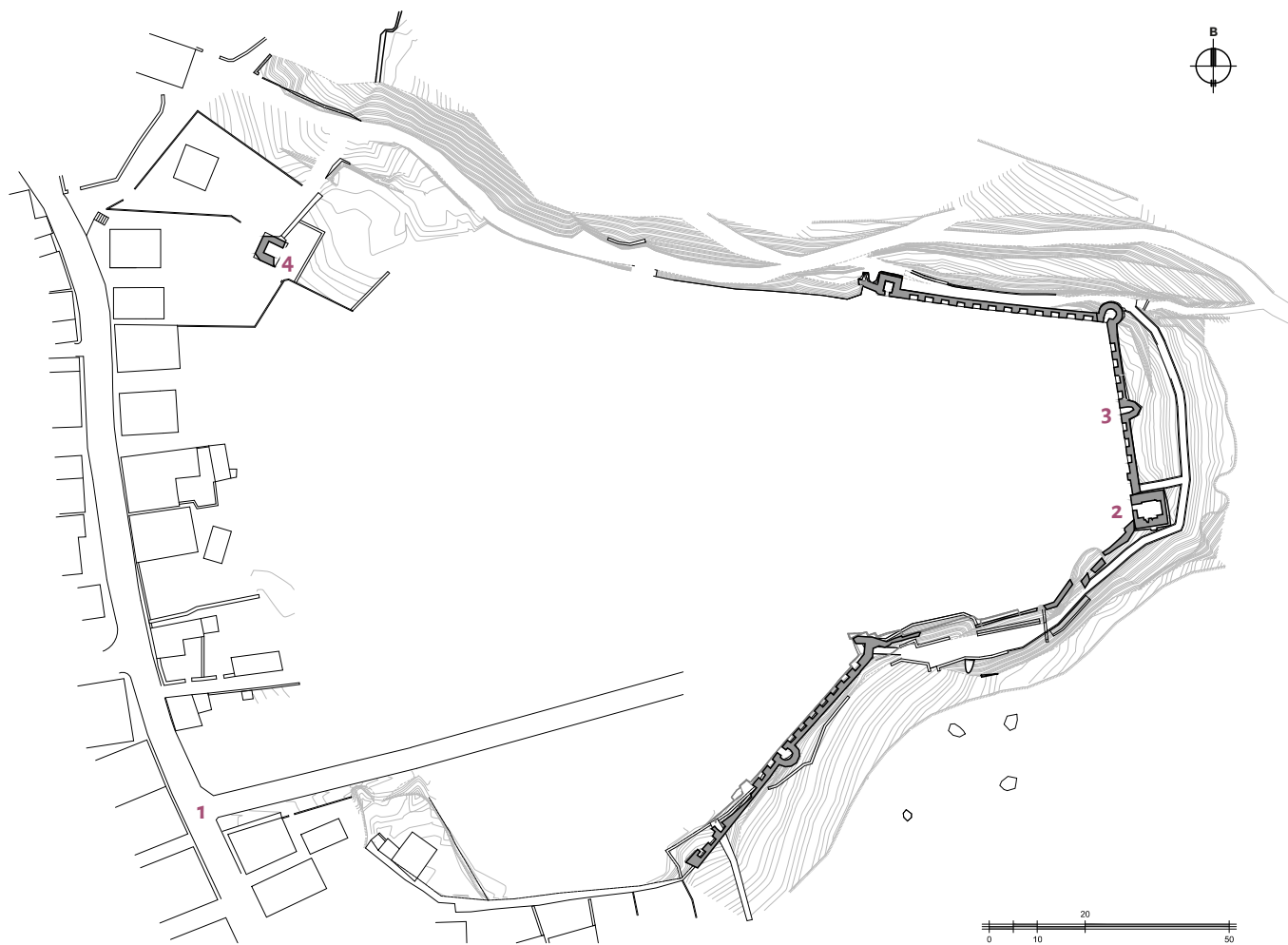
Το κάστρο διέθετε τραπεζιόσχημη κάτοψη και τα τείχη του ακολουθούσαν το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους περικλείοντας έκταση περίπου 20 στρεμμάτων. Σήμερα σώζεται το ανατολικό, το νότιο και το βορειοανατολικό τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου. Από το δυτικό τείχος διατηρείται ανάμεσα σε σύγχρονες κατοικίες μόνο ένας πύργος. Το σύνολο των σωζόμενων καταλοίπων έχει αποκατασταθεί από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των τειχών στην Ανδρούσα είναι τα οξυκόρυφα τυφλά αψιδώματα από καλολαξευμένους λίθους που στηρίζουν τον περίδρομο, τον διάδρομο κυκλοφορίας των στρατιωτών επάνω στο τείχος. Η στήριξη του περιδρόμου πάνω σε τυφλά αψιδώματα αποτελεί συνήθη πρακτική στην οχυρωματική του ελλαδικού χώρου ήδη από την αρχαιότητα, με πολυάριθμα παραδείγματα μετά τον 13ο αιώνα. Στο ανατολικό τείχος, τα αψιδώματα διακοσμούνται με ζώνες από διακοσμητικές πλίνθους γύρω από τα τόξα τους, στοιχείο σπάνιο σε οχυρά αυτής της κλίμακας. Τα τείχη του κάστρου ενίσχυαν πύργοι, που επικοινωνούσαν με τον περίδρομο των τειχών μέσω τοξωτών ανοιγμάτων στο ύψος του ορόφου τους. Το ισόγειό τους αποτελείται από δωμάτιο με ημισφαιρική οροφή (φουρνικό).

Ο μεγάλος τετράπλευρος πύργος στη νοτιοανατολική γωνία του κάστρου ξεχωρίζει τόσο λόγω του μεγέθους του, όσο και της μορφής του, καθώς διέθετε υποδομές διαβίωσης (δεξαμενή στο ισόγειο, αποχωρητήριο, τζάκι, ανοιχτή δεξαμενή στον όροφο). Χρησίμευε ως ακροπύργιο (donjon) -ο υψηλότερος και ισχυρότερος πύργος του κάστρου και το τελευταίο καταφύγιο των υπερασπιστών του σε περίπτωση επίθεσης.

Ο νοτιοανατολικός πύργος αποτελεί την παλαιότερη κατασκευή της οχύρωσης. Τα τείχη και οι υπόλοιποι πύργοι προστέθηκαν σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο. Το βόρειο τείχος φαίνεται ότι ξανακτίστηκε στο μεταίχμιο μεταξύ του 15ου και 16ου αιώνα, προκειμένου να προσαρμοστεί στις ανάγκες της νέας αμυντικής τεχνολογίας των πυροβόλων όπλων, όπως υποδεικνύουν πρώιμες, μικρών διαστάσεων κανονιοθυρίδες στους πύργους του.

Το κάστρο της Ανδρούσας αποτελούσε οχυρωμένο οικισμό, με βάση την έκταση, την ομαλή γεωμορφολογία και τη μορφή της οχύρωσης. Κατάλοιπα του οικισμού δεν είναι ορατά σήμερα. Το μοναδικό ερειπωμένο κτίσμα στο εσωτερικό του χρονολογείται στον 2ο αιώνα.

1. Οδός πρόσβασης προς το κάστρο
2. Νοτιοανατολικός πύργος
3. Πεντάπλευρος πύργος
4. Βορειοδυτικός πύργος

Νοτιοανατολικός
Προμαχώνας,
Αρχείο ΕΦΑ
Μεσσηνίας

Κορώνη

Το κάστρο της Κορώνης οχυρώνει τη χερσόνησο που ορίζει το δυτικό άκρο του Μεσσηνιακού κόλπου. Τα τείχη του περιβάλλουν το υψηλότερο σημείο της χερσονήσου και δεσπόζουν πάνω από τη σημερινή γραφική κωμόπολη της Κορώνης. Η στρατηγική θέση με το προστατευμένο λιμάνι διέθετε ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία και αποτελούσε σημαντικό κόμβο στους μεσαιωνικούς θαλάσσιους δρόμους. Άκμασε ως βενετική κτήση ανάμεσα στον 13ο και τον 15ο αιώνα και από κοινού με τη γειτονική Μεθώνη χαρακτηρίστηκαν ως οι κύριοι οφθαλμοί της Βενετίας (*oculi capitales Communis Veneciarum*) στην Ανατολή.

Η κατοίκηση στην περιοχή της Κορώνης από την αρχαιότητα τεκμηριώνεται από υλικά κατάλοιπα και θεωρείται ότι αποτελεί τη συνέχεια του αρχαίου οικισμού της Ασίνης. Η ίδρυση του κάστρου ανάγεται πιθανότατα στους πρώτους βυζαντινούς χρόνους. Μαρτυρία του Άραβα γεωγράφου Muhammad al-Idrisi κατά τον 12ο αιώνα μιλά για «μικρή πόλη με φρούριο πάνω από τη θάλασσα». Λόγω της κομβικής της γεωγραφικής θέσης γίνεται συχνά στόχος επιδρομών από πειρατές και επίδοξους κατακτητές.

Το 1205, το «αχαμνό» (δηλαδή ανίσχυρο), σύμφωνα με το *Χρονικό του Μορέως*, κάστρο καταλαμβάνεται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία από τους Φράγκους. Έναν μόλις χρόνο αργότερα, η Κορώνη περνά στα χέρια των Βενετών. Το 1209, τα κυριαρχικά δικαιώματα της Βενετίας στην περιοχή επικυρώνονται επίσημα με τη συνθήκη της Σαπιέντζας. Οι Βενετοί μετατρέπουν το «αχαμνό» οχυρό σε ισχυρό παραθαλάσσιο φρούριο, το οποίο προστατεύει ένα κομβικής σημασίας λιμάνι για τις εμπορικές δραστηριότητες της Γαληνοτάτης στη Μεσόγειο.

Την περίοδο της πρώτης βενετοκρατίας (1209-1500), η Κορώνη γνωρίζει μεγάλη ακμή και συνιστά υποχρεωτικό σταθμό τόσο για τα εμπορικά, όσο και για τα πλοία που μεταφέρουν προσκυνητές από και προς τους Άγιους Τόπους. Στις περιγραφές τους, οι ταξιδιώτες αυτοί συχνά αναφέρονται στην Κορώνη ως μια ακμάζουσα πόλη με μεικτό πληθυσμό από Λατίνους και Έλληνες. Οικισμός αναπτύσσεται και εκτός των τειχών του κάστρου, προς το λιμάνι, γνωστό ως προάστιο ή βούργο (*borgo*). Σε σύγκριση με τη γειτονική «δίδυμη» βενετική αποικία, τη Μεθώνη, η Κορώνη φαίνεται να διαθέτει μεγαλύτερο πληθυσμό και πλούτο. Βενετικό έγγραφο του 1348, τη δύσκολη περίοδο αμέσως μετά τον μεγάλο λοιμό που έμεινε γνωστός πανευρωπαϊκά ως Μαύρος Θάνατος, αναφέρει ότι «η Κορώνη διαθέτει πάντοτε οικονομικό πλεόνασμα, σε αντίθεση με τη Μεθώνη που παραμένει ελλειμματική». Στην οικονομική ευρωστία των δύο πόλεων σημαντική συνεισφορά είχαν οι εξαγωγές, με προϊόντα όπως το ελαιόλαδο για την Κορώνη και την περιοχή της.

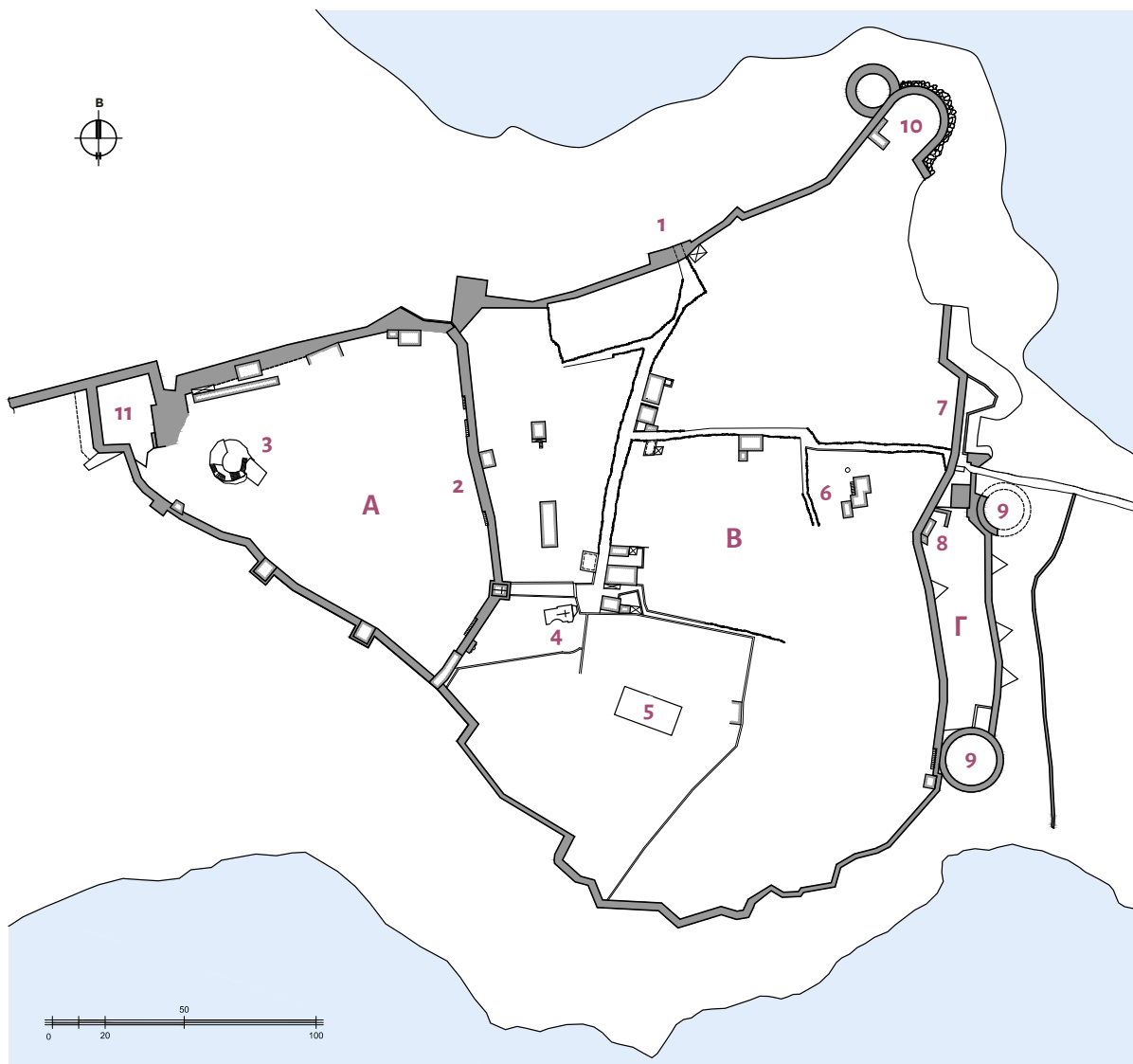

Η κατάληψη της Κορώνης
από τους Βενετούς το 1685,
Jacob von Sandrart, 1686,
Βιβλιοθήκη Ιδρύματος
Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Μετά την κατάληψη της Μεθώνης από τον σουλτάνο Βαγιαζήτ Β΄ και τη μεγάλη σφαγή των κατοίκων της τον Αύγουστο του 1500, οι κάτοικοι της Κορώνης, φοβούμενοι μήπως έχουν την ίδια τύχη, παραδίδουν την πόλη στους Οθωμανούς, ενώ αρκετοί από αυτούς την εγκαταλείπουν βρίσκοντας καταφύγιο στα βενετικά Ιόνια νησιά, κυρίως τη Ζάκυνθο και λίγο αργότερα την Κεφαλονιά. Ανάμεσα στα 1532 και 1534 την Κορώνη καταλαμβάνει, ως αντίποινα στις Οθωμανικές επιθέσεις κατά της Βιέννης, ο Andrea Doria, ναύαρχος του Αψβούργου αυτοκράτορα Καρόλου Ε΄, με συμμάχους τον Πάπα και τους Ιππότες της Μάλτας. Κατά την αποχώρησή του τον ακολουθούν περισσότεροι από 2.000 κάτοικοι που εγκαθίστανται στην Κάτω Ιταλία.

Το 1685, ο Francesco Morosini, επικεφαλής της βενετικής εκστρατευτικής αρμάδας (στόλου) για την ανάκτηση της Πελοποννήσου, πολιορκεί και καταλαμβάνει την Κορώνη, επαναφέροντάς τη στα χέρια των Βενετών για μια μικρή περίοδο τριάντα χρόνων. Το 1715 ανακτάται, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, από τους Οθωμανούς. Το 1770, το κάστρο υφίσταται ζημιές από βομβαρδισμό κατά τα Ορλωφικά. Το 1776, ο Γάλλος περιηγητής Choiseul-Gouffier περιγράφει μια «τρομοκρατημένη πολιτεία», που δεν έχει ακόμα συνέλθει από τον βομβαρδισμό των Ορλώφ.

Το 1828, το κάστρο παραδίδεται στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα υπό τον στρατηγό Maison και περνά σχεδόν αμέσως μετά στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο λειτουργεί ως βάση των ιταλογερμανικών δυνάμεων κατοχής. Κατά την αποχώρησή τους, τα γερμανικά στρατεύματα ανατινάζουν τα πυρομαχικά τους που φυλάσσονταν στον βορειοανατολικό προμαχώνα και τον καταστρέφουν. Σήμερα αποτελεί το μοναδικό από τα Μεσσηνιακά κάστρα που κατοικείται ακόμη.

A. Δυτικός οχυρωματικός περίβολος

B. Ανατολικός οχυρωματικός περίβολος

Γ. Ανατολικό προμαχωνικό μέτωπο

1. Κύρια πύλη

2. Εγκάρσιο τείχος

3. Οκτάπλευρος οθωμανικός πύργος

4. Αγία Σοφία

5. Άγιος Χαράλαμπος

6. Οθωμανικό λουτρό

7. Πύλη Λιβαδειάς

8. Πυριτιδαποθήκη

9. Κυκλικός προμαχώνας

10. Διπλός προμαχώνας

11. Δυτικός προμαχώνας

Το κάστρο

Το κάστρο της Κορώνης έχει ακανόνιστο τριγωνικό σχήμα, ακολουθώντας τη φυσική διαμόρφωση του υψώματος της χερσονήσου που οχύρωνε. Περιβάλλεται από θάλασσα από τη βόρεια και νότια πλευρά του και συνδέεται με την ενδοχώρα από τη δυτική του πλευρά. Στα νοτιοανατολικά του τειχισμένου οικισμού, ένα μεγάλο κομμάτι της χερσονήσου παραμένει ατείχιστο. Το ατείχιστο αυτό τμήμα, που σήμερα ονομάζεται «Λιβαδειά» ή «Λιβάδα», αποτελούσε την καλλιεργήσιμη γη των κατοίκων του κάστρου, ενώ μέρος της καλλιεργείται μέχρι και σήμερα.

Η οχύρωση περιλαμβάνει δύο οχυρωματικούς περιβόλους, έναν μικρότερο στα δυτικά, που καταλαμβάνει το υψηλότερο σημείο του κάστρου και πιθανότατα και τον χώρο της αρχικής βυζαντινής οχύρωσης, και έναν ευρύτερο στα ανατολικά. Ο ανατολικός περίβολος, που περικλείει μια έκταση τετραπλάσια από τον δυτικό, αποδίδεται στους Βενετούς και χρονολογείται μετά τον 13ο αιώνα. Ενισχύθηκε με πύργους και το εσωτερικό του καταλήφθηκε από κατοικίες και εμπορικές εγκαταστάσεις. Οι δύο περίβολοι χωρίζονται από ένα ενδιάμεσο τείχος, το οποίο είναι πιθανόν κατάλοιπο της βυζαντινής οχύρωσης.

Μετά τα μέσα του 15ου αιώνα, για την προσαρμογή στις απαιτήσεις της νέας οχυρωματικής που επέφερε η ανακάλυψη της πυρίτιδας, οι Βενετοί επιδίδονται σε διαρκείς επιδιορθώσεις και ενισχύσεις των τειχών. Οι επεμβάσεις και οι προσθήκες θα συνεχιστούν και από τους Οθωμανούς κατά την πρώτη περίοδο κυριαρχίας τους (1500-1685). Καθώς τα τείχη διαρκώς ενισχύονται από τους εκάστοτε κυρίους του κάστρου, οι οικοδομικές τους φάσεις δεν είναι πάντα ευδιάκριτες. Στην τοιχοποιία τους χρησιμοποιούνται καλά λαξευμένοι λίθοι και αρχαίο υλικό σε δεύτερη χρήση, ενώ, στη σημερινή του μορφή, το κάστρο διατηρεί εννέα ορθογώνιους πύργους και πέντε προμαχώνες κατασκευασμένους και μετασκευασμένους σε διάφορες περιόδους.

Οι ορθογώνιοι πύργοι εντοπίζονται στην περιοχή του δυτικού περιβόλου και του ενδιάμεσου τείχους, στο παλαιότερο τμήμα του κάστρου. Πλην αυτού στον οποίο ανοίγεται η κύρια πύλη του κάστρου, είναι σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένοι και σήμερα στεγάζουν κελιά και βοηθητικούς χώρους της μονής του Τιμίου Προδρόμου. Προμαχώνες προστατεύουν το ανατολικό τμήμα των τειχών προς την καλλιεργήσιμη έκταση της Λιβαδειάς, και σχηματίζουν το λεγόμενο ανατολικό προμαχωνικό μέτωπο, το οποίο ενισχύει τάφος και προτείχισμα. Τάφος που κατέληγε στην κύρια είσοδο του κάστρου απέκοπτε και τον δυτικό περίβολο, την ακρόπολη του κάστρου, από την πλευρά της ξηράς και το προάστιο. Την ιδιαίτερα ευάλωτη στις επιθέσεις και ευπρόσβλητη περιοχή ενισχύει ο δυτικός προμαχώνας, σήμερα τετράπλευρος, ο οποίος διαθέτει επάλληλες οικοδομικές φάσεις, με την τελευταία (που έμεινε ημιτελής) να χρονολογείται κατά την περίοδο της Β' βενετοκρατίας (1685-1715).

Ανατολικό προμαχωνικό μέτωπο

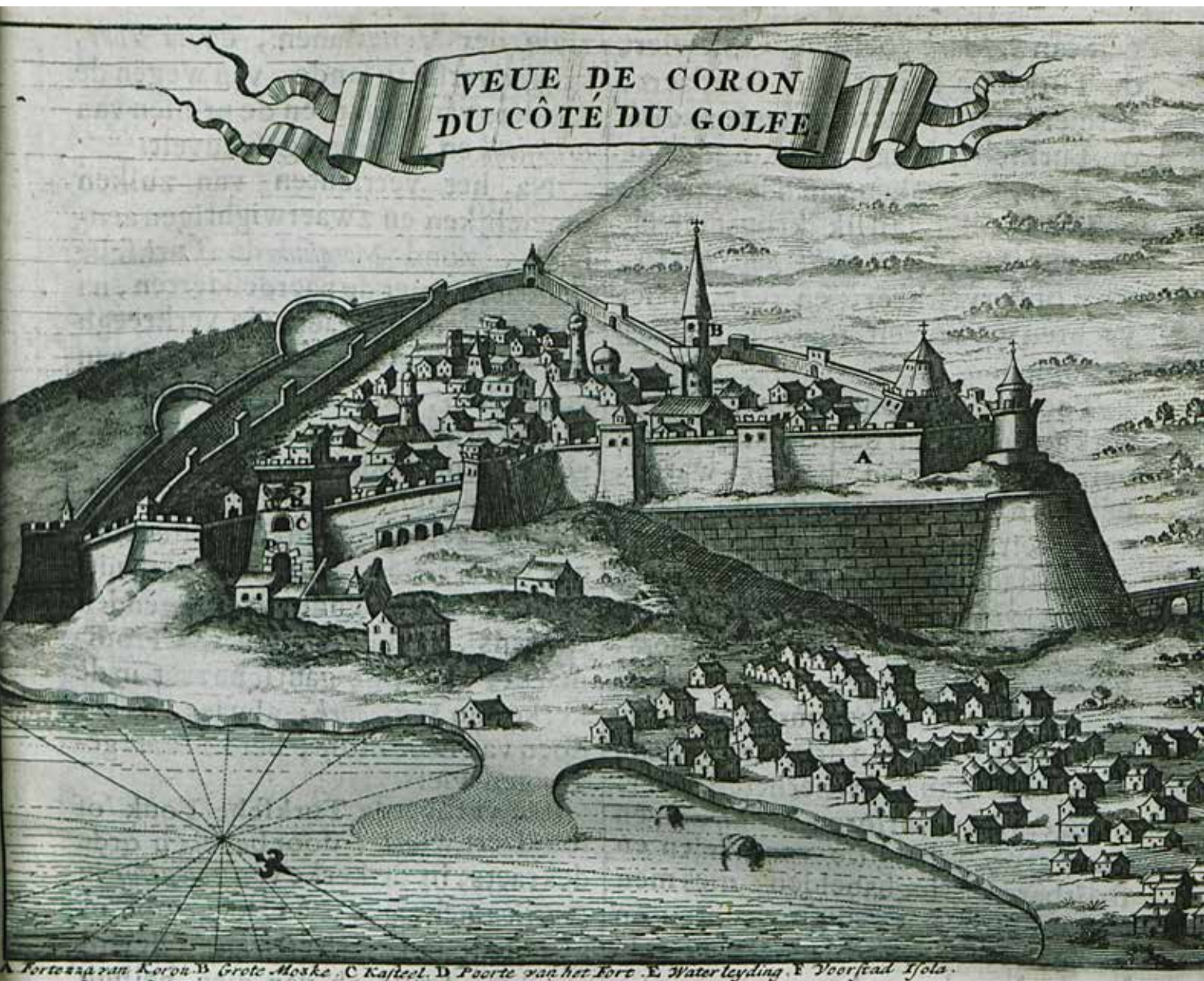
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ανατολικό προμαχωνικό μέτωπο που αποτελούσε τη βασική γραμμή άμυνας της πόλης από τη θάλασσα. Ενισχυόταν με δύο κυκλικούς προμαχώνες στη νοτιοανατολική του πλευρά, που χρονολογούνται στην πρώτη περίοδο της οθωμανοκρατίας και βρίσκουν παράλληλα σε άλλα οθωμανικά οχυρά, όπως το φρούριο του Ρίου. Ο βορειοανατολικός προμαχώνας ανατινάχθηκε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο σωζόμενος νοτιοανατολικός προμαχώνας, αποτελεί ιδιαίτερα ξεχωριστό δείγμα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής της περιόδου της Α΄ οθωμανοκρατίας. Πρόκειται για σπάνια περίπτωση -αν όχι μοναδική- κυκλικού προμαχώνα με κεντρικό πεσσό εσωτερικά. Ο πεσσός, οκταγωνικής κάτοψης, στηρίζει τον θόλο του ισογείου, διαμορφώνοντας στα ανώτερα σημεία του τέσσερα ανοίγματα με θολωτή κάλυψη που λειτουργούσαν ως πηγή φωτός και απαγωγείς καπνού. Στους τοίχους του ανοίγονται κανονιοθυρίδες, ενώ ένας διάδρομος οδηγεί σε ανοικτή πλατεία στο ανώτερο τμήμα του.

Στη βορειοανατολική γωνία των τειχών στέκεται ένας διπλός ημικυκλικός προμαχώνας. Η αρχική οικοδομική του φάση, πιθανώς οθωμανική, καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό από τους βομβαρδισμούς του Morosini κατά την πολιορκία του 1685. Η σημερινή μορφή του διπλού προμαχώνα οφείλεται στις επισκευές των Βενετών μετά το 1685 και έχει χαρακτηριστεί ένα από τα πιο όμορφα δείγματα της βενετικής οχυρωματικής στην Ελλάδα.

Οι πύλες

Η κεντρική πύλη του κάστρου βρίσκεται στη βόρεια πλευρά και ανοίγεται στο ισόγειο πύργου-πυλώνα. Είναι ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής από λαξευμένους πωρόλιθους, ανάγεται πιθανότατα στην περίοδο της Α΄ βενετοκρατίας και προστατευόταν εξωτερικά από μικρό περίβολο-προτείχισμα, ίσως έργο των Οθωμανών. Η πύλη αυτή εξακολουθεί να είναι η κύρια είσοδος του κάστρου. Η δεύτερη πύλη, που ανοίγεται στην ανατολική πλευρά των τειχών, επέτρεπε την επικοινωνία με το ατείχιστο τμήμα της χερσονήσου, τη Λιβαδειά. Η τρίτη πύλη, που χρονολογείται στον 19ο αιώνα, ανοίγεται στη νότια πλευρά των τειχών και οδηγεί στον νεότερο ναό της Παναγίας της Ελεήστριας που βρίσκεται εκτός του κάστρου προς νότο. Τέλος, μία μικρή πύλη στο ενδιάμεσο τείχος επέτρεπε την επικοινωνία μεταξύ των δύο οχυρών περιβόλων. Σήμερα, η είσοδος στο κάστρο πραγματοποιείται από την κύρια πύλη στη βόρεια πλευρά, καθώς και από την πύλη στην περιοχή της Παναγίας Ελεήστριας.

Olfert Dapper, 1686, Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη

Το εσωτερικό

Το κάστρο της Κορώνης εξακολουθεί να κατοικείται, με αποτέλεσμα να φέρει πολλές νεότερες επεμβάσεις στο εσωτερικό του, οι οποίες έχουν αλλοιώσει τον μεσαιωνικό του χαρακτήρα. Στον ανατολικό περίβολο διατηρείται η βασιλική του Αγίου Χαραλάμπους, που κατασκευάστηκε το 1689 ως λατινική εκκλησία αφιερωμένη στον άγιο Ρόκκο, προστάτη άγιο της καθολικής εκκλησίας κατά της πανώλης. Μαρμάρινη αναθηματική επιγραφή, η οποία διατηρείται εντοιχισμένη στον γυναικωνίτη του ναού, μνημονεύει τη χρονολογία ανέγερσης του ναού και περιλαμβάνει επίκληση στον άγιο Ρόκκο για τη σωτηρία της πόλης από επιδημία πανώλης. Μετά την κατάληψη του κάστρου από τους Οθωμανούς, ο καθολικός ναός μετατράπηκε σε τζαμί και μετά την απελευθέρωση, το 1828, στη σημερινή ορθόδοξη εκκλησία του κοιμητηρίου του κάστρου, αφιερωμένη στον άγιο Χαράλαμπο, επίσης προστάτη, όπως και ο άγιος Ρόκκος, από τις λοιμώδεις νόσους και ιδίως την πανώλη.

Κοντά στον Άγιο Χαράλαμπο, στη βορειανατολική γωνία των καταλοίπων μίας μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής, βρίσκεται ο μικρός ναός της Αγίας Σοφίας. Για την ίδρυση της ερειπωμένης βασιλικής έχουν προταθεί διαφορετικές χρονολογήσεις από τους μελετητές του μνημείου, από τα τέλη του 6ου μέχρι και τον 9ο αιώνα. Κατά την Α΄ βενετοκρατία λειτούργησε ως καθεδρικός ναός των Λατίνων αφιερωμένος στη Θεοτόκο, ενώ κατά τη διάρκεια της οθωμανοκρατίας μετατράπηκε σε τζαμί. Στην περιοχή της πύλης της Λιβαδειάς διατηρείται ερειπωμένο οθωμανικό λουτρό, ενώ σε διάφορες θέσεις εντός των τειχών έχουν εντοπιστεί ερείπια υδατοδεξαμενών. Μετά τον 16ο αιώνα, η τροφοδοσία με νερό δεξαμενών στο κάστρο και στο βούργο για τις ανάγκες του πληθυσμού τους πραγματοποιούνταν από υδραγωγείο, το οποίο κατασκεύασαν οι Οθωμανοί και μέρος του λειτουργούσε έως τον 20ό αιώνα.

Ο δυτικός περίβολος, που αποτελούσε την ακρόπολη του κάστρου, σήμερα καταλαμβάνεται από τα κτήρια της Μονής του Τιμίου Προδρόμου, ενός γυναικείου παλαιομερολογήτικου μοναστηριού που ιδρύθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα. Εντός του περιβόλου της μονής σώζονται σε χαμηλό ύψος τα κατάλοιπα οκτάπλευρου πύργου, κτισμένου τον 16ο αιώνα αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση. Ο πύργος θα διέθετε αρχικά πέντε ή ακόμα και επτά ορόφους και αποτελούσε σύμβολο ισχύος των νέων κατακτητών και πιθανώς έδρα του διοικητή και της φρουράς.

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερεωτικές και αποκατάστασης στον ανατολικό περίβολο από το Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων - Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας).

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Μπούρτζι,
Αρχείο ΕΦΑ
Μεσσηνίας

Μεθώνη

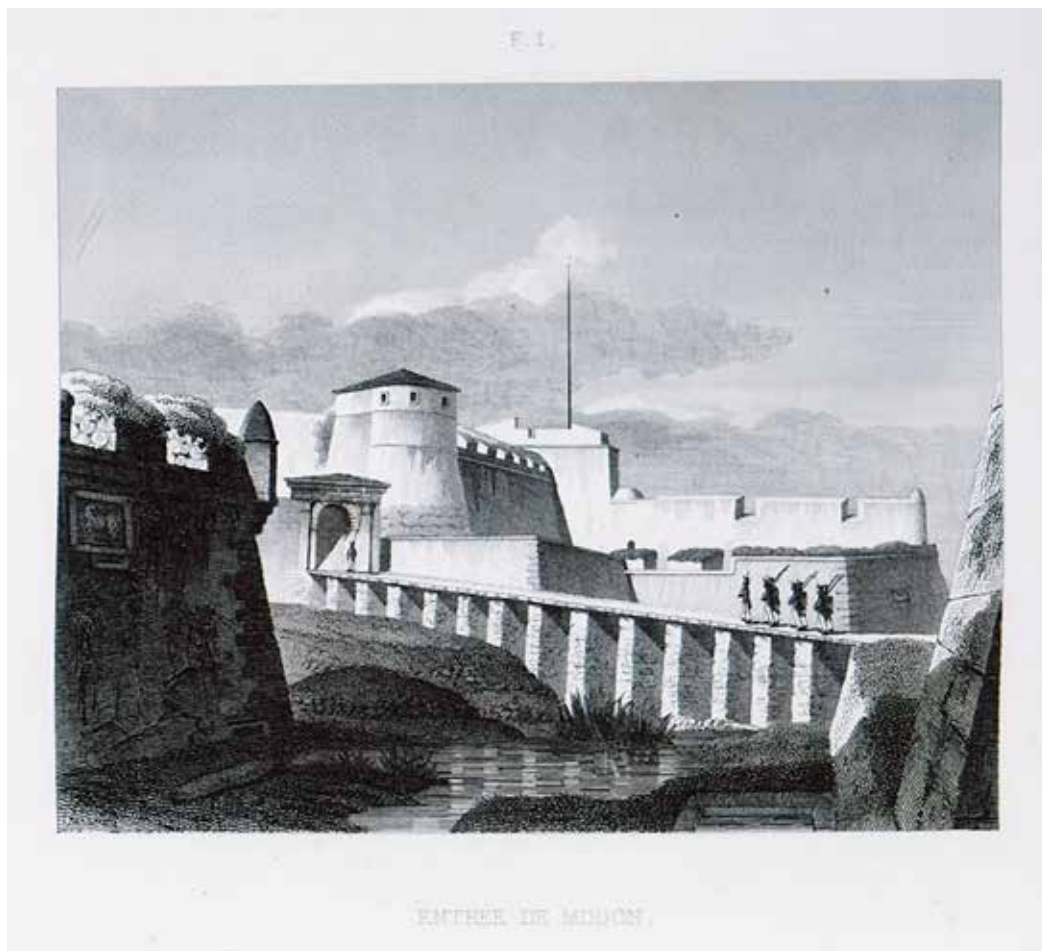
Το επιβλητικό παραθαλάσσιο κάστρο της Μεθώνης οχυρώνει μια στενή λωρίδα ξηράς που εισχωρεί στη θάλασσα στο νοτιότερο άκρο της δυτικής Πελοποννήσου. Η μικρή χερσονήσίδα και τα νησιά της Σαπιέντζας και της Σχίζας προστατεύουν το φυσικό αγκυροβόλιο στον μικρό όρμο που διαμορφώνεται στα ανατολικά του κάστρου. Το φημισμένο λιμάνι της Μεθώνης υπήρξε στρατηγικής σημασίας σταθμός για τις θαλάσσιες οδούς ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή. Άκμασε ως βενετική κτήση ανάμεσα στον 13ο και τον 15ο αιώνα και από κοινού με τη γειτονική Κορώνη χαρακτηρίστηκαν ως οι κύριοι οφθαλμοί της Βενετίας (*oculi capitales Communis Veneciarum*) στην Ανατολή.

Η θέση του κάστρου κατοικήθηκε από την αρχαιότητα. Κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, η Μεθώνη διέθετε μικρή φρουρά και αδύναμα τείχη, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη. Στη διάρκεια της πολεμικής αναμέτρησης μεταξύ του Οκταβιανού Αυγούστου και του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, ο στρατηγός Αγρίππας καταλαμβάνει τη Μεθώνη το 31 π.Χ. μετά από πολιορκία. Μετά τον 2ο αιώνα, η Μεθώνη αποκτά σχετική αυτονομία και κόβει νομίσματα, σε ορισμένα από τα οποία απεικονίζεται το λιμάνι της. Το 365 καταστρέφεται από ισχυρό σεισμό, τον οποίο ακολούθησε μεγάλο παλιρροϊκό κύμα.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο αποτελεί εμπορικό κέντρο και σταθμό ανεφοδιασμού στη θαλάσσια διαδρομή από τη Δύση προς την ανατολική Μεσόγειο, παραμένει ωστόσο δευτερεύον περιφερειακό λιμάνι και ορμητήριο πειρατών, σύμφωνα με τις λιγοστές αναφορές σε γραπτές πηγές της εποχής. Συμπεριλαμβανόταν στα μέρη της αυτοκρατορίας που οι Βενετοί μπορούσαν να εμπορεύονται ελεύθερα, χωρίς δασμούς. Η γεωγραφική της θέση και η αυξανόμενη σημασία της προσελκύει συχνά επιδρομείς, κυρίως από την Ιταλική χερσόνησο. Η Μεθώνη λεηλατείται και ισοπεδώνεται το 1125 και το 1171 από τους Βενετούς, το 1147 από τον Νορμανδό βασιλιά της Σικελίας Ρογήρο Β' και το 1199 από τον Γενουάτη πειρατή Leone Vetrano.

Το 1206-1207, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Ιππότες της Δ' Σταυροφορίας και την κατάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι Βενετοί με τον στόλο τους καταλαμβάνουν τη Μεθώνη και καταστρέφουν το κάστρο, εκδιώκοντας τους Φράγκους που το κατείχαν από το 1205. Το 1209, με τη Συνθήκη της Σαπιέντζας, ανάμεσα στη Φράγκικη ηγεμονία της Αχαΐας και το Βενετικό κράτος, κατοχυρώνονται τα κυριαρχικά δικαιώματα της Βενετίας στα δύο κάστρα της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, τα «Μοθωκόρωνα», σφραγίζοντας την κοινή ιστορική τους πορεία.

Οι τρεις αιώνες βενετικής κυριαρχίας που ακολουθούν υπήρξαν περίοδος μεγάλης ακμής για τη Μεθώνη. Οι οχυρώσεις του κάστρου, κατεστραμμένες από τις επιδρομές των δύο τελευταίων αιώνων, επισκευάζονται και αναδιαμορφώνονται από τους Βενετούς. Το λιμάνι αποκτά πρωταγωνιστικό ρόλο ως κύριος σταθμός και εξέχουσας γεωπολιτικής σημασίας κόμβος στους θαλάσσιους δρόμους του βενετικού εμπορίου, του σημαντικότερου δικτύου της εποχής πριν την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου. Αποτελεί υποχρεωτική στάση προϊόντων και ανθρώπων που κινούνται ανάμεσα στη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου, την Ιταλία και τη Βόρεια Ευρώπη. Προσκυνητές από τη Δύση στους Αγίους Τόπους, ευγενείς και αξιωματούχοι, αλλά και οι ίδιοι οι τελευταίοι βυζαντινοί αυτοκράτορες όταν αναζητούν μάταια στη Δύση βοήθεια απέναντι στην οθωμανική απειλή, πραγματοποιούν στάση στη Μεθώνη για ανεφοδιασμό και επισκευές στα πλοία τους.

Η κεντρική πύλη του κάστρου, Guillaume Abel Blouet, 1831,
Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη

Το 1500, η κομβική για τα συμφέροντα των Βενετών αποικία πέφτει στα χέρια των Οθωμανών μετά από μακρά πολιορκία, την οποία ακολουθούν μεγάλη λεηλασία και σφαγή. Τμήμα των κατοίκων καταφεύγει στα Επτάνησα και ο οικισμός ερημώνει. Προκειμένου να ενισχυθεί δημογραφικά η Μεθώνη μεταφέρεται πληθυσμός από άλλες περιοχές της Πελοποννήσου. Ως οθωμανικό πλέον οχυρό και λιμάνι χάνει τον κεντρικό ρόλο στην ανατολική Μεσόγειο που διέθετε ως βενετική αποικία και η περίοδος μεγάλης ακμής της πόλης τελειώνει οριστικά.

Το 1686, οι Βενετοί ανακτούν τη Μεθώνη και την κρατούν για 30 χρόνια, μέχρι το 1715, οπότε καταλαμβάνεται εκ νέου από τους Οθωμανούς. Κατά τη δεύτερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, η Μεθώνη αποτελεί μια σχεδόν ασήμαντη πόλιν, το κάστρο της, ωστόσο, διαθέτει φρουρά και διατηρεί την αμυντική του ικανότητα. Αποκρούει επίθεση των ρωσικών στρατευμάτων των Ορλώφ και αποτελεί καταφύγιο για τον μουσουλμανικό πληθυσμό της περιοχής μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821. Στη Μεθώνη αποβιβάζεται το 1825 και εγκαθιστά το αρχηγείο του ο Ιμπραήμ, επικεφαλής τουρκαιογυπτιακού στρατεύματος, προκειμένου να καταστείλει την Ελληνική Επανάσταση.

Μετά τη Ναυμαχία του Ναυαρίνου το 1828, οι Οθωμανοί παραδίδουν το κάστρο στον στρατηγό Maison, επικεφαλής του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος. Οι Γάλλοι πραγματοποιούν εργασίες στο κάστρο και σχεδιάζουν νέο οικισμό εκτός των τειχών, στη θέση που υπήρχε ήδη από την Α΄ βενετοκρατία το προάστιο (borgo). Ο οικισμός του κάστρου διαλύεται και το οικοδομικό του υλικό χρησιμοποιείται στην ανοικοδόμηση των νέων σπιτιών. Το κάστρο έπαψε να έχει στρατιωτική χρήση μετά τα μέσα του 19ου αιώνα και πιθανώς εγκαταλείφθηκε, μαρτυρείται ωστόσο ότι φιλοξένησε πρόσφυγες μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτέλεσε βάση των ιταλογερμανικών δυνάμεων κατοχής και υπέστη βομβαρδισμό από τους συμμάχους, με αποτέλεσμα σημαντικές ζημιές στα δυτικά τείχη του.

Κεντρική Πύλη, Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

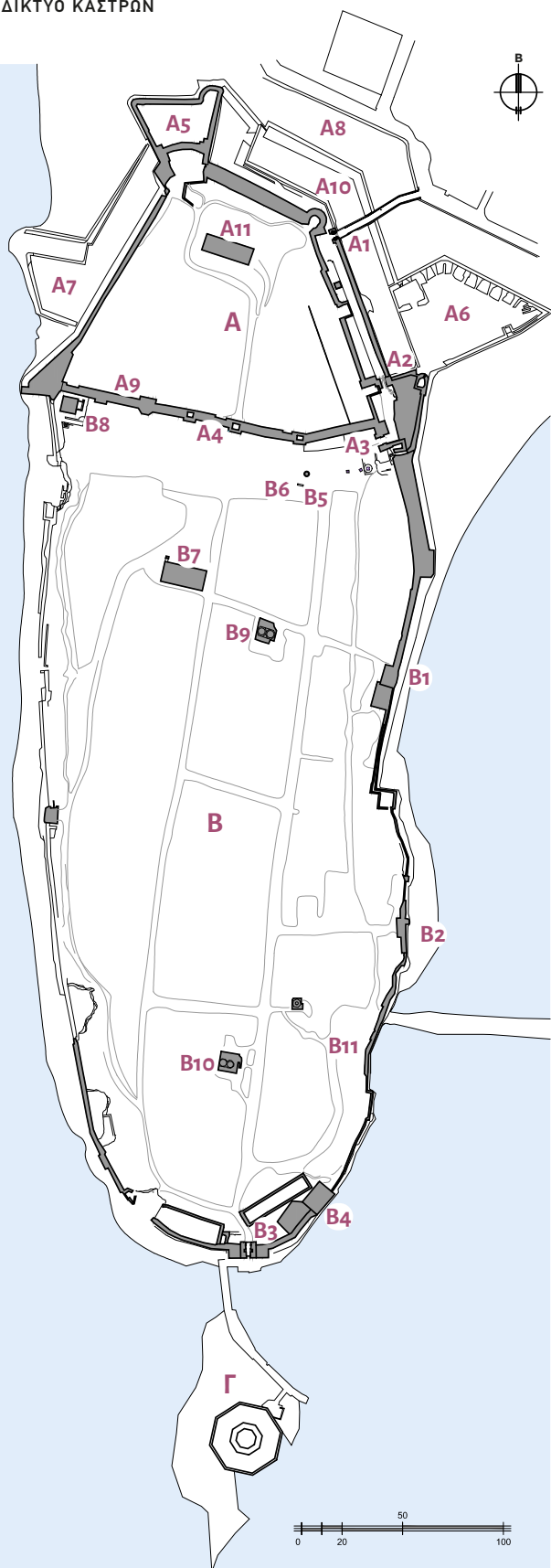
Το κάστρο

Στα τείχη του κάστρου της Μεθώνης αποτυπώνεται η μακρά ιστορική διαδρομή, οι καταστροφικές επιδρομές, οι πολιορκίες και οι διαδοχικοί επικυρίαρχοι της παραλιακής πόλης. Σε πολλά σημεία των τειχών διατηρείται το έμβλημα της Βενετίας, ο λέοντας του προστάτη αγίου της Ευαγγελιστή Μάρκου και οικόσημα διοικητών που ήταν υπεύθυνοι για την επισκευή ή την οικοδόμηση των οχυρώσεων.

Η σημερινή μορφή του κάστρου είναι κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα οικοδομικών φάσεων και μετασκευών από τον 13ο έως και τις αρχές του 18ου αιώνα. Αρχαιολογικά, ωστόσο, τεκμηριώνεται ότι η αρχαία, ρωμαϊκή και βυζαντινή Μεθώνη βρισκόταν στη θέση του σημερινού ενετικού κάστρου. Οι παλαιότερες του 13ου αιώνα οχυρώσεις διατηρούνται σποραδικά και κατά το μεγαλύτερο τμήμα τους πολύ αποσπασματικά, ενσωματωμένες κυρίως στις μεταγενέστερες μετασκευές και ενισχύσεις που πραγματοποίησαν οι Βενετοί.

Το κάστρο καλύπτει μια έκταση περίπου 93 στρεμμάτων και διαθέτει στα βόρεια τάφρο που το αποκόπτει από την ξηρά. Είναι χωρισμένο με διατείχισμα (εγκάρσιο τείχος) σε δύο άνισα τμήματα: το νότιο και μεγαλύτερο περιβάλλεται από ένα απλό θαλάσσιο τείχος με πύργους σε τακτά διαστήματα και περιέκλειε τον οικισμό, ενώ το βόρειο, στο μοναδικό προσβάσιμο σημείο από την ξηρά, αποτελούσε μία ισχυρά οχυρωμένη ακρόπολη όπου έδρευε ο εκάστοτε στρατιωτικός διοικητής.

Η ναυτική υπεροπλία της Βενετίας καθόρισε τον γενικό σχεδιασμό των οχυρώσεων, αφού η θάλασσα θεωρούνταν πάντα ως το φιλικό στοιχείο και η αμυντική προσπάθεια επικεντρώθηκε προς την πλευρά της ξηράς. Για τον λόγο αυτό, ο νότιος περίβολος δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από τη μορφή που απέκτησε μεταξύ του 13ου και του 15ου αιώνα.

A. Βόρειος περίβολος (ακρόπολη)

A1. Κεντρική πύλη

A2. Ενδιάμεση πύλη

A3. Πύλη της ξηράς

A4. Πύλη του φρουρίου

A5. Προμαχώνας Bembo

A6. Προμαχώνας Loredan

A7. Δυτικός προμαχώνας

A8. Τάφος

A9. Ενδιάμεσο τείχος

A10. Προτείχισμα μεταξύ των προμαχώνων
Bembo και Loredan

A11. Πυριτιδαποθήκη

B. Νότιος περίβολος (οικισμός)

B1. Ανατολική πύλη της θάλασσας

B2. Πύλη του λιμανιού

B3. Νότια πύλη («Πύλη της θάλασσας»)

B4. Νοτιοανατολικός πύργος

B5. «Στήλη του Morosini»

B6. «Πλατεία των όπλων»

B7. Μεταμόρφωση του Σωτήρα

B8. Πυριτιδαποθήκη

B9. Βόρειο οθωμανικό λουτρό

B10. Νότιο οθωμανικό λουτρό

B11. Κατάλοιπα του ναού του Αγίου Ιωάννη του
Θεολόγου

Γ. Μπούρτζι

Η ακρόπολη (βόρειος περίβολος)

Στην ακρόπολη, στον βόρειο περίβολο δηλαδή του κάστρου, αναπτύσσονται τα σημαντικότερα αμυντικά έργα από το β' μισό του 15ου αιώνα έως τις αρχές του 18ου αιώνα, προκειμένου να ανταπεξέλθει σε πολιορκία με πυροβόλα όπλα και να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της οχυρωματικής. Τα τείχη ενισχύονται εσωτερικά ή εξωτερικά προκειμένου να αντέξουν στα βλήματα των κανονιών, οι μεσαιωνικές επάλξεις και τοξοθυρίδες αντικαθίστανται από ευθύγραμμο παραπέτο, κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες, ενώ ο περίδρομος των τειχών διαμορφώνεται σε «πλατεία» για κανόνια και εδράζεται σε σειρά από καμάρες.

Την άμυνα του κάστρου προς την πλευρά της ξηράς συμπληρώνουν τρεις ισχυροί προμαχώνες, διαταγμένοι στα δύο άκρα της τάφρου και στη βορειότερη απόληξη των τειχών της ακρόπολης. Ο παλαιότερος είναι ο προμαχώνας Bembo, που κατασκευάστηκε κατά την περίοδο της Α' βενετοκρατίας, τον 15ο αιώνα. Ο προμαχώνας στο ανατολικό άκρο της τάφρου ονομάζεται προμαχώνας Loredan, από τον Βενετό στρατιωτικό διοικητή της Πελοποννήσου Antonio Loredan. Ολοκληρώθηκε μαζί με τον δυτικό προμαχώνα μεταξύ των ετών 1714-1715, σε σχέδια του μηχανικού Antonio Giancix. Προτείχισμα ενισχύει την ευάλωτη σε επιθέσεις πλευρά της ακρόπολης ανάμεσα στους προμαχώνες Bembo και Loredan. Πρόκειται για τείχος χαμηλότερου ύψους μπροστά από τον κυρίως περίβολο. Το προτείχισμα κατασκευάστηκε τον 15ο αιώνα και απέκτησε τη σημερινή μορφή του κατά τη Β' βενετοκρατία μετά την προσθήκη του προμαχώνα Loredan.

Η μεγάλη τάφρος που χωρίζει το κάστρο από την ξηρά περιβάλλει εξωτερικά την ακρόπολη και ενισχύει την άμυνά της. Τα πρώτα σημαντικά έργα για τη διαμόρφωση της τάφρου πραγματοποιήθηκαν στα τέλη του 15ου αιώνα. Τη σημερινή της μορφή απέκτησε κατά τη Β' βενετοκρατία. Την τάφρο διασχίζει λιθόκτιστη γέφυρα πάνω σε 14 τόξα, τα οποία κατασκευάστηκαν από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα μετά το 1828. Μέχρι τότε η γέφυρα διέθετε ξύλινο κατάστρωμα, το οποίο μπορούσε εύκολα να καταστραφεί σε περίπτωση πολιορκίας και να αποκόψει την πρόσβαση στο κάστρο.

Οι πύλες

Ο επισκέπτης του κάστρου, αφού έχει διασχίσει την τάφρο πάνω στη γέφυρα, φτάνει στην κεντρική πύλη του κάστρου, η οποία κατασκευάστηκε περίπου το 1714 από τους Βενετούς. Η πύλη, περίτεχνα διακοσμημένη, ανοίγεται στο μέσον περίπου του προτείχισματος και οδηγεί στον προστατευμένο διάδρομο που διαμορφώνεται ανάμεσα στο προτείχισμα και το κυρίως τείχος. Ο διάδρομος καταλήγει στην πύλη ενός μικρού οχυρού περιβόλου που προστάτευε την Πύλη της ξηράς ή Porta di Terra Ferma, την πύλη δηλαδή που ανοίγεται στον νότιο περίβολο του κάστρου από την πλευρά της ξηράς.

Το κάστρο διέθετε τρεις ακόμη πύλες στην πλευρά του λιμανιού της πόλης: την ανατολική πύλη ή Porta Stoppa, την Πύλη του λιμανιού ή Porta del Mandracchio, και τη νότια πύλη («Πύλη της θάλασσας») ή Porta di San Marco.

Το εσωτερικό

Η Πύλη της ξηράς οδηγεί στη «μεγάλη πλατεία των όπλων» (Piazza d'Armi Grande) που συγκέντρωνε την κοινωνική και οικονομική ζωή. Εδώ βρίσκεται η λεγόμενη «στήλη του Morosini», ρωμαϊκός κίονας από κόκκινο γρανίτη, επάνω στον οποίο ήταν πιθανώς τοποθετημένος ο λέοντας του Αγίου Μάρκου, το έμβλημα της Βενετίας. Παρόμοια στήλη απαντά στην ίδια τη Βενετία, στην πλατεία του Αγίου Μάρκου. Κοντά στη μεγάλη πλατεία βρίσκεται ο ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, ο μοναδικός ναός του κάστρου που έχει διατηρηθεί ακέραιος, κτίσμα πιθανώς της Β' βενετοκρατίας (1685-1715).

Η βόρεια πλευρά της πλατείας ορίζεται από το εγκάρσιο τείχος (διατείχισμα), που χώριζε την πόλη από τον βόρειο περίβολο-ακρόπολη. Στο δυτικό άκρο του τείχους βρίσκεται μικρή πυριτιδαποθήκη με χαρακτηριστική πυραμιδόσχημη στέγη, της Β' βενετοκρατίας (1686-1715). Το εγκάρσιο τείχος, όπως και η πύλη που ανοίγεται στο ισόγειο του κεντρικού πύργου του, αποτελεί τη μοναδική πρόσβαση στην ακρόπολη (Ιτς Καλέ, εσωτερικό φρούριο για τους Οθωμανούς) και χρονολογείται στην περίοδο της Α' οθωμανοκρατίας. Μέσα στην ακρόπολη δεν σώζονται σήμερα κτίσματα, με εξαίρεση ορθογώνιο κτήριο, πιθανώς πυριτιδαποθήκη της Β' οθωμανικής περιόδου (1715-1828).

Ελάχιστα κτίσματα διατηρούνται στον χώρο του νότιου περιβόλου που άλλοτε καταλάμβανε ο πυκνοκατοικημένος οικισμός της Μεθώνης. Κατά μήκος του κεντρικού άξονα, στον οποίο κάποτε βρίσκονταν εμπορικά καταστήματα, καπηλειά και εργαστήρια του οικισμού, διατηρούνται δύο συγκροτήματα οθωμανικών λουτρών. Εγκάρσιοι δρόμοι ξεκινούν από την κεντρική αρτηρία και οδηγούν προς το λιμάνι στα ανατολικά. Στην απόληξή τους ανοίγονται δύο πύλες του λιμανιού, η Porta Stoppa και η Porta del Mandracchio. Κοντά στην τελευταία σώζονται τα χαμηλά ερείπια του μεγάλου ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, καθεδρικού ναού της Μεθώνης. Ο ναός, ο οποίος αποτελούσε αρχικά την έδρα του ορθόδοξου επισκόπου και μετά το 1209 του καθολικού επισκόπου Μεθώνης, μετατράπηκε κατά την περίοδο της οθωμανοκρατίας σε τζαμί. Στο τζαμί ανήκει η βάση του μιναρέ που αποτελεί το μόνο ευδιάκριτο σήμερα τμήμα του κτηρίου στη νοτιοδυτική γωνία του ναού.

Η κεντρική αρτηρία καταλήγει στη δεύτερη μεγαλύτερη πλατεία του κάστρου, την «πλατεία των όπλων» (Piazza d'Armi), και στην επιβλητική νότια Πύλη της θάλασσας (Porta di San Marco). Κοντά στην Πύλη της θάλασσας, στη νοτιοανατολική πλευρά των τειχών, υψώνεται ο εντυπωσιακός, αποκατεστημένος σήμερα, πύργος που δέσποζε στο λιμάνι της Μεθώνης. Ο μεσαιωνικός λιμενοβραχίονας ξεκινούσε από την Πύλη της θάλασσας και στη συνέχεια στρεφόταν προς βορρά, ακολουθώντας πορεία παράλληλη με το ανατολικό τείχος.

Το Μπούρτζι

Από την Πύλη της θάλασσας, ο επισκέπτης φτάνει στο νοτιότερο άκρο του κάστρου, το Μπούρτζι. Το επιθαλάσσιο οκταγωνικό οχυρό επάνω στη μικρή βραχονησίδα χρονολογείται από την περίοδο της Α' οθωμανοκρατίας (1500-1686). Το Μπούρτζι λειτούργησε ως έδρα φρουράς, φάρος, φυλακή και καταφύγιο σε περιόδους πολιορκίας, ενώ αποτελεί εμβληματική εικόνα για το κάστρο και σημείο αναφοράς για τη Μεθώνη.

Η Πύλη της θάλασσας και το Μπούρτζι, Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Παλιόκαστρο

Το κάστρο δεσπόζει στον λόφο της χερσονήσου του Κορυφασίου, στο βόρειο άκρο του κόλπου του Ναυαρίνου, βορειοδυτικά της Πύλου. Σύμφωνα με το *Χρονικό του Μωρέως* κτίστηκε από τον Φλαμανδό σταυροφόρο και πρίγκιπα της Αχαΐας Νικόλαο Β΄ de Saint Omer, το 1278 ή 1282-1289. Η επιλογή της θέσης του, που είναι φυσικά οχυρή, είχε μεγάλη πολιτική και στρατιωτική σημασία, καθώς βρισκόταν κοντά στα σύνορα με τη βενετική κτήση της Μεθώνης, ενώ ταυτόχρονα προστάτευε το φυσικό λιμάνι της περιοχής.

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο, τόσο το κάστρο όσο και η ευρύτερη περιοχή ονομάζονταν Port de Jonc (Λιμάνι των σχοίνων) λόγω των βούρλων που φύτρωναν στην ακτή. Το κάστρο ήταν επίσης γνωστό ως Αβαρίνο, ενώ στα τέλη του 16ου αιώνα, μετά την ίδρυση του νέου κάστρου από τους Οθωμανούς (Νιόκαστρο Πύλου), αναφέρεται ως Παλιόκαστρο ή Παλαιό Ναυαρίνο.

Η χερσόνησος του Κορυφασίου είναι πλούσια σε αρχαιολογικά κατάλοιπα, που μαρτυρούν ανθρώπινη παρουσία ήδη από την 3η χιλιετία π.Χ. Το 425 π.Χ., οι Αθηναίοι, με παρότρυνση του Δημοσθένη, οχύρωσαν τα πιο ευπρόσβλητα σημεία του λόφου, μετατρέποντας τον σε στρατιωτική βάση, ενώ η πολίχνη, που συνακόλουθα δημιουργήθηκε, διατηρήθηκε κατά τους ελληνιστικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Έτσι, το φράγκικο κάστρο κτίζεται επάνω στα θεμέλια των αρχαίων οχυρώσεων. Σύντομα, εξαιτίας της ασφάλειας που παρείχε, συγκεντρώνεται πληθυσμός έξω από τα τείχη του και δημιουργείται ένας μικρός οικισμός. Το 1423 το κάστρο πωλείται στους Βενετούς, οι οποίοι παραμένουν κυρίαρχοι μέχρι το 1500. Στο διάστημα αυτό, και συγκεκριμένα μεταξύ 1440-1490 (σύμφωνα με τα αποτελέσματα ραδιοχρονολόγησης των ξυλοτύπων των πύργων), κατασκευάζεται ένας δεύτερος μεγαλύτερος περίβολος στα νότια, προκειμένου να προστατευθεί ο οικισμός που είχε ήδη αναπτυχθεί σε αυτήν την περιοχή.

Το 1500, όταν ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄ καταλαμβάνει τη Μεθώνη και την Κορώνη, που αποτελούσαν τις βασικές βενετικές κτήσεις στην Πελοπόννησο, και το κάστρο παραδίδεται αμαχητί στους Οθωμανούς. Το 1572 πολιορκείται από τον στρατηγό Don Juan της Αυστρίας, ο οποίος όμως δεν καταφέρνει να το καταλάβει. Εξαιτίας αυτής της επίθεσης, δύο χρόνια αργότερα, οι Οθωμανοί προχωρούν στην κατασκευή ενός νέου φρουρίου (Νιόκαστρο Πύλου) για την προστασία του νότιου άκρου του κόλπου του Ναυαρίνου, με αποτέλεσμα η στρατηγική σημασία του Παλαιού Ναυαρίνου να αρχίσει να μειώνεται και ο πληθυσμός σταδιακά να μετακινείται προς το νέο φρούριο. Το 1686, το κάστρο περιέρχεται ξανά στους Βενετούς έως το 1715, οπότε ανακαταλαμβάνεται, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, από τους Οθωμανούς.

Το 1821, με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, οι Έλληνες κυριεύουν το κάστρο και το χρησιμοποιούν ως ορμητήριο των στρατιωτικών τους επιχειρήσεων. Ωστόσο, το 1825 αναγκάζονται να το παραδώσουν στον Ιμπραήμ πασά και στο τουρκαιογυπτιακό στρατεύμα, που είχε αποβιβαστεί στην Πελοπόννησο προκειμένου να καταστείλει την ελληνική επανάσταση. Μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου (Οκτώβριος 1827) περιέρχεται οριστικά στους επαναστατημένους Έλληνες.

- A. Άνω Περίβολος
- B. Κάτω Περίβολος

- 1. Κύρια πύλη
- 2. Πύλη εγκάρσιου τείχους
- 3. Οδική αρτηρία οικισμού

Το κάστρο

Το κάστρο έχει τραπεζοειδή κάτοψη και αποτελείται από δύο περιβόλους που χωρίζονται μεταξύ τους με εγκάρσιο τείχος.

Ο άνω περίβολος, στα βόρεια, αποτελεί το αρχικό φράγκικο οχυρό. Είναι κτισμένος επάνω στα τείχη της ελληνιστικής ακρόπολης, ίχνη των οποίων διατηρούνται σε όλη την έκταση του κατώτερου τμήματος. Η άμυνα των τειχών ενισχύεται με τετράγωνους και ημικυκλικούς πύργους.

Ο κάτω, νότιος περίβολος κτίστηκε από τους Βενετούς στα 1440-1490, ενώ επισκευάστηκε μετά το 1500 από τους Οθωμανούς. Εκτείνεται στις τρεις πλευρές του λόφου, καθώς η ανατολική, που ήταν και η πιο απόκρημνη, παρέμεινε ατείχιστη. Στη δυτική, φυσικά οχυρή πλευρά, τα τείχη είναι κατακόρυφα με επάλξεις. Η νότια και πιο ευάλωτη πλευρά είναι ενισχυμένη, προσαρμοσμένη στις ανάγκες των πυροβόλων όπλων και διακρίνονται σε αυτήν επεμβάσεις του τέλους του 15ου-αρχών 16ου αιώνα, αλλά και μεταγενέστερες.

Οι πύλες

Η κύρια πύλη του κάστρου ανοίγεται στη νότια πλευρά, στο ισόγειο ορθογώνιου πύργου. Διαμορφώνεται με οξυκόρυφα τόξα και προστατευόταν από καταφραγή. Η πρόσβαση σε αυτήν επιτυγχανόταν με μονοπάτι που ξεκινούσε από το νοτιότερο σημείο της χερσονήσου. Διατηρείται επίσης, μισοκατεστραμμένη, η πύλη του εγκάρσιου τείχους μεταξύ των δύο περιβόλων.

Το εσωτερικό

Σήμερα στο εσωτερικό των περιβόλων διατηρούνται κατάλοιπα διάφορων κτηρίων και εγκαταστάσεων, που μπορούν να ταυτιστούν κυρίως βάσει ενός χάρτη του 1706 από το αρχείο Grimaldi. Πρόκειται για την οικία του διοικητή, σπίτια, καθολικές και ορθόδοξες εκκλησίες, πηγάδια, ενώ είναι ορατές και οι κεντρικές οδικές αρτηρίες του οικισμού. Σε καλύτερη κατάσταση σώζονται οι μεγάλες κινστέρες, όπου αποθηκεύονταν τα όμβρια ύδατα για την κάλυψη των αναγκών σε νερό, ιδιαίτερα στη διάρκεια πολιορκιών.

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Νιόκαστρο

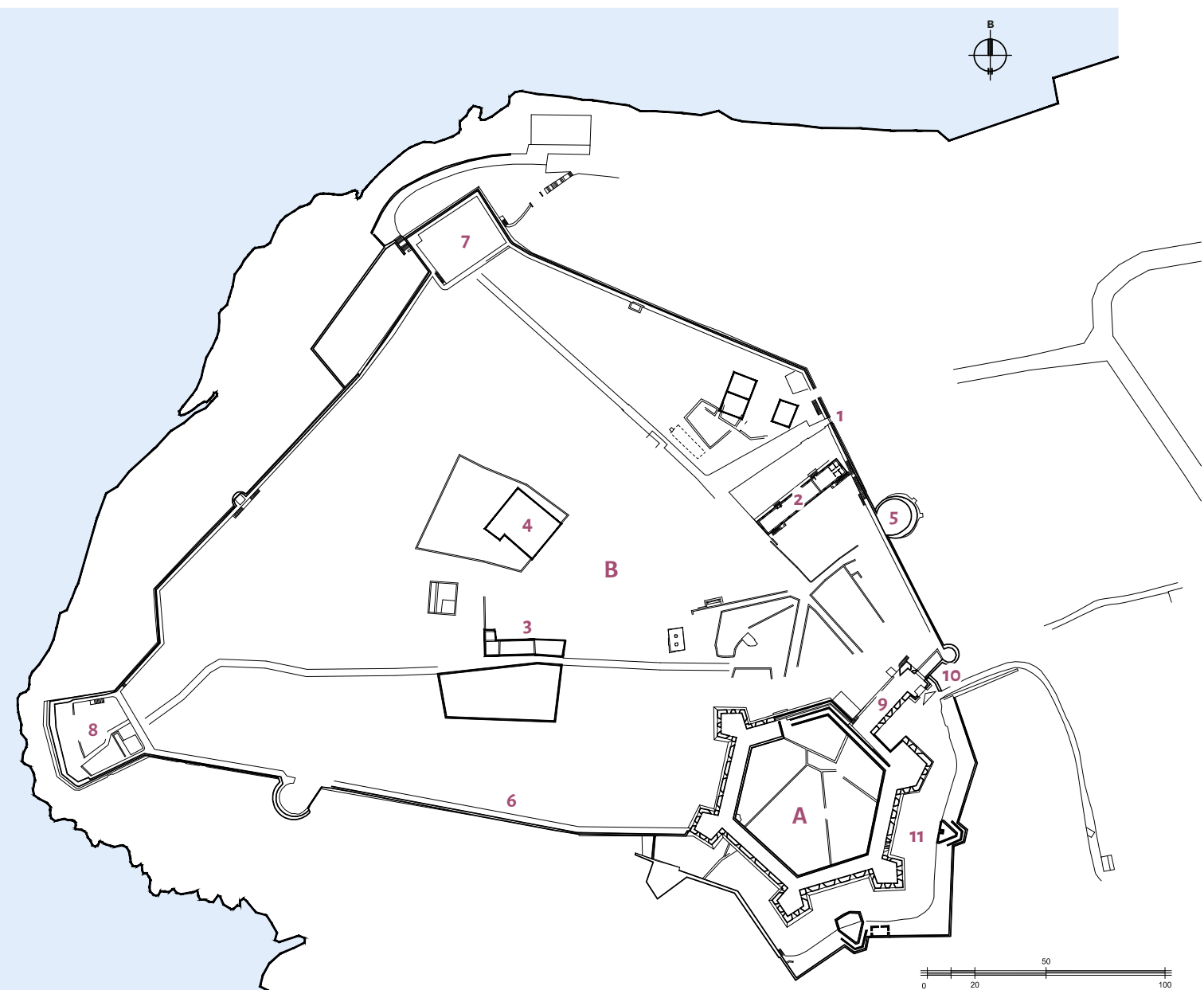
Κτισμένο σε χαμηλό λόφο στη νότια είσοδο του όρμου του Ναυαρίνου, το Νιόκαστρο ή Νέο Ναυαρίνο προστατεύει την πρόσβαση σε ένα από τα σημαντικότερα φυσικά αγκυροβόλια της ανατολικής Μεσογείου. Πρόκειται για θέση ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας και διαχρονικό σταθμό στους θαλάσσιους δρόμους ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή. Ονομάστηκε «νέο» σε αντιδιαστολή με το φράγκικο κάστρο του 13ου αιώνα, το Παλιόκαστρο ή Παλαιό Ναυαρίνο, που βρίσκεται στη βόρεια είσοδο του όρμου.

Το Νιόκαστρο κατασκευάζεται από τους Οθωμανούς το 1573, αμέσως μετά την ήττα τους στη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), για να διασφαλίσει την κυριαρχία τους στο λιμάνι του Ναυαρίνου. Ο περιτειχισμένος οικισμός του κατοικούνταν από μουσουλμάνους, ενώ οι Έλληνες έμεναν σε δύο μικρούς συνοικισμούς εκτός των τειχών. Το 1686 πολιορκείται και καταλαμβάνεται από τους Βενετούς υπό τον Francesco Morosini. Την περίοδο της βενετοκρατίας (1686-1715), το κάστρο αποτελεί την πρωτεύουσα του διαμερίσματος (territorio) της Μεσσηνίας. Το 1715 περνά ξανά, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, στους Οθωμανούς. Καταλαμβάνεται το 1770 για σύντομο χρονικό διάστημα από το ρωσικό εκστρατευτικό σώμα του Αλέξιου Ορλώφ, ο οποίος κατά την αποχώρησή του ανατινάζει τις πυριτιδαποθήκες και τις οχυρώσεις του κάστρου.

Αμέσως μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης το κάστρο πολιορκείται και παραδίδεται τελικά τον Αύγουστο του 1821 στους Έλληνες αγωνιστές. Τέσσερα χρόνια αργότερα, παρά την ηρωική αντίσταση των υπερασπιστών του, κυριεύεται από τον Ιμπραήμ Πασά. Το 1827, στον κόλπο του Ναυαρίνου, οι στόλοι των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας) συντρίβουν τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο του Ιμπραήμ. Τον επόμενο χρόνο, το Γαλλικό εκστρατευτικό σώμα υπό τον στρατηγό Maison καταλαμβάνει χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση το κάστρο. Οι Γάλλοι επιδιορθώνουν τις οχυρώσεις και κατασκευάζουν κτήριο στρατώνων, γνωστό σήμερα ως κτήριο «Μαιζώνα».

Ο μουσουλμανικός οικισμός εντός του κάστρου, σχεδόν ολοκληρωτικά κατεστραμμένος, δεν κατοικήθηκε ξανά μετά το 1828. Το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα ανέλαβε να σχεδιάσει τη νέα πόλη, τη σημερινή Πύλο, η οποία αναπτύχθηκε εξ ολοκλήρου εκτός των τειχών. Κατά τον 19ο αιώνα, το Νιόκαστρο έχει αποκλειστικά στρατιωτική χρήση, ενώ από το β' μισό του αιώνα μέχρι και τα μέσα του 20ού, η ακρόπολη στεγάζει τις ποινικές, κατόπιν και τις πολιτικές, φυλακές της Πύλου. Στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το κάστρο χρησιμοποιείται ως βάση των δυνάμεων κατοχής.

Εκτεταμένες επισκευές και αποκαταστάσεις υλοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1980 από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο της ίδρυσης στον χώρο του Υποβρύχιου Κέντρου Ενάλης Αρχαιολογίας, ενώ επιμέρους εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης συνεχίζονται αδιάλειπτα μέχρι σήμερα από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας.

Α. Ακρόπολη

Β. Οικισμός

1. Είσοδος

2. Αρχαιολογικό μουσείο Πύλου - Κτήριο Μαιζώνα

3. Κτήριο Πασά

4. Μεταμόρφωση του Σωτήρα

5. Προμαχώνας Μακρυγιάννη

6. Τείχος Μεγάλης Βέργας

7. Προμαχώνας San Marco («Γυμναστήριο»)

8. Έβδομος προμαχώνας

9. Μεγάλη Θόλος

10. Πύλη Ζεματίστρας

11. Τάφος

Το κάστρο

Το Νιόκαστρο ήταν μία τειχισμένη παραθαλάσσια πόλη με εξαγωνική αστερόσχημη ακρόπολη, συνολικής έκτασης 70 περίπου στρεμμάτων. Ο περίβολος του οικισμού έχει τείχη μικρού πάχους, σχετικά αδύναμα, με στενό περίδρομο και επάλξεις με κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες. Στο μέσον της νότιας και της βόρειας μακράς πλευράς του τείχους διαμορφώνεται ένας κυκλικός πύργος πυροβολικού-προμαχώνας. Σήμερα είναι γνωστοί ως προμαχώνες της «Μεγάλης Βέργας» (στο νότιο τείχος) και του «Μακρυγιάννη» (στο βόρειο τείχος). Ο «προμαχώνας της Βέργας» ήταν αποθήκη πυρομαχικών των Ιταλών στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και υπέστη μεγάλη καταστροφή μετά από βομβαρδισμό των Συμμάχων.

Στο νότιο και βόρειο άκρο του δυτικού τείχους του οικισμού, στην ακτογραμμή, δύο τετράπλευρα μικρά οχυρά-«προμαχώνες» ελέγχουν με τα κανόνια τους την είσοδο του όρμου του Ναυαρίνου. Στη νοτιοδυτική γωνία βρίσκεται ο «Έβδομος» προμαχώνας ή οχυρό «Santa Barbara», όπως το ονόμασαν οι Βενετοί. Ο προμαχώνας στη βορειοδυτική γωνία ονομαζόταν από τους Βενετούς οχυρό «San Marco» και σήμερα είναι γνωστός ως «Γυμναστήριο», λόγω της χρήσης του στον 20ό αιώνα από τα σχολεία της περιοχής. Ο «Έβδομος» ανατινάχθηκε το 1825 μετά από έκρηξη της πυριτιδαποθήκης του. Η σημερινή του μορφή οφείλεται κατά κύριο λόγο στις επεμβάσεις των μηχανικών του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος του στρατηγού Maison. Ο βορειοδυτικός προμαχώνας «Γυμναστήριο» υπέστη ζημιές κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τα τείχη του εσωτερικού εξαγωνικού περιβόλου, της ακρόπολης, είναι ισχυρά, συμπαγή και χαμηλά με σκάρπα (κεκλιμένο επίπεδο) στην εξωτερική τους πλευρά. Κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιήθηκαν ως πολυβολεία. Οι προμαχώνες της ακρόπολης είναι πεντάπλευροι με δύο γραμμές πυρός, μία στο ισόγειο και μία στην οροφή. Σήμερα σώζονται οι πέντε από τους αρχικούς έξι. Στην εσωτερική πλευρά της οχύρωσης ανοίγεται σειρά από καμάρες πάνω στις οποίες εδράζεται ο ευρύς διάδρομος πρόσβασης στα τείχη και τις πλατείες των προμαχώνων για την κυκλοφορία των κανονιών και των αμυνομένων. Οι καμάρες αυτές, κατά τη χρήση του φρουρίου ως φυλακή τον 19ο αιώνα, είχαν μετατραπεί σε κελιά και ο εξαγωνικός εσωτερικός χώρος είχε διαιρεθεί ακτινωτά με τοίχους σε πέντε τμήματα στα οποία αυλίζονταν οι κρατούμενοι. Η οχύρωση της ακρόπολης ενισχύθηκε από τους Βενετούς με άνδρη τάφρο στη νότια και ανατολική πλευρά της.

Ακρόπολη

Οι πύλες

Η σημερινή είσοδος στο κάστρο βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του τείχους και εξυπηρετούσε την πρόσβαση στο λιμάνι. Είναι κατασκευασμένη από λαξευτούς πωρόλιθους και καλύπτεται με ημικυκλικό τόξο, ενώ στην εξωτερική της πλευρά διακρίνονται ίχνη από διακοσμητικό ορθογώνιο κτιστό περιθύρωμα.

Η είσοδος της ακρόπολης ανοίγεται στη βόρεια πλευρά του εξαγώνου. Πρόκειται για μνημειώδη πώρινη κατασκευή με ορθογώνιο πλαίσιο εξωτερικά, που χρονολογείται πιθανώς στη βενετική περίοδο του κάστρου (1686-1715).

Η αρχική κύρια πύλη του κάστρου βρίσκεται στη βορειοανατολική γωνία του τείχους και είναι γνωστή ως «Ζεματίστρα». Ανοίγεται στο ισόγειο ενός πυλώνα που αποτελείται από σύστημα τριών διαδοχικών πυλών, γνωστού ως «Μεγάλη Θόλος». Τα ξύλινα θυρόφυλλα με τη μεταλλική επένδυση της πρώτης, εξωτερικής, πύλης διατηρούνται μέχρι σήμερα. Στα βόρεια του πυλώνα υψώνεται κυκλικός πύργος για την προστασία της εισόδου.

Πύλη ακρόπολης και το τείχος της Μεγάλης Βέργας

Μεταμόρφωση του Σωτήρος

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου σήμερα σώζονται ερείπια των κατοικιών και των δημόσιων κτηρίων που απάρτιζαν τον οικισμό. Την εποχή της ακμής του, όπως περιγράφει ο Οθωμανός περιηγητής του 17ου αιώνα Evliya Çelebi, ο μεγάλος εξωτερικός περίβολος προστάτευε 600 μεγάλα κονάκια, δύο μεγάλα τζαμιά, έναν τεκέ, ένα χάνι, ένα χαμάμ και 85 καταστήματα. Ο ίδιος αναφέρει επίσης 200 σπίτια εκτός των τειχών όπου διέμεναν οι Έλληνες.

Ξεχωρίζει μετά τις εργασίες αποκατάστασής του ο ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Κτίσθηκε ως μουσουλμανικό τέμενος στα τέλη του 16ου αιώνα, σχεδόν ταυτόχρονα με το κάστρο. Κατά μήκος της νότιας πλευράς του περνούσε μία από τις κεντρικές λιθόστρωτες οδούς της πόλης. Στη διάρκεια της βενετοκρατίας μετατράπηκε σε καθολική εκκλησία αφιερωμένη στον άγιο Βίτο. Στις αρχές του 19ου αιώνα, το τέμενος κατά πάσα πιθανότητα χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη τροφίμων από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα. Μετά το 1842 αποδόθηκε στην Ορθόδοξη χριστιανική λατρεία, αφιερώθηκε στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος και παρέμεινε ο κεντρικός ναός της Πύλου μέχρι τη δεκαετία του 1980. Αποτελείται από τον κυρίως ναό, τετράγωνο σε κάτοψη, και το προστώο. Στο εσωτερικό του διατηρείται η περίτεχνη κόγχη προσευχής του οθωμανικού τεμένους (μιχράμπ).

Κοντά στη σημερινή είσοδο του κάστρου βρίσκονται οι στρατώνες του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος (κτήριο «Μαιζώνα»). Στο ισόγειο του κτηρίου στεγάζεται το αρχαιολογικό μουσείο Πύλου και η μόνιμή του έκθεση, η οποία αφηγείται την ιστορία της Πυλίας από την προϊστορία έως και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Διατηρείται επίσης το λεγόμενο «κτήριο Πασά», σύμφωνα με την παράδοση κατοικία του Ιμπραήμ, στο κέντρο σχεδόν του εξωτερικού περιβόλου, που σήμερα λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων. Εκθέσεις σχετικές με τις ενάλιες αρχαιότητες λειτουργούν επίσης στις ανοικτές θόλους της ακρόπολης και στον προμαχώνα «Μακρυγιάννη» στο βόρειο τείχος του οικισμού.

Το υδραγωγείο του Νιόκαστρου

Για να αντιμετωπισθεί η έλλειψη πηγών νερού και να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της φρουράς και των κατοίκων του Νιόκαστρου, οι Οθωμανοί κατασκεύασαν υδραγωγείο, το οποίο διέθετε δύο κλάδους. Ο ένας κλάδος τροφοδοτούνταν από την πηγή Παλιό Νερό και ο δεύτερος από την πηγή Κουμπές Χανδρινού, σε απόσταση 6 χλμ. και 12 χλμ., αντίστοιχα, από το κάστρο. Ο αγωγός του υδραγωγείου κατέληγε σε σύστημα κινστερνών μέσα στην ακρόπολη και τον οικισμό, απ' όπου διοχετευόταν σε υπέργειες κρήνες.

Κυπαρισσία

Το κάστρο της Κυπαρισσίας είναι κτισμένο στα βορειοδυτικά της σύγχρονης πόλης, σε χαμηλό ύψωμα, στους πρόποδες του όρους Ψυχρού. Καταλαμβάνει θέση φυσικά οχυρή λόγω του βραχώδους και απόκρημνου χαρακτήρα της. Εποπτεύει απρόσκοπτα το φυσικό λιμάνι της πόλης, αλλά και ολόκληρο τον Κυπαρισσι-ακό κόλπο, όπως και τις οδούς που συνδέουν την Ηλεία με την Πυλία και την ενδοχώρα της Μεσσηνίας.

Η πόλη στην αρχαιότητα ονομαζόταν Κυπαρισσίεντας και αναφέρεται στα ομηρικά έπη ως τμήμα του βασιλείου του Νέστορα με συμμετοχή στον Τρωικό πόλεμο. Σημαντικό λιμάνι και εμπορικό κέντρο κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, η αρχαία πόλη καταλάμβανε την πεδινή και παραθαλάσσια περιοχή της σημερινής. Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, πιθανώς ανάμεσα στον 6ο και τον 8ο αιώνα, μετονομάζεται σε Αρκαδιά και αναπτύσσεται στο εξής στην περιοχή του κάστρου και της σημερινής συνοικίας της Άνω πόλης. Η νέα ονομασία κατά μία ερμηνεία οφείλεται στη μετεγκατάσταση κατοίκων της Αρκαδίας εξαιτίας των σλαβικών φύλων που διεισδύουν στην ενδοχώρα της Πελοποννήσου.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης κατά τη Δ' Σταυροφορία (1204), το κάστρο της Αρκαδίας είναι από τα λίγα μέρη της Πελοποννήσου που προβάλλει ισχυρή αντίσταση στους Φράγκους ιππότες. Μετά από μακρά πολιορκία, το 1205/6 γίνεται έδρα της ομώνυμης βαρονίας, τιμάριο του ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας Guillaume de Champlitte. Το 1208 δίνεται στον νέο ηγεμόνα Γοδεφρείδο Α' Βιλλεαρδουίνο ως κληρονομικό φέουδο. Το 1262, η βαρονία περνά στον Villain d'Aulnay, ενώ στα μέσα του 14ου αιώνα στην οικογένεια le Maure, η οποία διέθετε και άλλα φέουδα στη Μεσσηνία, και κατόπιν, στα τέλη του 14ου αιώνα, στον τελευταίο ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας Centurione Zaccaria.

Μετά το 1430, η Αρκαδιά, μαζί με τα εναπομείναντα εδάφη του Πριγκιπάτου της Αχαΐας, δίνεται ως προίκα στον Θωμά Παλαιολόγο, γαμπρό του Centurione Zaccaria και εντάσσεται στο Δεσποτάτο του Μορέως έως το 1460 και την κατάλυσή του από τους Οθωμανούς. Κατά τη διάρκεια της οθωμανοκρατίας, η Αρκαδιά διατηρεί την ακμή της και αποτελεί έδρα καζά (διοικητικής περιφέρειας).

Το 1686, το κάστρο πολιορκείται και καταλαμβάνεται από τους Βενετούς. Οι Οθωμανοί, πριν το εγκαταλείψουν, πυρπολούν και ανατινάζουν τους πύργους του. Στη διάρκεια της σύντομης βενετικής περιόδου που ακολουθεί, το κάστρο έχει δευτερεύουσα σημασία, καθώς η θέση του θεωρείται πλέον ευάλωτη. Παραμένει, ωστόσο, έδρα διοικητικής περιφέρειας (territorio) και διατηρεί βενετική φρουρά. Το 1715 ανακαταλαμβάνεται, όπως και η υπόλοιπη Πελοπόννησος, από τους Οθωμανούς. Τον 18ο αιώνα, οι Οθωμανοί φαίνεται να πραγματοποιούν περιορισμένες επισκευές στα τείχη και τους πύργους.

Το 1770, κατά την εξέγερση των Ορλοφικών, προκαλούνται εκτεταμένες καταστροφές στο κάστρο. Στις 27 Μαρτίου 1821, η Αρκαδιά παραδίδεται από τους Οθωμανούς στους Έλληνες, ενώ το 1825, το κάστρο και η πόλη καταστρέφονται από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Το 1833, η Αρκαδιά μετονομάζεται εκ νέου σε Κυπαρισσία και το κάστρο της χάνει οριστικά τον στρατιωτικό του χαρακτήρα. Ισχυρός σεισμός το 1886 προκαλεί σημαντικές καταστροφές τόσο στο κάστρο όσο και στην πόλη.

Κυπαρισσία, άποψη του λεγόμενου «Πύργου του Ιουστινιανού»

Το κάστρο

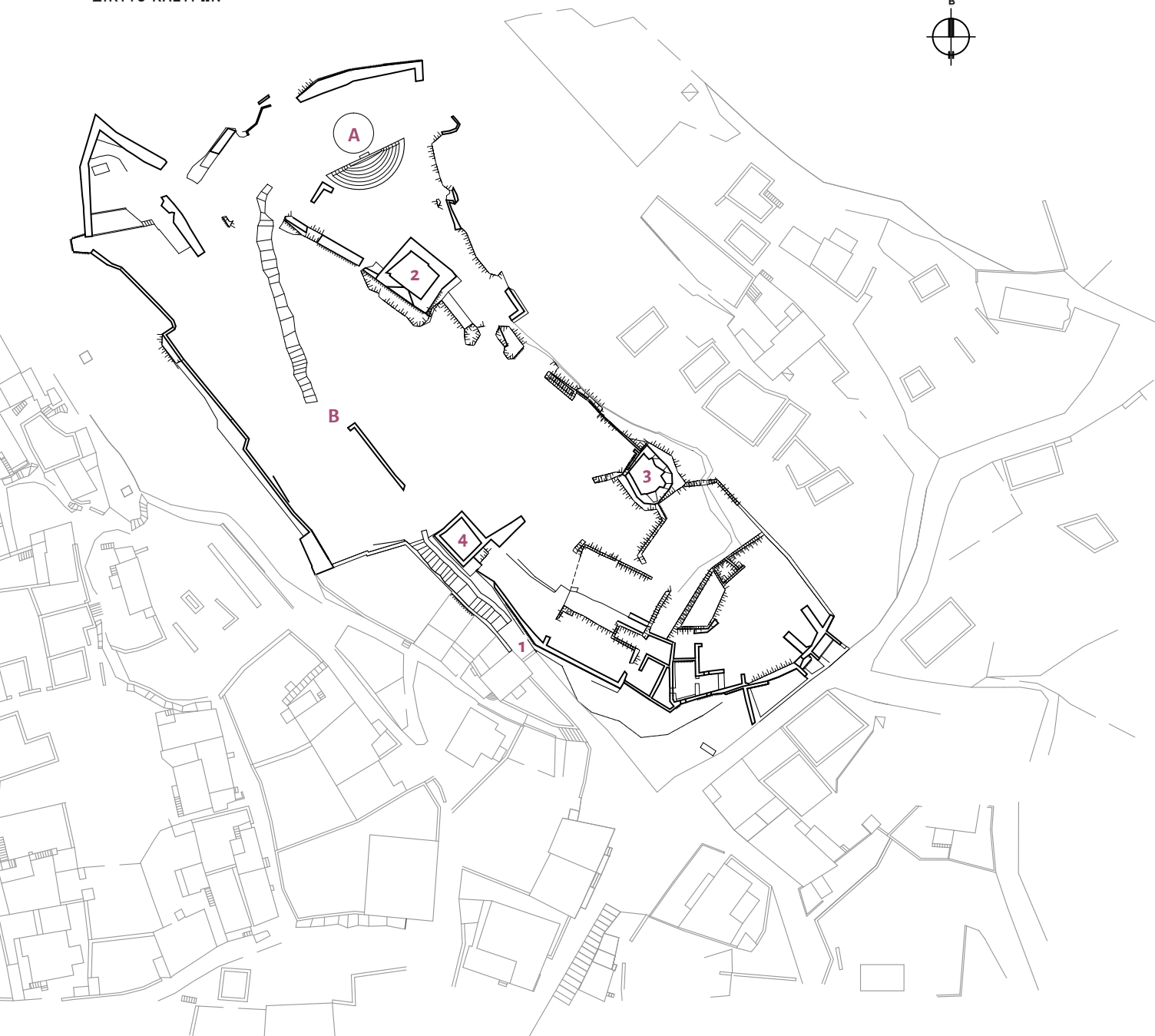
Το κάστρο καταλαμβάνει έκταση περίπου 6,5 στρεμμάτων. Τα τείχη του σχηματίζουν ακανόνιστη τετράπλευρη κάτοψη και ακολουθούν το ανάγλυφο του εδάφους, ενώ τμήματα κυρίως της βόρειας και νότιας πλευράς της οχύρωσης έχουν καταστραφεί. Διαθέτει δύο περιβόλους, έναν εσωτερικό (βόρειο) και έναν εξωτερικό (νότιο), που ορίζονται στον άξονα Α-Δ από ενδιάμεσο τείχος. Σε πολλά σημεία -κυρίως του ενδιάμεσου τείχους και των παλαιότερων τμημάτων του κάστρου- έχει ενσωματωθεί στο κάστρο οικοδομικό υλικό από την αρχαία ακρόπολη της Κυπαρισσίας, η οποία βρισκόταν στην ίδια θέση. Το αρχικό οχυρό, κατασκευασμένο πριν την εισαγωγή των πυροβόλων όπλων, είχε κατακόρυφα τείχη που ενισχύονταν με τετράπλευρους πύργους, επάλξεις και περιδρομο. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας του και προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες αμυντικές τακτικές, ενισχύθηκε με μετασκευές και συμπληρώσεις που δεν είχαν, ωστόσο, συστηματικό χαρακτήρα.

Στα σωζόμενα τμήματα των οχυρώσεων είναι εμφανείς οι επιδιορθώσεις και οι μετασκευές που έλαβαν χώρα, κυρίως μετά τη γενίκευση της χρήσης των πυροβόλων όπλων. Κατά τη διάρκεια της βενετικής, αλλά και της οθωμανικής περιόδου, έγινε προσπάθεια να αναδιοργανωθεί το οχυρό με την προσθήκη προμαχώνων, την ενίσχυση των τειχών με σκάρπα (κεκλιμένη βάση) και τη διάνοιξη τυφεκιοθυρίδων.

Οι πύλες

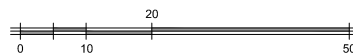
Η κεντρική πύλη του κάστρου βρισκόταν στην ανατολική πλευρά του κάτω περιβόλου, κοντά στο σημείο που έχει διαμορφωθεί η σύγχρονη είσοδος του αρχαιολογικού χώρου. Σύμφωνα με τοπογραφικό διάγραμμα της βενετοκρατίας, ανοιγόταν σε τετράπλευρο πύργο και έχει χρονολογηθεί στον 15ο-16ο αιώνα.

Η πύλη που οδηγούσε στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου έχει καταστραφεί. Ωστόσο, σύμφωνα με το ίδιο τοπογραφικό διάγραμμα, είχε και αυτή τη μορφή πύργου.

- A. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Είσοδος κάστρου
2. «Κεντρική ντάπια»
3. «Πύργος Ιουστινιανού» ή «Μικρή ντάπια»
4. Αρχική πύλη

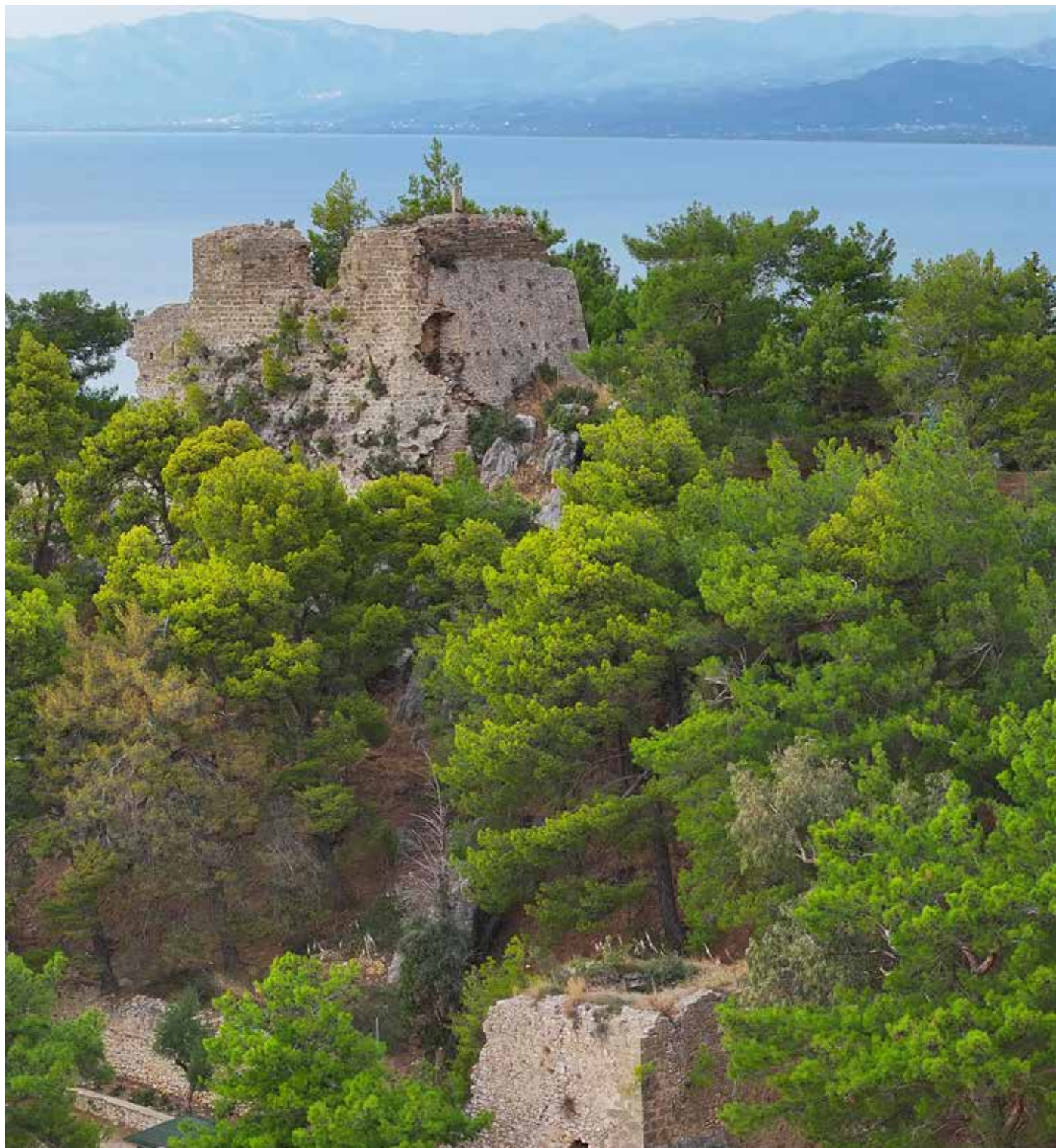
Το εσωτερικό του κάστρου – Οι πύργοι

Από το κάστρο που πολιορκήθηκε από τους Φράγκους ιππότες της Δ' Σταυροφορίας, διατηρείται σήμερα, σύμφωνα με τους μελετητές, υπόγεια, μη επισκέψιμη, κινστέρνα στο μέσο περίπου της βορειοδυτικής πλευράς του εσωτερικού περιβόλου, όπως και η αρχική οικοδομική φάση του πεταλόσχημου πύργου/προμαχώνα της βορειοανατολικής γωνίας του εσωτερικού περιβόλου. Ο προμαχώνας αυτός, γνωστός ως «Πύργος του Ιουστινιανού» ή ως «μικρή ντάπια», είχε ως κύριο σκοπό την προφύλαξη της ιδιαίτερα ευπρόσβλητης ανατολικής πλευράς του κάστρου, αλλά και της πύλης που οδηγούσε στον οικισμό. Η μετατροπή του σε προμαχώνα χρονολογείται στον 15ο ή τον 16ο αιώνα, ενώ φαίνεται ότι κατά την περίοδο της οθωμανοκρατίας ενισχύθηκε η άνω στάθμη του.

Στο υψηλότερο σημείο του κάστρου, σε βραχώδες έδαφος, διατηρείται σε καλή κατάσταση και ένας ισχυρός τετράπλευρος πύργος, γνωστός ως «κεντρική ντάπια». Το μέγεθος, η θέση και η μορφή του παραπέμπουν σε κεντρικό πύργο-καταφύγιο (donjon) της περιόδου της φραγκοκρατίας. Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη διαμόρφωση της πύλης εισόδου στον εσωτερικό περίβολο με πύργο, επιτρέπουν την υπόθεση ότι το κάστρο είχε διαμορφωθεί από τους Φράγκους ως ηγεμονικό οχυρό. Περιελάμβανε δηλαδή τους χώρους κατοικίας του ηγεμόνα και ταυτόχρονα λειτουργούσε ως καταφύγιο του πληθυσμού σε περιόδους εχθρικών επιδρομών.

Ο οικισμός της Κυπαρισσίας εκτεινόταν με τη μορφή προαστίου εκτός των τειχών του κάστρου, κυρίως στην περιοχή της σημερινής συνοικίας της Άνω πόλης, ήδη από τα βυζαντινά χρόνια. Τον 17ο αιώνα, ο Οθωμανός περιηγητής Evliya Çelebi αναφέρει την ύπαρξη περίπου 80 κατοικιών μέσα στο κάστρο, ωστόσο το εσωτερικό του δεν έχει ερευνηθεί ανασκαφικά.

Κατά τη δεκαετία του 1970, ο χώρος του κάστρου δενδροφυτεύτηκε, ενώ κτίστηκε και πέτρινο ανοικτό θέατρο για τη διεξαγωγή εκδηλώσεων.

Π.Ε. ΗΛΕΙΑΣ

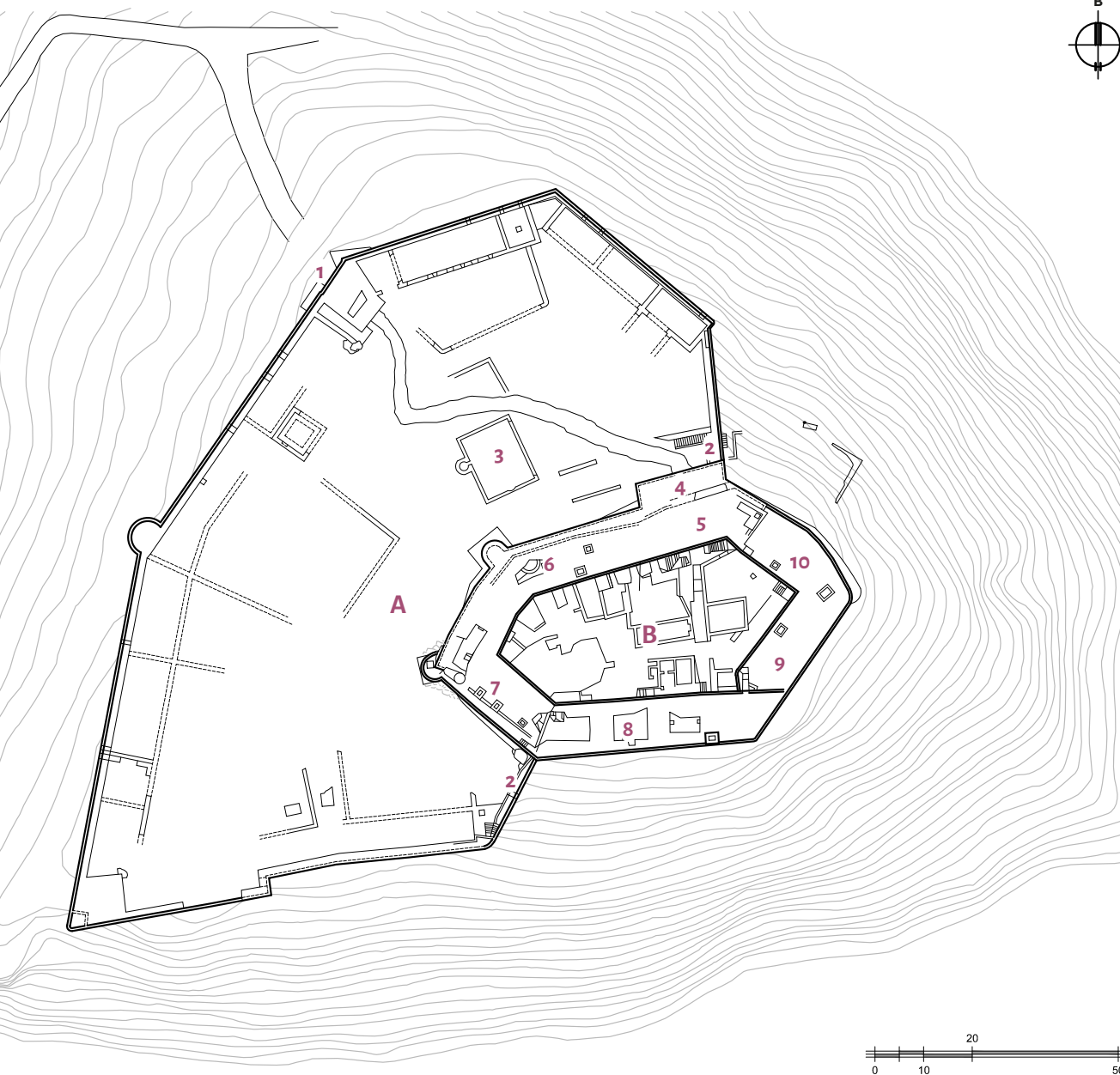
Χλεμούτσι

Κτισμένο σε στρατηγική και περίοπτη θέση στο δυτικότερο ακρωτήριο της Πελοποννήσου, στην κορυφή του λόφου Χελωνάτα, το κάστρο Χλεμούτσι δεσπόζει στον κάμπο της Ηλείας εποπτεύοντας παράλληλα το Ιόνιο πέλαγος μέχρι τις ακτές της Αιτωλοακαρνανίας. Η θέση αυτή εξασφάλιζε την προστασία της περιοχής, που αποτέλεσε το κέντρο του φραγκικού Πριγκιπάτου της Αχαΐας, και κυρίως της πρωτεύουσάς του Ανδραβίδας και του κοντινού λιμανιού της Γλαρέντζας. Οι Φράγκοι ιδρυτές του το ονόμασαν Clermont ή Clairmont, οι Έλληνες Χλουμούτζι και αργότερα Χλεμούτσι, πιθανόν κατά παραφθορά του γαλλικού ονόματος, ενώ οι Βενετοί Castel Tornese, επειδή θεώρησαν λανθασμένα ότι εδώ βρισκόταν το φράγκικο νομισματοκοπείο των τονρνεσιών (deniers tournois) της Γλαρέντζας.

Σύμφωνα με το *Χρονικό του Μορέως* (στ. 2650-2654), το κάστρο κατασκευάζεται μεταξύ των ετών 1220-1223 από τον πρώτο ηγεμόνα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας Γοδεφρείδο Α΄ Βιλλεαρδουίνο. Προκειμένου να ολοκληρώσει την κατασκευή του, ο ηγεμόνας παρακράτησε τις εκκλησιαστικές προσόδους, συγκρούστηκε με τον Καθολικό κλήρο της Αχαΐας και αφορίστηκε από τον πάπα. Ο αφορισμός του τελικά ανακλήθηκε όταν, μετά την ολοκλήρωση του κάστρου, διεμήνυσε στον πάπα ότι σκοπός του ήταν να προστατεύσει το λιμάνι και τις ακτές από τους σχισματικούς Έλληνες, υπηρετώντας τα συμφέροντα της Ρωμαϊκής Εκκλησίας.

Το κάστρο αποτελεί το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο του πριγκιπάτου. Γνωρίζει μεγάλη ακμή, ιδιαίτερα επί Γουλιέλμου Β΄ Βιλλεαρδουίνου (1246-1278). Ωστόσο, μετά τον θάνατό του, οι διαμάχες για τη διαδοχή στην ηγεμονία οδηγούν σε μια περίοδο αβεβαιότητας, με το κάστρο να γίνεται αντικείμενο διεκδικήσεων μεταξύ διαφόρων ευγενών. Το Χλεμούτσι κληρονομεί αρχικά η γυναίκα του Άννα-Αγνή, κόρη του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Κομνηνού Δούκα. Το 1313 ξεσπά μεγάλη διαμάχη μεταξύ των συζύγων των δύο εγγονών του Βιλλεαρδουίνου που διεκδικούν τον έλεγχο του πριγκιπάτου. Το 1315, το κάστρο καταλαμβάνεται από τον Καταλανό Φερδινάνδο της Μαγιόρκας, σύζυγο της μίας εγγονής του Γουλιέλμου Β΄. Το 1316, ο σύζυγος της άλλης εγγονής του, Λουδοβίκος της Βουργουνδίας, νικά τους Καταλανούς και έτσι το κάστρο επιστρέφει στα χέρια των Φράγκων.

Στις αρχές του 15ου αιώνα περιέρχεται στην κατοχή του κόμη της Κεφαλονιάς και Δεσπότη της Ηπείρου Κάρολου Τόκκου, ενώ το 1427 περνά μαζί με τη Γλαρέντζα στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, μετά τον γάμο του με την κόρη του Τόκκου, ο οποίος λίγα χρόνια αργότερα το παραδίδει στον αδελφό του Θωμά. Το 1460 καταλαμβάνεται από το Αλβανό Zagar Πασά για λογαριασμό των Οθωμανών. Το 1687 περνά στην κατοχή των Βενετών για μια μικρή περίοδο μέχρι το 1715, οπότε και ανακαταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, στα χέρια των οποίων θα παραμείνει μέχρι το 1821. Ωστόσο, ήδη από την περίοδο της βενετοκρατίας, το Χλεμούτσι έχει χάσει τον κυρίαρχο ρόλο του στην άμυνα της περιοχής, όπως επιβεβαιώνεται από την πρόταση του Βενετού Γενικού Προβλεπτή του Μορέως Francesco Grimani να κατεδαφιστεί και να αντικατασταθεί από ένα νέο φρούριο στην ερημωμένη τότε Γλαρέντζα. Το 1825, ενώ ο Ιμπραήμ ληλατεί την Ηλεία, οι κάτοικοι της γύρω περιοχής καταφεύγουν στο Χλεμούτσι, το οποίο υφίσταται μεγάλες καταστροφές. Μετά την Επανάσταση φαίνεται να εγκαταλείπεται.

A. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Κύρια είσοδος
2. Δευτερεύουσα πύλη
3. Τζαμί
4. Είσοδος εσωτερικού περιβάλλου

5. Παρεκκλήσι
6. Αίθουσα υποδοχής
7. Μαγειρεία
8-10. Χώροι διαμονής

Το κάστρο

Το Χλεμούτσι, εξαιρετικό δείγμα σταυροφορικής φρουριακής αρχιτεκτονικής, αποτελεί το πιο φιλόδοξο οικοδομικό έργο των Φράγκων στην Πελοπόννησο. Εδώ, οι κατακτητές επιλέγουν να ιδρύσουν εξ αρχής ένα νέο κάστρο αντί να επισκευάσουν ή να επεκτείνουν ένα παλαιότερο. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μεσαιωνικό παλάτι με φρουριακό χαρακτήρα, βασισμένο σε γαλλικά πρότυπα του 12ου-13ου αιώνα, που η μορφή του δεν καθορίστηκε τόσο από τον αμυντικό του ρόλο, όσο από την πρόθεση των Φράγκων ηγεμόνων να λειτουργήσει ως σύμβολο της κυριαρχίας τους.

Η κατασκευή του κάστρου ολοκληρώθηκε σε τρεις διαδοχικές φάσεις μέσα στον 13ο αιώνα, όπως υποδεικνύουν τα αρχαιολογικά δεδομένα. Ο εξαγωνικός εσωτερικός περίβολος, που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου και ταυτίζεται με το παλάτι των Βιλλεαρδουίνων, διαμορφώθηκε σε δύο φάσεις. Ο πολυγωνικός εξωτερικός περίβολος, που εκτείνεται προς τα βόρεια και δυτικά του στις ομαλότερες πλευρές του λόφου, προστίθεται κατά την τελευταία φάση. Τα ψηλά του τείχη περικλείουν μια έκταση που καταλαμβάνεται από στρατώνες, στάβλους, αποθήκες και δεξαμενές νερού (κινστέρνες). Απολήγουν σε περίδρομο και επάλξεις και διαθέτουν παράθυρα με τοξοθυρίδες. Κατά την πρώτη περίοδο της οθωμανοκρατίας (1460-1687), τα τείχη του εξωτερικού περιβόλου υφίστανται ανακατασκευές και ενισχύσεις, προστίθενται τρεις προμαχώνες στις γωνίες του και ένας ημικυλινδρικός πύργος στη δυτική πλευρά.

Οι πύλες

Η κύρια είσοδος του κάστρου βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά. Αρχικά είχε τη μορφή απλού διαδρόμου που κατέληγε σε μία πύλη. Στη σημερινή της μορφή, που ανήκει στην οθωμανική περίοδο, ανοίγεται στο εσωτερικό τετράπλευρου πύργου, που περιλαμβάνει τρεις διαδοχικές πύλες, δώμα πάνω από θολοσκεπή χώρο και ζεματίστρα. Δύο δευτερεύουσες μικρές πύλες ανοίγονται στα σημεία όπου τα εξωτερικά τείχη εφάπτονται με τον εσωτερικό περίβολο.

Η είσοδος στον εσωτερικό περίβολο γίνεται μέσω ενός επιβλητικού θολωτού διαβατικού με τοξωτή πύλη. Η σημερινή αυτή μορφή ανάγεται στους οθωμανικούς χρόνους και αποτελεί ανακατασκευή της φράγκικης εισόδου που ανοιγόταν ανάμεσα σε δύο ορθογώνιους πύργους.

Άποψη της μόνιμης έκθεσης, Αρχείο ΕΦΑ Ηλείας

Το εσωτερικό

Στον εξωτερικό περίβολο σήμερα σώζονται ερείπια κτηρίων τόσο της φράγκικης όσο και της οθωμανικής περιόδου. Τρία μεγάλα, αρχικά διώροφα, επιμήκη κτήρια, που εφάπτονται στην εσωτερική πλευρά των τειχών και διατηρούν ίχνη τζακιών και στήριξης ξύλινων δαπέδων, προορίζονταν για το προσωπικό της αυλής του ηγεμόνα. Διάσπαρτα στην υπόλοιπη έκταση του εξωτερικού περιβόλου διατηρούνται κατάλοιπα, τα περισσότερα ευτελούς κατασκευής, που ανάγονται στην οθωμανική περίοδο. Ξεχωρίζουν τα ερείπια τζαμιού, πιθανόν του σουλτάνου Βαγιαζήτ Βελή (1481-1512), το οποίο αναφέρει ο Οθωμανός περιηγητής του 17ου αιώνα Evliya Çelebi. Τέλος, ελλείπει φυσικών πηγών, το κάστρο διαθέτει πολλές κιστέρνες για τη συγκέντρωση του νερού της βροχής από τις στέγες των κτηρίων. Οι περισσότερες είναι υπόγειες και βρίσκονται στον εξωτερικό περίβολο, ενώ μία μεγάλη θολωτή κιστέρνα υπάρχει και στο υπόγειο των πριγκιπικών διαμερισμάτων του εσωτερικού περιβόλου.

Ο εξαγωνικός εσωτερικός περίβολος, κατά την αρχική φάση κατασκευής του, συνιστούσε το σύνολο του κάστρου. Αργότερα, στον 13ο αιώνα, κατά την τελική του διαμόρφωση, που διατηρείται μέχρι σήμερα, μετατράπηκε σε μεγαλοπρεπές παλάτι με θολωτές αίθουσες, οι περισσότερες διώροφες, γύρω από την κεντρική αυλή. Απέναντι από την είσοδο, στην ανατολική και νότια πλευρά του εξαγώνου, διαμορφώνονται τρεις διώροφες πτέρυγες που φιλοξενούσαν τους χώρους διαμονής του ηγεμόνα και της οικογένειάς του. Οι ισόγειοι χώροι, χωρίς θέρμανση και με μικρά παράθυρα, χρησίμευαν ως βοηθητικοί χώροι. Οι αίθουσες διαμονής βρίσκονταν στον όροφο, που ήταν προσιτός με εξωτερικές κτιστές σκάλες, και επικοινωνούσαν μεταξύ τους με διόδους. Φωτιζόνταν από δίλοβα παράθυρα, διέθεταν τζάκια, ξύλινα πατώματα, εντοιχισμένα ερμάρια και αποχωρητήρια.

Πάνω από το διαβατικό της εισόδου, δίπλα στα πριγκιπικά διαμερίσματα, βρίσκεται το παρεκκλήσι του κάστρου, αφιερωμένο σύμφωνα με την παράδοση στην αγία Σοφία. Στο εσωτερικό του διατηρούνται σπαράγματα τοιχογραφικού διακόσμου. Δίπλα στο παρεκκλήσι, κατά μήκος της βορειοδυτικής πλευράς του εξαγώνου, βρίσκεται η μεγάλη αίθουσα του κάστρου, που λειτουργούσε ως αίθουσα του θρόνου, χώρος διοίκησης και υποδοχής των επισήμων. Θερμαινόταν από ένα εντυπωσιακά μεγάλο τζάκι και φωτιζόταν από παράθυρα με πέτρινα καθιστικά. Η είσοδος στην αίθουσα αυτή, καθώς και στο παρεκκλήσι, γινόταν από την πλευρά της αυλής μέσω ενός μεγάλου εξώστη με μνημειακή κτιστή κλίμακα, ο οποίος στηρίζεται σε τρεις οξυκόρυφους θόλους. Η αίθουσα υποδοχής ήταν σε επαφή και με τα μαγειρεία του κάστρου, που ταυτίζονται με τον χώρο στα νοτιοανατολικά της, στο εσωτερικό του οποίου σώζονται κατάλοιπα φούρνου και καπνοδόχων.

Σήμερα, στον εσωτερικό περίβολο λειτουργεί το Μουσείο του κάστρου. Η μόνιμη έκθεση, με τίτλο «Η Εποχή των Ιπποτών-Οι Σταυροφόροι στο Μοριά», περιλαμβάνει περισσότερα από 500 αντικείμενα, που χρονολογούνται από τον 13ο έως τον 15ο αιώνα. Τα τελευταία χρόνια έχουν εκτελεστεί στο φρούριο εργασίες στερέωσης, ανάδειξης, ανάπλασης και αποκατάστασης.

Φρούριο,
Αρχείο
ΕΦΑ
Ηλείας

Γλαρέντζα

Η Γλαρέντζα (η Clarence ή Clarentia των Φράγκων), κτισμένη στο βορειοδυτικό άκρο της δυτικότερης χερσονήσου της Πελοποννήσου, στη θέση της αρχαίας Κυλλήνης, υπήρξε το επίνειο της Ανδραβίδας, πρωτεύουσας του φράγκικου Πριγκιπάτου της Αχαΐας. Μαζί με το κοντινό κάστρο Χλεμούτσι αποτέλεσαν την κύρια γραμμή άμυνας της ευρύτερης περιοχής. Η σημασία της υπήρξε καίρια, καθώς εξασφάλιζε τη διακίνηση εμπορευμάτων και στρατευμάτων από και προς τη Δύση, ενώ αναδείχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες πόλεις της μεσαιωνικής Ελλάδας παρά τη σύντομη διάρκεια του βίου της, που δεν ξεπέρασε τους δύο αιώνες.

Ιδρύθηκε λίγο μετά τα μέσα του 13ου αιώνα από τον πρίγκιπα Γουλιέλμο Β΄ Βιλλεαρδουίνο (1246-1278) και αποτελεί μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις που οι Φράγκοι επέλεξαν να κτίσουν την πόλη εξ αρχής αντί να χρησιμοποιήσουν μία προϋπάρχουσα βυζαντινή θέση. Η Γλαρέντζα, από την ίδρυσή της, λειτουργεί ως το βασικό εμπορικό και στρατιωτικό λιμάνι των Φράγκων και αναπτύσσεται ταχύτατα σε μεγάλο αστικό και οικονομικό κέντρο με διεθνή ακτινοβολία, ενώ αποκτά διοικητική σημασία ίση με εκείνη της Ανδραβίδας. Διαθέτει δικό της σύστημα μέτρων και σταθμών, ενώ από το 1267, με άδεια του βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου Θ΄ εγκαθίσταται στην πόλη νομισματοκοπείο που εξέδιδε *deniers tournois* (τορνέσια). Μετά το 1267, όταν το πριγκιπάτο καθίσταται υποτελές στους Αγγλους του βασιλείου της Νεάπολης, η Γλαρέντζα γνωρίζει περαιτέρω άνθηση. Βενετοί και άλλοι Ιταλοί έμποροι κυριαρχούν στην πόλη, συμβάλλοντας σημαντικά στην οικονομική της ανάπτυξη.

Η πόλη υφίσταται για πρώτη φορά καταστροφές στα τέλη του 14ου αιώνα (περ. 1380) από τη μισθοφορική Εταιρεία των Ναβαρραίων. Σε απογραφή του 1391 αναφέρεται η ύπαρξη μόνο 300 σπιτιών στη Γλαρέντζα, με κατοίκους κυρίως Ιταλούς, αλλά και κάποιους Έλληνες. Το 1407 λεηλατείται από τον Λεονάρδο Τόκκο, ο οποίος την καταλαμβάνει μέχρι το 1414, οπότε επιστρέφεται στο πριγκιπάτο, στον ηγεμόνα *Centurione Zaccaria*. Κατά το 1417/8 καταλαμβάνεται από τον Ιταλό *Oliverio Franco* και το 1421/2 πωλείται στον Κάρολο Τόκκο, κόμη της Κεφαλονιάς και Δεσπότη της Ηπείρου.

Το 1427, ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος πολιορκεί τη Γλαρέντζα, ενώ το 1428 παραχωρείται από τον Κάρολο Τόκκο στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο ως προίκα για τον γάμο της ανιψιάς του. Το 1430 καταλαμβάνεται από Καταλανούς μισθοφόρους, οι οποίοι, το ίδιο έτος, την πωλούν στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Ο τελευταίος αποφασίζει να γκρεμίσει τα τείχη της για να αποτρέψει νέα κατάληψή της. Το 1432 ορίζεται πρωτεύουσα ενός δεύτερου Δεσποτάτου στην Πελοπόννησο από τον Θωμά Παλαιολόγο. Το 1446 υφίσταται εκτεταμένες καταστροφές από τον σουλτάνο Μουράτ Β΄ και το 1460 παραδίδεται πλέον στους Οθωμανούς. Έκτοτε, η Γλαρέντζα εγκαταλείπεται και μόνο ερείπια αναφέρονται από τους περιηγητές στην περιοχή κατά τους επόμενους αιώνες.

Το 1922 κηρύσσεται αρχαιολογικός χώρος, ωστόσο διανέμεται για καλλιέργεια σε Μικρασιάτες πρόσφυγες και υφίσταται εκτεταμένες αλλοιώσεις λόγω της συστηματικής άρσης. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υφίσταται ένα ακόμη ισχυρό πλήγμα, καθώς τα κατοχικά στρατεύματα ανατινάζουν σχεδόν κάθε ερείπιο που σωζόταν σε ύψος.

Σήμερα, η Γλαρέντζα σώζεται σε εξαιρετικά ερειπιώδη κατάσταση, ωστόσο η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα έχει αποδώσει σημαντικές πληροφορίες για τη μορφή της άλλοτε ένδοξης πόλης των Φράγκων.

Το κάστρο

Η τειχισμένη πόλη αναπτυσσόταν σε ελαφρώς υπερυψωμένο έδαφος έκτασης 157 στρεμμάτων περίπου. Η νότια και ανατολική της πλευρά προστατευόταν από τείχη που ακολουθούσαν το ανάγλυφο του εδάφους και ενισχύονταν από βαθιά τάφρο, ενώ σε καίρια σημεία, όπως γωνίες και πύλες, υψώνονταν ορθογώνιοι πύργοι, ίχνη των οποίων ήρθαν στο φως κατά τις τελευταίες ανασκαφές. Η βόρεια και δυτική πλευρά, που βρέχεται από τη θάλασσα, παρέμενε ατείχιστη. Ένα εσωτερικό διατείχισμα στη βόρεια πλευρά διαχωρίζει την πόλη από το λιμάνι και το «εμπορείο», δηλαδή τον χώρο των εμπορικών δραστηριοτήτων.

Στο πιο οχυρό σημείο της πόλης, επάνω από τη δυτική απόκρημνη ακτή που προσφέρει φυσική προστασία, διατηρούνται τα ερείπια μικρού φρουρίου με κάτοψη σχήματος Π και τετράπλευρους πύργους στις γωνίες. Τα αρχαιολογικά δεδομένα και μία επιγραφική μαρτυρία του 1441-1442 τοποθετούν την ίδρυσή του στα χρόνια που η πόλη ανήκε στους Παλαιολόγους. Ωστόσο, προγενέστερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και μία λίθινη πλάκα με τον θυρεό των Βιλλεαρδουίνων υποδεικνύουν πως στη θέση αυτή πιθανόν βρισκόταν και η κατοικία του Φράγκου ηγεμόνα στην πόλη.

Η ακριβής οικιστική διαμόρφωση της Γλαρέντζας δεν είναι γνωστή, καθώς το εσωτερικό της δεν έχει ερευνηθεί εκτενώς. Ωστόσο, καθώς κατασκευάστηκε εκ του μηδενός, θεωρείται ότι θα ήταν προσεκτικά σχεδιασμένη, όπως υποδεικνύεται από τη θέση και τον προσανατολισμό των λίγων κτηρίων που έχουν διατηρηθεί. Η τειχισμένη πόλη ήταν σχετικά μικρή σε έκταση, ενώ φαίνεται πιθανό ότι εκτεινόταν και εκτός των τειχών, παράλληλα με τις δύο κύριες οδούς που οδηγούσαν προς την Ανδραβίδα και το Χλεμούτσι.

Οι πύλες

Τρεις πύλες, σήμερα κατεστραμμένες, ανοίγονταν στον εξωτερικό περίβολο. Η πρώτη, «του γυαλού η πόρτα», όπως αναφέρεται στο *Χρονικό των Τόκκων*, ανοιγόταν στο διατείχισμα, οδηγώντας προς το εμπορείο και το λιμάνι. Η δεύτερη, στα ανατολικά, έβγαζε στον δρόμο που οδηγούσε στην Ανδραβίδα. Ενισχυόταν με πύργο και μπροστά της υπάρχει πέτρινο τοξωτό γεφύρι που περνούσε πάνω από την τάφρο, ενώ διατηρείται και τμήμα του λιθόστρωτου δρόμου. Η τρίτη, στα νοτιοανατολικά, ανοιγόταν προς το κάστρο Χλεμούτσι και είχε επίσης πυργωειδή μορφή.

Η είσοδος στο φρούριο (εσωτερικός περίβολος) γινόταν από τον νοτιοανατολικό πύργο μέσω μίας υπερυψωμένης πύλης με γοτθικό πλαίσιο.

A. Τειχισμένη πόλη
B. Φρούριο

1. Λιμάνι
2. Τείχη
3. Τάφος
4. Ανατολική πύλη και γεφύρι
5. Νοτιοανατολική πύλη
6. Άγιος Φραγκίσκος

Άγιος Φραγκίσκος, Αρχείο ΕΦΑ Ηλείας

Το εσωτερικό

Σήμερα, ελάχιστα ερείπια παραμένουν ορατά στο εσωτερικό της πόλης, πέραν του μικρού φρουρίου στα δυτικά. Στην ανατολική πλευρά, απ' όπου σήμερα γίνεται η είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο, έχουν ανασκαφεί τα ερείπια μεγάλου ναού, που ταυτίζεται με τον καθεδρικό ναό της Γλαρέντζας, αφιερωμένο στον άγιο Φραγκίσκο. Εδώ γίνονταν οι συνελεύσεις των Φράγκων ηγεμόνων, ενώ αποτέλεσε και χώρο ταφής ευγενών του πριγκιπάτου. Η ίδρυσή του τοποθετείται στα μέσα περίπου του 13ου αιώνα. Πρόκειται για εντυπωσιακών διαστάσεων μονόκλιτη ξυλόστεγη βασιλική γοθικής αρχιτεκτονικής με ορθογωνικής κάτοψης ιερό και παρεκκλήσια στεγασμένα με σταυροθόλια. Οι τοίχοι του ήταν κατάγραφοι με τοιχογραφίες. Στο εσωτερικό του ανεσκάφησαν δεκάδες ταφές, ενώ αποκαλύφθηκαν κτιστοί τάφοι κατά μήκος των μακρών τοίχων του ναού (μερικοί με ψευδοσαρκοφάγους και αρκοσόλια).

Τέλος, κοντά στο διατείχισμα που χώριζε το βούργο από το εμπορείο και το λιμάνι, διατηρούνται ερείπια δύο ακόμη κτηρίων: ένα διώροφο σε σχήμα Γ με κτιστή μνημειακή κλίμακα στα νότια, που παραμένει αταύτιστο, και άλλο ένα με τρεις αίθουσες, που ερμηνεύεται πιθανόν ως οθωμανικό λουτρό.

Το λιμάνι

Το λιμάνι, που παρέμεινε σε χρήση από την αρχαιότητα έως τον μεσαίωνα, βρισκόταν στη θέση Αρσανάς, μια βαλτώδη σήμερα έκταση στη βόρεια πλευρά της πόλης. Όπως μαρτυρούν αρχαιολογικά κατάλοιπα, αλλά και η περιγραφή του λιμανιού στο *Χρονικό των Τόκκων*, το μεσαιωνικό λιμάνι προστατευόταν από δύο πύργους στην προέκταση των τειχών της πόλης (*δίπτυργα*) και ήταν κατάλληλο για το αγκυροβόλιο μεγάλων πλοίων. Σήμερα, το λιμάνι έχει καταχωθεί. Διατηρούνται τμήματα από τους προβλήτες και από έναν πύργο των αρχαίων χρόνων, ενώ από το λιμάνι της μεσαιωνικής Γλαρέντζας σώζεται βυθισμένο τμήμα του λιμενοβραχίονα, καθώς και ερείπια του ανατολικού πύργου.

Π.Ε. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Ζάκυνθος

Προμαχώνας
Grimani

Ζάκυνθος

Κτισμένο στον λόφο που υψώνεται πάνω από την πρωτεύουσα του νησιού, στην ανατολική πλευρά που βλέπει προς την Πελοπόννησο, το κάστρο της Ζακύνθου επόπτευε το λιμάνι, καθώς και τον παραλιακό οικισμό του Αιγιαλού. Αρχαιολογικές ενδείξεις και γραπτές μαρτυρίες επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι ο λόφος είχε οχυρωθεί ήδη από τον 5ο π.Χ. αιώνα. Ωστόσο, οι μεταγενέστερες αλληπάλληλες οχυρωματικές κατασκευές έχουν καταστρέψει σχεδόν εντελώς τα λείψανα της αρχαίας ακρόπολης και του οικισμού.

Καμία πληροφορία δεν είναι γνωστή για την οχύρωση του λόφου κατά τους βυζαντινούς χρόνους και την περίοδο της φραγκοκρατίας. Η παλαιότερη αναφορά στο κάστρο ανάγεται στον 15ο αιώνα και συγκεκριμένα στο 1478, όταν, σύμφωνα με κώδικα της Μονής του Αγίου Ιωάννη του Πρόδρομου, «Η κυρά Κλεώπη η Κοψιδού» έκτισε ένα μοναστήρι «...εις το Κάστρο της παρόν πόλεως Ζακύνθου...». Την επόμενη χρονιά (1479), το κάστρο καταλαμβάνεται και καταστρέφεται ολοσχερώς από τους Οθωμανούς, οι οποίοι λίγα χρόνια αργότερα παραχωρούν το νησί στη Βενετία, με τον όρο να μην τειχιστεί η πόλη, η οποία τότε καταλάμβανε τη θέση του σημερινού κάστρου. Ωστόσο, η βενετική διοίκηση του νησιού συνειδητοποιεί νωρίς την ανάγκη να οχυρωθεί το κάστρο για να διασφαλιστεί η παραμονή των διοικητικών και εκκλησιαστικών αρχών, καθώς και της στρατιωτικής φρουράς, όπως επίσης και για την προστασία των κατοίκων σε περιόδους επιδρομών και εισβολών. Το αρχαιότερο σωζόμενο τμήμα ανθεκτικής οχύρωσης χρονολογείται στο 1503. Από την οχύρωση αυτή διατηρείται σήμερα μόνο ένα τμήμα με εντοιχισμένα ανάγλυφα οικόσημα και τον φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου. Κατά τη διάρκεια του 16ου και του 17ου αιώνα πραγματοποιούνται αλληπάλληλες ανακατασκευές στην οχύρωση και στα κτήρια του κάστρου, που δέχεται συχνά πλήγματα από καταστροφικούς σεισμούς ή ανεπιτυχείς πολιορκίες των Οθωμανών. Την ίδια εποχή αρχίζει να σχηματίζεται ο παραλιακός οικισμός στους πρόποδες του λόφου, στη θέση της σημερινής πόλης της Ζακύνθου.

Μετά την πτώση της Γαληνοτάτης, το νησί περνά διαδοχικά στα χέρια των Γάλλων Δημοκρατικών (1797) και των Ρωσοτούρκων (1798), μέχρι τη σύσταση της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807). Στη συνέχεια επανέρχονται οι Γάλλοι, ενώ το 1812 γίνονται σημαντικές επεμβάσεις για την επισκευή των τειχών και των κτηρίων του κάστρου από τους Άγγλους, που εγκατέστησαν εκεί τη φρουρά τους. Από το 1815, η Ζάκυνθος ανήκει στην Ηνωμένη Πολιτεία Ιονίων Νήσων υπό αγγλική προστασία, μέχρι τις 21 Μαΐου 1864, που έγινε η ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι ιταλογερμανικές δυνάμεις κατοχής κατασκεύασαν εντός του κάστρου οχυρωματικά έργα, ενώ τη δεκαετία του 1950 έγιναν μεγάλες καταστροφές στα κτήριά του, καθώς αφαιρέθηκε οικοδομικό υλικό προκειμένου να χρησιμοποιηθεί σε δημόσια έργα στην πόλη και το λιμάνι.

1. Οχύρωμα Tre Porte - Είσοδος επισκεπτών
2. Μικρή πυριτιδαποθήκη
3. Κτήριο φυλακών
4. Άγιος Ιωάννης Προδρόμος
5. Συγκρότημα διοικητηρίου - στρατώνων
6. Μεγάλη πυριτιδαποθήκη
7. Παναγία Λαουρένταινα
8. Κατάλοιπα του ναού του Αγίου Φραγκίσκου

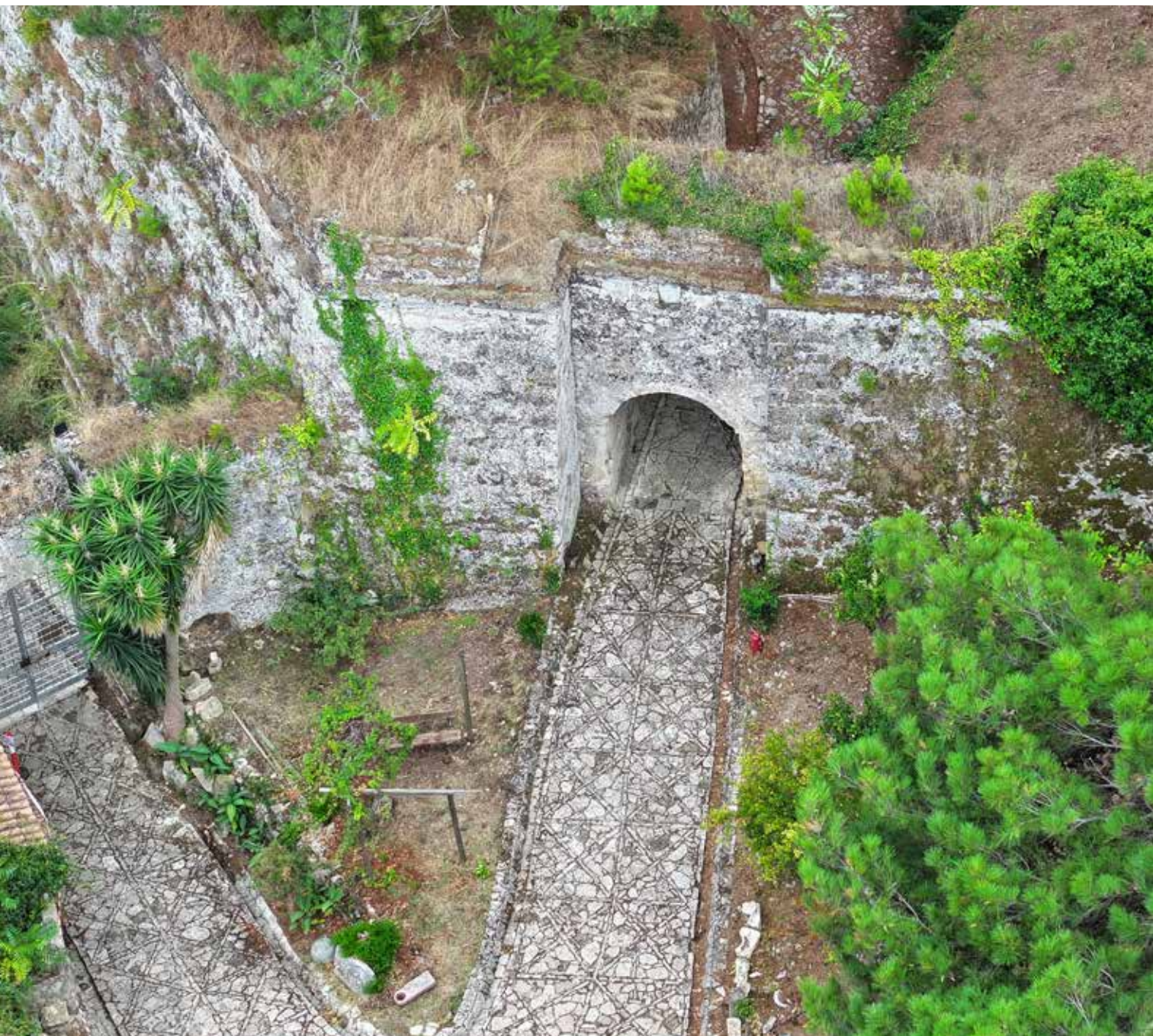
9. Κατάλοιπα του ναού του Σωτήρα (San Salvatore)
10. Κατάλοιπα του ναού της Αγίας Βαρβάρας
11. Κατάλοιπα του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου
12. Προμαχώνας Grimani
13. Οχύρωμα Minotto
14. Προμαχώνας Posto dell'Pozzeto
15. Οχύρωμα Bembo

Το κάστρο

Η κατασκευή των τειχών και των οχυρώσεων όπως σώζονται σήμερα ολοκληρώθηκε το 1646, με σχέδια και επίβλεψη Βενετών μηχανικών και με προσωπική εργασία (αγγαρεία) του ντόπιου πληθυσμού. Αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής της εποχής. Τα τείχη είναι κτισμένα με μεγάλη επιμέλεια από ορθογώνιες πέτρες με συνδετικό ασβεστοκονίαμα. Αποτελούνται από ένα κεκλιμένο τμήμα μεγάλου ύψους (scarpa), ένα διάζωμα ημικυκλικής διατομής (cordone), ενώ στο ανώτερο τμήμα τους (το parapetto) ανοίγονται τυφεκιοθυρίδες και πολεμίστρες. Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του περιβόλου, εσωτερικά του parapetto, υπάρχει ένας διάδρομος για την κίνηση των στρατιωτών. Άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο του κάστρου της Ζακύνθου ήταν οι κυκλικές σκοπιές, κάποιες από τις οποίες σώζονταν μέχρι τον σεισμό του 1953. Σε καίρια σημεία, η άμυνα ενισχύεται με προμαχώνες, η μορφή και το μέγεθος των οποίων ποικίλλει, καθώς προσαρμόζονται στο ανάγλυφο του εδάφους και τις αμυντικές ανάγκες που καλούνταν να καλύψουν. Οι προμαχώνες του κάστρου αποτυπώνονται σε δύο σχεδόν όμοιους μεταξύ τους χάρτες του Vincenzo Coronelli (1687 και 1708), ενώ σε έναν άλλο χάρτη, του Francesco Alberti (μέσα 17ου αι.), σημειώνονται και οι ονομασίες τους.

Ο μεγαλύτερος αριθμός προμαχώνων εντοπίζεται στη βόρεια και ανατολική πλευρά του περιβόλου, τις πιο ευάλωτες στις εχθρικές επιθέσεις. Ανατολικά βρίσκεται ο μεγάλος προμαχώνας Grimaldi, ενώ βορειότερα, στο οχύρωμα Tre Porte, ανοίγεται η σημερινή είσοδος του κάστρου. Στα βόρεια βρίσκεται το μεγάλο οχύρωμα Minotto και στη βορειοδυτική γωνία ο προμαχώνας Posto dell'Pozzeto. Στη δυτική πλευρά σήμερα διατηρείται ένας μεταγενέστερος κυκλικός πύργος, που πιθανώς αντικατέστησε τον μεγάλο βενετικό προμαχώνα dell'Aquila. Στη νότια πλευρά βρισκόταν η κυκλική οχύρωση San Marco, που καταστράφηκε από σεισμό το 1953, ενώ νοτιοανατολικά στέκεται το οχύρωμα Bembo.

Strada Giustiniana ή Σαρτζάδα

Οι πύλες

Η σημερινή είσοδος στο κάστρο ανοίγεται στο οχύρωμα Tre Porte και από αυτή ξεκινούσε ο λιθόστρωτος δρόμος προς τον Αιγιαλό, η *Strada Giustiniana* (η *Σαρτζάδα* όπως έγινε γνωστή στα νεότερα χρόνια). Μπροστά από την πύλη υπήρχε ξύλινη κινητή γέφυρα, που αργότερα μετασκευάστηκε σε πέτρινη.

Μία δεύτερη, επιβλητική πύλη, που οδηγούσε και αυτή στον Αιγιαλό, βρισκόταν στα νοτιοανατολικά, στο οχύρωμα Bembo. Η πύλη αυτή κλείστηκε το 1738. Ωστόσο, διατηρεί στο ανώτερο τμήμα της ανάγλυφα οικόσημα και επιγραφές με τα ονόματα των Βενετών Προβλεπτών της εποχής, των υπεύθυνων μηχανικών, καθώς και τη χρονολογία 1646.

Στα ανατολικά, στην πλατεία του προμαχώνα Grimani, ανοίγεται μία τρίτη, μικρή πυλίδα εισόδου.

Το εσωτερικό

Η ανασκαφική έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα έχει φέρει στο φως αρχαιολογικό υλικό που χρονολογείται από την προϊστορική μέχρι τη μεταβυζαντινή εποχή, αναδεικνύοντας το κάστρο ως τον πιο διαχρονικό οικισμό της Ζακύνθου. Σχετικά με τα οικοδομήματα, δημόσια και ιδιωτικά, που βρίσκονταν στο εσωτερικό του κάστρου από τον 16ο αιώνα και εξής, σώζονται ελάχιστες πληροφορίες, που προκύπτουν από τη μελέτη των σωζόμενων γραπτών πηγών και χαρτών και την αρχαιολογική έρευνα. Ο οικισμός χωριζόταν σε έξι συνοικίες και διέθετε τουλάχιστον 12 ορθόδοξες και πέντε καθολικές εκκλησίες κατασκευασμένες μεταξύ του 12ου και του 17ου αιώνα.

Στις ορθόδοξες εκκλησίες που διατηρούνται σήμερα ανήκει ο Άγιος Ιωάννης Θεολόγος, στη βόρεια πλευρά του φρουρίου κοντά στο οχύρωμα Tre Porte, ο οποίος ιδρύθηκε από την οικογένεια Μακρή το 1486, ενώ το 1662 ανακατασκευάστηκε εκ θεμελίων επειδή ήταν ετοιμόρροπη. Επίσης, στη βορειοδυτική πλευρά εντοπίζεται ο ναός της Παναγίας Λαουρένταινας, η οποία γνωρίζουμε πως υπήρχε στα τέλη του 15ου αιώνα και ανακαινίστηκε εκ θεμελίων μετά τον σεισμό του 1636, ενώ στην περίοδο της αγγλοκρατίας χρησιμοποιήθηκε ως πυριτιδαποθήκη. Στα ανατολικά έχει εντοπιστεί η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, η αρχική φάση της οποίας ανάγεται στα τέλη του 15ου αιώνα. Το 1603, ο ναός παραχωρήθηκε στην κοινότητα Ζακύνθου και λειτούργησε ως γυναικείο μοναστήρι. Στις αρχές του 19ου αιώνα χρησιμοποιήθηκε ως αγγλικό σχολείο και αργότερα ως αποθήκη, ενώ υπέστη μεγάλες ζημιές από σεισμό το 1893.

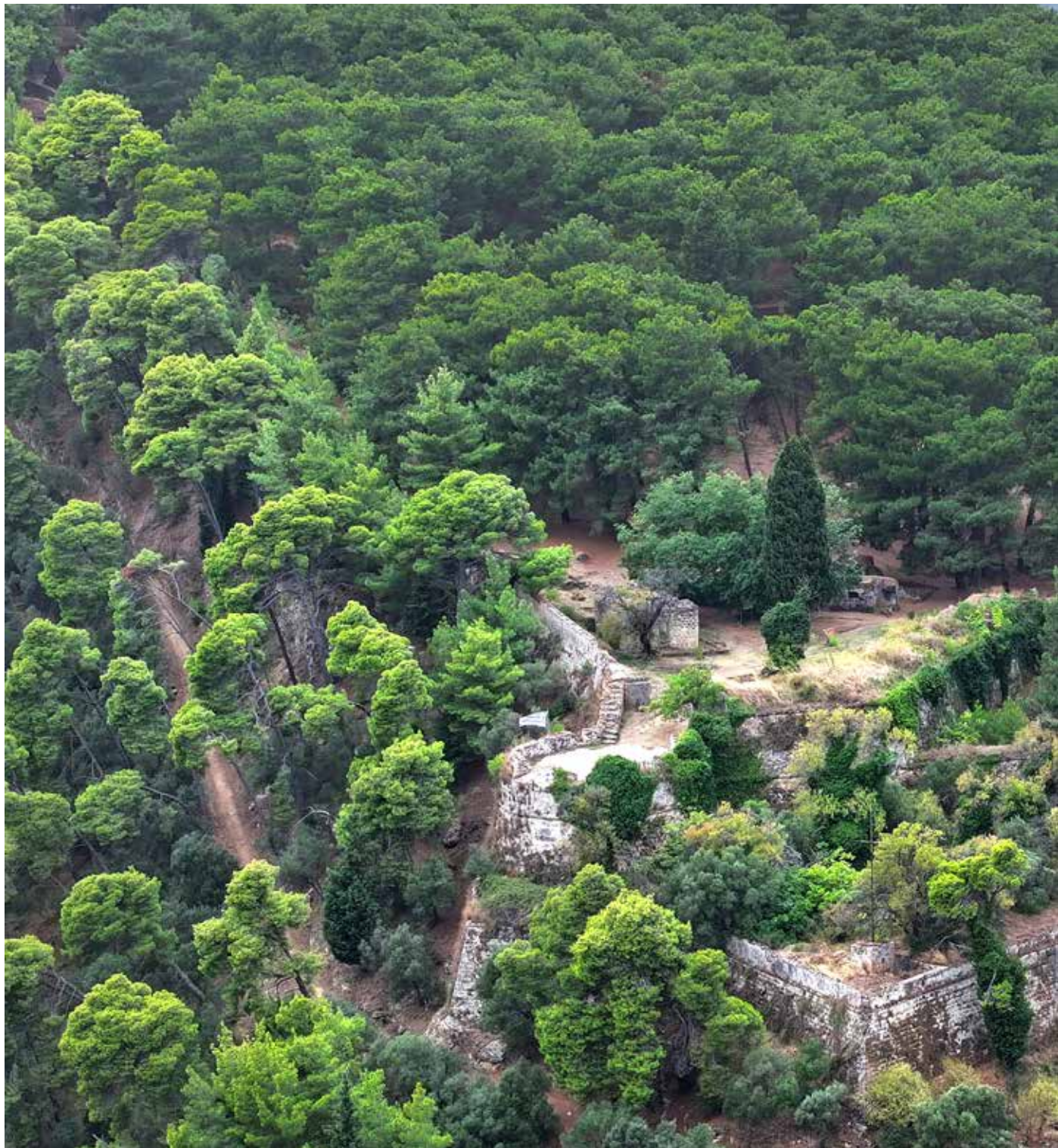
Ο σημαντικότερος ναός που έχει αποκαλυφθεί είναι ο βυζαντινός ναός του Σωτήρα (San Salvatore), του 12ου αιώνα, ο οποίος μεταγενέστερα χρησιμοποιήθηκε ως καθεδρικός ναός των Λατίνων. Βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του κάστρου και σήμερα είναι ορατή η κόγχη του διακονικού ανατολικά, η κόγχη της νότιας πλευράς, ενώ στον χώρο του Ιερού Βήματος έχουν αποκαλυφθεί η γένεση της κεντρικής ημικυκλικής αψίδας με δύο στρώσεις τοιχογραφιών, οι βαθμίδες, καθώς και μικρά τμήματα ψηφιδωτού δαπέδου. Στη βορειοανατολική γωνία του κάστρου έχει εντοπιστεί ο ναός της Αγίας Βαρβάρας, μικρής μονόκλιτης βασιλικής που διατηρείται ερειπωμένη. Προς το νότιο άκρο του κάστρου κτηριακά κατάλοιπα έχουν ταυτιστεί με τον ναό του Αγίου Φραγκίσκου, μία μεγάλη βασιλική που αποτελούσε καθολικό μοναστηριού. Οικοδομήθηκε πιθανόν στις αρχές του 14ου αιώνα και ανακαινίστηκε στα τέλη 15ου-αρχές 16ου αιώνα.

Από τα υπόλοιπα κτίσματα της πόλης, η οποία ταυτίζεται με το φρούριο, διατηρούνται, επίσης, στα ανατολικά της εισόδου, μία μικρή πυριτιδαποθήκη, καθώς και ένα συγκρότημα δύο κτισμάτων που λειτουργούσαν ως φυλακές κατά τη βενετική περίοδο. Κοντά στο οχύρωμα Bembo βρίσκονται τα κτήρια των στρατώνων της περιόδου της αγγλοκρατίας και, νοτιότερα, το βενετικό διοικητήριο που αποτελούσε την κατοικία του Προβλεπτή και την έδρα της διοίκησης, καθώς και μία ακόμα πυριτιδαποθήκη. Στη βορειοδυτική πλευρά του κάστρου, κοντά στο οχύρωμα Posto dell'Pozzetto, έχει αποκαλυφθεί γήπεδο της περιόδου της αγγλοκρατίας. Πενιχρές είναι οι πληροφορίες για τις ιδιωτικές οικοδομές, που φαίνεται πως οι κάτοικοι αναγκάζονταν να ξανακτίζουν συχνά λόγω των αλλεπάλληλων καταστροφικών σεισμών, αλλά και των ευτελών υλικών κατασκευής. Σύμφωνα με περιγραφές περιηγητών, τα περισσότερα σπίτια ήταν μικρά και διώροφα, με κήπο.

Στο κάστρο διασώζονται επίσης πολλές δεξαμενές συλλογής υδάτων και πηγάδια, ενώ οι ανασκαφικές έρευνες αποκάλυψαν ένα εξαιρετικά επιμελημένο σύστημα συλλογής του νερού της βροχής με κτιστούς αγωγούς και θολοσκεπείς δεξαμενές.

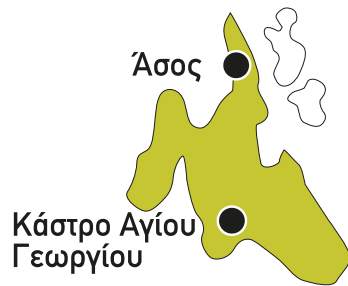
Η σημερινή πόλη (Αιγιαλός ή Borgo della Marina κατά την βενετοκρατία) και το λιμάνι της Ζακύνθου, άποψη από το κάστρο.

Προμαχώνας Grimani και η σημερινή είσοδος του κάστρου στο οχύρωμα Tre Porte.

Π.Ε. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

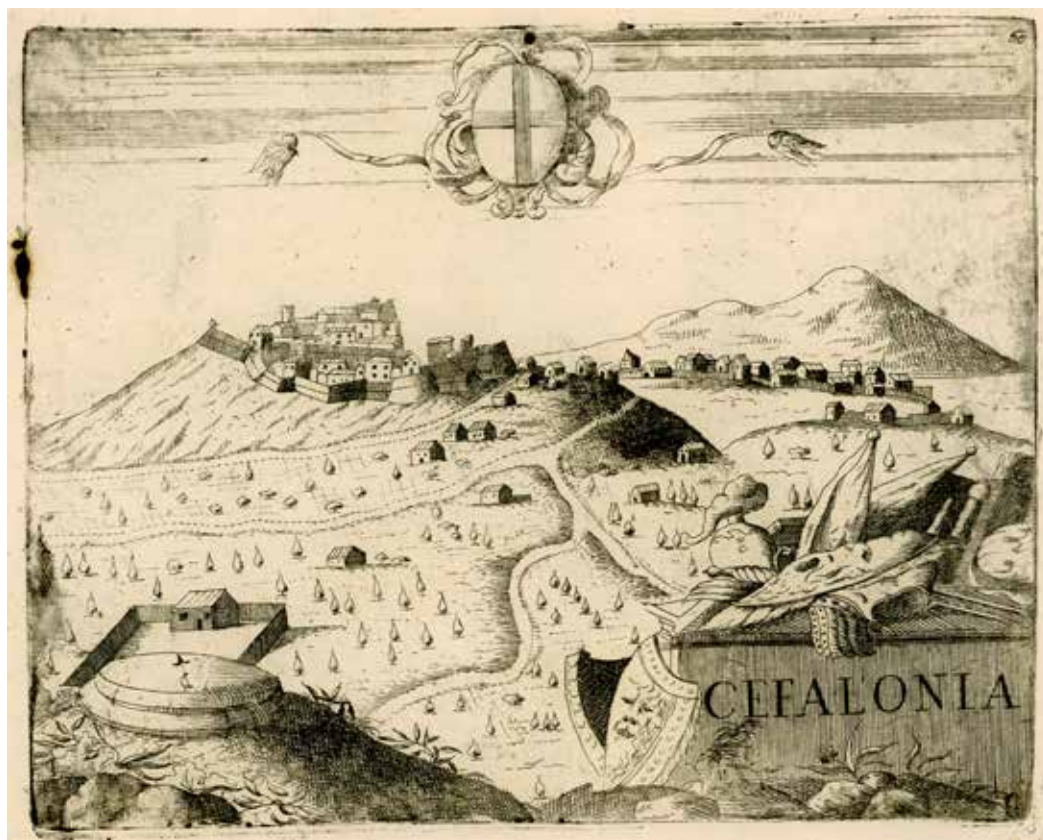
Κάστρο Αγίου Γεωργίου

Το κάστρο του Αγίου Γεωργίου καταλαμβάνει την κορυφή υψώματος στην περιοχή της Λειβαθούς, στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού. Παρά την απόστασή του από τη θάλασσα, παρέχει τη δυνατότητα ελέγχου στο σημαντικότερο αγκυροβόλιο του νησιού, στον κόλπο του Λιβαδίου, όπως και στο πέρασμα ανάμεσα στη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά. Μια πρώτη οχύρωση του λόφου τοποθετείται στη μέση βυζαντινή περίοδο και έχει συνδεθεί με την ίδρυση τον 8ο αιώνα του ναυτικού Θέματος Κεφαλληνίας, διοικητικής και στρατιωτικής διαίρεσης της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το βυζαντινό κάστρο, έδρα του διοικητή του Θέματος, καταλάμβανε πιθανώς το υψηλότερο σημείο του λόφου. Η υπόθεση αυτή δεν έχει τεκμηριωθεί αρχαιολογικά, διότι οι πολυάριθμες μεταγενέστερες ανακατασκευές του οχυρού είχαν ως αποτέλεσμα να χαθούν τυχόν παλαιότερες οικοδομικές φάσεις του.

Το κάστρον ή πόλις Κεφαλληνίας, ο σημαντικότερος οικισμός και έδρα της διοίκησης του νησιού, αποκρούει τον 11ο αιώνα επιδρομές των Πιζατών και των Νορμανδών. Πρόσκαιρα, το 1125 καταλαμβάνεται από τους Βενετούς, οι οποίοι σύμφωνα με την παράδοση μεταφέρουν το λείψανο του αγίου Δονάτου από την Κεφαλονιά στο βενετικό νησί Μουράνο. Ως κάστρο του Αγίου Γεωργίου απαντά για πρώτη φορά στις γραπτές πηγές τον 13ο αιώνα. Η ονομασία έχει αποδοθεί στην ύπαρξη ναού του Αγίου Γεωργίου στο εσωτερικό της οχύρωσης.

Το 1184, η Κεφαλονιά κατακτάται από τον Μαργαριτώνη, πειρατή και ναύαρχο του νορμανδικού βασιλείου της Σικελίας. Ιδρύεται η «Παλατινή Κομητεία Κεφαλληνίας, Ιθάκης και Ζακύνθου» με έδρα το κάστρο του Αγίου Γεωργίου. Τους επόμενους τρεις αιώνες, κύριοι της κομητείας και του κάστρου είναι η ιταλική οικογένεια των Ορσίνι (1195-1325), οι Ανδεγαυοί ηγεμόνες της Νεάπολης (1325-1357) και η οικογένεια των Τόκκων, επίσης ιταλικής καταγωγής (1357-1479). Το κάστρο αποτελεί διοικητική και στρατιωτική έδρα και φιλοξενεί την κατοικία του εκάστοτε ηγεμόνα της Κομητείας. Στις αρχές του 15ου αιώνα, Δυτικοί επισκέπτες εντυπωσιάζονται από την εκλεπτυσμένη αυλή του Καρόλου Α΄ Τόκκου και της συζύγου του Francesca Acciaiuoli.

Στα τέλη του 15ου αιώνα, οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν το νησί και το κάστρο για σύντομα χρονικά διαστήματα (1479-1481, 1485-1500). Παρά τη μικρή διάρκεια και των δύο περιόδων της οθωμανικής κατοχής φαίνεται πως πραγματοποιούνται επισκευές και ενισχύσεις στις οχυρώσεις, οι οποίες το 1469 είχαν καταστραφεί από ισχυρό σεισμό.

Vincenzo Maria Coronelli, 1688, Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη

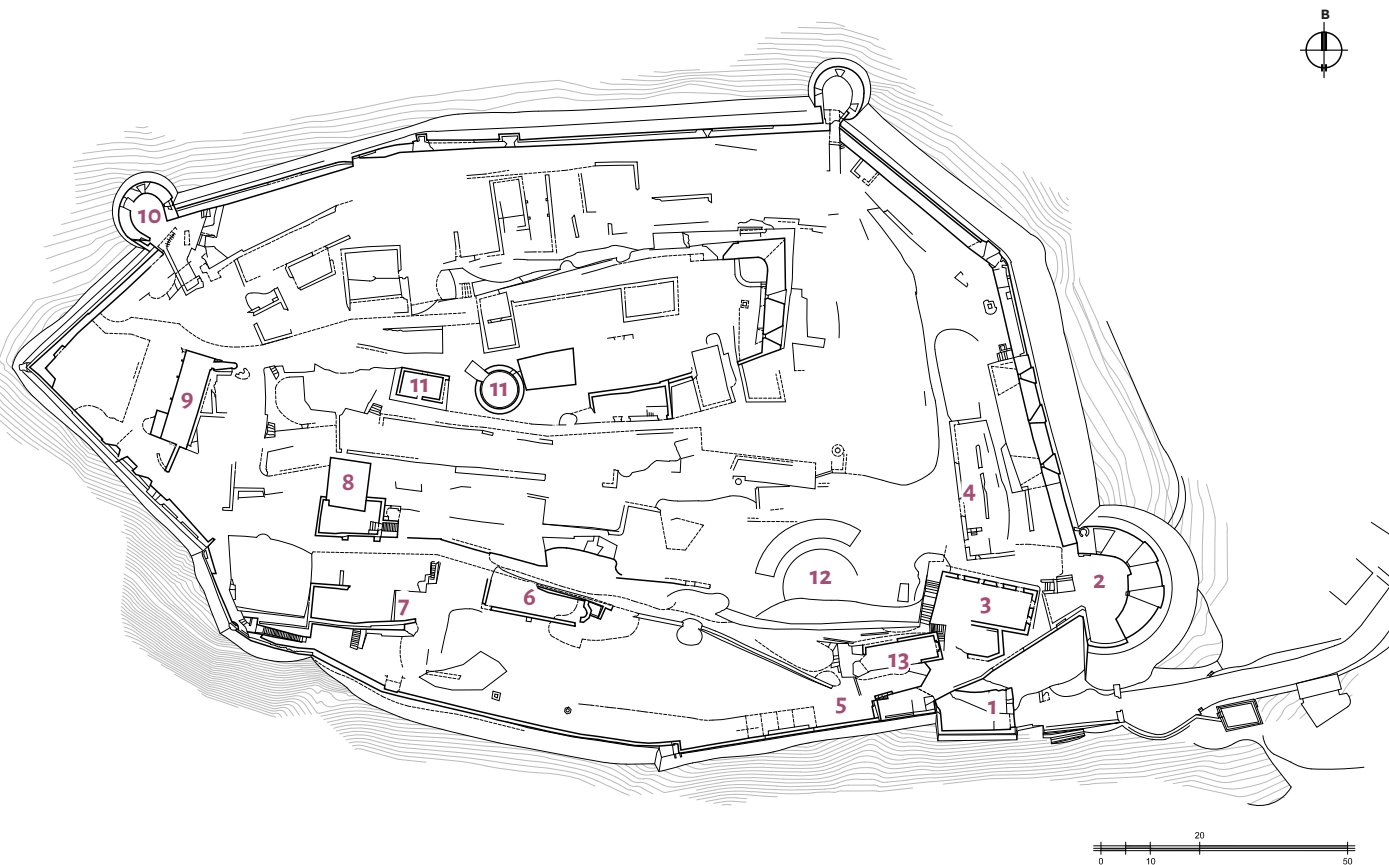
Τα Χριστούγεννα του 1500, έχοντας υποστεί μεγάλες φθορές μετά από τρίμηνη σκληρή πολιορκία, το κάστρο καταλαμβάνεται από τους Βενετούς με τη συνδρομή Ισπανικών στρατευμάτων και η Κεφαλονιά εντάσσεται στη βενετική επικράτεια. Το έτος 1501 αρχίζουν τα έργα ανοικοδόμησης των οχυρώσεων, τα οποία συνεχίζονται ως το 1544, καθώς διακόπτονται από ισχυρούς σεισμούς (1503, 1542). Η επίβλεψη ανατέθηκε αρχικά στον μηχανικό Τζιάκομο ντι Γκαβάρντο και λίγο αργότερα στον Νικολό Τσιμάρια. Στην ανοικοδόμηση συνέβαλλαν και οι κάτοικοι του νησιού με φόρους και προσωπική εργασία (αγγαρεία). Το κάστρο ανασυγκροτείται ως έδρα της βενετικής διοίκησης με τα απαραίτητα δημόσια κτήρια και αποκτά τη σημερινή του μορφή.

Το 1569 ξεκινά μια προσπάθεια οχύρωσης του οικισμού εκτός των τειχών (προάστιο/borgo), η οποία δεν ολοκληρώνεται. Παράλληλα, η στρατιωτική σημασία του κάστρου υποβαθμίζεται, καθώς οι οχυρώσεις του κρίνονται ακατάλληλες και παρωχημένες και το μέγεθός του ανεπαρκές για την προστασία του πληθυσμού. Το 1636, ύστερα από έναν μεγάλο σεισμό και στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προγράμματος αναδιαμόρφωσης του κάστρου, επιχειρείται εκ νέου η περιτείχιση του προαστίου, χωρίς να ολοκληρωθεί ούτε αυτή τη φορά. Το 1757 παύει να είναι η πρωτεύουσα του νησιού, καθώς αυτή μεταφέρεται στο Αργοστόλι, που έχει ήδη αναπτυχθεί σε σημαντικό εμπορικό λιμάνι. Ο οικισμός του κάστρου παρακμάζει και σταδιακά εγκαταλείπεται από τους κατοίκους του.

Το 1797, η Δημοκρατία της Βενετίας διαμελίζεται και η Κεφαλονιά ακολουθεί την ιστορική πορεία των υπόλοιπων νησιών του Ιονίου. Περνά από τους Δημοκρατικούς Γάλλους στους Ρώσους (1798), εντάσσεται στην Επτάνησο Πολιτεία (1800) και επανέρχεται στους Γάλλους το 1807. Δύο χρόνια αργότερα, το 1809, οι Άγγλοι καταλαμβάνουν την Κεφαλονιά, εγκαθιστούν φρουρά στο κάστρο και αναδιαμορφώνουν τα κτίσματά του. Το νησί παραμένει υπό αγγλική προστασία έως το 1864 και την ενσωμάτωση των Επτανήσων στο Ελληνικό κράτος. Το κάστρο θα υποστεί εκ νέου σημαντικές φθορές κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τους καταστροφικούς για την Κεφαλονιά σεισμούς του 1953.

1. Πύλη	8. Κτίσμα «Διοικητήριο»
2. Νοτιοανατολικός προμαχώνας	9. Κατοικία Προβλεπτή, αποθήκη, δεσμωτήριο
3. Άγιος Μάρκος	10. Βορειοδυτικός προμαχώνας
4. Στρατώνες	11. Κτίσματα Β' Παγκοσμίου Πολέμου
5. Θέση «Κανόνι»	12. Χώρος εκδηλώσεων - Ανοιχτό θέατρο
6. Άγιος Νικόλαος	13. Παρεκκλήσι Παναγίας Φρουράς
7. Πυριτιδαποθήκη(ι)	

Το κάστρο

Η οχύρωση, συνολικού μήκους 600 μ. περίπου, ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο του υψώματος και σχηματίζει σε κάτοψη επίμηκες ακανόνιστο πολύγωνο. Η άμυνα των τειχών ενισχύεται με τρεις προμαχώνες, ισχυρότερος εκ των οποίων είναι ο νοτιοανατολικός, που προστατεύει την είσοδο, αλλά και την πιο ευάλωτη πλευρά των οχυρώσεων προς τον οικισμό του προαστίου. Η μοναδική είσοδος ανοίγεται αριστερά του νοτιοανατολικού προμαχώνα, σε ορθογώνια εσοχή, ώστε να είναι προστατευμένη και δυσπρόσιτη σε εχθρικές επιδρομές. Η σημερινή μορφή της πύλης είναι αποτέλεσμα μεταγενέστερων επεμβάσεων.

Στο εσωτερικό της οχύρωσης διατηρούνται τα ερείπια του οικισμού της βενετικής περιόδου. Αμέσως μετά την είσοδο βρίσκεται μικρή πλατεία που πήρε την ονομασία της από το βενετσιάνικο κανόνι που χρησιμοποιούνταν για χαιρετιστήριες βολές μέχρι το 1940, οπότε καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε με το σημερινό μικρότερο κανόνι του 18ου αιώνα. Το εσωτερικό του κάστρου ήταν πυκνοδομημένο με στενούς λιθόστρωτους δρόμους. Υπήρχαν ιδιωτικές κατοικίες, ναοί, όπως ο καθολικός ναός του Αγίου Μάρκου και το παρεκκλήσι της Παναγίας της Φρουράς, καθώς και τα δημόσια κτήρια που απαιτούνταν για τη λειτουργία του κάστρου και την εξυπηρέτηση της βενετικής διοίκησης (πυριτιδαποθήκη, αποθήκες οπλισμού, δεξαμενές νερού, κατοικίες των βενετών αξιωματούχων, φρουραρχείο, στρατώνες).

Ανηφορίζοντας προς την κορυφή του λόφου του κάστρου ακολουθώντας τη διαδρομή παράλληλα με το νότιο τείχος, ο επισκέπτης συναντά τον ναό του Αγίου Νικολάου και δημόσια κτίσματα, όπως το λεγόμενο διοικητήριο, την πυριτιδαποθήκη και την οικία του Προβλεπτή, όπως ονομαζόταν ο βενετός διοικητής της Κεφαλονιάς. Βόρεια από την είσοδο βρίσκεται πρόσφατα κατασκευασμένο μικρό ανοιχτό θέατρο για τη διεξαγωγή εκδηλώσεων, ο ερειπωμένος ναός του Αγίου Μάρκου και στρατώνες.

Στην κορυφή του λόφου κατασκευάστηκε από τους Βενετούς, πιθανώς πάνω στα ερείπια του παλαιότερου φρουρίου, μία υπερυψωμένη ζώνη άμυνας (cavalier). Το τμήμα αυτό του κάστρου αλλοιώθηκε σε μεγάλο βαθμό όταν ο χώρος ισοπεδώθηκε από τους Ιταλούς κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου να εγκατασταθούν βαρέα όπλα και πολυβολείο, που διατηρείται έως σήμερα.

Εκτός των τειχών, στην ανατολική και βόρεια πλαγιά, βρίσκεται ο οικισμός του προαστίου Μπούργου ή Εξώμπουργου, ο οποίος υπέστη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή από τους σεισμούς του 1953. Σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση διατηρείται ο ναός της Ευαγγελιστρίας, κτισμένος το 1580, που αποτελούσε τη μητρόπολη της πρωτεύουσας της Κεφαλονιάς.

Άσος

Το κάστρο της Άσου αποτελεί το πλέον φιλόδοξο οχυρωματικό έργο της Βενετίας στην Κεφαλονιά. Βρίσκεται στην ομώνυμη χερσόνησο στη βορειοδυτική ακτή του νησιού, σε θέση φυσικά οχυρή με απότομες πλαγιές και μοναδική πρόσβαση τον στενό ισθμό που τη συνδέει με την απέναντι στεριά. Η κατασκευή του οχυρού εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα ενίσχυσης των κτήσεων της Βενετίας στην Ανατολή στα τέλη του 16ου αιώνα, μετά την απώλεια της Κύπρου (1571) και την ολοένα αυξανόμενη οθωμανική απειλή.

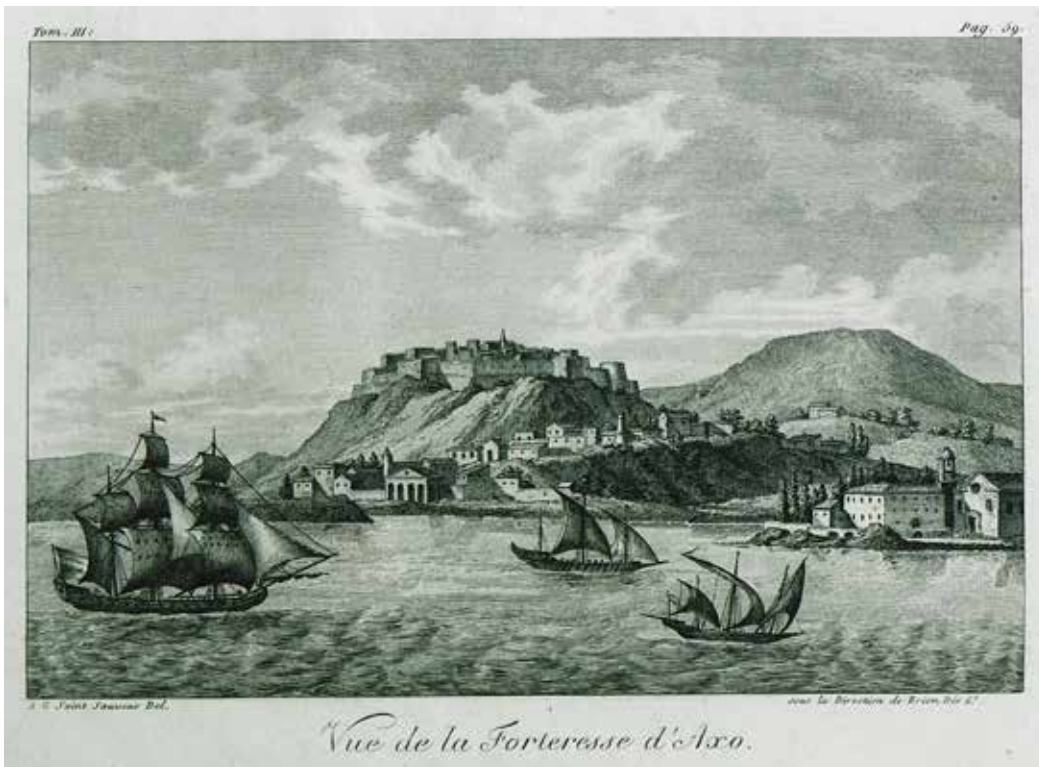
Το 1577, η ανάγκη ανέγερσης νέου κάστρου στο νησί αναφέρεται σε έκθεση του Προβλεπτή της Κεφαλονιάς Francesco Tiepolo και το 1584, πρεσβεία της Κοινότητας της Κεφαλονιάς μεταβαίνει στη Βενετία με το ίδιο αίτημα. Το κάστρο του Αγίου Γεωργίου, πρωτεύουσας του νησιού, δεν επαρκούσε για την προστασία των κατοίκων από τις συχνές επιδρομές του Οθωμανικού στόλου και των πειρατών από τη γειτονική Λευκάδα. Η ανέγερση νέου οχυρού στον βορρά του νησιού θα λειτουργούσε αποτρεπτικά και θα ενίσχυε τη γραμμή άμυνας της Βενετίας στο Ιόνιο.

Η κατασκευή του κάστρου ξεκινά τελικά στη χερσόνησο της Άσου το 1593, μετά από αποστολή και δεύτερης πρεσβείας της κοινότητας στη Βενετία. Η οχύρωση σχεδιάστηκε από τον μηχανικό Μαρίνο ντι Τζεντιλίνι και την τεχνική επίβλεψη είχαν οι μηχανικοί Ραφαέλο Ρασπόνι και Πιέρο Καμπούτι. Το έργο ολοκληρώνεται ταχύτατα και με μυστικότητα σε μόλις δύο χρόνια, το 1595, ενώ οι οικοδομικές εργασίες στο εσωτερικό του κάστρου συνεχίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του α' μισού του 17ου αιώνα.

Οι Βενετοί δεν προχωρούν μόνο σε οχυρωματικά έργα, αλλά ρυμοτομούν ολόκληρη τη χερσόνησο με μεγάλους δρόμους και οικοδομικά τετράγωνα. Σκοπός τους, εκτός από την εξασφάλιση καταφυγίου για τον πληθυσμό σε περίπτωση επιδρομών, ήταν η δημιουργία μιας νέας πόλης στην οποία σχεδίαζαν να μεταφέρουν το διοικητικό κέντρο του νησιού. Για τον λόγο αυτόν καλούν τους κατοίκους των γύρω περιοχών να αγοράσουν οικόπεδα, δεν βρίσκουν ωστόσο σημαντική ανταπόκριση. Η Άσος τελικά δεν αναπτύσσεται ποτέ ως αστικό κέντρο, κυρίως λόγω της έλλειψης νερού και της δυσπρόσιτης για το νησί θέσης της.

Στις αρχές του 17ου αιώνα, στα βόρεια του ισθμού της χερσονήσου, κατασκευάζεται λιμάνι, το οποίο λόγω του μεγέθους του, αλλά και των αβαθών του υδάτων δεν μπορούσε να φιλοξενήσει μεγάλο αριθμό πλοίων. Κατά τον ίδιο αιώνα, εξωτερικά του κάστρου θα δημιουργηθεί οικισμός, το προάστιο (Borgo), η σημερινή Άσος. Το 1684, οι Βενετοί καταλαμβάνουν τη Λευκάδα από τους Οθωμανούς και η στρατηγική σημασία της Άσου για την άμυνα του νησιού μειώνεται σημαντικά. Το 1797 καταλύεται το Βενετικό κράτος από τα γαλλικά στρατεύματα. Κατά τη σύντομη κυριαρχία των Δημοκρατικών Γάλλων στην Κεφαλονιά, το διάστημα 1797-1798, τοποθετείται στο κάστρο έδρα προσωρινού Δημαρχείου, ενώ κάποια από τα κτήρια στο εσωτερικό του μετασκευάζονται για τις ανάγκες στέγασης της διοίκησης και της φρουράς. Παράλληλα πραγματοποιούνται βελτιώσεις στο σύστημα συλλογής και απορροής των ομβρίων υδάτων.

Το κάστρο τον 19ο αιώνα έχει χάσει κάθε στρατηγική σημασία, παρακμάζει και εγκαταλείπεται σταδιακά, ενώ αντίθετα ο πληθυσμός της σημερινής Άσου, του προαστίου, αυξάνεται. Από το 1927 έως και τον μεγάλο σεισμό της Κεφαλονιάς το 1953, στο κάστρο λειτουργούν αγροτικές φυλακές.

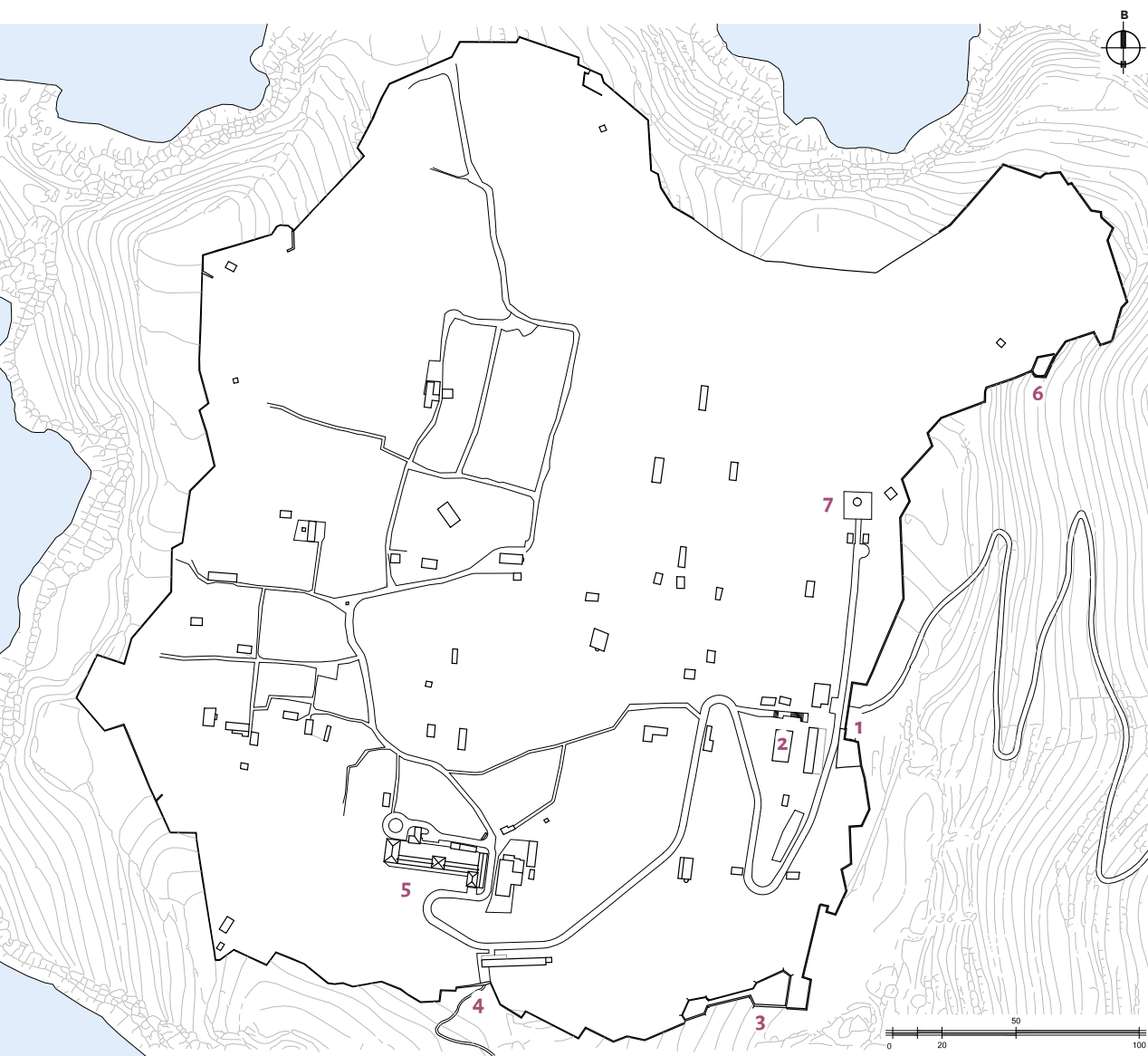
André Grasset De Saint Sauveur, 1800, Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη

Κτητορική επιγραφή

1. Κύρια Πύλη	5. Συγκρότημα φυλακών
2. Άγιος Μάρκος	6. Βορειοανατολικός Προμαχώνας
3. Νοτιοανατολικός Προμαχώνας	7. Μύλος
4. Μικρή πύλη	

Το κάστρο

Τα τείχη ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο της χερσονήσου, έχουν συνολική περίμετρο περίπου 3 χλμ. και ενισχύονται σε καίρια σημεία τους με πέντε προμαχώνες. Τμήμα της βόρειας πλευράς, ιδιαίτερα από-κρημνο, παρέμεινε ατείχιστο. Εξαιτίας του βραχώδους εδάφους και των απότομων κλίσεων, οι μηχανικοί δεν ήταν σε θέση να εφαρμόσουν τις αρχές του προμαχωνικού συστήματος. Και οι πέντε προμαχώνες που ενισχύουν τα πιο αδύναμα σημεία των τειχών είναι ελλιπείς και έχουν ιδιάζουσα μορφή, μοιάζοντας περισσότερο με προεξοχές των τειχών. Ο πιο ισχυρός, αλλά και σύνθετος, από τους προμαχώνες είναι ο νοτιοανατολικός, του Αγίου Ιωάννη Κόμη (Canal), που αποτελείται από δύο εξαγωνικές κατασκευές που ενώνονται μεταξύ τους με ευρύ διάδρομο.

Η κύρια πύλη του κάστρου ανοίγεται σε προμαχώνα στην ανατολική πλευρά των τειχών (προμαχώνας Moseniga), διαθέτει μνημειακό περιθύρωμα και οδηγεί στο εσωτερικό της οχύρωσης μέσα από καμαροσκέπαστη στοά. Στην εσωτερική όψη της πύλης διατηρείται στο τοξωτό υπέρθυρο εγχάρακτη η χρονολογία κατασκευής της, το έτος 1611. Δύο μικρότερες βοηθητικές πύλες ανοίγονται μία στη νότια πλευρά των τειχών και μία στη βορειοδυτική γωνία τους. Η τελευταία ενώνει το κάστρο με προκεχωρημένο φυλάκιο στο βόρειο άκρο της χερσονήσου.

Αρκετά από τα κτήρια στο εσωτερικό του κάστρου ήταν ήδη ερειπωμένα κατά την κατάληψη του νησιού από τους Γάλλους το 1797. Ο Βενετός γεωγράφος Vincenzo Coronelli, το 1685, αναφέρει την ύπαρξη 60 δημόσιων κτηρίων και 200 κατοικιών εντός των τειχών. Σήμερα, διατηρούνται κατάλοιπα διάφορων οικοδομημάτων, μεταξύ των οποίων η οικία του Προβλεπτή (Proveditore) και ο λατινικός ναός του Αγίου Μάρκου, κοντά στην κεντρική πύλη. Στα νότια διατηρείται επίσης το συγκρότημα των αγροτικών φυλακών που λειτούργησαν μέχρι το 1953.

Π.Ε. ΑΧΑΪΑΣ

Εξαπύργιο,
Αρχαίο
ΕΦΑ Αχαΐας

Πάτρα

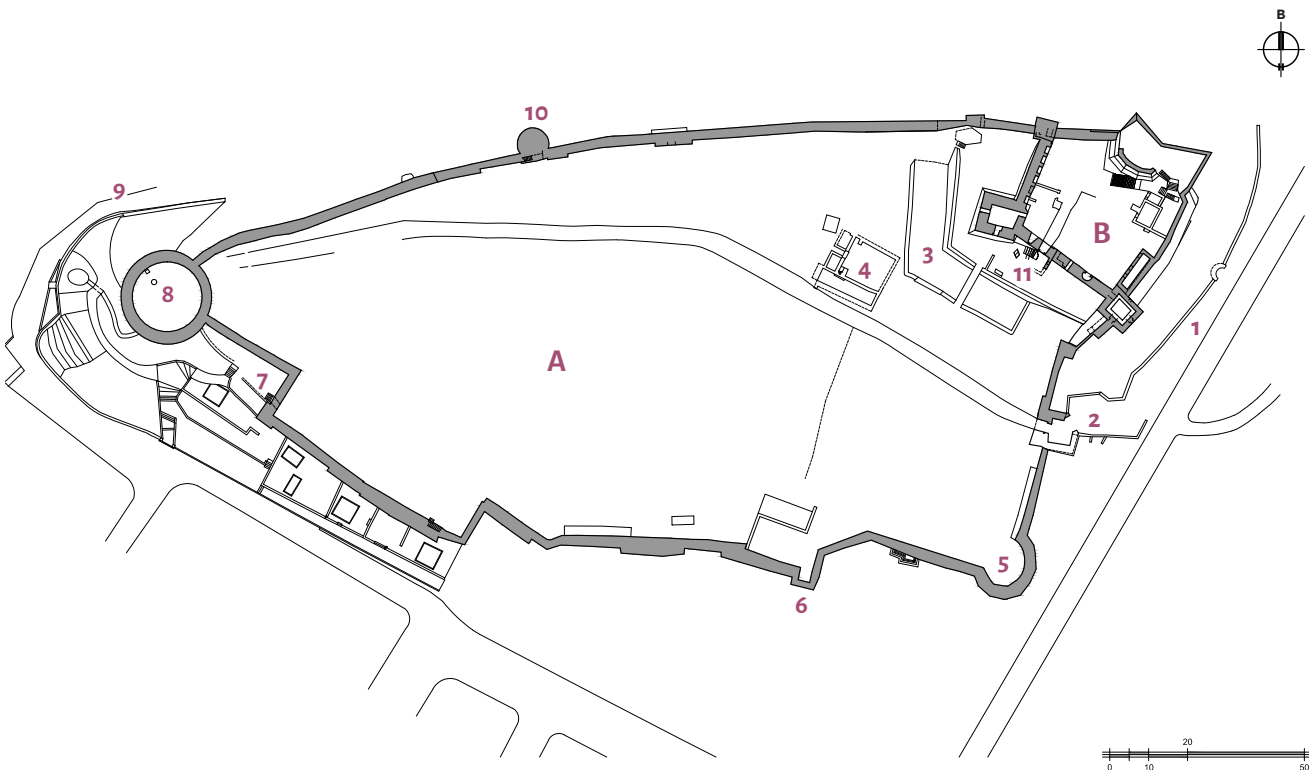
Το κάστρο της Πάτρας βρίσκεται σε ύψωμα στα ανατολικά της πόλης, στους πρόποδες του Παναχαϊκού Όρους, σε απόσταση 500 μ. περίπου από τη θάλασσα. Η ιστορία του είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή της Πάτρας ήδη από τα αρχαία χρόνια, ενώ η σημασία του για την πόλη, αλλά και την ευρύτερη περιοχή, αποδεικνύεται από τη συνεχή του χρήση μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατασκευάζεται στο β΄ μισό του 6ου αιώνα επάνω στα ερείπια της αρχαίας ακρόπολης και η θέση του υπήρξε ιδιαίτερα στρατηγική για την άμυνα της περιοχής, κυρίως κατά τους αιώνες που ακολούθησαν την κατασκευή του, οι οποίοι σηματοδοτούνται από επιδρομές βαρβαρικών φύλων, που εντάθηκαν με την έλευση Σλάβων και Αβάρων.

Σύμφωνα με τον Πausanias, ιδρυτής της πόλης ήταν ο Σπαρτιάτης Πατρέας, που συνένωσε επτά αγροτικούς οικισμούς και έδωσε στη νέα πόλη το όνομά του. Λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής της θέσης, η Πάτρα εξελίσσεται σε εμπορικό κέντρο ήδη από την αρχαιότητα. Η ακρόπολη, στη θέση του σημερινού κάστρου, αποτελεί το κέντρο της πόλης, η οποία ακμάζει ιδιαίτερα κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Εκχριστιανίζεται τον 1ο αιώνα από τον απόστολο Ανδρέα, ο οποίος μετά τον μαρτυρικό του θάνατο στην πόλη έγινε ο πολιούχος και προστάτης της.

Καθ' όλη σχεδόν την παλαιοχριστιανική περίοδο, η Πάτρα παραμένει μια σημαντική πόλη με ανθηρή οικονομία και εμπόριο. Σημείο τομής για την ιστορία της θεωρείται ο 6ος αιώνας, όταν δύο μεγάλοι σεισμοί (το 521 και το 551, αντίστοιχα) και μία σειρά από επιδρομές βαρβαρικών φύλων προξένησαν μεγάλες καταστροφές στην πόλη, ο πληθυσμός της οποίας μειώθηκε σημαντικά. Την περίοδο αυτή, μετά τον σεισμό του 551, τοποθετείται και η κατασκευή του κάστρου της Πάτρας στη θέση της κατεστραμμένης ακρόπολης. Η ύπαρξη του κάστρου το 805 επιβεβαιώνεται από τη γραπτή μαρτυρία του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, που περιγράφει την επίθεση των Σλάβων και Σαρακηνών και την πολιορκία της πόλης. Κατά τον 9ο αιώνα, η πόλη ανασυγκροτείται και αναπτύσσεται σε σημαντικό εμπορικό κέντρο πάνω στον θαλάσσιο δρόμο από την Αδριατική στον Κορινθιακό κόλπο.

Το 1205, η πόλη καταλαμβάνεται από τους Φράγκους υπό τον Γοδεφρείδο Βιλλεαρδουίνο, δίδεται στο Γουλιέλμο Αλεμάν ως βαρονία και υπάγεται στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας με έδρα την Ανδραβίδα. Την περίοδο αυτή, η Πάτρα γίνεται έδρα του Λατίνου αρχιεπισκόπου, ενώ το κάστρο ενισχύεται και επεκτείνεται. Στις αρχές του 15ου αιώνα, υπό τον φόβο οθωμανικών επιδρομών, η βαρονία της Πάτρας παραχωρείται έναντι μισθώματος στους Βενετούς (1408-1413, 1417-1419), οι οποίοι πραγματοποιούν σημαντικές επεμβάσεις και προσθήκες στο κάστρο.

Το 1427, ο Θωμάς Παλαιολόγος καταλαμβάνει τη βαρονία της Πάτρας, όχι όμως και την πόλη, την οποία θα καταλάβει μετά από μακρά πολιορκία ο αδερφός του, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, το 1430. Το 1458 περνάει στα χέρια των Οθωμανών, οι οποίοι επισκευάζουν το κάστρο, που αποτελεί πλέον το διοικητικό κέντρο της πόλης, ενώ η στρατιωτική άμυνα της περιοχής μεταφέρεται στο φρούριο του Ρίου, που κατασκευάστηκε το 1499. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, η πόλη περιορίζεται σημαντικά σε έκταση, χωρίς ωστόσο να πάψει να αποτελεί σημαντικό εμπορικό κέντρο της Πελοποννήσου.

- A. Εξωτερικός οχυρωματικός περίβολος
B. Εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος

1. Εξωτερική τάφρος
2. Κύρια είσοδος
3. Εσωτερική τάφρος
4. Τζαμί
5. Νοτιοανατολικός πολυγωνικός προμαχώνας
6. Πύργος «Πατρινέλας»
7. Νότια πύλη
8. Βενετικός κυκλικός προμαχώνας
9. Δυτικό προτείχισμα
10. Βόρειος κυκλικός πύργος
11. Είσοδος εσωτερικού περιβόλου

Το 1687, η Πάτρα περιέρχεται και πάλι στους Βενετούς και γίνεται πρωτεύουσα μίας από τις τέσσερις επαρχίες της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας. Το 1714, η πόλη και το κάστρο υφίστανται καταστροφές από δυνατό σεισμό. Τον επόμενο χρόνο, η πόλη ανακαταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, οι οποίοι όμως αφήνουν το κάστρο σχεδόν ανοχύρωτο. Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η πόλη λεηλατείται και καταστρέφεται από Τουρκαλβανούς, ενώ υφίσταται σημαντικές καταστροφές κατά τα Ορλωφικά (1770). Μεγάλες ζημιές υπέστησαν τα τείχη του κάστρου το 1785 από σεισμό, αλλά και το 1811 από έκρηξη πυριτιδαποθήκης. Το 1828 παραδίδεται στον Γάλλο στρατηγό Maison, που με τη σειρά του παραδίδει την πόλη στο Ελληνικό κράτος. Λίγα χρόνια αργότερα κατεδαφίζονται όλα τα αρχαία και παλαιά κτήρια στο εσωτερικό του κάστρου προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως στρατώνας και ο εσωτερικός του περίβολος ως φυλακή. Από το 1950 ανήκει στον Δήμο Πατρέων, που μετατρέπει τον ισοπεδωμένο εσωτερικό χώρο σε κήπο, ενώ το 1975 περνάει στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πολιτισμού και έκτοτε λειτουργεί ως αρχαιολογικός χώρος.

Το κάστρο

Στη σημερινή του μορφή, το κάστρο της Πάτρας έχει σχήμα ακανόνιστου τριγώνου και περικλείει μια έκταση περίπου 22 στρεμμάτων. Αποτελείται από έναν εξωτερικό περίβολο με πύργους και προμαχώνες διαφόρων περιόδων, ο οποίος προστατευόταν από βαθιά τάφρο, και έναν εσωτερικό περίβολο που υψώνεται σε φυσικό ανάχωμα στη βορειοανατολική γωνία και ενισχύεται με έξι πύργους (γι' αυτό ονομάζεται «εξαπύργιο»). Το δυτικό άκρο του εξωτερικού περιβόλου καταλαμβάνει ο μεγάλος κυκλικός βενετικός προμαχώνας. Η δυτική και νότια πλευρά του εσωτερικού περιβόλου, όπου ανοίγεται και η μοναδική του πύλη, περιβαλλόταν από τάφρο.

Στην τοιχοποιία και τη μορφή του κάστρου, όπως διατηρείται σήμερα, διασώζονται στοιχεία από τις διάφορες οικοδομικές φάσεις του, που μαρτυρούν τις επισκευές και τις προσθήκες που έγιναν από τους εκάστοτε κατακτητές του. Η αρχική κατασκευή του 6ου αιώνα, που χαρακτηρίζεται από την ευρύτατη χρήση αρχαίου οικοδομικού υλικού, είναι σήμερα ορατή κυρίως στο βόρειο, αλλά και σε αρκετά σημεία του νότιου τείχους. Κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας, το νοτιοδυτικό τμήμα του εξωτερικού περιβόλου ενισχύεται με τετράγωνους πύργους, ενώ και η διαμόρφωση του εσωτερικού περιβόλου θεωρείται πως ανήκει σε αυτήν την περίοδο.

Τον 15ο αιώνα (1408-1413, 1417-1419), οι Βενετοί επισκευάζουν τα τείχη και πιθανόν αναδιαμορφώνουν τις τάφρους, ενώ κατασκευάζουν και τον ισχυρό δυτικό κυκλικό προμαχώνα, με πλατεία για την κίνηση των κανονιών στο δώμα του και τοξωτές κανονιοθυρίδες περιμετρικά. Μπροστά από τον προμαχώνα κατασκευάζεται χαμηλό προτείχισμα για την ενίσχυση της άμυνάς του.

Κατά την περίοδο κατοχής του κάστρου από τους Παλαιολόγους (1430-1458) κατασκευάζονται δύο τετράγωνοι πύργοι στον εξωτερικό περίβολο, ένας στη βορειοανατολική γωνία και άλλος ένας στο μέσο περίπου της νότιας πλευράς. Στην εξωτερική όψη του τελευταίου έχει εντοιχιστεί σε εσοχή κορμός αγάλματος και κεφάλι ανδρός των ρωμαϊκών χρόνων, δημιουργώντας ένα περίεργο στην όψη άγαλμα. Στο άγαλμα αυτό αποδόθηκαν μυθικές ιδιότητες, καθώς θεωρήθηκε ότι παριστάνει τον Δία ή τον Πατρέα, ενώ στη λαϊκή παράδοση έγινε γνωστό ως το στοιχείο της πόλης, ή «Πατρινέλα», μια γυναίκα μεταμορφωμένη σε άνδρα που προστάτευε την Πάτρα από επιδημίες και επιδρομές. Σύμφωνα με τον θρύλο, όταν κάποιος επιφανής πολίτης πέθαινε, ο θρήνος της Πατρινέλας ακουγόταν σε όλη την πόλη.

Κεντρική είσοδος, Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας

Στους μακροβιότερους κυρίους του κάστρου, τους Οθωμανούς, αποδίδονται πολυάριθμες επισκευές και προσθήκες, όπως οι επάλξεις στη σημερινή τους μορφή και η *σκάρπα* (κεκλιμένη τοιχοποιία) που ενισχύει την άμυνα των τειχών. Ωστόσο, τα μεγάλα τους έργα, όπως ο πολυγωνικός προμαχώνας της νοτιοανατολικής πλευράς, ο κυκλικός πύργος στο μέσο της βόρειας πλευράς του εξωτερικού περιβόλου, ο πολυγωνικός προμαχώνας του εσωτερικού περιβόλου, η διαμόρφωση της κύριας εισόδου του κάστρου και η προάσπιση της με πυργοειδή κατασκευή, φαίνεται πως έγιναν τα πρώτα χρόνια της κυριαρχίας τους. Μετά το 1500, καθώς η άμυνα και η προάσπιση της πόλης μεταφέρθηκαν στο φρούριο του Ρίου, το κάστρο λειτουργεί πια ως διοικητικό κέντρο και στο εσωτερικό του κατασκευάζονται δημόσια κτήρια, τζαμιά και λουτρά.

Οι πύλες

Η κεντρική είσοδος του κάστρου βρίσκεται στην ανατολική του πλευρά. Είναι θολωτή και ανοίγεται στο εσωτερικό ισχυρού πύργου. Η εσωτερική της όψη διατηρεί φράγματα μορφολογικά στοιχεία, αλλά η όλη αμυντική της διαμόρφωση με τον πύργο και τα επάλληλα ανοίγματα είναι έργο των Οθωμανών. Μία δεύτερη πύλη σώζεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του εξωτερικού περιβόλου.

Η είσοδος του εσωτερικού περιβόλου βρίσκεται στη νότια πλευρά του και προσεγγίζεται μέσω τοξωτής γέφυρας πάνω από την τάφρο. Ένας ορθογώνιος πύργος, που σήμερα σώζεται σε χαμηλό ύψος, προστάτευε την κλίμακα ανόδου και την πύλη, η οποία μέσω μίας δεύτερης, εσωτερικής κλίμακας οδηγεί στον αύλειο χώρο του εσωτερικού περιβόλου.

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου σήμερα δεν διατηρούνται κτήρια, καθώς αυτά κατεδαφίστηκαν στα μέσα του 19ου αιώνα. Το μοναδικό σωζόμενο σε κάποιο ύψος κτίσμα είναι ένα τζαμί, που βρίσκεται μπροστά από την τάφρο του εσωτερικού περιβόλου.

Σήμερα, στο κάστρο έχει διαμορφωθεί χώρος πληροφόρησης με ενημερωτικό υλικό για τα έργα που έχουν εκτελεστεί από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων (βιντεοπροβολή, δίγλωσσες πινακίδες πληροφόρησης, απτικός χάρτης).

Εξαπύργιο, Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας

Ρίο

Το φρούριο, γνωστό από τις πηγές και ως *Castello della Morea*, βρίσκεται δίπλα στη σύγχρονη γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου, στο ομώνυμο ακρωτήριο της βόρειας Πελοποννήσου, που στην αρχαιότητα ονομαζόταν «Ρίον Αχαϊκόν». Η ιστορία του φρουρίου ξεκινά το 1499, όταν ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄, μετά την κατάκτηση της Ναυπάκτου από τους Οθωμανούς, αποφάσισε να οχυρώσει το στενό θαλάσσιο πέρασμα από το Ιόνιο στον Κορινθιακό κόλπο με την ανέγερση των φρουρίων του Ρίου και του Αντιρρίου, κατά το πρότυπο των δύο φρουρίων που κατασκεύασε ο Μωάμεθ ο Κατακτητής στον Βόσπορο πριν την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, αλλά και στα Δαρδανέλλια μετά την Άλωση. Βασικός στόχος ήταν η προστασία της Ναυπάκτου και του στενού θαλάσσιου περάσματος με την παρεμπόδιση της διέλευσης εχθρικών πλοίων εν μέσω διασταυρούμενων πυρών. Γι' αυτό, τα δύο φρούρια, γνωστά από τις πηγές και ως Μικρά Δαρδανέλλια ή Δαρδανέλλια της Ναυπάκτου, κατασκευάστηκαν μικρά σε έκταση και χωρίς πολλές εγκαταστάσεις στο εσωτερικό τους.

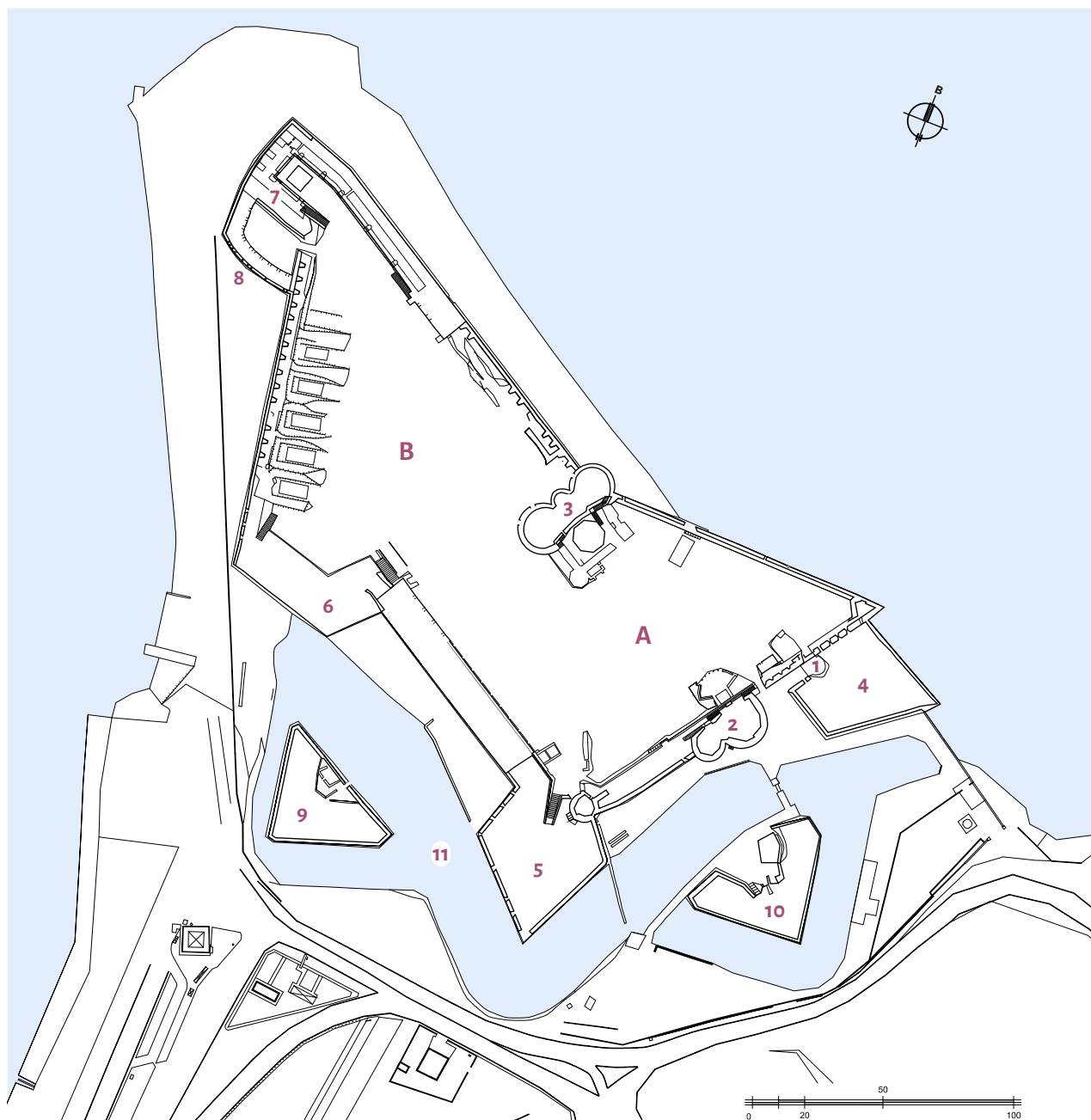
Η κατασκευή του φρουρίου του Ρίου ολοκληρώνεται μέσα σε τρεις μήνες, υπό την επίβλεψη του Μπελιέρμπεη της Ανατολής Σινάν Πασά. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1532, καταλαμβάνεται από τα ισπανικά στρατεύματα του ναυάρχου Andrea Doria, ενώ την ίδια χρονιά ανακαταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς, οι οποίοι στη συνέχεια, το 1537/8, πραγματοποίησαν νέες εργασίες στο φρούριο (β' οθωμανική οικοδομική φάση). Το 1603, οι Ιππότες της Μάλτας το πολιορκούν και προκαλούν σημαντικές καταστροφές, χωρίς ωστόσο να το καταλάβουν.

Στις 25 Ιουλίου 1687, πέντε μέρες μετά την κατάληψη της γειτονικής πόλης της Πάτρας, το φρούριο καταλαμβάνεται από τον Morosini και περιέρχεται στους Βενετούς. Κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας (1687-1715), οι νέοι κύριοι του φρουρίου εκτελούν εκτεταμένες επεμβάσεις, επεκτείνοντας τις οχυρώσεις του προς τα βόρεια και προσδίδοντάς του τη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα. Το 1715, οι Τούρκοι ανακαταλαμβάνουν το φρούριο του Ρίου, το οποίο και κρατούν μέχρι το 1828, όταν, μετά από πολιορκία, το παραδίδουν στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα του στρατηγού Maison, που με τη σειρά του το παραδίδει στους Έλληνες. Έκτοτε, λειτούργησε για κάποια χρόνια ως φυλακή, ενώ κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιήθηκε πάλι ως οχυρό. Πέρασε στη δικαιοδοσία του ελληνικού στρατού και χρησιμοποιήθηκε σαν στρατόπεδο μέχρι το 1975, οπότε και παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού.

Το φρούριο

Το φρούριο των οθωμανικών χρόνων ήταν μικρό σε έκταση. Είχε κάτοψη τραπεζίου, με τη μικρή πλευρά προς βορρά, η οποία αποτελείται από συγκρότημα τριών συνεχόμενων («τρίδυμων») κυκλικών πύργων. Αντίστοιχα, στην απέναντι πλευρά του τραπεζίου, στο μέσο περίπου του νότιου τείχους ορθώνονται δύο συνεχόμενοι («δίδυμοι») κυκλικοί πύργοι. Δύο ακόμη πύργοι σχηματίζονται στα άκρα του νότιου τείχους, ένας τριγωνικός στα ανατολικά και ένας κυκλικός στα δυτικά, ενώ στην πλευρά αυτή, όπου βρισκόταν και η είσοδος του φρουρίου, η οχύρωση ενισχυόταν και με πλατιά ένυδρη τάφρο. Από τις δύο άλλες, μακρές πλευρές της οθωμανικής οχύρωσης διατηρείται μόνο η ανατολική, ενώ η δυτική κατεδαφίστηκε στα χρόνια της βενετοκρατίας κατά τις εργασίες επέκτασης του φρουρίου.

Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες, οι εργασίες των Βενετών πραγματοποιούνται στις αρχές του 18ου αιώνα, μεταξύ του 1708 και του 1714. Το φρούριο επεκτείνεται και μετασκευάζεται σύμφωνα με το προμαχωνικό σύστημα, προκειμένου να προσαρμοστεί πλήρως στις εξελίξεις της αμυντικής αρχιτεκτονικής. Οι οχυρώσεις επεκτείνονται προς τα βόρεια και δυτικά, ενσωματώνοντας το παλιό οθωμανικό φρούριο. Στα άκρα του νότιου οθωμανικού τείχους προστίθενται δύο ρομβοειδείς προμαχώνες (rivellini). Η ένυδρη τάφρος διαμορφώνεται σε αστεροειδές σχήμα και σε δύο νησίδες, που αφήνονται στο εσωτερικό της, κατασκευάζονται δύο χαμηλά τριγωνικά προτειχίσματα (tenaglie). Στη βόρεια και δυτική επέκταση του φρουρίου κατασκευάζονται δύο ακόμα πολυγωνικοί προμαχώνες που συνδέονται μεταξύ τους με τείχος, στην εσωτερική πλευρά του οποίου διαμορφώνονται συνεχόμενοι θολοσκεπείς χώροι. Μεταξύ των προμαχώνων ανοίγονται τουλάχιστον τέσσερις σήραγγες που οδηγούν από το εσωτερικό του περιβόλου προς την τάφρο, ενώ κάτω από τον νοτιοδυτικό προμαχώνα κατασκευάστηκε μεγάλη δεξαμενή.

A. Αρχικό φρούριο οθωμανικής περιόδου
B. Επέκταση βενετικής περιόδου

1. Είσοδος
2. Δίδυμοι πύργοι
3. Τρίδυμοι πύργοι
4-7. Προμαχώνες

8. Δευτερεύουσα πύλη
9-10. Τριγωνικά προτειχίσματα (tenaglie)
11. Τάφος

Δίδυμοι Πύργοι, Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας

Οι πύλες

Η είσοδος του φρουρίου βρισκόταν στο ανατολικό τμήμα της νότιας πλευράς των τειχών. Όπως έχει αποδείξει η αρχαιολογική έρευνα, στην αρχική της μορφή ήταν μια απλή καμαροσκέπαστη δίοδος που ανοιγόταν στο πάχος τους τείχους. Ενισχύθηκε και έλαβε τη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα κατά τη β' οθωμανική οικοδομική φάση (1537/8). Τότε διαμορφώθηκε ως ένας σχεδόν πεταλόσχημος χώρος με δύο ανοίγματα (ένα στη βόρεια και ένα στη δυτική πλευρά) σε διάταξη ανεστραμμένου Γ, ο οποίος καλύπτεται από θόλο που προεξέχει σαν πύργος από το τείχος. Αργότερα, κατά τη βενετική περίοδο, η πύλη ενσωματώθηκε στον νοτιοανατολικό προμαχώνα που κατασκευάστηκε στην περιοχή αυτή.

Στην περίοδο αυτή, επί βενετοκρατίας, ανοίχτηκε στον βόρειο προμαχώνα μία δευτερεύουσα πύλη προς τη θάλασσα, στην οποία διασώθηκε εντοιχισμένη λατινική επιγραφή με τη χρονολογία 1713.

Το εσωτερικό

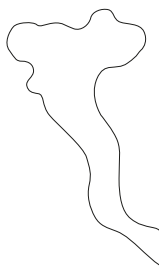
Ο Οθωμανός περιηγητής Enliya Celebi, που επισκέφθηκε το φρούριο τον 17ο αιώνα, αναφέρει ότι στο εσωτερικό του υπήρχε ένα τζαμί, λουτρό, 50 σπίτια και μία βρύση με καθαρό πόσιμο νερό. Από αυτά, σήμερα σώζεται μόνο το οθωμανικό λουτρό. Υπάρχει, επίσης, ένα οκταγωνικό κτίσμα (πυριτιδαποθήκη) στα νότια ακριβώς του «τρίδυμου». Ο μεγαλύτερος από τους «δίδυμους» πύργους της νότιας πλευράς έχει μετατραπεί σε εκκλησία αφιερωμένη στη Ζωοδόχο Πηγή.

Στο εσωτερικό του φρουρίου λειτουργεί σήμερα υπαίθριο θέατρο, που φιλοξενεί παραστάσεις και συναυλίες κατά τους θερινούς μήνες. Στον βόρειο ενετικό προμαχώνα έχουν διαμορφωθεί δύο χώροι πληροφόρησης με βιντεοπροβολή και δίγλωσσες ενημερωτικές πινακίδες.

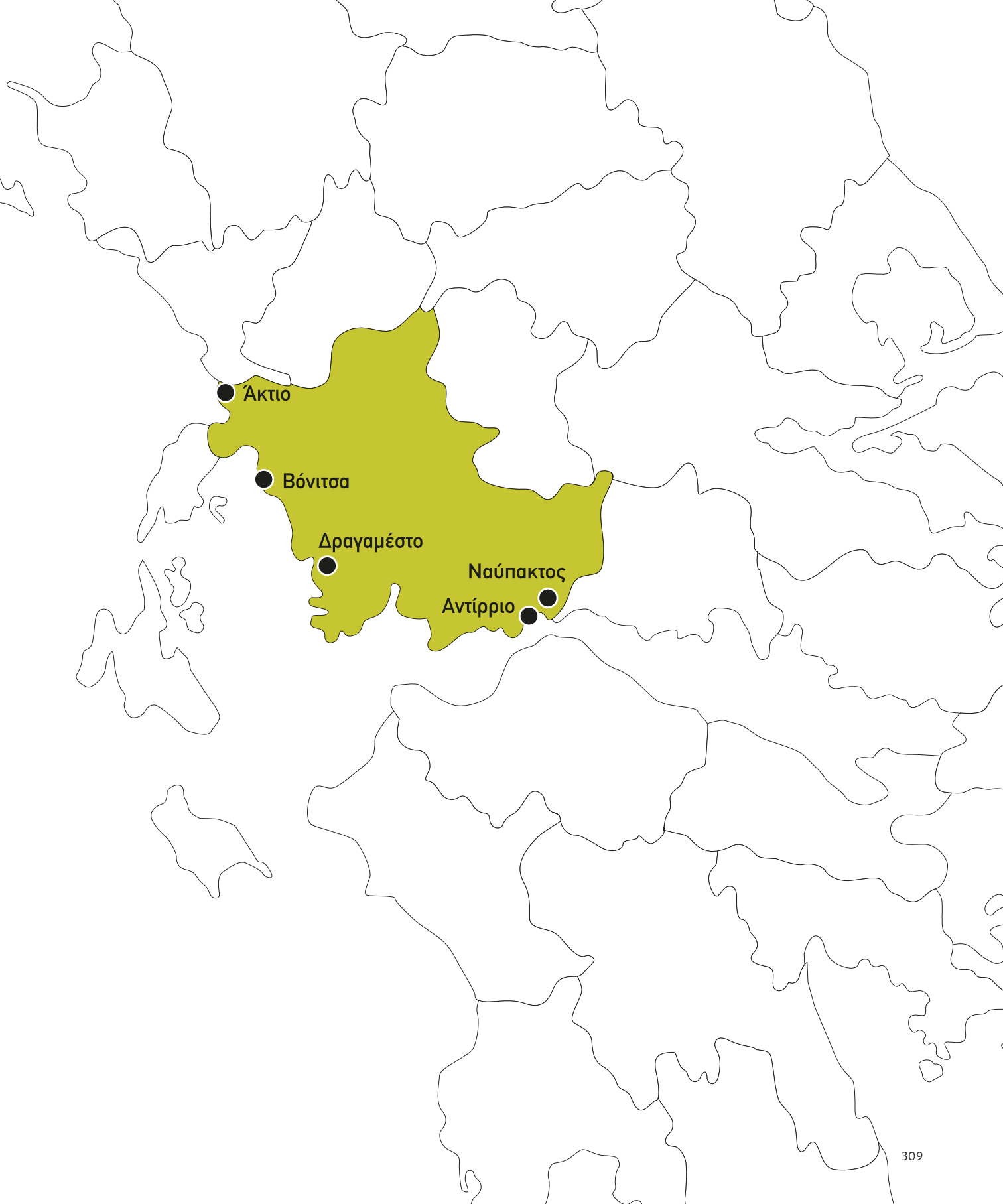

Το εσωτερικό του φρουρίου, Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας

Π.Ε. ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

Αντίρριο

Το φρούριο του Αντιρρίου κτίστηκε από τον σουλτάνο Βαγιαζήτ Β΄ στο ομώνυμο ακρωτήριο για να ελέγχει και να επιτηρεί, μαζί με το φρούριο του Ρίου, το στενό θαλάσσιο πέρασμα ανάμεσα στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα. Τα δύο φρούρια ήταν γνωστά στους βενετούς ως Castello di Rumelia -Καστέλλι της Ρούμελης (το Αντίρριο)- και Castello della Morea -Καστέλλι του Μορέα (το Ρίο).

Η ανέγερση των δύο φρουρίων ολοκληρώθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση της Ναυπάκτου το 1499. Η εισαγωγή και διάδοση της τεχνολογίας των πυροβόλων όπλων τον 15ο αιώνα παρείχε τη δυνατότητα ελέγχου των στενών θαλάσσιων περασμάτων από την ξηρά. Τα διασταυρούμενα πυρά των δύο φρουρίων στην είσοδο του Κορινθιακού κόλπου προστάτευαν την πρόσβαση στο λιμάνι της Ναυπάκτου. Γνωστά ως «Dardanelli di Lepanto» (Δαρδανέλια της Ναυπάκτου), ή Μικρά Δαρδανέλια, είχαν μεταξύ άλλων ως πρότυπο τα δύο φρούρια στα Δαρδανέλια που έκτισε ο Μωάμεθ Β΄ το 1463 για τον έλεγχο της πρόσβασης στην Κωνσταντινούπολη, όπως και τα φρούρια στον Βόσπορο, τα οποία κατασκευάστηκαν από τους Οθωμανούς πριν την Άλωση.

Το 1504, λίγα χρόνια μετά την αποπεράτωση του φρουρίου, οι Οθωμανοί ολοκληρώνουν την εγκατάσταση πυροβολικού, ώστε το νέο οχυρό να είναι πλήρως εξοπλισμένο. Το 1532 καταστρέφεται κατά την πολιορκία και σύντομη κατάληψή του από τον Γενουάτη Andrea Doria, ναύαρχο του Αψβούργου αυτοκράτορα Κάρολου Ε΄. Οι Οθωμανοί το ανακατασκευάζουν μετά το 1534, ενώ το 1543, ο ναύαρχος Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα εγκαθιστά στο φρούριο ισχυρές μονάδες πυροβολικού από τη Ναύπακτο και προσδίδει στο οχυρό νέα μορφή. Το 1603 καταστρέφεται ύστερα από επίθεση των Ιπποτών της Μάλτας, οι οποίοι αποσπών και μεταφέρουν στο νησί τους τα κανόνια του φρουρίου. Οι Οθωμανοί το επισκευάζουν και παραμένει στα χέρια τους μέχρι το 1687, όταν, κάτω από την πίεση του στρατού του Francesco Morosini το ανατινάζουν πριν το εγκαταλείψουν στα χέρια των Βενετών. Οι νέοι κύριοι του κάστρου, θέλοντας να παγιώσουν τον έλεγχο του θαλάσσιου στενού, ανακατασκευάζουν το φρούριο και το εξοπλίζουν.

Το 1701, μετά τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), το κάστρο περνά εκ νέου στα χέρια των Οθωμανών και αυτή τη φορά είναι οι Βενετοί που το καταστρέφουν πριν το παραδώσουν. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης αυτής περιόδου της οθωμανοκρατίας (1701-1829), το φρούριο διατηρεί τη σημασία του και επισκευάζεται. Αρχιτεκτονικές ομοιότητες με τα οχυρωματικά έργα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, τμήμα της επικράτειας του οποίου αποτελούσε, χρονολογούν εκτεταμένες επισκευές των Οθωμανών στα τέλη του 18ου ή τις αρχές του 19ου αιώνα. Το φρούριο θα παραμείνει στα χέρια των Οθωμανών μέχρι το 1829, οπότε παραδίδεται στους Έλληνες με συνθήκη που υπογράφει ο αδερφός του κυβερνήτη του Ελληνικού κράτους, Αυγουστίνος Καποδίστριας.

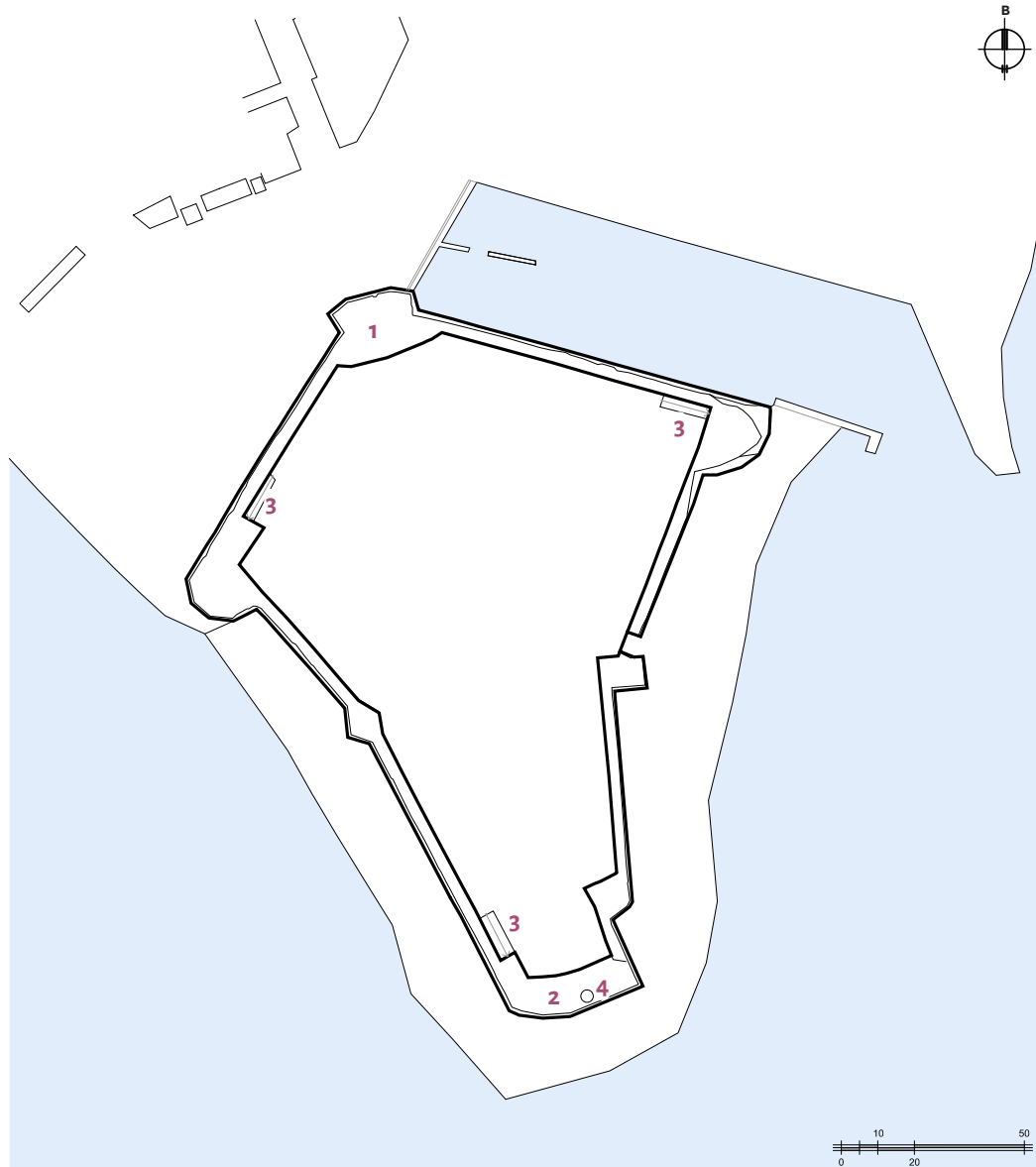

Το κάστρο

Λόγω της θέσης του, το φρούριο γνώρισε επάλληλες καταστροφές, ανακατασκευές και επισκευές από τον 16ο έως και τον 19ο αιώνα, οπότε χρονολογείται η τελική του διαμόρφωση. Η οχύρωση ακολουθεί κατά το δυνατόν τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους και περιβάλλεται από θάλασσα στις τρεις πλευρές. Στη σημερινή του μορφή έχει κάτοψη ακανόνιστου ρομβοειδούς πολυγώνου με εσωτερικά επιχωμένους πολυγωνικούς προμαχώνες στις γωνίες του. Η κεντρική είσοδος του φρουρίου ανοίγεται στον προμαχώνα της βόρειας πλευράς και οδηγεί στο εσωτερικό μέσω καμαροσκέπαστου διαδρόμου, με θολωτά φυλάκια δεξιά και αριστερά.

Σήμερα διατηρούνται τα περιμετρικά τείχη και οι προμαχώνες του φρουρίου, ενώ στο εσωτερικό του δεν σώζονται κτίσματα. Η πρόσβαση και η μετακίνηση στρατιωτών και εφοδίων από τον εσωτερικό επίπεδο χώρο στον περίδρομο και την κορυφή των τειχών επιτυγχάνεται με κεκλιμένα επίπεδα και κλίμακες. Στη νότια πλευρά βρίσκεται ο κεντρικός προμαχώνας-κανονιοστάσιο, με έξι κανονιοθυρίδες στραμμένες προς το θαλάσσιο στενό. Δύο ακόμα μικρότεροι προμαχώνες, που κάλυπταν με τα κανόνια τους τις άλλες δύο πλευρές του φρουρίου και το θαλάσσιο πέρασμα, διαμορφώνονται στο κέντρο των ανατολικών και δυτικών τειχών. Στην πλευρά που επικοινωνεί με την ενδοχώρα υπήρχε ένυδρη τάφρος που το απέκοπτε από την ξηρά, σήμερα κάτω από τις επιχώσεις του σύγχρονου λιμανιού.

Σύμφωνα με την περιγραφή του Οθωμανού περιηγητή Evliya Çelebi, που ωστόσο δεν επιβεβαιώνεται από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, τον 17ο αιώνα (λίγο πριν το 1670) το φρούριο διέθετε οικισμό με περισσότερα από 80 σπίτια, ένα τέμενος του σουλτάνου Βαγιαζήτ Β΄, ένα μικρό τέμενος του σουλτάνου Σουλεϊμάν και ένα οθωμανικό λουτρό. Στα τέλη του 19ου αιώνα (1880), στη νότια πλευρά του νότιου τείχους κτίστηκε ο φάρος του κάστρου.

1. Πύλη - Βόρειος προμαχώνας
2. Νότιος προμαχώνας
3. Ράμπα ανόδου στον περίδρομο
4. Φάρος

Ναύπακτος

Το επιβλητικό κάστρο της Ναυπάκτου είναι κτισμένο στη νότια πλαγιά απότομου λόφου, ο οποίος υψώνεται αποκομμένος στους πρόποδες του όρους Ριγάνι, στην είσοδο του Κορινθιακού κόλπου. Περικλείει τον ιστορικό πυρήνα της πόλης της Ναυπάκτου, με αδιάλειπτη κατοίκηση από την αρχαιότητα. Η φυσικά οχυρή τοποθεσία εξασφάλιζε τον έλεγχο του θαλάσσιου περάσματος προς τον Κορινθιακό κόλπο και υπήρξε η μοναδική του είσοδος μέχρι τον 19ο αιώνα και τη διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου. Η προνομιούχα θέση και το λιμάνι της Ναυπάκτου συνέβαλαν στην ανάπτυξη της σε σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Η στρατηγική σημασία της καθόρισε την ιστορική της διαδρομή, καθώς υπήρξε αντικείμενο διεκδίκησης και πεδίο αντιπαράθεσης για τις ισχυρές πολιτικές δυνάμεις της εκάστοτε εποχής.

Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς, η πόλη ονομάστηκε Ναύπακτος (ναῦς-πλοίο και πήγνυμι-κατασκευάζω) επειδή στην τοποθεσία της οι Δωριείς, στα τέλη του 12ου αιώνα π.Χ., ναυπήγησαν τα πλοία τους προκειμένου να περάσουν στις απέναντι ακτές της Πελοποννήσου. Στις μεσαιωνικές και μεταγενέστερες ιστορικές πηγές αναφέρεται μεταξύ άλλων και ως Le Pacto, Nepanto και Leranto για τους Δυτικούς επικυριάρχους της, Έπακτος ή Έπαχτος και τέλος, Inebahti για τους Οθωμανούς.

Τα παλαιότερα ίχνη κατοίκησης στην περιοχή ανάγονται στη 2η χιλιετία π.Χ. Η αρχαία πόλη, στη θέση της σημερινής, ακμάζει μετά τον 5ο αιώνα π.Χ., περίοδο κατά την οποία οχυρώνεται. Η αρχαία οχύρωση περιέκλειε μεγαλύτερη έκταση προς τα ανατολικά από τη μεσαιωνική. Τα αρχαία τείχη σώζονται αποσπασματικά σε διάφορες θέσεις, ενσωματωμένα στα κατώτερα τμήματα των μεταγενέστερων οχυρώσεων. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, τα τείχη της Ναυπάκτου, τα οποία εκτείνονταν έως το λιμάνι, ήταν πολύ ισχυρά και η πόλη αποτέλεσε ορμητήριο των Αθηναίων για τις θαλάσσιες και χερσαίες επιχειρήσεις τους κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.

Τον 4ο αιώνα π.Χ., η Ναύπακτος γίνεται μέλος της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, τον 2ο αιώνα π.Χ., αποδίδεται στην αποικία των Πατρών. Κατά τους πρώτους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας (4ος-7ος αι.), η Ναύπακτος ανήκει στην Επαρχία της Αχαΐας και αποτελεί έδρα επισκοπής. Τον 6ο και τον 7ο αιώνα, οι αβαροσλαβικές επιδρομές, αλλά και φυσικές καταστροφές, όπως ο ισχυρός σεισμός του 551/2, έχουν αντίκτυπο στην έκταση και την ευμάρεια της πόλης και σταδιακά το ανατολικό παραλιακό τμήμα της εγκαταλείπεται.

Η πόλη ανακάμπτει μετά τον 10ο αιώνα και γίνεται πρωτεύουσα του Θέματος Νικοπόλεως και έδρα μητρόπολης. Λόγω της ιδιαίτερης στρατηγικής της σημασίας, την ίδια περίοδο οικοδομείται το κάστρο στη θέση της αρχαίας ακρόπολης, ενώ η κάτω πόλη και τα προάστια παραμένουν ατείχιστα. Τμήματα της βυζαντινής αυτής οχύρωσης είναι σήμερα ορατά στα ανώτερα διαζώματα του κάστρου. Τον 12ο αιώνα, η Ναύπακτος είναι μια ακμάζουσα πόλη με σημαντική εμπορική δραστηριότητα και οι οχυρώσεις της ενισχύονται. Στην ακρόπολη, στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο της περιοχής, βρίσκεται επίσης ο μητροπολιτικός ναός και το επισκοπείο.

Μετά τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Σταυροφόρους το 1204, η Ναύπακτος εντάσσεται στο κράτος (Δεσποτάτο) της Ηπείρου. Το 1294 περνά στο βασίλειο της Νεάπολης και στους Ανδεγαυούς (Ανζου), ως προίκα της κόρης του Νικηφόρου Α΄ της Ηπείρου Θαμάρ για τον γάμο της με τον Φίλιππο του Τάραντα, ο οποίος πραγματοποιεί οχυρωματικά έργα και ιδρύει νομισματοκοπείο στο κάστρο.

Ο 14ος αιώνας για την περιοχή είναι μια ταραγμένη ιστορικά εποχή. Τη Ναύπακτο διεκδικούν Καταλανοί, Ιωαννίτες, και Αλβανοί τοπάρχες. Το 1380, το κάστρο κατέχει ο Αλβανός ηγεμόνας της Άρτας Γκίνο Μπούα Σπάτα. Το 1407, η Ναύπακτος περνά στην κυριαρχία των Βενετών.

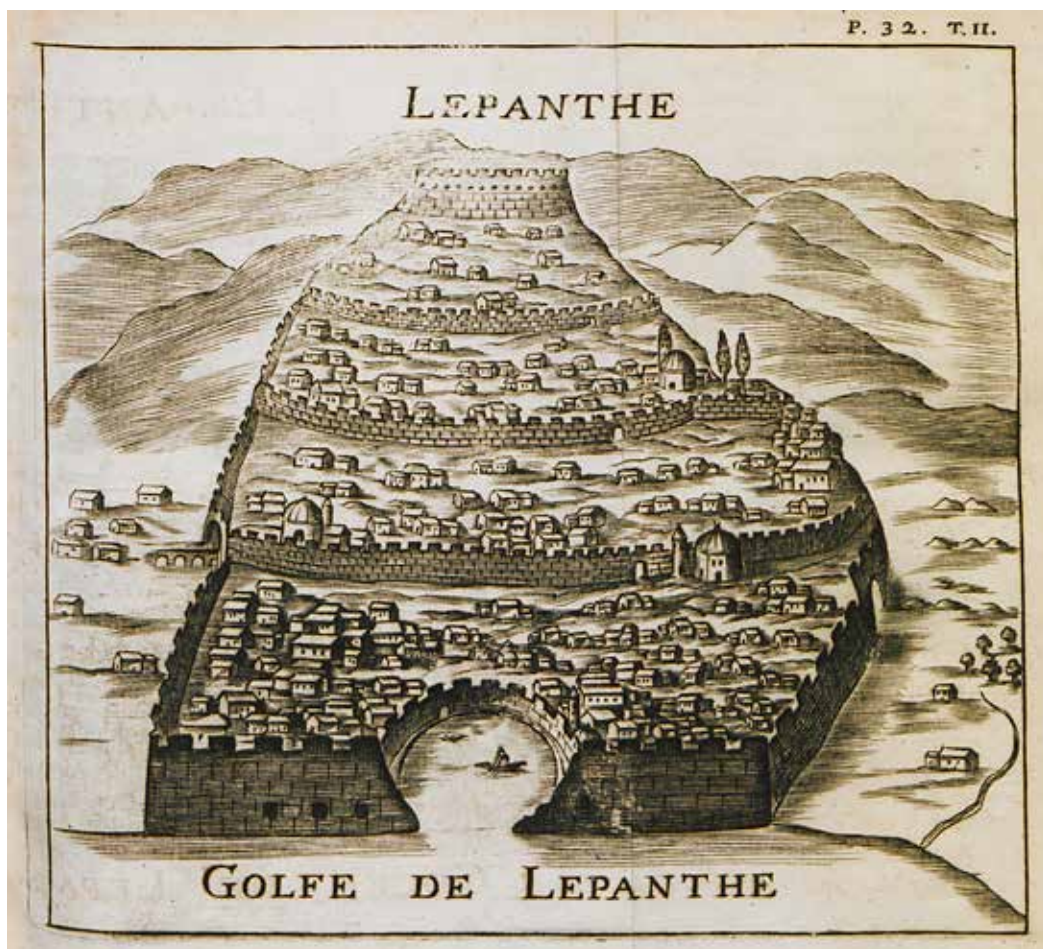
Την περίοδο της βενετοκρατίας (1407-1499), η Ναύπακτος αποτελεί σημαντικό εμπορικό σταθμό. Οι Βενετοί πραγματοποιούν εκτεταμένα έργα στις οχυρώσεις, στα οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η σημερινή μορφή του κάστρου. Η οχύρωση επεκτείνεται, περικλείοντας την ατείχιστη μέχρι τότε πόλη και το λιμάνι, τα τείχη υψώνονται και ενισχύονται. Παρότι μπόρεσε να αποκρούσει τρεις οθωμανικές επιθέσεις (1462, 1477 και 1485), στις 26 Αυγούστου 1499, η Ναύπακτος, «ο οχυρότατος προμαχώνας του χριστιανικού κόσμου», κυριεύεται από τους Οθωμανούς και γίνεται έδρα σαντζακίου.

Κατά τη διάρκεια των δύο επόμενων αιώνων οθωμανικής κατοχής παραμένει μια πυκνοκατοικημένη πόλη, στην οποία ανθεί το εμπόριο, και συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πλουσιότερες των Βαλκανίων, αποτελεί δε σταθμό για τους κουρσάρους της Βόρειας Αφρικής. Στο κάστρο κατοικούν κυρίως μουσουλμάνοι και ανεγείρονται κτήρια δημόσιου χαρακτήρα, όπως το Φετιχέ και το Βεζίρ Τζαμί.

Μετά την κατασκευή των φρουρίων του Ρίου και του Αντιρρίου (1499), ο Οθωμανικός στόλος ελλιμενίζεται στη Ναύπακτο όταν πραγματοποιεί επιχειρήσεις στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας. Το 1571, στις Εχινάδες νήσους, στην είσοδο του Πατραϊκού κόλπου, ο Ιερός Συνασπισμός (Sacra Liga) των Καθολικών δυνάμεων της Δύσης νίκησε κατά κράτος τους Οθωμανούς. Η ναυμαχία έμεινε γνωστή ως Ναυμαχία της Ναυπάκτου, καθώς υπήρξε νίκη των χριστιανικών δυνάμεων επί των Οθωμανών στη θάλασσα ιδιαίτερα σημαντική σε συμβολισμό και έφερε το όνομα της πόλης στο προσκήνιο της παγκόσμιας ιστορίας.

Οι Βενετοί, το 1687, ανακαταλαμβάνουν πρόσκαιρα τη Ναύπακτο. Το 1699, με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς, η Ναύπακτος επανέρχεται στους Οθωμανούς. Κατά τον 18ο αιώνα, η πόλη παρακμάζει, δεν αποτελεί πλέον σημαντικό εμπορικό κέντρο, ενώ αναβαθμίζεται ο ρόλος της γειτονικής Πάτρας στην οικονομία της περιοχής. Η Ναύπακτος απελευθερώνεται την άνοιξη του 1829, με την παράδοση του κάστρου από τους Οθωμανούς μετά από πολιορκία. Στην πόλη και στα αρχοντικά, που έχουν εγκαταλείψει αποχωρώντας οι μουσουλμάνοι κάτοικοί της, εγκαθίστανται Έλληνες αγωνιστές, κυρίως από το Σούλι.

Στις οχυρώσεις της Ναυπάκτου έχουν πραγματοποιηθεί εκτεταμένα, ειδικά την τελευταία δεκαετία, έργα ανάδειξης και αποκατάστασης από το ΥΠΠΟ (22η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων).

Jacob Spon, 1678, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Α-Ε. Αμυντικές ζώνες κάστρου

1. Πύλη - Είσοδος αρχαιολογικού χώρου	10. Προμαχώνας - Ωρολόγιο Δεσπότη Σεραφείμ
2. Προφήτης Ηλίας	11. Προμαχώνας Ωραία Ντάπια
3. Οπλοθήκη - Χώρος πληροφόρησης	12. Άγιος Δημήτριος
4. Βυζαντινό Μουσείο	13. Φετιχιέ Τζαμί
5. Βορειοανατολική πύλη («Φαλτσοπόρτι»)	14. Ανατολικός προμαχώνας Ενετικού λιμανιού
6. Βεζίρ Τζαμί & οθωμανικό λουτρό	15. Δυτικός προμαχώνας Ενετικού λιμανιού
7. Πύλη Σιδερόπορτας	16. Θαλάσσια πύλη
8. Προμαχώνας Τσαούς Ντάπια	17. Δυτική πύλη
9. Αρχοντικό Τζαβέλλα	18. Αρχοντικό Μπότσαρη

Το κάστρο

Το κάστρο της Ναυπάκτου, ένα από τα πλέον καλοδιατηρημένα οχυρωματικά σύνολα στον ελλαδικό χώρο, περικλείει μια έκταση περίπου 175 στρεμμάτων. Οι οχυρώσεις του αποτελούν ένα μνημειακό παλίμψηστο στο οποίο ανιχνεύονται όλες οι ιστορικές περίοδοι της μακραίωνης διαδρομής του. Στο ανώτερο τμήμα του λόφου βρίσκεται η οχυρωμένη ακρόπολη, τα τείχη της οποίας ακολουθούν το ανάγλυφο της κορυφής του. Από το σημείο αυτό ξεκινούν δύο βραχίονες τειχών που κατηφορίζουν προς τη θάλασσα και περιτεichίζουν την πόλη και το πεταλόσχημο λιμάνι.

Τέσσερα διατειχίσματα (εγκάρσια τείχη) διαιρούν το εσωτερικό του κάστρου σε πέντε διαζώματα-αμυντικές ζώνες με ξεχωριστή πύλη το κάθε ένα, που αποκτούν έτσι τη μορφή ανεξάρτητων οχυρώσεων. Οι τρεις ανώτερες αμυντικές ζώνες υπήρξαν ο οχυρός πυρήνας του κάστρου. Εδώ βρίσκονταν τα διοικητικά και στρατιωτικά κτήρια, ενώ διατηρούνται σημαντικά τμήματα της αρχαίας και βυζαντινής οχύρωσης. Σήμερα αποτελούν οργανωμένο αρχαιολογικό χώρο. Οι δύο κατώτεροι και μεγαλύτεροι σε έκταση περιβολοί-αμυντικές ζώνες, η Άνω και η Κάτω (ή Έσω) πόλη, κατοικούνται μέχρι σήμερα και αποτελούν τον ιστορικό πυρήνα της σύγχρονης πόλης της Ναυπάκτου.

Οι δύο κατώτερες αμυντικές ζώνες οχυρώθηκαν τον 15ο αιώνα, κατά την περίοδο της βενετοκρατίας, με εκτεταμένη επανάχρηση αρχαίου οικοδομικού υλικού. Η οχύρωση πραγματοποιήθηκε σταδιακά, ενισχύθηκε και βελτιώθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 15ου αιώνα, περίοδο εξάπλωσης του πυροβολικού. Στην τελευταία φάση ενίσχυσής της, λίγο πριν την οθωμανική κατάκτηση, ανήκουν οι ισχυροί πύργοι-προμαχώνες με κολουροκωνική μορφή, με θέσεις πυροβόλων πίσω από τα χαμηλά και παχιά στηθαία (parapetti) στην άνω στάθμη τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο προμαχώνας που προστατεύει την πύλη γνωστή ως «Φαλτσοπόρτι». Στην όψη του διατηρείται ως σήμερα ο ανάγλυφος λέοντας του Αγίου Μάρκου και η χρονολογία 1491, με λατινικούς αριθμούς.

Στη διάρκεια των δύο περιόδων της οθωμανικής κατοχής, οι αλλαγές στην οχυρωματική εξαιτίας της εξέλιξης των πυροβόλων όπλων επέβαλλαν πρόσθετες επεμβάσεις στα τείχη. Στο επιθαλάσσιο τείχος διαμορφώνονται τοξωτά ανοίγματα για την τοποθέτηση κανονιών. Επισκευάζονται και ενισχύονται πολλοί προμαχώνες (προμαχώνας Ρολογιού, προμαχώνας στο δυτικό σκέλος των επιθαλάσσιων τειχών), ενώ παράλληλα κατασκευάζονται νέοι προς ενίσχυση των τειχών (προμαχώνας Δυτικής πύλης, προμαχώνας της πύλης «Φαλτσοπόρτι», προμαχώνας Ντάπια Τσαούς, προμαχώνας Ντάπια Μπότσαρη). Χαρακτηριστικά επίσης είναι τα φυλάκια για σκοπιές που τοποθετούνται πάνω από πύλες του τείχους και σε πύργους.

Ο αρχαιολογικός χώρος και η είσοδός του

Οι πύλες

Το κάστρο της Ναυπάκτου διέθετε πέντε κύριες πύλες (τέσσερις χερσαίες και μία θαλάσσια), με τις οποίες επικοινωνούσε με την εκτός των τειχών πόλη και τους οδικούς άξονες. Η κύρια είσοδος της πόλης από την πλευρά της θάλασσας ήταν η Βενετική θαλάσσια πύλη. Η Κάτω πόλη είχε δύο χερσαίες πύλες, μία στα δυτικά, που ενισχυόταν με τάφρο και μία στα ανατολικά, γνωστή ως «πύλη των Σαλώνων», που δεν σώζεται σήμερα και βρισκόταν στο τμήμα του τείχους δίπλα στον σημερινό μητροπολιτικό ναό.

Εσωτερικές πύλες επικοινωνίας ανοίγονται στα διατειχίσματα των πέντε διαζωμάτων. Ξεχωρίζει η «Σιδηρόπορτα», πύλη επικοινωνίας μεταξύ των δύο κατώτερων διαζωμάτων, την οποία έκλεινε ξύλινη θύρα με σιδερένια επένδυση.

Η κύρια πρόσβαση στην Άνω πόλη γινόταν από ισχυρή πύλη στα βορειοανατολικά, γνωστή ως «Φαλτσοπόρτι». Την πύλη προστάτευε κυκλικός προμαχώνας της α΄ βενετικής περιόδου, ενώ μεταγενέστερα προστέθηκε ορθογώνιος προμαχώνας από τους Οθωμανούς. Δευτερεύουσα μικρότερη πύλη εισόδου στην Άνω πόλη ανοίγόταν στο δυτικό τείχος. Η κύρια είσοδος στον επάνω περίβολο και την ακρόπολη του κάστρου βρισκόταν στο τρίτο διάζωμα και συγκροτείται από τρεις διαδοχικές πύλες ενισχυμένες με ισχυρά προτειχίσματα. Σήμερα αποτελεί την είσοδο στον αρχαιολογικό χώρο του κάστρου.

Ο αρχαιολογικός χώρος

Στο κατώτερο τρίτο διάζωμα, από το οποίο ο επισκέπτης ξεκινά την περιήγηση του στον αρχαιολογικό χώρο του κάστρου, υπάρχει το σύγχρονο κτήριο του φυλακίου-αναψυκτηρίου, καθώς και κατάλοιπα κτισμάτων με αποθηκευτική χρήση και δεξαμενών νερού.

Στην αμέσως κατώτερη αμυντική ζώνη βρίσκονταν σημαντικά κτήρια της εκκλησιαστικής και πολιτικής διοίκησης της βυζαντινής περιόδου. Ο νεότερος ναός του Προφήτη Ηλία είναι κτισμένος στη θέση μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής, πιθανότατα του μητροπολιτικού ναού της Ναυπάκτου, αφιερωμένου στη Θεοτόκο την Ναυπακτιώτισσα. Αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση το 1499 μετατράπηκε σε τζαμί. Βόρεια του ναού, αποκατεστημένο θολοσκέπαστο κτήριο και κατάλοιπα βυζαντινού κτίσματος με τοξωτά ανοίγματα και πλίνθινο διάκοσμο θεωρείται ότι αποτελούν μέρος του συγκροτήματος του επισκοπικού μεγάρου του 12ου-13ου αιώνα. Στα νοτιοανατολικά, αποκατεστημένο κτίσμα που είχε χρήση οπλοθήκης λειτουργεί ως χώρος πληροφόρησης για τους επισκέπτες, με ψηφιακή εφαρμογή για την οχρωματική της Αιτωλο-ακαρνανίας και πλούσιο πληροφοριακό υλικό.

Στην ακρόπολη του κάστρου ή «Ις Καλέ», στις τέσσερις αποκατεστημένες καμαροσκέπαστες αίθουσες που πιθανώς αποτελούσαν τον πυρήνα του οχυρού βυζαντινού «καταφυγίου», της τελευταίας δηλαδή γραμμής άμυνας των υπερασπιστών του κάστρου, λειτουργεί το Μουσείο Κάστρου Ναυπάκτου. Το μουσείο αναδεικνύει μέσα από τα εκθέματά του την ιστορία της πόλης της Ναυπάκτου από την πρωτοβυζαντινή εποχή έως τον 19ο αιώνα και παράλληλα σκιαγραφεί την καθημερινή ζωή των κατοίκων της ίδιας περιόδου.

Άποψη της έκθεσης του Μουσείου, Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας

Ενετικό λιμάνι, είσοδος

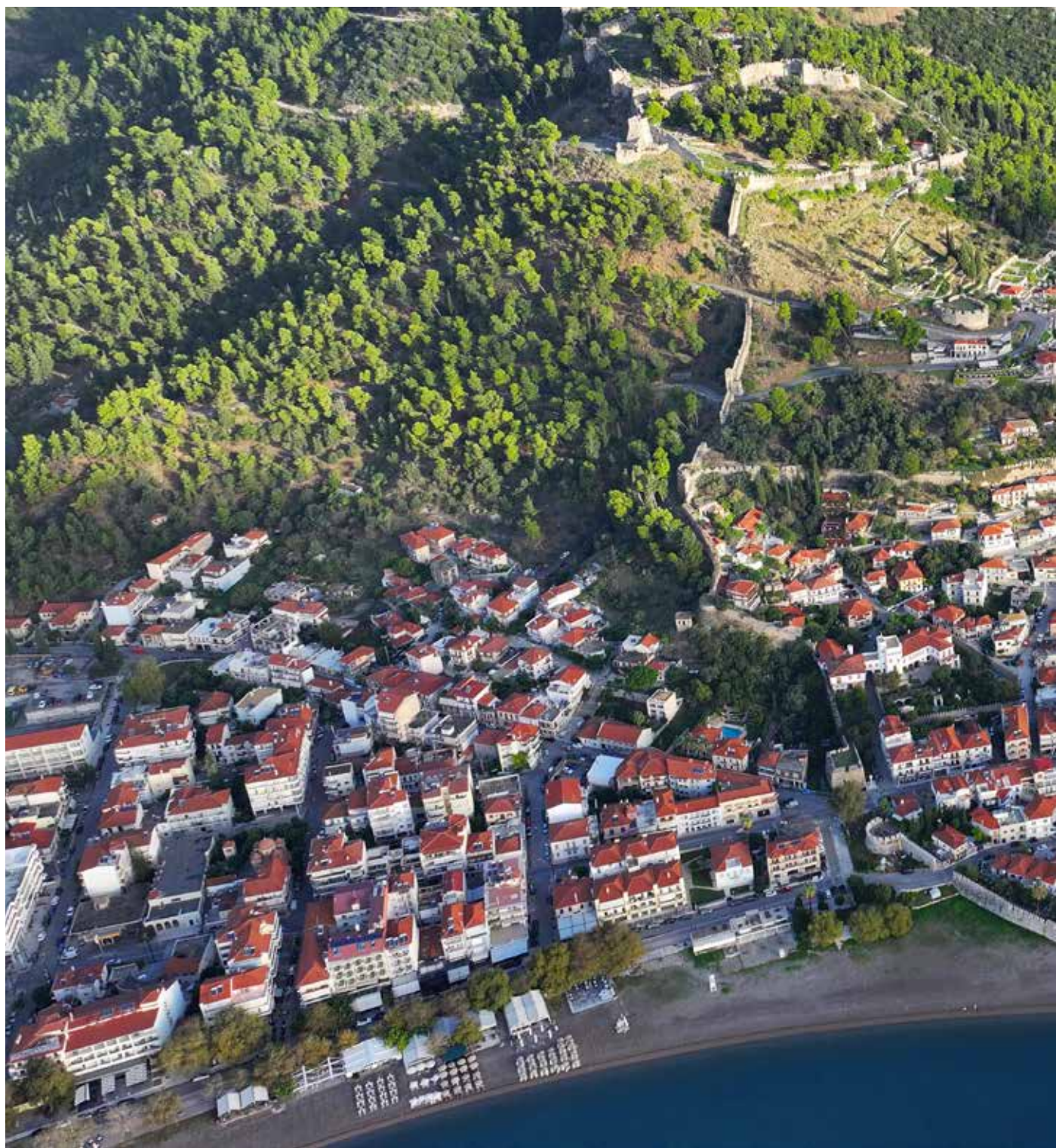
Η Πόλη

Ο παραδοσιακός οικισμός που αναπτύσσεται εντός των τειχών διατηρεί ορατά κατάλοιπα από τη μακρά ιστορία του, κυρίως της οθωμανοκρατίας, ανάμεσα στα σύγχρονα κτίσματα. Μέσα στον πολεοδομικό ιστό διατηρούνται 19 κρήνες της περιόδου. Από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας έχουν πραγματοποιηθεί έργα ανάδειξης σε 12 από αυτές, όπως και στο Βεζίρ Τζαμί, κτίσμα της οθωμανικής περιόδου στην Άνω πόλη (1701-1702). Το τζαμί σώζεται αποσπασματικά και αποτελούσε τμήμα συγκροτήματος που περιλάμβανε δύο κρήνες, λουτρό και σχολείο. Στο κέντρο του διαζώματος της Άνω πόλης βρίσκεται ο προμαχώνας «Ντάπια Τσαούς». Από τις οικίες ξεχωρίζουν το αρχοντικό-πύργος Μπότσαρη δίπλα στη δυτική πύλη, πιθανώς κατοικία του Οθωμανού διοικητή, και η νεότερη οικία Τζαβέλλα.

Στον ανατολικό βραχίονα του λιμανιού βρίσκεται το Φετιχιέ Τζαμί (τέμενος της Κατάκτησης), το πρώτο τζαμί που ανεγέρθηκε στη Ναύπακτο από τον σουλτάνο Βαγιαζήτ Β΄ αμέσως μετά το 1499 και την κατάκτηση της πόλης. Έχει αποκατασταθεί από το Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων) και λειτουργεί ως χώρος περιοδικών εκθέσεων, εκδηλώσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Το Ενετικό Λιμάνι

Το πεταλόσχημο οχυρωμένο ενετικό λιμάνι αποτελεί τοπόσημο και σημείο αναφοράς για την πόλη της Ναυπάκτου. Στα δύο άκρα του λιμανιού κατά την περίοδο της α΄ βενετοκρατίας κατασκευάστηκαν δύο ισχυροί ημικυλινδρικοί προμαχώνες. Σύμφωνα με μαρτυρίες, αλυσίδα ανάμεσά τους έκλεινε την είσοδο του λιμανιού. Οι οχυρώσεις του λιμανιού δέχτηκαν πολλές επεμβάσεις και από τους Οθωμανούς. Το φυλάκιο με την πυραμιδόσχημη στέγη που προστέθηκε στον ανατολικό προμαχώνα (αντίστοιχο υπήρχε και στον δυτικό, ωστόσο δεν σώθηκε) λειτουργούσε ως φάρος. Ο δυτικός προμαχώνας φιλοξενούσε τον 19ο αιώνα τελωνείο.

Δραγαμέστο

Κοντά στη σημερινή κωμόπολη του Αστακού, σε πλάτωμα στην κορυφή λόφου που ξεπροβάλλει από τον ορεινό όγκο της Βελούτσας, σώζεται η οχύρωση της ομώνυμης αρχαίας πόλης και, στο βόρειο τμήμα της, το βυζαντινό κάστρο του Δραγαμέστου. Η φυσικά οχυρή θέση παρέχει τη δυνατότητα ελέγχου του αγκυροβολίου στον γειτονικό κόλπο, του περάσματος από αυτόν προς την ενδοχώρα, ενώ το λιμάνι του Αστακού αποτελούσε εμπορικό σταθμό για τα προϊόντα της. Η αρχαία πόλη αναφέρεται στον Θουκυδίδη με αφορμή γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.). Στα ελληνιστικά χρόνια, ο Αστακός είναι μέλος του Κοινού των Ακαρνάνων και εκδίδει δικό του νόμισμα.

Μεταξύ του 6ου και του 8ου αιώνα, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, τμήμα της οχύρωσης της αρχαίας πόλης συμπληρώνεται και επισκευάζεται, διαμορφώνοντας το μεσαιωνικό κάστρο του Δραγαμέστου. Τους αιώνες αυτούς χαρακτηρίζει η συρρίκνωση και ο μετασχηματισμός των αρχαίων αστικών κέντρων σε όλη τη βυζαντινή αυτοκρατορία, αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, εχθρικών επιδρομών, φυσικών καταστροφών και επιδημιών.

Στον Βίο του αγίου Βαρβάρου, κείμενο του 1225 που αντλεί στοιχεία από προγενέστερες πηγές, απαντά η παλαιότερη μνεία της ονομασίας Δραγαμεστός, και αφορά ανεπιτυχή πολιορκία της από τους Άραβες μεταξύ των ετών 824-829. Μετά τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Σταυροφόρους, η Δραγαμεστός εντάσσεται στο νεοσύστατο κράτος της Ηπείρου, του οποίου την ιστορική πορεία ακολουθεί. Στις αρχές του 13ου αιώνα απαντά στις πηγές και ομώνυμη επισκοπή.

Από τα τέλη του 13ου αιώνα, η ευρύτερη περιοχή αποτελεί πεδίο ανταγωνισμού και συγκρούσεων μεταξύ των ηγεμόνων του κράτους της Ηπείρου, των Ανδεγαυών βασιλέων της Νεάπολης, του βυζαντινού αυτοκράτορα, των Σέρβων ηγεμόνων και Αλβανών τοπαρχών. Πιθανώς μετά το 1359, το Δραγαμέστο βρίσκεται υπό την κυριαρχία του Λεονάρδου Α΄ Τόκκου, Παλατινού Κόμη Κεφαλλονιάς, Ζακύνθου και Ιθάκης. Το 1371, το κάστρο αποκτά ο Αλβανός ηγεμόνας του Αγγελόκαστρου, Γκίνιο Μπούα Σπάτα και διοικείται από τον γαμπρό του, Λάληη. Το 1404 ή το 1405, ο Κάρολος Α΄ Τόκκος καταλαμβάνει με αιφνιδιασμό το οχυρό, το οποίο στη συνέχεια παραμένει στην οικογένεια των Τόκκων μέχρι την οθωμανική κατάκτηση της περιοχής, γύρω στα 1460.

Το 1684, βενετική αρμάδα (στόλος) με επικεφαλής τον Francesco Morosini καταλύει την τουρκική κυριαρχία στο μεγαλύτερο τμήμα των ακτών της Ακαρνανίας. Το 1685, η αρμάδα ανασυντάσσεται και αποπλέει από τον κόλπο του Δραγαμέστου (Αστακού) για την κατάκτηση της Πελοποννήσου. Η περιοχή επανέρχεται στους Οθωμανούς το 1699. Μετά τα τέλη του 17ου αιώνα, το Δραγαμέστο, φτωχό και μικρό χωριό, σταδιακά ερημώνει και οι κάτοικοί του μετεγκαθίστανται στις απότομες πλαγιές του όρους Βελούτσα. Το 1827, ο Σερ Ρίτσαρντ Τσερτς, φιλέλληνας αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων, μετατρέπει το ερειπωμένο κάστρο σε στρατόπεδο και βάση για τις επακόλουθες επιχειρήσεις του στην Αιτωλοακαρνανία.

Το κάστρο

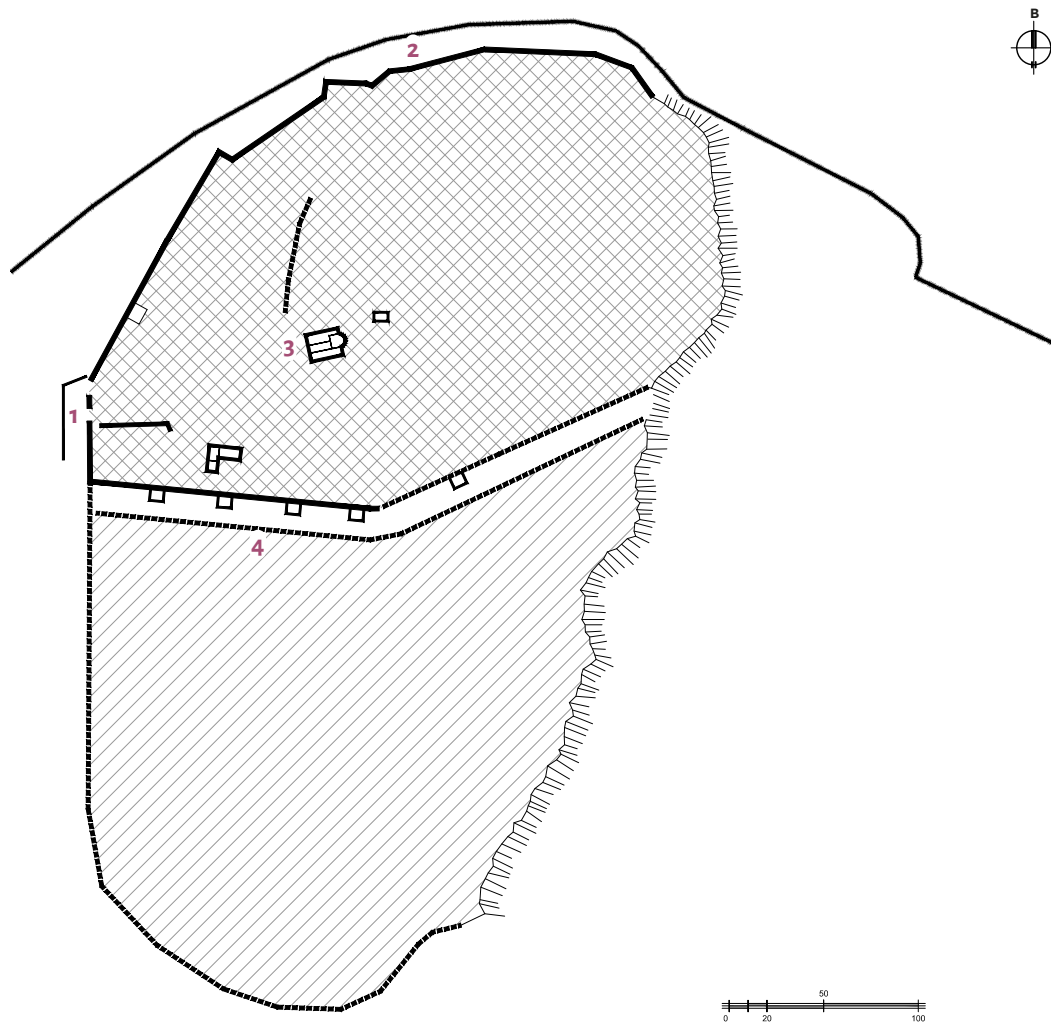
Η αρχαία οχύρωση εκτείνεται σε όλη την επίπεδη κορυφή του λόφου και χωρίζεται σε δύο τμήματα με διατείχισμα (εγκάρσιο τείχος). Οι βυζαντινές οχυρώσεις περιορίζονται στο μικρότερο σε έκταση βόρειο τμήμα. Ακολουθούν την παλαιότερη χάραξη και μεγάλα τμήματά τους είναι θεμελιωμένα επάνω στο αρχαίο τείχος. Η ιδιαίτερα απόκρημνη πλαγιά του λόφου στα ανατολικά παραμένει ατείχιστη. Βόρεια του αρχαίου διατειχίσματος κατασκευάζεται νέο τείχος, που αποτελεί το εξωτερικό νότιο τείχος της βυζαντινής πόλης. Πέντε τουλάχιστον ορθογώνιοι πύργοι ενίσχυαν την άμυνά του, καθώς η πλευρά αυτή ήταν και η πιο ευάλωτη σε εχθρικές επιθέσεις.

Η κύρια πύλη του κάστρου βρισκόταν στο δυτικό τμήμα του νότιου τείχους και προστατευόταν από δύο ορθογωνικούς πύργους. Σύμφωνα με το *Χρονικό των Τόκκων*, στο κάστρο υπήρχε επίσης οχυρωμένος πύργος-κατοικία του εκάστοτε διοικητή, πιθανώς κοντά στην απόκρημνη πλευρά του.

Στο εσωτερικό του κάστρου διατηρούνται ερειπωμένα τα κτίσματα του οικισμού, κάποια από αυτά νεότερων χρόνων, όπως επίσης φρεάτια-δεξαμενές, που εξασφάλιζαν πόσιμο νερό για τις ανάγκες των κατοίκων. Ξεχωρίζει τρίκλιτη βασιλική του 10ου/11ου αιώνα, κτισμένη στο κέντρο περίπου του βυζαντινού οικισμού. Στο κεντρικό της κλίτος κτίσθηκε μικρός μονόχωρος ναός, πιθανώς στην τελευταία φάση της οθωμανοκρατίας. Σε απόσταση 40 μ. ανατολικά της βασιλικής διατηρούνται τα θεμέλια ναού με κάτοψη σε σχήμα σταυρού και στα βόρεια τα κατάλοιπα ενός ακόμη μικρού μονόχωρου ναού.

Λεπτομέρεια της βυζαντινής οχύρωσης, θεμελιωμένης επάνω στο αρχαίο τείχος

1. Δυτική πύλη
2. Βόρεια πύλη
3. Τρίκλιτη βασιλική βυζαντινής περιόδου
4. Ελληνιστικό διατείχισμα

/// Αρχαία περίοδος

XXXX Βυζαντινή περίοδος

Τρίκλιτη βασιλική, 10ος-11ος αιώνας

Βόνιτσα

Το κάστρο της Βόνιτσας δεσπόζει με τα καλοδιατηρημένα τείχη του πάνω από την ομώνυμη κωμόπολη στις νότιες ακτές του Αμβρακικού κόλπου. Κτισμένο στην κορυφή δενδροφυτεμένου βραχώδους υψώματος, παρέχει εξαιρετική εποπτεία του Αμβρακικού και ταυτόχρονα προστατεύει το φυσικό λιμάνι της Βόνιτσας. Μαζί με το κάστρο της Αγίας Μαύρας στη Λευκάδα και τα κάστρα της Πρέβεζας, υπήρξε ισχυρό στρατηγικό έρεισμα στη Δυτική Ελλάδα και κομβικό σημείο επικοινωνίας της με τα νησιά του Ιονίου. Διέθετε φυσική οχύρωση και εύφορη ενδοχώρα, τα προϊόντα της οποίας διακινούνταν από το λιμάνι της Βόνιτσας.

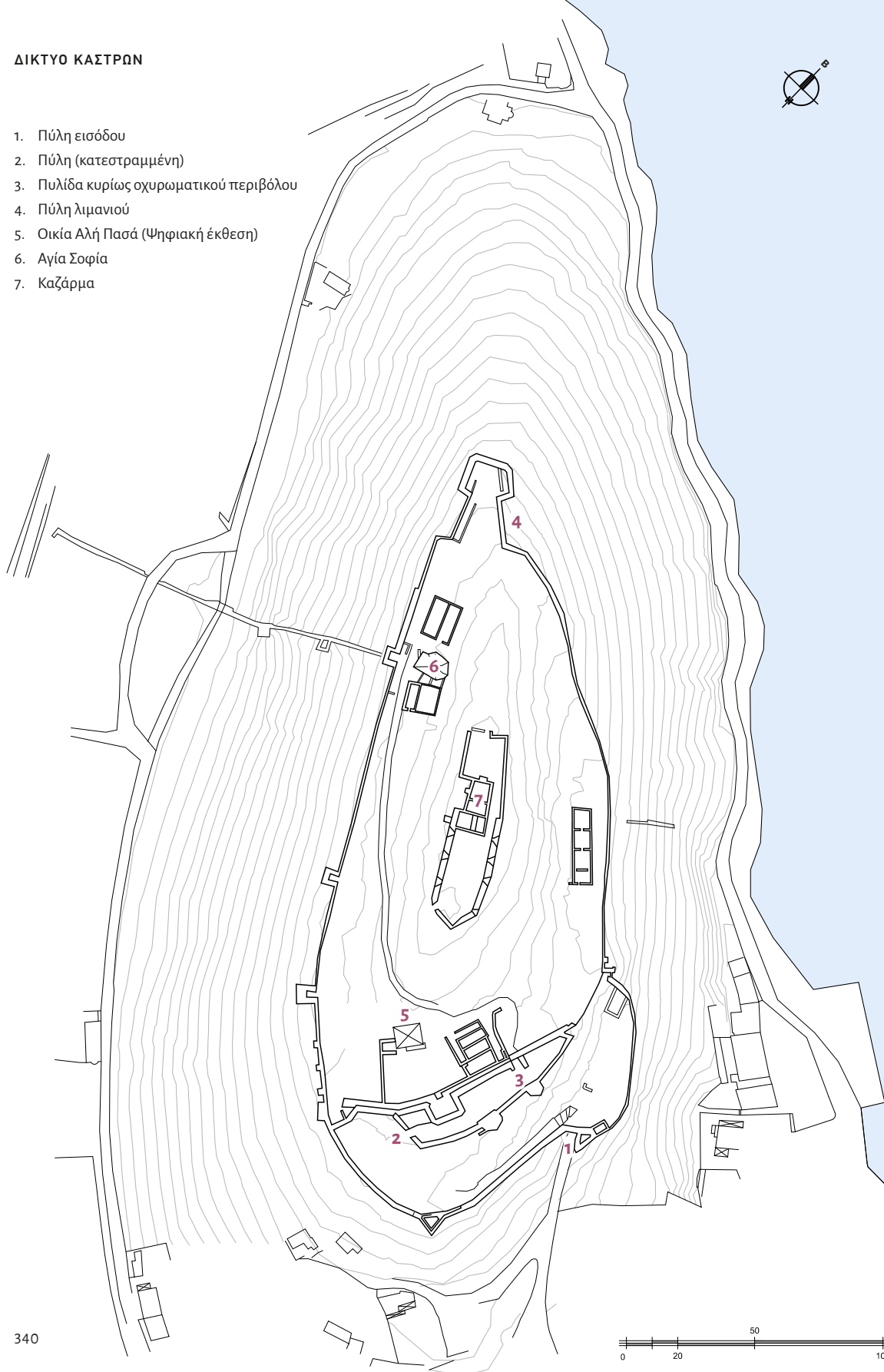
Ο οικισμός με την ονομασία Βόνιτιτσα ή Βουντίτσα εμφανίζεται πρώτη φορά στις γραπτές πηγές στις αρχές του 10ου αιώνα ως έδρα επισκοπής εξαρτώμενης από τη Μητρόπολη της Ναυπάκτου, ένδειξη ότι αποτελούσε μικρό περιφερειακό οικιστικό κέντρο. Τον 11ο αιώνα πολιορκείται και λεηλατείται από τους Νορμανδούς. Την ίδια περίοδο, η Βόνιτσα συγκαταλέγεται ανάμεσα στα σημαντικά αστικά κέντρα της αυτοκρατορίας για τα οποία οι Βενετοί έμποροι αποκτούν προνόμια (φοροαπαλλαγές) από τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό. Τον 12ο αιώνα, ο Αραβοσικελός γεωγράφος Muhammad al-Idrisi αναφέρει τη Βόνιτσα ως μικρή οχυρωμένη εμπορική πόλη.

Το 1204, μετά τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Ιππότες της Δ΄ Σταυροφορίας, η πόλη εντάσσεται στο κράτος της Ηπείρου, γνωστό σήμερα ως Δεσποτάτο. Το 1294, το κάστρο περιέρχεται στους Ανδεγαυούς (Αηίου) της Νεάπολης (σημ. Νάπολη), ως μέρος της προίκας της Θαμάρ, κόρης του Δεσπότη της Ηπείρου Νικηφόρου και συζύγου του Φίλιππου, γιου του Καρόλου Β΄ Ανδεγαυού. Στους αιώνες που ακολουθούν, η Βόνιτσα αλλάζει συχνά επικυρίαρχους και περιέρχεται στους Ορσίνι, στους Δούκες του Lecce και τέλος, στους Τόκκους, οι οποίοι παραμένουν επί μακρόν κύριοι του κάστρου με εξαίρεση το διάστημα 1378-1379 που το παραχωρούν στους Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου.

Το 1479, η Βόνιτσα, το τελευταίο οχυρό των Τόκκων στην ηπειρωτική χώρα, κυριεύεται από τους Οθωμανούς. Δύο αιώνες περίπου αργότερα, το 1684, κατά τη διάρκεια του ΣΤ΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου, οι Βενετοί με επικεφαλής τον Κεφαλλονίτη αξιωματικό Άγγελο Δελλαδέτισμα καταλαμβάνουν το κάστρο. Η Βόνιτσα παραμένει υπό βενετική κυριαρχία έως την κατάλυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας από τους Γάλλους το 1797, εκτός από το διάστημα 1714-1717 και την πρόσκαιρη κατάληψή της από τους Οθωμανούς.

Το 1798, μετά από σύντομη γαλλική κατοχή, η Βόνιτσα καταλαμβάνεται από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Το 1800, μετά τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, αποκτά από κοινού με την Πάργα και την Πρέβεζα ειδικό καθεστώς αυτονομίας εντός της οθωμανικής επικράτειας και εξαιρείται από την επικράτεια του Αλή Πασά. Ο Αλή Πασάς επανακάμπει το 1806 και καταλαμβάνει δεύτερη φορά το κάστρο. Το 1828, ελληνικά στρατεύματα με επικεφαλής τον φιλέλληνα Sir Richard Church και τη βοήθεια μικρού στόλου καταλαμβάνουν οριστικά μετά από μάχη την πόλη. Η οθωμανική φρουρά, αποκλεισμένη στο κάστρο, παραδίδει το οχυρό τον Μάρτιο του 1829. Το 1832, μετά τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, η Αιτωλοακαρνανία εντάσσεται επίσημα στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος.

1. Πύλη εισόδου
2. Πύλη (κατεστραμμένη)
3. Πυλίδα κυρίως οχυρωματικού περιβόλου
4. Πύλη λιμανιού
5. Οικία Αλή Πασά (Ψηφιακή έκθεση)
6. Αγία Σοφία
7. Καζάρμα

Το κάστρο

Η αρχική φάση οικοδόμησης του κάστρου τοποθετείται στη μέση βυζαντινή περίοδο, ωστόσο η σημερινή του μορφή είναι αποτέλεσμα μετασκευών και ενισχύσεων που έχουν αποδοθεί κυρίως στην περίοδο της βενετοκρατίας. Η οχύρωση περικλείει έναν χώρο 80 περίπου στρεμμάτων και αναπτύσσεται σε τέσσερις ζώνες. Οι δύο χαμηλότερες προστατεύουν την πιο ομαλή πλαγιά του λόφου, προς την πλευρά του σημερινού οικισμού, και θεωρούνται από τα παλαιότερα τμήματα της οχύρωσης. Η πρώτη, ανατολική ζώνη ορίζεται από κατακόρυφο, μικρού πάχους τείχος με επάλξεις, το οποίο ενισχύεται με δύο τριγωνικούς πύργους. Στο τείχος αυτό ανοίγεται η πύλη που αποτελεί και σήμερα την είσοδο στο κάστρο. Η δεύτερη οχυρωματική ζώνη οριοθετεί μια μικρή περιοχή -προτείχισμα- πριν την είσοδο στο κυρίως οχυρό. Η άμυνα της ενισχύεται με δύο πεταλόσχημους πύργους.

Η τρίτη οχυρωματική ζώνη, που αποτελεί και το κυρίως οχυρό, έχει δεχθεί τις πιο εκτεταμένες επεμβάσεις κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (1684-1797). Περικλείει τον μεγαλύτερο σε έκταση εσωτερικό χώρο του οχυρού, στον οποίο διασώζονται τα περισσότερα κτήρια του κάστρου. Ο περίβολος ενισχύεται με τρεις πύργους πυροβολικού/προμαχώνες, με ισχυρά επικλινή τοιχώματα και κανονιοθυρίδες. Στη νότια πλευρά των τειχών διατηρούνται τρεις τετράγωνοι πύργοι, η κατώτερη στάθμη των οποίων έχει αποδοθεί στην αρχική βυζαντινή φάση του κάστρου.

Η τέταρτη και τελευταία οχυρωματική ζώνη, στο υψηλότερο σημείο του λόφου, κατέχει τη θέση της ακρόπολης του κάστρου και έχει χρονολογηθεί στις αρχές του 19ου αιώνα, στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Πιθανώς η ανέγερσή της συσχετίζεται με το οχυρωματικό πρόγραμμα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Διαθέτει χαμηλό περίβολο, στον οποίο ανοίγονται τυφειοθυρίδες.

Οι πύλες

Εύκολα προσβάσιμη από τον οικισμό της Βόνιτσας, η σημερινή κεντρική πύλη εισόδου ανοίγεται στα νοτιοανατολικά του εξωτερικού τείχους και οδηγεί στη χαμηλότερη οχυρωματική ζώνη. Από τις εσωτερικές πύλες διατηρείται η είσοδος στην τρίτη οχυρωματική ζώνη, στο κυρίως τμήμα δηλαδή του κάστρου στην κορυφή του λόφου.

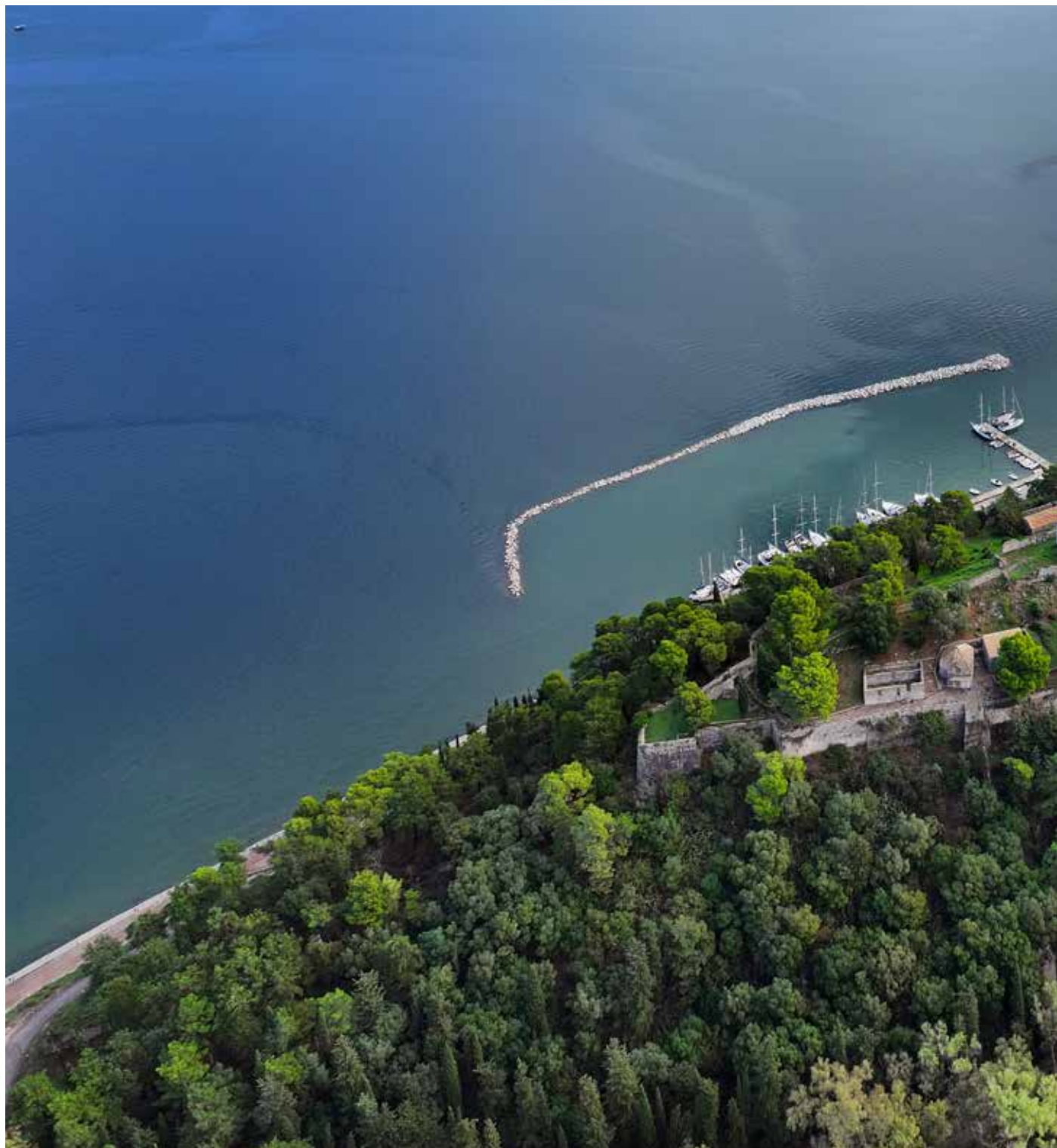
Μία ακόμα πύλη ανοίγεται προς το δυτικό άκρο του βόρειου τείχους. Οδηγούσε από το λιμάνι απευθείας στο εσωτερικό της τρίτης οχυρωματικής ζώνης και πιθανώς αποτελούσε κύρια πύλη του κάστρου στα χρόνια της βενετοκρατίας.

Το εσωτερικό

Τα περισσότερα οικοδομήματα που διατηρούνται στο εσωτερικό του κάστρου χρονολογούνται στα χρόνια της βενετοκρατίας, εκτός από τον ναό της Αγίας Σοφίας, η αρχική οικοδομική φάση του οποίου ανάγεται στη μεσοβυζαντινή περίοδο. Στην ακρόπολη σώζεται ορθογώνιο κτήριο, γνωστό ως Καζάρμα, πιθανώς αρχικά καθολική εκκλησία, η οποία άλλαξε χρήση από τους Οθωμανούς το 1806, είτε ως κατοικία του διοικητή του κάστρου είτε ως στρατώνας.

Ανάμεσα στα κτήρια του εσωτερικού του κάστρου ξεχωρίζει η λεγόμενη «οικία του Αλή Πασά», η οποία κτίστηκε κατά την όψιμη οθωμανοκρατία για να στεγάσει την Αλβανική φρουρά. Βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του τρίτου, κύριου, οχυρωματικού περιβόλου, σε μικρή απόσταση από την πύλη του. Στο πλαίσιο συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος αποκαταστάθηκε και φιλοξενεί ψηφιακή έκθεση που παρέχει πληροφορίες για το κάστρο της Βόνιτσας, την ιστορία του και τα κτίσματα στο εσωτερικό του, όπως επίσης και για τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά κάστρα της Αιτωλοακαρνανίας. Το πρόγραμμα ανάδειξης του κάστρου, που περιλάμβανε μεταξύ άλλων και εργασίες αποκατάστασης στον τρίτο περίβολο, υλοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας.

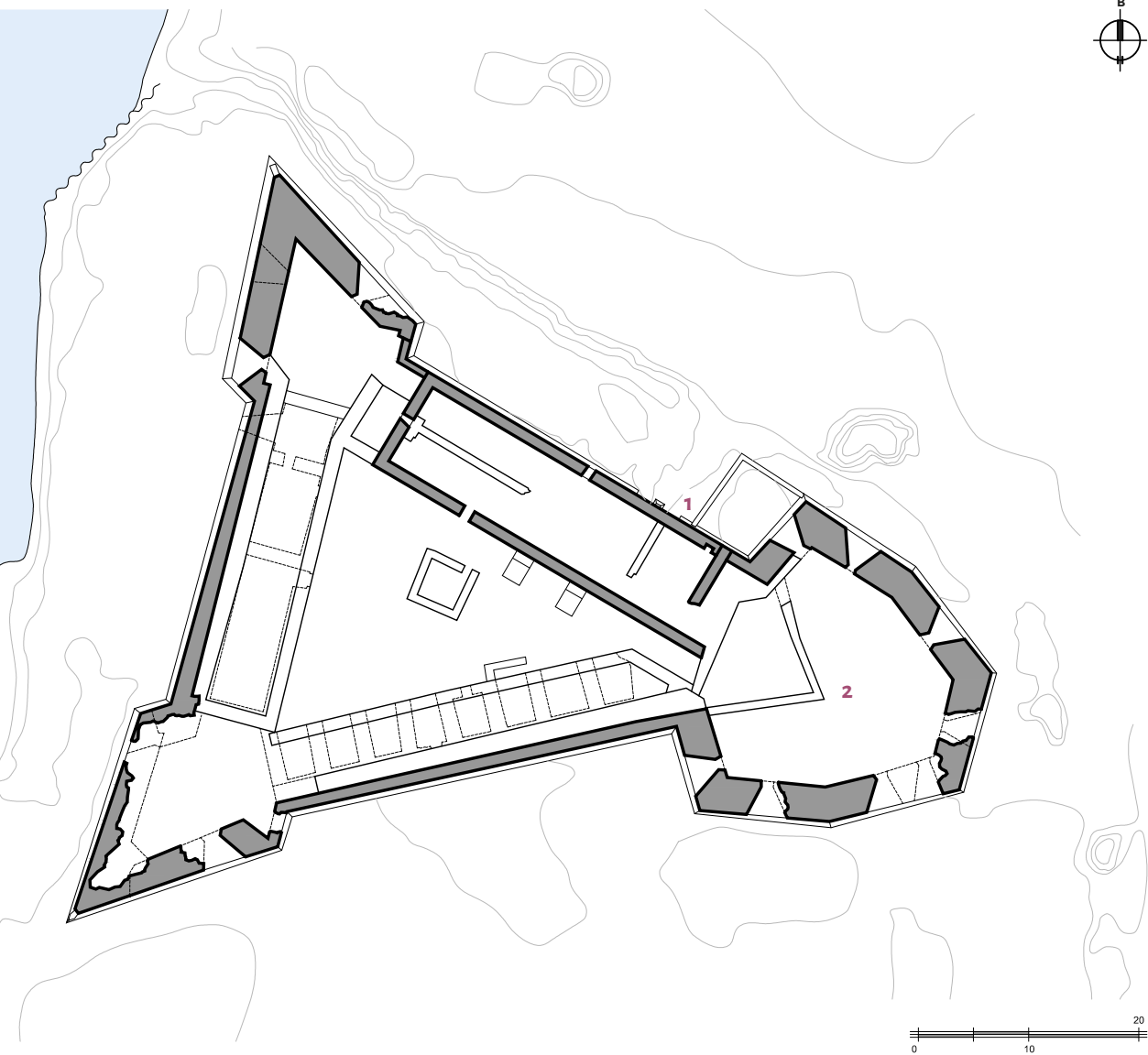

Άκτιο

Το παράκτιο στρατιωτικό οχυρό του Ακτίου είναι κτισμένο στην Ακαρνανική ακτή, απέναντι από την Πρέβεζα, στην περιοχή όπου το 31 π.Χ. διεξήχθη η ναυμαχία μεταξύ του Μάρκου Αντώνιου και του Οκταβιανού. Καταλαμβάνει καίρια θέση, καθώς εξασφάλιζε τον έλεγχο τόσο του θαλάσσιου περάσματος όσο και των χερσαίων οδών προς την ενδοχώρα της Ακαρνανίας. Οικοδομήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, αποτελώντας μέρος του οχυρωματικού δικτύου που οργάνωσε ο Αλή Πασάς στις ακτές του Ιονίου και της Αδριατικής, τόσο για να εξασφαλίσει τον έλεγχο της περιοχής απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις όσο και για να ενισχύσει την εικόνα του απέναντι στην οθωμανική διοίκηση ως ισχυρός πασάς που διαφυλάττει τα σύνορα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Σύμφωνα με αναφορές περιηγητών, η ανέγερση του φρουρίου ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια του 18ου αιώνα (περ. 1794/6), ενώ σύμφωνα με επιστολές του επιστάτη των οχυρώσεων στην Πρέβεζα και το Άκτιο, το 1807 εκτελούνταν εργασίες διάνοιξης της τάφρου του. Η ανέγερση του φρουρίου ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1812, όπως μαρτυρούν δύο επιγραφές, μία από κεραμικά στοιχεία και μία λιθανάγλυφη, στην κεντρική πύλη. Στο Ελληνικό κράτος ενσωματώνεται το 1881 και παραμένει σε στρατιωτική χρήση μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

1. Πύλη
2. Ανατολικός προμαχώνας

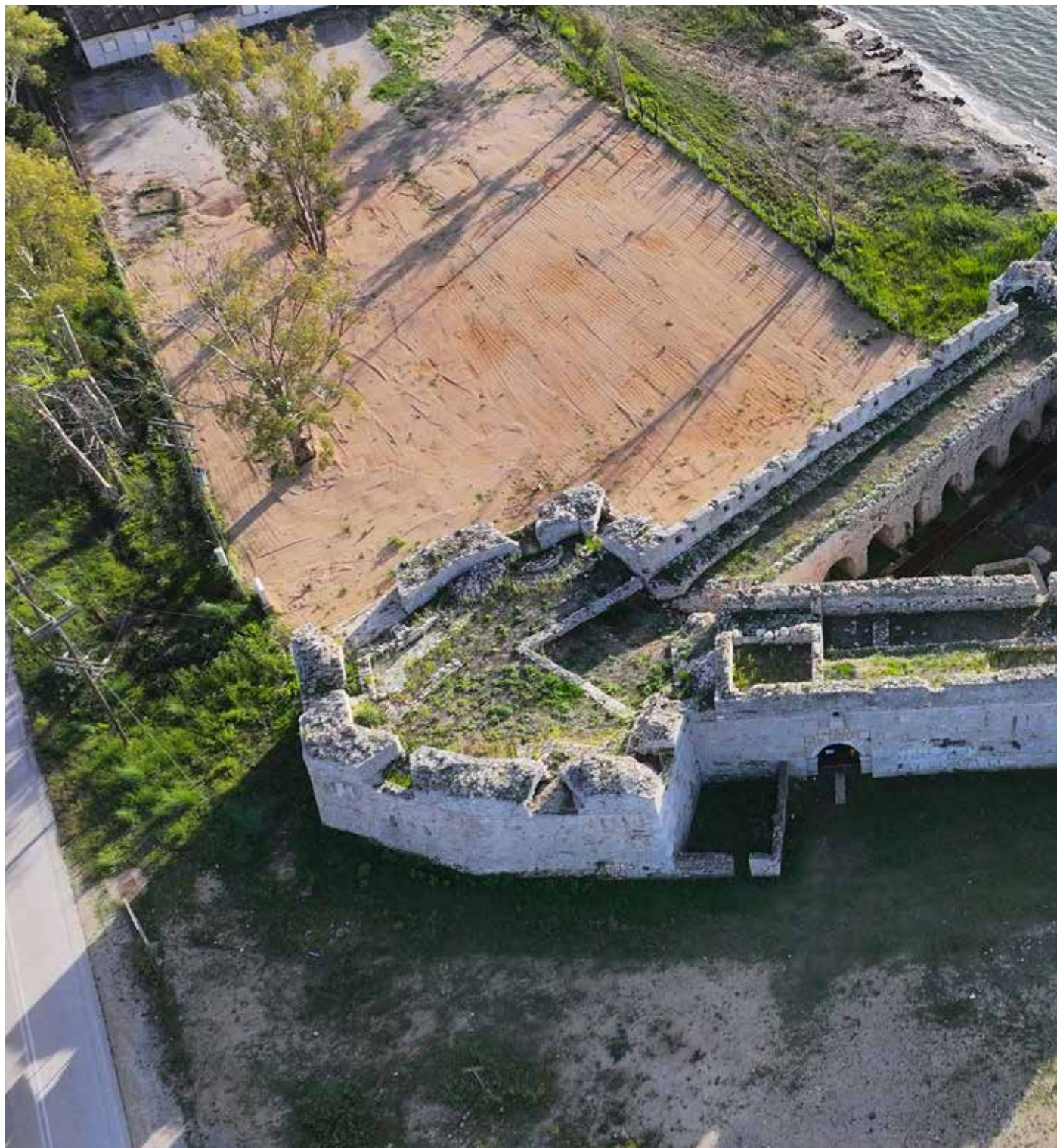
Το κάστρο

Το οχυρό είναι μικρών διαστάσεων, με κάτοψη σχεδόν ισοσκελούς τριγώνου, που το καθιστά μοναδικό στο είδος του στον ελλαδικό χώρο. Μπορεί να συγκριθεί μόνο με το φρούριο του Πόρτο Παλέρμο, κοντά στη Χειμάρρα της Αλβανίας, έργο επίσης του Αλή Πασά, χρονολογούμενο το 1804.

Η μία πλευρά είναι τοποθετημένη παράλληλα με τη θάλασσα, διαμορφώνοντας δραστικό μέτωπο προς την Πρέβεζα, ενώ οι άλλες δύο πλευρές συγκλίνουν ανατολικά προς το εσωτερικό της Ακαρνανίας. Τρεις ογκώδεις προμαχώνες στις κορυφές του τριγώνου ενισχύουν την άμυνα του φρουρίου. Ο πιο ισχυρός επιτηρεί την πλευρά της Ακαρνανίας. Οι προμαχώνες επικοινωνούν μεταξύ τους με πλατύ περίδρομο και διαμορφώνουν στο ανώτερο επίπεδό τους πλατεία με κανονιοθυρίδες. Για την κατασκευή του φρουρίου έχει γίνει χρήση λίθων από αρχαία κτίσματα.

Η κύρια πύλη του φρουρίου ανοίγεται στη βόρεια πλευρά του και οδηγεί στο εσωτερικό μέσω ενός θολωτού διαδρόμου. Πυλίδα διαφυγής ανοίγεται προς την πλευρά της θάλασσας. Στο εσωτερικό διαμορφώνεται τριγωνική αυλή που περιβάλλεται από μια σειρά θολοσκέπαστων χώρων, με χρήσεις υποστηρικτικές για τη λειτουργία του οχυρού και τη διαβίωση της φρουράς (δεξαμενές, εστίες κλπ.). Οι χώροι της νότιας πλευράς, σε αντίθεση με τους αντίστοιχους της βόρειας και της ανατολικής που είναι κλειστοί, είναι ανοικτοί ή ημιυπαίθριοι. Στο κέντρο της αυλής διατηρούνται αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μεταγενέστερου ορθογώνιου κτίσματος. Κτιστή ράμπα εξασφαλίζει την άνοδο από την αυλή στον περίδρομο των τειχών, το ύψος των οποίων φτάνει τα 6,5 μ. Στη βόρεια πλευρά του φρουρίου, στον περίδρομο του τείχους, ήταν κτισμένο το σεράι του Αλή Πασά.

Το φρούριο έχει αποκατασταθεί και αναδειχθεί από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Π.Ε. ΛΕΥΚΑΔΑΣ

Αγία Μαύρα

Αγία Μαύρα

Το παράκτιο κάστρο της Αγίας Μαύρας βρίσκεται στη χερσαία είσοδο του νησιού της Λευκάδας, 1,2 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της σύγχρονης πόλης. Η θέση του είναι ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας, καθώς εξασφάλιζε τον έλεγχο της εισόδου στον Αμβρακικό κόλπο και των θαλάσσιων δρόμων προς την Αδριατική, καθώς και τη δια ξηράς σύνδεση του νησιού με την ηπειρωτική Ελλάδα. Ιδρύθηκε από τους Φράγκους περί το 1300 ως μικρό οχυρό, που σύντομα επεκτάθηκε και εξελίχθηκε σε οχυρωμένο οικισμό αποτελώντας την πρώτη πρωτεύουσα του νησιού. Η σημερινή του μορφή οφείλεται σε εκτεταμένες μεταγενέστερες επεμβάσεις, που πραγματοποιήθηκαν κυρίως κατά τις περιόδους της οθωμανικής και ενετικής κυριαρχίας του νησιού.

Το όνομα Αγία Μαύρα -που κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους χαρακτηρίζει τόσο το κάστρο όσο και το νησί- θεωρείται ότι προέρχεται από τον ομώνυμο ναό που βρισκόταν εντός των τειχών ήδη από τον 14ο αιώνα.

Το αρχικό κάστρο ιδρύθηκε γύρω στα 1300 από τον ηγεμόνα Ιωάννη Α΄ Ορσίνι (Giovanni Orsini), προκειμένου να ενισχύσει την άμυνα του νησιού. Σύμφωνα με πηγές του 17ου αιώνα, ήταν μικρό και ορθογώνιας κάτοψης με πύργους στις γωνίες, ενώ αργότερα λειτούργησε ως ακρόπολη του κάστρου. Διατηρήθηκε μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα, ενώ στη συνέχεια κατεδαφίστηκε σταδιακά, χωρίς να σώζονται σήμερα ορατά κατάλοιπά του.

Το 1331, το νησί και το κάστρο καταλαμβάνονται από τον κληρονόμο του Δουκάτου των Αθηνών Γκωτιέ ΣΤ΄ της Βρυέννης, στη συνέχεια περνούν για μικρό διάστημα στους Ανδεγαυούς βασιλείς της Νεαπόλεως και τελικά παραχωρούνται στον Βενετό Γρατιανό Τζώρτη (Grazziano Zorzi). Το 1362, η Λευκάδα εντάσσεται στην κομητεία Κεφαλληνίας, Ζακύνθου και Ιθάκης, αρχικά υπό τη διοίκηση του Λεονάρδου Α΄ Τόκκου (Leonardo I Tocco) και έπειτα του γιου του, Κάρολου Α΄ Τόκκου (Carlo I Tocco). Την περίοδο αυτή, ο πληθυσμός ενισχύεται με την εγκατάσταση μισθοφόρων, Λατίνων ευγενών, εμπόρων και άλλων επαγγελματιών και σε σύντομο χρονικό διάστημα αναπτύσσεται μια ακμάζουσα κοινωνία. Σύμφωνα με το *Χρονικό των Τόκκων*, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές επεμβάσεις βελτίωσης και ενίσχυσης του κάστρου, που πλέον περιλαμβάνει έναν οικισμό γύρω από το αρχικό μικρό οχυρό, ο οποίος φαίνεται πως περιτειχίστηκε αυτήν την περίοδο. Έτσι, το 1420, σε χάρτη του περιηγητή Cristoforo Buondelmonti περιγράφεται ως οχυρωμένος οικισμός («Oppidum Sancta Maura») γύρω από μία ακρόπολη.

Κατά την περίοδο της Α΄ οθωμανικής κυριαρχίας του κάστρου (1479-1502) φαίνεται πως πραγματοποιήθηκαν ελάχιστες επεμβάσεις.

Στο σύντομο χρονικό διάστημα της βενετικής κυριαρχίας που ακολούθησε (1502-1503), ο ναύαρχος Benedetto Pesaro υλοποιεί εκτεταμένες εργασίες εκσυγχρονισμού των οχυρώσεων για την προσαρμογή τους στα νέα δεδομένα της χρήσης πυροβόλων όπλων. Στις κυριότερες περιλαμβάνονται η κατασκευή ενός νέου προμαχώνα με στοά στα νοτιοανατολικά και ενός άλλου στα βόρεια.

Στο διάστημα της Β' οθωμανικής περιόδου (1503-1684) πραγματοποιούνται εκτεταμένες επεμβάσεις στο κάστρο, προκειμένου να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της πολεμικής τεχνολογίας και να μπορεί να αντιμετωπίσει τις συνεχείς βενετικές επιθέσεις (1572, 1604, 1658, 1667, 1684). Το παλαιό μικρό φρούριο των Φράγκων μετατρέπεται σε καλά οχυρωμένη ακρόπολη, ενώ ο οχυρωμένος οικισμός έξω από αυτήν εξοπλίζεται με νέα επικλινή τείχη (σκάρπα) και οι προμαχώνες διευρύνονται, για να αποκτήσει το κάστρο προς τα τέλη του 16ου αιώνα τη βασική μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα, με την ακανόνιστη επταγωνική κάτοψη και τους ισχυρούς προμαχώνες. Ιδρύονται πολλά κτήρια, που περιλαμβάνουν τζαμιά, ιεροδιδασκαλείο, χαμάμ, χάνι, αποθήκες και συστήματα υδροδότησης. Κατασκευάζεται επίσης ένα μεγάλο υδραγωγείο που εφοδίαζε με νερό τον οικισμό διασχίζοντας τη λιμνοθάλασσα επάνω σε 360 τόξα, παράλληλα σχεδόν με τον επιθαλάσσιο δρόμο που ενώνει σήμερα την πόλη της Λευκάδας με το κάστρο. Με τα έργα αυτά, η Αγία Μαύρα καθίσταται ένα ιδιαίτερα ισχυρό οθωμανικό φρούριο, το οποίο κατά τη βενετική επίθεση το 1572 αποδεικνύεται απόρθητο.

Την περίοδο αυτή, κατά τον 16ο και 17ο αιώνα, το κάστρο αποτελεί επίσης ξακουστό άντρο πειρατών, όπως αναφέρει και ο Οθωμανός περιηγητής Evliya Çelebi, που το επισκέπτεται το 1688. Ο ίδιος μας πληροφορεί ότι η Αγία Μαύρα έχει εξελιχθεί σε μεγάλο οικισμό. Αναφέρει το παλαιό φρούριο που χρησιμοποιείται ως ακρόπολη, καθώς και 200 σπίτια διατεταγμένα κατά μήκος του κεντρικού δρόμου, στα οποία κατοικούν Οθωμανοί αξιωματούχοι και η φρουρά. Έξω από τα τείχη έχουν δημιουργηθεί δύο συνοικισμοί, στους οποίους κατοικεί ο χριστιανικός πληθυσμός: η Χώρα ή Μπούργο στα δυτικά, στην περιοχή της σημερινής διώρυγας, και η Άλλη Μεριά στα ανατολικά, που ξεκινούσε από τα ανατολικά τείχη καταλαμβάνοντας έκταση μήκους 200 μ.

Το 1684, με αφορμή τη συνεχή δραστηριότητα των πειρατών της Αγίας Μαύρας, το κάστρο πολιορκείται και καταλαμβάνεται από τη βενετική εκστρατευτική αρμάδα (στόλο) υπό τον Francesco Morosini. Οι Βενετοί προβαίνουν σε δραστικές μεταβολές και επιδιορθώσεις των τειχών. Εντός του κάστρου, τα τζαμιά μετατρέπονται σε χριστιανικούς ναούς, οι κατοικίες εντός και εκτός των τειχών κατεδαφίζονται και κατασκευάζονται κτήρια για την εγκατάσταση των ενετικών διοικητικών και θρησκευτικών αρχών και του στρατού, ενώ ο οικισμός μεταφέρεται στο προάστιο της Αμαξικής, στη θέση της σημερινής πόλης.

Το 1715, το κάστρο καταλαμβάνεται προσωρινά από τους Οθωμανούς, για να επανέλθει όμως τον επόμενο χρόνο στην κατοχή των Ενετών. Το 1718 αναθέτουν στον Γερμανό στρατηγό Σούλενμπουργκ (Schulenburg) την ενίσχυση των τειχών και τη βελτίωση της άμυνας του κάστρου, κυρίως στην ανατολική και δυτική πλευρά που ήταν οι πιο ευάλωτες. Πραγματοποιούνται διαπλατύνσεις των τειχών, διανοίγονται θολοσκεπείς στοές με πυροβολεία σε καίρια σημεία, αναδιαμορφώνονται οι προμαχώνες, ενώ τριγωνικά προτειχίσματα και ένυδρες τάφροι περικλείουν το κάστρο αποτελώντας πλέον την πρώτη γραμμή άμυνας. Το κάστρο αποκτά την περίοδο αυτή την πιο εκτεταμένη μορφή του, ενώ σημαντική εξέλιξη είναι η σταδιακή κατεδάφιση της ακρόπολης, του αρχικού πυρήνα του κάστρου.

Από το 1797 και εξής, η Λευκάδα βρίσκεται κάτω από σύντομη γαλλική και στη συνέχεια ρωσοτουρκική διοίκηση, ενώ το 1800 ιδρύεται η Επτάνησος Πολιτεία, που το 1807 περνά στην κυριότητα των Αυτοκρατορικών Γάλλων. Οι τελευταίοι προχωρούν στην τελειοποίηση της οχύρωσης του κάστρου και την ενίσχυση του εξοπλισμού του με πυροβολητές και άλλο πολεμικό υλικό.

Κατά την περίοδο της αγγλοκρατίας, από το 1810 μέχρι την ένωση των Επτανήσων με το Ελληνικό κράτος (1864), το φρούριο λειτουργεί ως στρατιωτικό κέντρο του νησιού. Υλοποιούνται εκτεταμένες εργασίες που αφορούν κυρίως στην κατασκευή έργων υποδομής εντός και εκτός του κάστρου, ανακαινίζονται παλαιά κτήρια, κατασκευάζονται στρατώνες, νοσοκομείο, φυλακές, καθώς και ο φάρος, ενώ οριοθετείται ο χώρος του νεκροταφείου. Επιπλέον αντικαθίστανται με λιθόκτιστες οι ξύλινες γέφυρες που ένωναν το κάστρο με την Ακαρνανία και τη Λευκάδα, ενώ ανοίγεται διώρυγα για τη διευκόλυνση της ναυσιπλοΐας και κατασκευάζεται επιθαλάσσιος δρόμος για τη σύνδεση του κάστρου με την πρωτεύουσα του νησιού.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, ο χώρος του κάστρου χρησιμοποιείται διαδοχικά ως φυλακή, ως τόπος φιλοξενίας προσφύγων, αλλά και ως αθλητικός χώρος. Το 1938, παρότι είχε ήδη κηρυχθεί ως αρχαιολογικός χώρος, το οικοδομικό υλικό του κάστρου πωλείται υπέρ του Μετοχικού Ταμείου Στρατού, με αποτέλεσμα την πρόκληση σημαντικών ζημιών στα μνημεία του χώρου.

Σήμερα, μετά τις πρόσφατες εκτεταμένες εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης που πραγματοποιήθηκαν από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων, το κάστρο λειτουργεί ως επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος με υποδομές και διαμορφωμένες διαδρομές επισκεπτών, εκθεσιακούς χώρους και ενημερωτικό υλικό.

Το κάστρο

Το κάστρο απέκτησε τη βασική μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα στα τέλη του 16ου αιώνα, κατά την περίοδο της οθωμανοκρατίας, παρ' όλες τις σημαντικές μεταγενέστερες επεμβάσεις των Βενετών και τις διαμορφώσεις της περιόδου της αγγλοκρατίας. Έχει σχήμα ακανόνιστου επταγώνου και περιβάλλεται από προτειχίσματα, αναλήμματα και εξωτερικά οχυρά, κάποια από τα οποία σήμερα ανήκουν σε ιδιώτες, έχοντας αλλοιωθεί, αποδομηθεί ή καλυφθεί από άμμο. Η ανατολική (προς την Ακαρνανία) και η δυτική (προς τη Λευκάδα) πλευρά των τειχών, που προστατεύονταν από ένυδρες τάφρους, έφεραν το κύριο βάρος της άμυνας με τα τείχη να έχουν πλάτος 20 μ. και να διαμορφώνουν ισόγειες εγκάρσιες στοές με κανονιοθυρίδες. Τα τείχη -των οποίων τα ευθύγραμμα τμήματα φτάνουν τα 10 μ. ύψος- υψώνονται άλλοτε κατακόρυφα και άλλοτε κεκλιμένα, ενώ η τοιχοποιία τους παρουσιάζει μεγάλη ποικιλομορφία λόγω των συνεχών επεμβάσεων που έχουν υποστεί για την ενίσχυση της άμυνας και τον εκσυγχρονισμό του κάστρου.

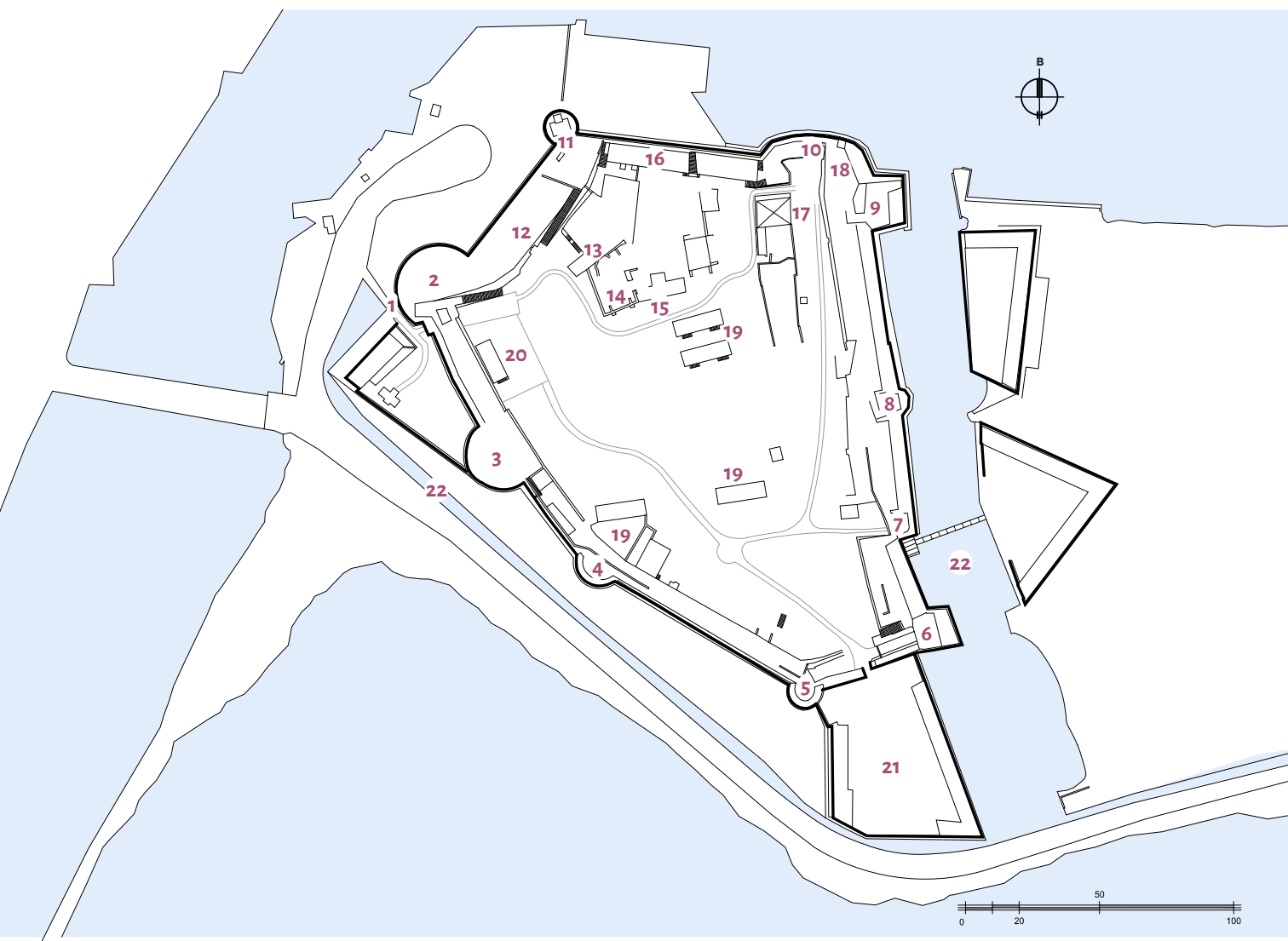
Η οχύρωση ενισχύεται με εννέα συνολικά προμαχώνες, οι οποίοι ποικίλλουν ως προς τη μορφή, το μέγεθος και τον τρόπο δόμησής τους. Οι περισσότεροι έχουν κατασκευαστεί από τους Οθωμανούς και έχουν τροποποιηθεί στη συνέχεια από τους Βενετούς, ενώ αποκλειστικά βενετικής κατασκευής είναι οι προμαχώνες Πιζάνι και Αγίου Μάρκου, στη βορειοανατολική και νοτιοανατολική γωνία, αντίστοιχα. Στον προμαχώνα του Παντοκράτορα, στη βόρεια πλευρά των τειχών, δεσπόζει ο φάρος, που κατασκευάστηκε επί αγγλοκρατίας και έχει σήμερα αποκατασταθεί πλήρως, αποτελώντας έναν από τους πιο καλοδιατηρημένους ελληνικούς φάρους. Ο εντυπωσιακότερος, όμως, προμαχώνας είναι η ημισέληνος (προμαχώνας του Αγίου Φραγκίσκου), ο οποίος κατασκευάστηκε αρχικά κατά την περίοδο των Τόκκων (τον 15ο αι.), ενισχύθηκε και αναδιαμορφώθηκε αργότερα από τους Οθωμανούς, τους Βενετούς και τους Άγγλους, ενώ σήμερα στο εσωτερικό του έχει διαμορφωθεί μουσειακός χώρος.

Οι πύλες

Δύο κύριες πύλες, στην ανατολική και δυτική πλευρά αντίστοιχα, επέτρεπαν την επικοινωνία με την Ακαρνανία και την ενδοχώρα της Λευκάδας. Η πρόσβαση σε αυτές γινόταν με ξύλινες γέφυρες πάνω από τις ένυδρες τάφρους, οι οποίες επί αγγλοκρατίας αντικαταστάθηκαν από λιθόκτιστες.

Η ανατολική πύλη κατασκευάστηκε από τους Οθωμανούς κατά το β' μισό του 16ου αιώνα, αλλά η αρχική της μορφή έχει αλλοιωθεί από τις μεταγενέστερες επεμβάσεις των Βενετών και των Άγγλων, ενώ η χρήση της διακόπηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι τοποθετημένη σε εσοχή του τείχους, ώστε να είναι προστατευμένη, ενώ ενισχυόταν από τον προμαχώνα που σήμερα στεγάζει την εκκλησία της Αγίας Μαύρας. Μπροστά από την πύλη αυτή διατηρούνται ακόμη σήμερα οι λίθινες βάσεις της γέφυρας επάνω από την τάφρο.

Η δυτική πύλη χρησιμοποιείται σήμερα για την πρόσβαση στο κάστρο. Κατασκευάστηκε και αυτή από τους Οθωμανούς, αλλά αναδιαμορφώθηκε από τους Βενετούς που της απέδωσαν μνημειώδη μορφή, ενώ προστατευόταν από τον μεγάλο προμαχώνα του Αγίου Αντωνίου. Αποτελείται από δύο θολωτά τμήματα, ανάμεσα στα οποία διαμορφώνεται ένα ασκεπές κεντρικό τμήμα σαν μικρό αίθριο, το οποίο προστάτευαν οι τυφεκιοθυρίδες του δεξιού τοίχου και το φυλάκιο της φρουράς που βρισκόταν λίγο ψηλότερα.

1. Δυτική Πύλη	12. Κελί Φραγκισκανών
2. Προμαχώνας Αγίου Αντωνίου	13. Κατοικία Τακτικού Προβλεπτή
3. Προμαχώνας Αγίου Θεοδώρου	14. Ναός Αγίου Σωτήρα (San Salvatore)
4. Προμαχώνας Αγίου Ιερώνυμου	15. Μονή Φραγκισκανών
5. Προμαχώνας Αγίας Βαρβάρας	16. Νοσοκομείο
6. Προμαχώνας Αγίου Μάρκου - Ναός Αγίας Μαύρας	17. Πυριτιδαποθήκη - Χώρος προβολής οπτικοακουστικού υλικού
7. Ανατολική Πύλη	18. Μουσείο
8. Πολυγωνικός Προμαχώνας	19. Στρατώνας
9. Προμαχώνας Pisanì	20. Φυλακές
10. Ημισέλιος (Προμαχώνας Αγίου Φραγκίσκου)	21. Νεκροταφείο
11. Προμαχώνας Παντοκράτορα - Φάρος	22. Τάφος

Το εσωτερικό

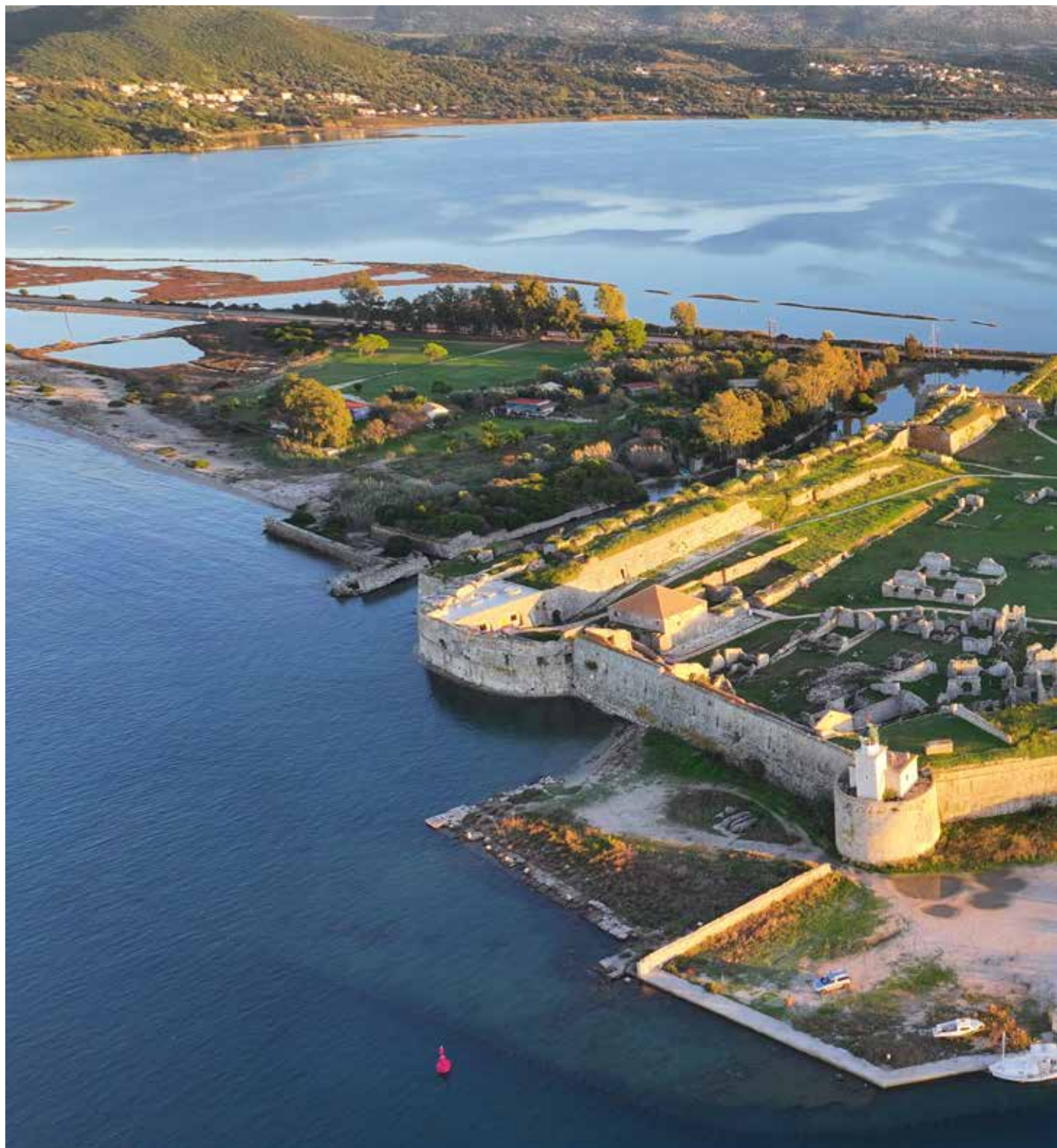
Ο οχυρωμένος χώρος διαρθρώνεται εσωτερικά σε δύο στάθμες. Βορειοανατολικά, στο ανώτερο επίπεδο, βρισκόταν άλλοτε η μεσαιωνική ακρόπολη του κάστρου, η οποία κατεδαφίστηκε κατά τον 18ο αιώνα. Στον υπόλοιπο χώρο, που εκτείνεται στη θέση της παλαιάς πόλης της Αγίας Μαύρας, διατηρούνται σήμερα κατάλοιπα θρησκευτικών και διοικητικών κτηρίων, φυλακών και στρατώνων, που εξυπηρετούσαν τις διοικητικές και λειτουργικές ανάγκες των Βενετών και αργότερα των Άγγλων.

Από τα κτίσματα των Βενετών, στο βόρειο τμήμα του χώρου, ξεχωρίζουν ο ναός του Αγίου Σωτήρα (San Salvatore), κτισμένος στη θέση παλαιότερου τζαμιού, το κελί και η μονή των Φραγκισκανών, η οικία του Τακτικού Προβλεπτή, καθώς και η πυριτιδαποθήκη, που σήμερα έχει διαμορφωθεί σε χώρο προβολής οπτικοακουστικού υλικού.

Κατασκευές της περιόδου της αγγλοκρατίας σώζονται διάσπαρτες στον χώρο και περιλαμβάνουν κατάλοιπα διάφορων στρατιωτικών και διοικητικών κτηρίων (φυλακές, στρατώνες, λέσχη αξιωματικών, νοσοκομείο). Το νεκροταφείο, στα νότια του χώρου, χρησιμοποιήθηκε ήδη από τα οθωμανικά χρόνια ως ταφικός χώρος, αργότερα διαμορφώθηκε σε προτείχισμα από τους Βενετούς για αμυντικούς λόγους, ενώ επί αγγλοκρατίας είχε διπλή χρήση ως αμυντικός και ταυτόχρονα ταφικός χώρος.

Η πρώτη εκκλησία της Αγίας Μαύρας, στην οποία φαίνεται να οφείλεται η ονομασία του κάστρου, κτίστηκε από τους Ανδεγαυούς τον 14ο αιώνα, ενώ μία ακόμη εκκλησία αφιερωμένη στην ίδια αγία κτίστηκε στα μέσα του 15ου αιώνα από την Ελένη Παλαιολογίνα, κόρη του τότε Δεσπότη του Μυστρά. Οι Οθωμανοί τη μετέτρεψαν σε τζαμί, ενώ αργότερα, επί βενετοκρατίας μετετράπη ξανά σε χριστιανικό ναό. Η εκκλησία αυτή, που βρισκόταν κοντά στην ανατολική πύλη και δίπλα στην πυριτιδαποθήκη, υπέστη στους μετέπειτα χρόνους σοβαρές ζημιές, για να καταστραφεί τελικά ολοσχερώς κατά τον 19ο αιώνα. Το 1889 μεταφέρθηκε στη θέση που βρίσκεται σήμερα, εντός του προμαχώνα της νοτιοανατολικής γωνίας (προμαχώνας Αγίου Μάρκου).

Π.Ε. ΠΡΕΒΕΖΑΣ

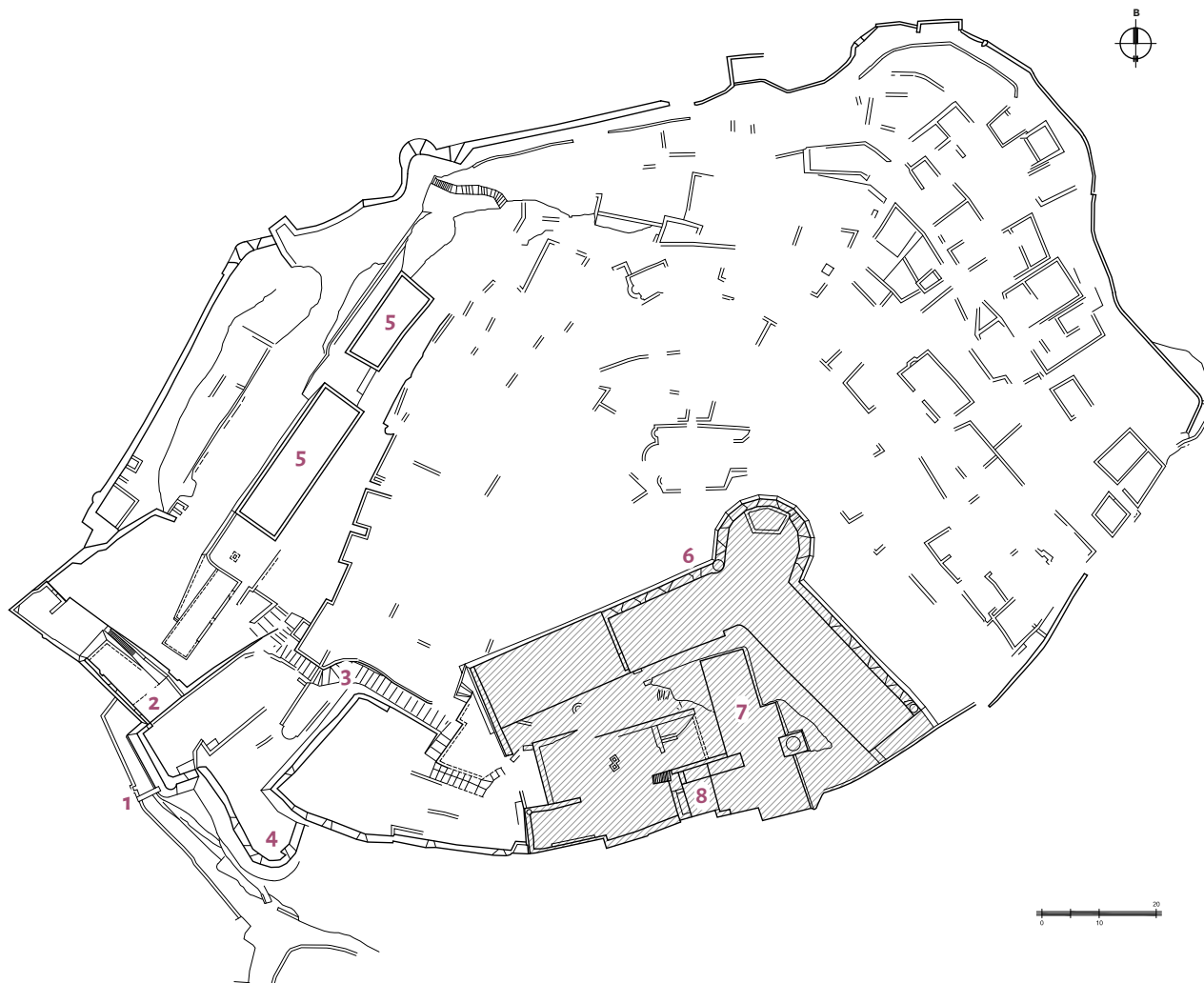
Πάργα

Το κάστρο της Πάργας, στη βραχώδη μικρή χερσόνησο ανάμεσα στην είσοδο του λιμανιού της σημερινής πόλης και την παραλία του Βάλτου, επί σειρά αιώνων εξασφάλιζε την εποπτεία του Ιονίου πελάγους και προστάτευε την πόλη τόσο από την ξηρά όσο και από τη θάλασσα. Λείψανα αρχαίου τείχους στη δυτική πλευρά του κάστρου αποτελούν την παλαιότερη οχύρωση της θέσης, στην ευρύτερη περιοχή της οποίας τοποθετείται η αρχαία Τορύνη. Το τοπωνύμιο Πάργα απαντά πρώτη φορά σε γραπτές πηγές στις αρχές του 14ου αιώνα, έμμεση ένδειξη της ύπαρξης του κάστρου, χωρίς έως σήμερα αυτό να έχει επιβεβαιωθεί από αρχαιολογικά δεδομένα.

Στα τέλη του ίδιου αιώνα, περίοδο πολιτικής αναταραχής και συγκρούσεων, οι κάτοικοι της Πάργας, ακολουθώντας το παράδειγμα των Κερκυραίων γειτόνων τους, στρέφονται για προστασία στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας. Το 1401 υπογράφουν συνθήκη για την ένταξη της Πάργας στις βενετικές κτήσεις. Οι Βενετοί παραχωρούν προνόμια στους κατοίκους και η Πάργα μετατρέπεται σε σημαντικό εμπορικό σταθμό και βάση των Βενετών, «μάτι και αυτί» της Κέρκυρας στις ακτές της Ηπείρου για τους επόμενους τέσσερις αιώνες.

Οι Οθωμανοί την καταλαμβάνουν το 1452 και δύο χρόνια αργότερα, το 1454 επανέρχεται στους Βενετούς, χάρη στην κινητοποίηση των Παργινών και των Κερκυραίων. Την ίδια περίοδο υλοποιούνται μικρής έκτασης οχυρωματικά έργα, λόγω έλλειψης πόρων και υπό τον φόβο επικείμενης επίθεσης των Οθωμανών, οι οποίοι μέχρι την πρώτη δεκαετία του 16ου αιώνα έχουν κάψει δύο φορές το κάστρο. Το 1537, η Πάργα καταστρέφεται από τον οθωμανικό στόλο υπό τον Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα και το 1567 ανακατασκευάζεται από τους Βενετούς. Το 1571 καταστρέφεται εκ νέου από τον οθωμανικό στόλο, ο οποίος πραγματοποιεί επιδρομές στις βενετικές κτήσεις του Ιονίου, λίγο πριν την ήττα του στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου την ίδια χρονιά. Αμέσως μετά, οι Βενετοί αποκαθιστούν και επεκτείνουν το κάστρο. Ακολουθεί μια περίοδος ακμής για την Πάργα, ο οικισμός της οποίας επεκτείνεται εκτός των τειχών κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα.

Μετά το 1797 και την κατάλυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, η Πάργα γνωρίζει περίοδο αστάθειας και ανασφάλειας. Το 1797, η Πάργα περνά στους Γάλλους, το 1800 τυπικά στους Οθωμανούς, αλλά με ρωσική προστασία, το 1807 ξανά στους Γάλλους και εν τέλει το 1814 στους Βρετανούς. Οι διαδοχικές εναλλαγές κυριάρχων/προστατών καταφέρνουν έως το 1817 να αποτρέψουν την κατάκτησή της από τον σημαντικότερο εχθρό των Παργινών, τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων, ο οποίος έχει ως τότε αποκτήσει όλες τις υπόλοιπες βενετικές βάσεις στα παράλια του Ιονίου. Το 1817, ο Άγγλος κυβερνήτης των Επτανήσων Thomas Maitland υπογράφει συνθήκη για την παραχώρηση αντί ανταλλάγματος της Πάργας στον Αλή Πασά. Στους κατοίκους της δίνεται η επιλογή να μείνουν ή να φύγουν και να αποζημιωθούν για τις περιουσίες τους. Λίγο πριν την παράδοση του κάστρου στον Αλή Πασά, το 1819, η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων εγκαταλείπει τον τόπο τους και καταφεύγει στα Επτάνησα, κυρίως στην Κέρκυρα. Το κάστρο ερημώνει και σταδιακά εγκαταλείπεται μετά το β' μισό του 19ου αιώνα.

1. Εξωτερική πύλη
2. Εσωτερική πύλη
3. Καλντερίμι προς την ακρόπολη
4. Προμαχώνας
5. Στρατώνας
6. Πύλη ακρόπολης Αλή Πασά
7. Σεράι Αλή Πασά
8. Λουτρό

▨ Ακρόπολη Αλή Πασά

Το κάστρο

Η σημερινή μορφή του κάστρου οφείλεται κυρίως στους Βενετούς και χρονολογείται μετά το 1571. Η οχύρωση αναπτύσσεται ακανόνιστα, ακολουθώντας τη φυσική διαμόρφωση του λόφου. Τα ισχυρά εξωτερικά τείχη υψώνονται στα όρια των κλιτύων του βραχώδους λόφου, αξιοποιώντας τον φυσικά οχυρό του χαρακτήρα. Σύμφωνα με γραπτές πηγές, το κάστρο προστατευόταν από ένυδρη τάφρο. Το 1819-1820, ο Αλή Πασάς κατασκεύασε στο ψηλότερο σημείο του λόφου ισχυρό τείχος ενισχυμένο με πολυγωνικό προμαχώνα και διαμόρφωσε ένα εσωτερικό αυτόνομο οχυρό, την ακρόπολη του κάστρου.

Ανηφορικό μονοπάτι οδηγεί στην πύλη, στα νοτιοανατολικά της οχύρωσης. Η άμυνα σε αυτό το προσβάσιμο και επομένως ευάλωτο τμήμα του κάστρου ενισχύεται με ημικυκλικό πύργο-προμαχώνα. Πάνω από το τόξο της πύλης σώζεται εντοιχισμένη επιγραφή στην οποία αναγράφεται το έτος 1707 και το όνομα του διοικητή της Πάργας Μάρκου Θεοτόκη. Δεύτερη πύλη οδηγεί στο εσωτερικό του κάστρου μέσα από στενή καμαροσκέπαστη δίοδο. Επάνω από αυτή την πύλη, δυσανάγνωστη επιγραφή αναφέρεται στην εξάρτηση της Πάργας από την Κέρκυρα. Λίγο ψηλότερα σώζεται εντοιχισμένο ανάγλυφο με το έμβλημα της Βενετίας, τον φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου.

Βόρεια της εσωτερικής εισόδου κατασκευάστηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα στρατώνες. Το εσωτερικό του κάστρου διαρθρώνεται σε επίπεδα που ακολουθούν τη φυσική ανωφέρεια του λόφου. Ο οικισμός, από τον οποίο σήμερα διασώζονται μόνο ερείπια, αναπτυσσόταν στο δυτικό, βόρειο και ανατολικό τμήμα του λόφου. Στενά μονοπάτια επιτρέπουν την περιήγηση στον χώρο και οδηγούν στο τελευταίο σημείο άμυνας της οχύρωσης, την ακρόπολη. Διακρίνονται επίσης τα κατάλοιπα εννέα εκκλησιών, από τις οποίες αυτή που βρίσκεται δυτικά της πύλης της ακρόπολης πιθανώς ταυτίζεται με τον ενοριακό ναό της πόλης, αφιερωμένο στον άγιο Σπυρίδωνα.

Η ακρόπολη του Αλή Πασά

Η ακρόπολη

Η πύλη της ακρόπολης, μνημειακά διαμορφωμένη, φέρει εκατέρωθεν δύο ορθογώνια πλαίσια με δικέφαλο αετό και επιγραφές με τη χρονολογία 1820 και το όνομα του Αλή Πασά. Στο εσωτερικό του τείχους, που διαχωρίζει την ακρόπολη από το κάστρο, αναπτύσσονται δύο πτέρυγες καμαροσκέπαστων ημιυπόγειων χώρων. Προορίζονταν για τη φρουρά, όπως φαίνεται από τις κόγχες τζακιών που διατηρούν, και για την αποθήκευση των απαραίτητων υλικών για τη λειτουργία του οχυρού. Στοά διατρέχει και τις δύο πτέρυγες για την επικοινωνία με τον γωνιακό ισχυρό προμαχώνα και το εσωτερικό της ακρόπολης, εξασφαλίζοντας τη μετακίνηση των στρατιωτών. Στο υψηλότερο σημείο της ακρόπολης είναι κτισμένο ένα μεγάλο διώροφο συγκρότημα, το σεράι του Αλή Πασά, που περιλαμβάνει χώρους κατοικίας, δεξαμενές, μικρό λουτρό (χαμάμ) και τέμενος.

Ανθούσα

Το κάστρο της Ανθούσας είναι κτισμένο σε μικρή απόσταση από τους οικισμούς της Ανθούσας και της Αγιάς. Δεσπόζει στο μοναδικό ύψωμα ανάμεσα στη θάλασσα και τα βουνά της Θεσπρωτίας που περικλείουν την περιοχή της Πάργας. Η τοποθεσία είναι φυσικά οχυρή με απόκρημνες πλαγιές, προσβάσιμη από τα βορειοδυτικά.

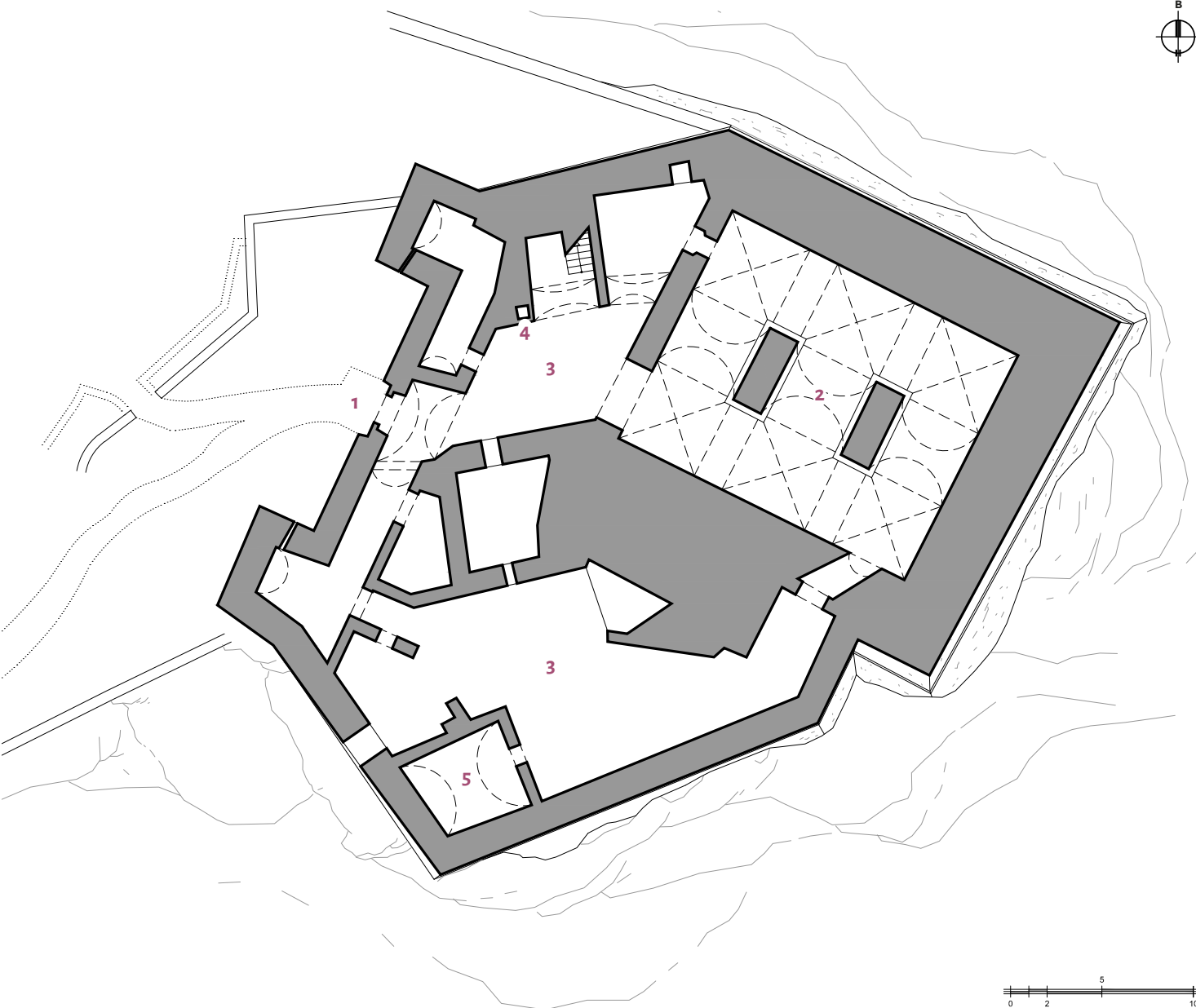
Η κατασκευή του οχυρού το 1814 από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων είχε σκοπό την κατάκτηση της Πάργας, της μοναδικής περιοχής στην ηπειρωτική ακτή που δεν είχε ενταχθεί στο πασαλίκι του και βρισκόταν από το 1807 στην κατοχή των Γάλλων και του Ναπολέοντα. Το 1814, οι εξελίξεις στην Ευρώπη και η επικείμενη ήττα του Ναπολέοντα δίνουν το έναυσμα στον Αλή να στραφεί ανοικτά ενάντια στην Πάργα. Αρχικά επιτίθεται και λεηλατεί την Αγιά, απωθείται όμως από την Πάργα και οργανώνει την πολιορκία της με την κατασκευή σειράς οχυρώσεων στην περιοχή, από τις οποίες σώζεται μόνο το κάστρο της Ανθούσας. Το νέο κάστρο συνιστά ορατή απειλή και παρέχει πλήρη εποπτεία των κινήσεων των υπερασπιστών της παραθαλάσσιας πόλης, οι οποίοι εντωμεταξύ έχουν ζητήσει και αποκτήσει αγγλική προστασία και φρουρά. Το 1817, οι Άγγλοι συμφωνούν στην παραχώρηση αντί χρηματικού αντιτίμου της Πάργας στους Οθωμανούς και το 1819 την παραδίδουν στον Αλή Πασά, με αποτέλεσμα το κάστρο της Ανθούσας να χάσει τη στρατηγική του σημασία μόλις πέντε χρόνια μετά την ανέγερσή του.

Ως μηχανικός του κάστρου αναφέρεται ο Ιταλός Don Santo di Monteleone. Δύο μόλις χρόνια μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής αναφέρεται ότι το οχυρό παρουσίασε σημαντικά στατικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να χρειαστεί επισκευές και τροποποιήσεις.

Ludwig Salvator, 1907, Συλλογή χαρακτηριστικών Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα

1. Πύλη
2. Πύργος-προμαχώνας
3. Αύλειος χώρος
4. Δεξαμενή νερού
5. Πυριτιδαποθήκη

Το κάστρο

Η μνημειακά διαμορφωμένη κεντρική πύλη του οχυρού ανοίγεται στα δυτικά και προστατεύεται από δύο πύργους βόρεια και νότια. Η πλευρά αυτή του κάστρου διαθέτει μόνο τυφεκιοθυρίδες και όχι ισχυρές οχυρώσεις πυροβολικού. Μία ακόμη πυλίδα στη νότια πλευρά φαίνεται πως λειτουργούσε ως βοηθητική έξοδος.

Περνώντας την κεντρική πύλη δύο διαδρομές καταλήγουν στο εσωτερικό του οχυρού. Η πρώτη, στα νότια, οδηγεί μέσω θολωτού διαδρόμου στη νότια εσωτερική αυλή, όπου βρίσκεται ένα μικρό θολοσκέπαστο κτήριο που ταυτίζεται με πυριτιδαποθήκη. Από τον ίδιο διάδρομο, ένα τοξωτό άνοιγμα δίνει πρόσβαση σε κεκλιμένο επίπεδο που οδηγεί στην άνω στάθμη του περιβόλου.

Η δεύτερη διαδρομή, στα βόρεια, οδηγεί απευθείας από την κεντρική πύλη σε μια μικρότερη εσωτερική αυλή με δύο διώροφα κτήρια. Το βορειότερο από αυτά εφάπτεται στον περίβολο και περιλαμβάνει υπόγεια δεξαμενή, τετράγωνο φρεάτιο για τη λήψη νερού, που φτάνει από το ισόγειο μέχρι τη στάθμη του δεύτερου ορόφου, καθώς και μικρά δωμάτια στο ισόγειο και τον όροφο. Το νοτιότερο κτήριο διαθέτει επίσης χώρους στο ισόγειο και τον όροφο και είναι πιθανώς μεταγενέστερο.

Η δύναμη πυρός του κάστρου συγκεντρώνεται στον επιβλητικό προμαχώνα στα ανατολικά, προς την πλευρά της Πάργας. Με ύψος περίπου 15 μ., εξασφαλίζει την εποπτεία της ευρύτερης περιοχής. Η πρόσβαση στο ισόγειο του πύργου επιτυγχάνεται μέσω τριών εισόδων, μία απέναντι από την κεντρική πύλη, μία μικρότερη βορειότερα στην ίδια πλευρά και μία στη νότια αυλή. Στην ανώτερη στάθμη υπάρχουν θέσεις μόνο για πυροβόλα όπλα στραμμένα προς την Πάργα, η οποία σε απόσταση 1.200 μ. και σε χαμηλότερο υψόμετρο βρισκόταν στην εμβέλεια των πυρών τους.

Πέντε Πηγάδια

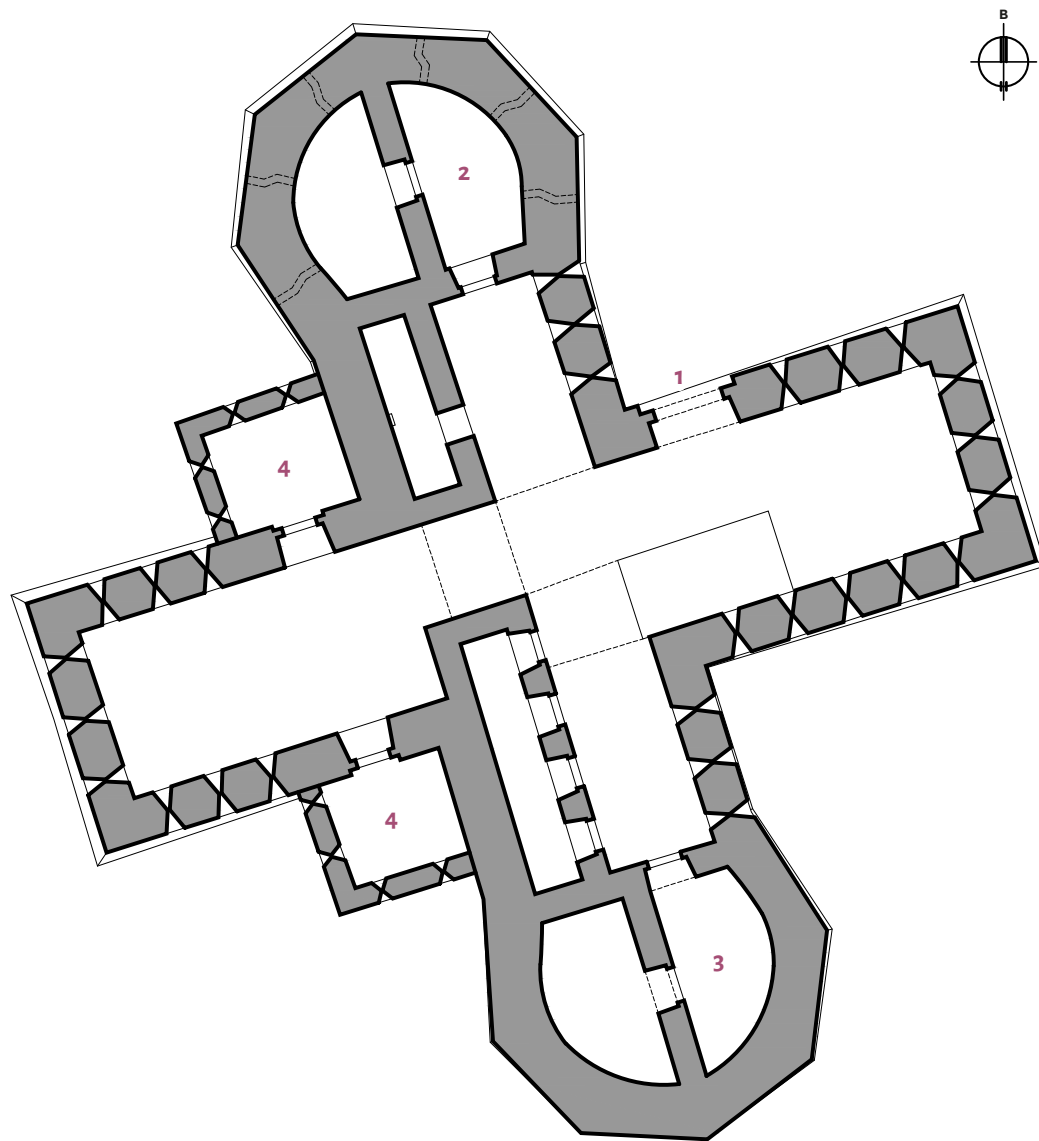
Το φρούριο Πέντε Πηγάδια είναι κτισμένο σε βραχώδες ύψωμα, στο μέσο περίπου της ορεινής διαδρομής που συνέδεε τα αστικά κέντρα της Άρτας και των Ιωαννίνων. Σήμερα δεσπόζει πάνω από τον σύγχρονο αυτοκινητόδρομο της Ιόνιας οδού. Η τοποθεσία στο ορεινό αυτό πέρασμα προς την πεδιάδα των Ιωαννίνων αποτελούσε σταθμό της παλαιάς ημιονικής διαδρομής. Διέθετε άφθονο νερό, τα πέντε πηγάδια από τα οποία προέρχεται η ονομασία της θέσης, και χάνι, δηλαδή σταθμό ανεφοδιασμού και ανάπαυσης των ταξιδιωτών.

Στην περιοχή υπήρχαν δύο οχυρά. Το παλαιότερο, από το οποίο σώζονται ελάχιστα κατάλοιπα, κατασκευάζεται γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα από τον Κουρτ Αχμέτ Πασά, δερβέναγα (γενικό επόπτη των διαβάσεων) Ηπείρου και Θεσσαλίας. Στις αρχές του 19ου αιώνα το οχυρό αυτό έχει ερειπωθεί. Το φρούριο που διατηρείται μέχρι σήμερα κτίζεται τον 19ο αιώνα σε μικρή απόσταση νότια από το αρχικό. Η ανέγερσή του έχει συνδεθεί με τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων και το οικοδομικό του πρόγραμμα για την ενίσχυση της ασφάλειας στο οδικό δίκτυο της επικράτειάς του.

Η καίρια θέση του φρουρίου για τον έλεγχο της πρόσβασης στην πεδιάδα των Ιωαννίνων το καθιστά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα πεδίο πολλών μαχών. Στις 15-17 Σεπτεμβρίου 1821, στρατός Σουλιωτών καταλαμβάνει το φρούριο και αποκρούει τα οθωμανικά στρατεύματα του Χουρσίτ Πασά, ενώ κατά την αποτυχημένη εξέγερση των Ελλήνων της Ηπείρου το 1853-1854, όπως και στη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, γίνονται μάχες με τους Οθωμανούς στην περιοχή. Τέλος, κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, στις 24-30 Οκτωβρίου 1912, τα ελληνικά στρατεύματα αναχαιτίζουν επίθεση του οθωμανικού στρατού. Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913 και την ενσωμάτωση της περιοχής στο Ελληνικό κράτος, η θέση χάνει τη στρατηγική της σημασία και το φρούριο εγκαταλείπεται.

Πύλη εισόδου

1. Πύλη
2. Βόρειος Προμαχώνας
3. Νότιος Προμαχώνας
4. Βοηθητικός χώρος

Το φρούριο

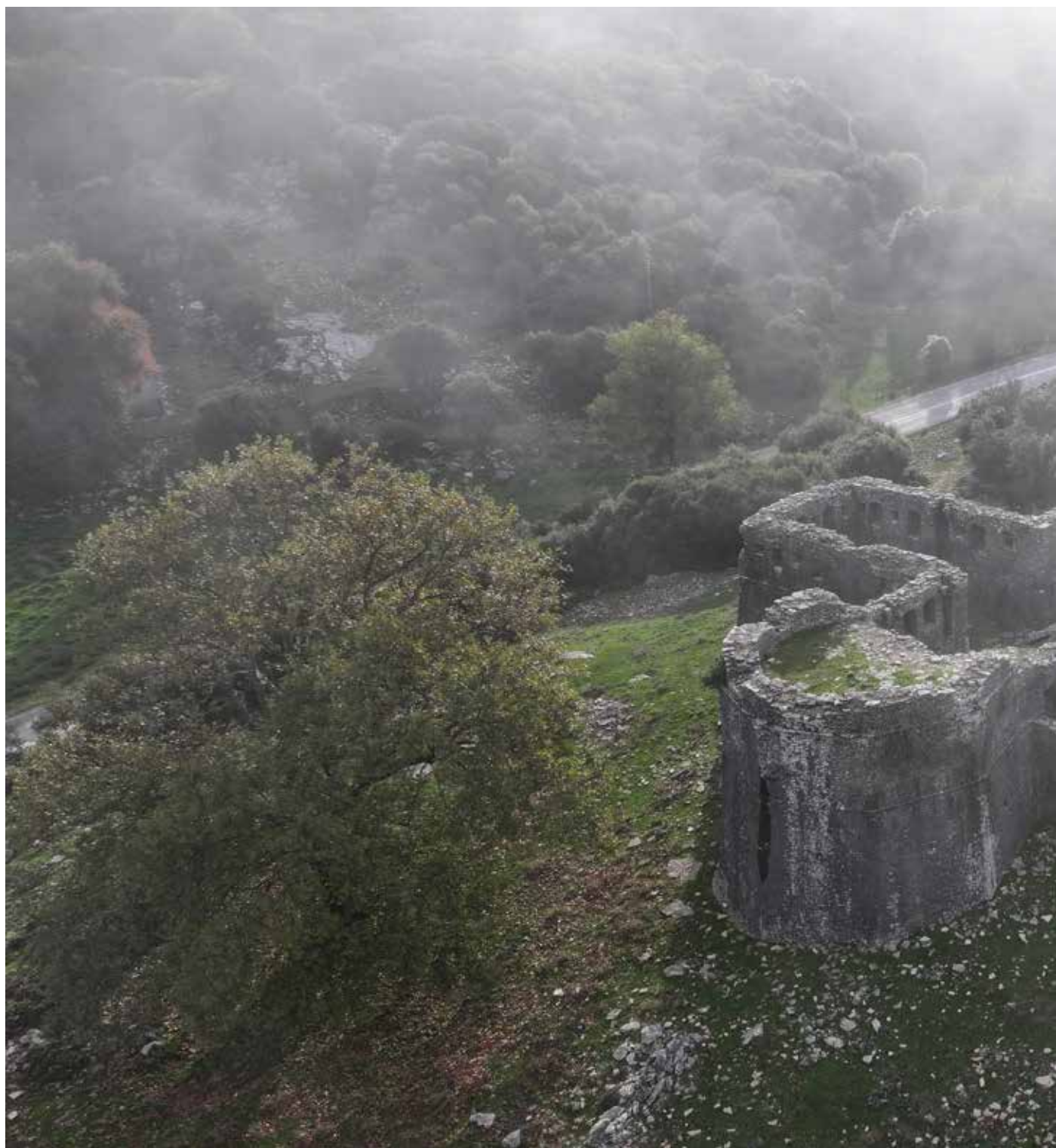
Το μικρό διώροφο φρούριο έχει κάτοψη σε σχήμα σταυρού, σπάνια στην οχυρωματική αρχιτεκτονική του ελλαδικού χώρου. Οι κεραιές του σταυρού έχουν προσανατολισμό προς τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Στον άξονα βορρά-νότου απολήγουν σε εξαγωνικούς προμαχώνες. Στην ανατολική κεραία ανοίγεται η μοναδική είσοδος στο φρούριο, η οποία διαθέτει επιμελημένο λαξευτό πλαίσιο. Πάνω από την πύλη διατηρείται πλάκα που είχε πιθανώς επιγραφή, σήμερα χαμένη, ανάμεσα σε δύο ανάγλυφες ημισέληνους.

Το ισόγειο χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος, είχε βοηθητικές χρήσεις και δεν διέθετε άλλα ανοίγματα εκτός από τις τυφεκιοθυρίδες. Στον όροφο, που διέθετε παράθυρα για καλύτερο φωτισμό, τζάκια για τη θέρμανση και τυφεκιοθυρίδες για την άμυνα, διέμενε η φρουρά. Η κίνηση των στρατιωτών και η μεταφορά οπλισμού και εφοδίων από το ισόγειο στον όροφο και στις πλατείες των προμαχώνων γινόταν από κεκλιμένα επίπεδα/ράμπες. Σύμφωνα με απεικόνιση του 1896, το φρούριο, με εξαίρεση τους προμαχώνες, καλυπτόταν με ξύλινη στέγη.

Το φρούριο Πέντε Πηγάδια ξεχωρίζει ανάμεσα στα οχυρωματικά έργα του Αλή Πασά λόγω της ιδιαίτερης μορφής του και της επιμελημένης κατασκευής του. Για τους λόγους αυτούς έχει προταθεί εναλλακτική, μεταγενέστερη, χρονολόγησή του στο β' μισό του 19ου αιώνα.

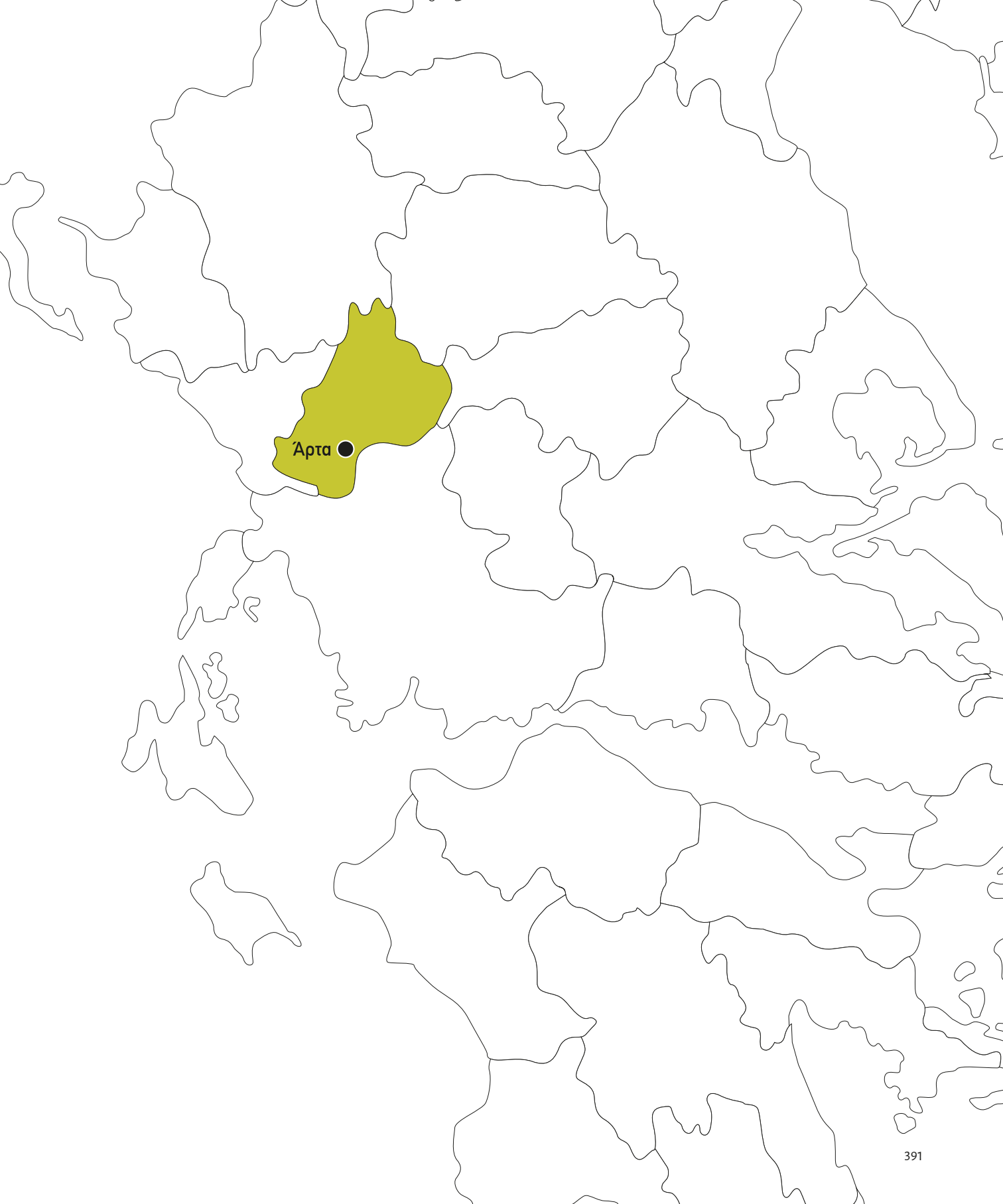

Το φρούριο Πέντε Πηγάδια, Λιθογραφία του Halil İbrahim Efendi, 1900, Συλλογή χαρτών Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα

Π.Ε. ΑΡΤΑΣ

Αρχείο
ΕΦΑ Άρτας

Άρτα

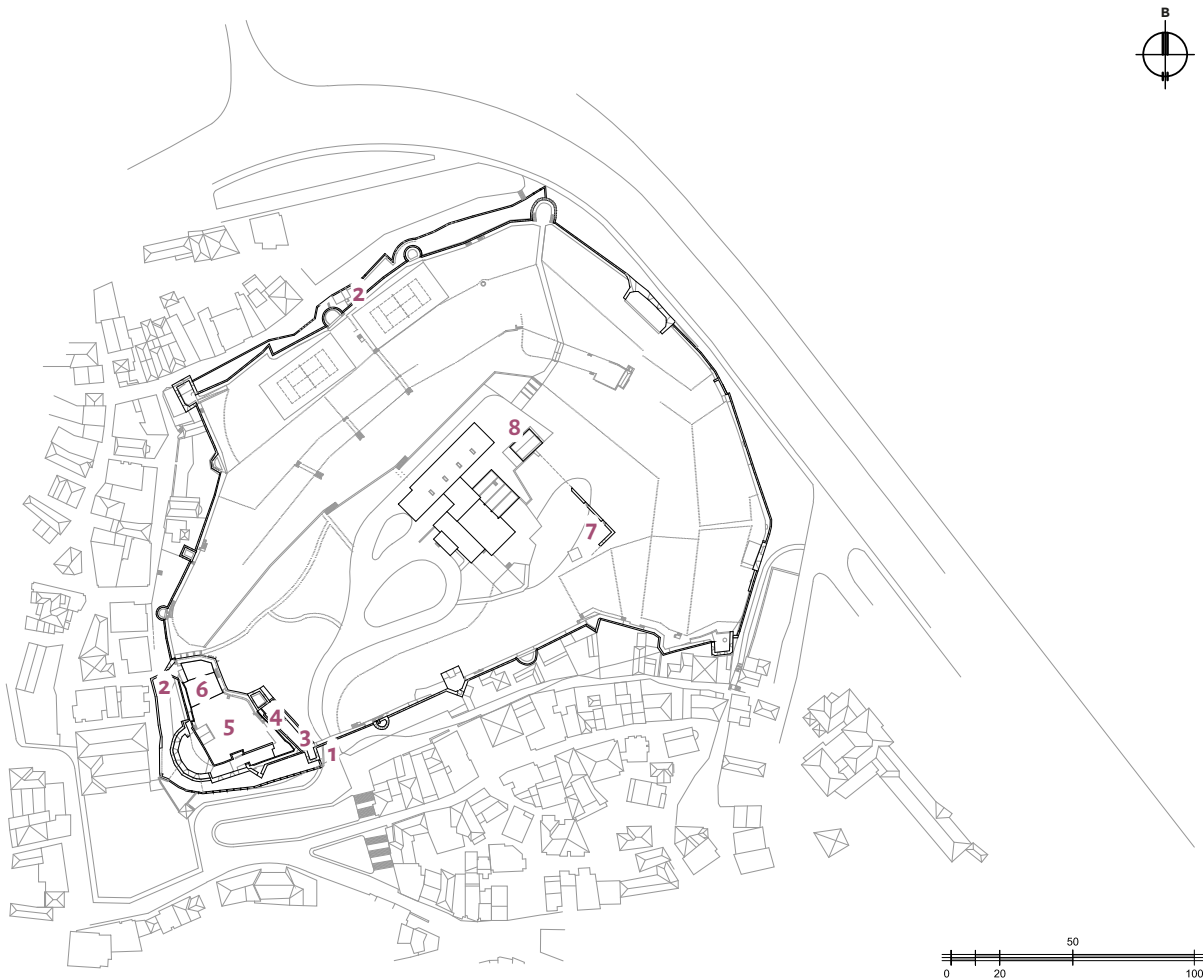
Το κάστρο της Άρτας είναι κτισμένο σε μικρό λόφο στο βορειοανατολικό τμήμα της σημερινής πόλης. Καταλαμβάνει θέση φυσικά οχυρή, καθώς την περίοδο κατασκευής του (11ος-12ος αιώνας) ο ποταμός Άραχθος προστάτευε την ανατολική και τη βόρεια πλευρά του. Σήμερα οι προσχώσεις του ποταμού έχουν μεταφέρει την κοίτη σε απόσταση από τα τείχη. Η θέση του κάστρου έχει ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, καθώς καταλαμβάνει κομβικό σημείο στο κυριότερο πέρασμα προς την ενδοχώρα της Ηπείρου. Ο Άραχθος, πλωτός μέχρι τις εκβολές του στον Αμβρακικό κόλπο, παρείχε στην Άρτα την απαραίτητη σύνδεση με τους θαλάσσιους δρόμους του εμπορίου.

Η σημασία της τοποθεσίας της πόλης αναδείχθηκε ήδη από την αρχαιότητα. Στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., Κορίνθιοι άποικοι ιδρύουν στη θέση της σημερινή πόλης της Άρτας την Αμβρακία, σημαντικό πολιτικό, οικονομικό και εμπορικό κέντρο της βορειοδυτικής Ελλάδας. Κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, η Αμβρακία παρακμάζει και χάνεται ιστορικά. Επανεμφανίζεται στις ιστορικές πηγές τον 11ο αιώνα με νέα ονομασία, Άρτα. Την ίδια περίοδο έχει χρονολογηθεί η ανέγερση του κάστρου, το οποίο στην ανατολική και βόρεια πλευρά του ενσωμάτωσε τμήματα του τείχους της Αμβρακίας.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 και την κατάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ο Μιχαήλ Α΄ Άγγελος Κομνηνός Δούκας ιδρύει το 1205 το κράτος ευρύτερα γνωστό σήμερα ως «Δεσποτάτο» της Ηπείρου, ορίζοντας την Άρτα πρωτεύουσά του. Στον γιο του, Μιχαήλ Β΄, αποδίδονται εργασίες επισκευής και ενίσχυσης στο κάστρο, το οποίο αποκτά σε γενικές γραμμές τη μορφή που διατηρεί μέχρι σήμερα. Σωζόμενα βυζαντινά μνημεία εκτός του κάστρου, στον ιστό της σύγχρονης πόλης και στην ευρύτερη περιοχή μαρτυρούν την εξέλιξη της Άρτας σε ακμαίο αστικό κέντρο της περιόδου.

Ο 14ος αιώνας, ιδιαίτερα μετά το 1318, αποτελεί περίοδο έντονης πολιτικής αναταραχής. Το κάστρο και η πόλη πολιορκούνται από τα στρατεύματα του Καρόλου Β΄, βασιλιά της Νεάπολης της Ιταλίας, του βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου, αλλά και από Σέρβους και Αλβανούς τοπάρχες. Κύριοι του Δεσποτάτου και της Άρτας γίνονται οι κόμητες της Κεφαλληνίας Ορσίνι, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος και τέλος, ο τσάρος των Σέρβων Στέφανος Δουσάν. Μετά το 1374, η Άρτα διοικείται από την οικογένεια των Αλβανών ηγεμόνων Σπάτα. Το 1416, ο Παλατινός Κόμης Ζακύνθου και Κεφαλληνίας Κάρολος Α΄ Τόκκος, που κατέχει ήδη τα Ιωάννινα, καταλαμβάνει και την Άρτα και γίνεται άρχοντας της Ηπείρου. Από το 1430, η πόλη καταβάλει φόρο υποτέλειας στους Οθωμανούς, οι οποίοι το 1449 την κυριεύουν οριστικά.

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, η πόλη παραμένει σημαντικό και ακμάζον κέντρο της περιοχής. Την περίοδο 1796-1820 αποτελεί τμήμα του Πασαλικιού του Αλή Πασά, ο οποίος πραγματοποιεί εκτεταμένες επισκευαστικές εργασίες στο κάστρο και πιθανότατα κατασκευάζει τον νοτιοδυτικό προμαχώνα. Στο εσωτερικό της ακρόπολης υπήρχε φυλακή, στην οποία κλείστηκε ο Μακρυγιάννης και άλλοι αγωνιστές. Κατά την Επανάσταση του 1821, παρά τις προσπάθειες των Ελλήνων, το κάστρο παραμένει στα χέρια των Οθωμανών. Το 1881, με τη Συμφωνία της Κωνσταντινούπολης, η Άρτα προσαρτάται στο Ελληνικό κράτος. Οι φυλακές, σε ανεξάρτητο κτήριο πλέον, παρέμειναν σε λειτουργία μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα και την παραχώρηση του κάστρου στον ΕΟΤ. Το 1960 ολοκληρώθηκε από τον ΕΟΤ η κατασκευή του ξενοδοχείου «Ξενία» και η διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου του με κήπους και εκτεταμένη δενδροφύτευση. Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερέωσης, αποκατάστασης και ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟ.

1. Κεντρική πύλη	5. Ακρόπολη
2. Προτείχισμα	6. Κτήριο περιοδικών εκθέσεων
3. Πύλη προτειχίσματος ακρόπολης	7. Κατάλοιπα βυζαντινού κτηρίου
4. Πύλη ακρόπολης	8. Άγιοι Πάντες

Το κάστρο

Το κάστρο της Άρτας έχει τραπεζοειδή κάτοψη και έκταση περίπου 40 στρεμμάτων. Η μικρή του έκταση έρχεται σε αντίθεση με τη σημασία που απέκτησε η Άρτα μετά τον 13ο αιώνα. Αποτελούσε πιθανώς ένα τμήμα της οχύρωσης της πόλης, ως φρουριακό συγκρότημα, έδρα της πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης. Έχει προταθεί ότι το αρχαίο τείχος, το συνολικό μήκος του οποίου έφτανε τα 4.500 μ., με κατάλληλες επεμβάσεις ίσως προστάτευε ως ευρύτερος περίβολος τη μεσαιωνική πόλη, υπόθεση που απαιτεί, όμως, επιβεβαίωση από ανασκαφικά δεδομένα.

Τα τείχη του κάστρου σήμερα φτάνουν σε ορισμένα σημεία σε ύψος τα 11 μ. και ενισχύονται σε καίριες θέσεις με πύργους ορθογώνιους, ημικυκλικούς, πολυγωνικούς, αλλά και τριγωνικούς ψευδόπυργους (τριγωνικές προεξοχές των τειχών). Δέχθηκαν επισκευές και μετασκευές σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής διαδρομής της πόλης. Περίδρομος, διάδρομος δηλαδή, για την κυκλοφορία των αμυνόμενων στρατιωτών πίσω από τις επάλξεις, περιτρέχει όλο το μήκος του τείχους. Μεταγενέστερα διαμορφώθηκαν στις επάλξεις κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες από τους Οθωμανούς, αυξήθηκε κατά περίπτωση το πλάτος του περιδρόμου και γενικότερα πραγματοποιήθηκαν σημειακές παρεμβάσεις προσαρμογής στη νέα τεχνολογία των πυροβόλων όπλων.

Η ανατολική πλευρά διαθέτει τους λιγότερους πύργους, καθώς προστατευόταν από τον ποταμό Άραχθο. Προτείχισμα, τείχος χαμηλότερου ύψους μπροστά από τον κυρίως περίβολο, καλύτερα διατηρημένο στη βόρεια πλευρά και αποσπασματικά στην ανατολική, ενίσχυε την άμυνα και προστάτευε την οχύρωση από τις πλημμύρες του ποταμού.

Η νοτιοδυτική γωνία του κάστρου, παρόλο που δεν είναι το ψηλότερο σημείο, αποκόπτεται από το υπόλοιπο εσωτερικό του με τείχος, διαμορφώνοντας μια ιδιαίτερα οχυρή ακρόπολη γνωστή ως Ιτς Καλέ ή Καστράκι. Η ακρόπολη ενισχύθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα με ισχυρό πολυγωνικό προμαχώνα, κατάλληλο για την τοποθέτηση πυροβόλων όπλων.

Οι πύλες

Η κύρια πύλη του κάστρου ανοίγεται στη νότια πλευρά των τειχών και σήμερα αποτελεί τη μοναδική πρόσβαση στον χώρο. Η μορφή της οφείλεται σε μετασκευή των νεότερων χρόνων. Προστατευόταν από τετράγωνο πύργο και εξωτερικό προτείχισμα. Μικρότερη πυλίδα ανοίγεται στη βόρεια πλευρά των τειχών, δίπλα στον ποταμό Άραχθο.

Πολύ κοντά στην κεντρική πύλη του κάστρου βρίσκεται η είσοδος στην ακρόπολη, την οποία προστατεύει προτείχισμα. Πύλη στο προτείχισμα οδηγεί μέσα από στενόμακρο διάδρομο στη χαμηλή πύλη εισόδου στον εσωτερικό χώρο της ακρόπολης. Η πύλη της ακρόπολης διαθέτει μαρμάρινο περιθύρωμα, πιθανώς από αρχιτεκτονικά μέλη σε δεύτερη χρήση και προστατεύεται από καταχύστρα, δηλαδή κτιστή περικλειστη προεξοχή με ανοίγματα στο δάπεδο από την οποία οι αμυνόμενοι εξαπέλυαν τα πυρά τους.

Η ακρόπολη

Στο εσωτερικό της ακρόπολης, τη βόρεια πλευρά του χώρου καταλαμβάνει κτήριο μεγάλων διαστάσεων, το οποίο έχει αποκατασταθεί και χρησιμοποιείται ως χώρος περιοδικών εκθέσεων. Η σημερινή μορφή του κτηρίου χρονολογείται στην οθωμανική περίοδο, διαθέτει ωστόσο παλαιότερες οικοδομικές φάσεις. Επάνω από την τοξωτή του είσοδο είναι εντοιχισμένο μαρμάρινο ανάγλυφο της βυζαντινής περιόδου με τη μορφή λέοντα. Ένα ακόμη κτήριο, μικρότερων διαστάσεων, σώζεται στη νοτιοδυτική πλευρά του χώρου. Κοντά στον προμαχώνα, προς τη νοτιοδυτική γωνία, διατηρείται μαρμάρινο, ορθογώνιο στόμιο πηγαδιού, το οποίο φέρει οικόσημο του Καρόλου Α΄ Τόκκου, κόμητα της Κεφαλληνίας και ηγεμόνα της Άρτας μετά το 1416. Στον αύλειο χώρο της ακρόπολης έχει κατασκευαστεί μικρό, σύγχρονο υπαίθριο θέατρο. Κάτω από το θέατρο διατηρούνται λείψανα ερειπωμένου κτίσματος της βυζαντινής περιόδου.

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου κυριαρχεί το κτήριο του ξενοδοχείου «Ξενία», πλησίον του οποίου βρίσκεται ο σύγχρονος ναός των Αγίων Πάντων, οικοδομημένος πάνω σε παλαιότερο ναό. Διακρίνονται επίσης αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κτηρίου μεγάλων διαστάσεων που έχει χρονολογηθεί στη βυζαντινή περίοδο. Έχει προταθεί η ταύτιση του κτίσματος με το ανάκτορο των ηγεμόνων του Δεσποτάτου της Ηπείρου, όπως και με το σεράι στο οποίο κατοικούσε ο φρούραρχος σύμφωνα με τον περιηγητή του 17ου αιώνα Evliya Çelebi. Ο υπόλοιπος χώρος γύρω από το σύγχρονο ξενοδοχείο έχει διαμορφωθεί ως κήπος με πυκνές φυτεύσεις δέντρων, περιπατητικές διαδρομές και αθλητικούς χώρους.

Ακρόπολη, μαρμάρινο ανάγλυφο με τη μορφή λέοντα, Αρχείο ΕΦΑ Άρτας

Αρχείο ΕΦΑ Άρτας

Π.Ε. **ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ**

Ιωννίνα

Ιωάννινα

Το κάστρο των Ιωαννίνων είναι κτισμένο στο νοτιοανατολικό τμήμα της σύγχρονης πόλης, σε βραχώδη χερσόνησο που εισχωρεί στη λίμνη Παμβώτιδα. Στη θέση αυτή, που ήταν οχυρωμένη ήδη κατά την αρχαιότητα, ιδρύθηκε το κάστρο κατά τους βυζαντινούς χρόνους, η σημερινή του όμως μορφή οφείλεται στον Αλή Πασά (αρχές 19ου αι.), που πραγματοποίησε εκτεταμένες εργασίες ενσωματώνοντας τις προγενέστερες οχυρώσεις.

Η ονομασία Ιωάννινα εμφανίζεται για πρώτη φορά σε πηγές στα τέλη του 9ου αιώνα, ωστόσο οι αρχαιολογικές έρευνες πιστοποιούν την ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή πολύ πριν τα μεσοβυζαντινά χρόνια. Στη φυσικά οχυρή βραχώδη χερσόνησο του κάστρου εντοπίστηκαν από την αρχαιολογική έρευνα τα πρώτα ίχνη κατοίκησης, που χρονολογούνται στους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους. Πρόκειται για τμήματα ισχυρών τειχών, θεμέλια οικιών και άλλα ευρήματα που τεκμηριώνουν την ύπαρξη μιας σημαντικής αρχαίας πόλης.

Κατά τη μετέπειτα ρωμαϊκή και την πρωτοβυζαντινή περίοδο δεν τεκμηριώνεται αρχαιολογικά συνέχεια της κατοίκησης, έτσι πιθανολογείται πως είτε ο ελληνιστικός οικισμός καταστράφηκε κατά τη ρωμαϊκή κατάκτηση (167 π.Χ.) και στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε, είτε ότι συρρικνώθηκε.

Τον 6ο αιώνα, ο ιστορικός Προκόπιος στο έργο του *Περί Κτισμάτων* αναφέρει ότι ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός ίδρυσε μια τειχισμένη πόλη με την ονομασία Νέα Εύροια σε μια τοποθεσία που μοιάζει αρκετά με αυτήν του κάστρου των Ιωαννίνων, στην οποία μετέφερε τους κατοίκους της παλαιάς πόλης Εύροιας επειδή κινδύνευαν από βαρβαρικές επιδρομές. Έτσι, παλαιότερα είχε προταθεί η ταύτιση της πόλης αυτής με τα Ιωάννινα, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να έχει τεκμηριωθεί ιστορικά ή αρχαιολογικά.

Η αναφορά της πόλης ως επισκοπικής έδρας στις τελευταίες δεκαετίες του 9ου αιώνα υποδεικνύει ότι τα Ιωάννινα είχαν τότε σημαντικό αριθμό κατοίκων. Στα τέλη του 11ου αιώνα (1082), σύμφωνα με αναφορά της Άννας Κομνηνής στο έργο της *Αλεξιάδα*, η πόλη καταλαμβάνεται για λίγους μήνες από τους Νορμανδούς του Βοημούνδου, οι οποίοι επισκευάζουν τα τείχη, περιζώνουν την πόλη με μεγάλη τάφρο και, θεωρώντας την υπάρχουσα ακρόπολη ανεπαρκή, κατασκευάζουν μία δεύτερη, κατάλοιπα της οποίας εντοπίζονται σήμερα στη νοτιοανατολική ακρόπολη του κάστρου (Ιτς Καλέ). Κατά τον 12ο αιώνα, τα Ιωάννινα αναφέρονται πλέον ως Θέμα. Η πόλη αυξάνεται τόσο σε μέγεθος, όσο και σε σημασία, αποτελώντας το κέντρο της γύρω περιοχής.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1204) και τον διαμελισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας, τα Ιωάννινα εντάσσονται στο ανεξάρτητο κράτος της Ηπείρου, ευρύτερα γνωστό σήμερα ως Δεσποτάτο. Ο πρώτος ηγεμόνας του Δεσποτάτου Μιχαήλ Α΄ Κομνηνός Δούκας επισκευάζει ριζικά το κάστρο. Στην πόλη εγκαθίστανται πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη, συμπεριλαμβανομένων κάποιων μεγάλων οικογενειών, όπως αυτών των Φιλανθρωπηνών και των Στρατηγόπουλων, που παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή της. Την περίοδο αυτή, η πόλη επεκτείνεται, γνωρίζει μεγάλη ακμή και αποκτά εμπορική δύναμη, διατηρώντας επαφές τόσο με τη Βενετία, όσο και με βυζαντινά κέντρα της εποχής, ενώ στο νησί της λίμνης Παμβώτιδας ιδρύονται σημαντικές μονές.

Στα μέσα του 14ου αιώνα (1348), όταν οι Σέρβοι καταλαμβάνουν την Ήπειρο, οι κάτοικοι τους παραδίδουν την πόλη, διατηρώντας όλα τα προνόμια που είχαν ήδη αποκτήσει με αυτοκρατορικά χρυσόβουλα. Το 1411, η πόλη παραχωρείται στον Κάρολο Α΄ Τόκκο. Θα παραμείνει υπό την εξουσία της οικογένειας των Τόκκων μέχρι το 1430, όταν παραδίδεται στους Οθωμανούς, διατηρώντας, ωστόσο, τα προνόμιά της.

Στη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, μέχρι και τις αρχές του 17ου αιώνα, η εικόνα του κάστρου και η σχέση του με την πόλη παραμένει αμετάβλητη. Οι χριστιανοί εξακολουθούν να διαμένουν εντός του κάστρου και να απολαμβάνουν τα προνόμιά τους. Ωστόσο, με την εγκατάσταση των Οθωμανών γύρω από το κάστρο, σταδιακά αυτό αποκτά κυρίως διακοσμητικό ρόλο, μετατρέπόμενο σε μια απλή συνοικία του διευρυμένου αστικού ιστού.

Το 1611, το αποτυχημένο επαναστατικό κίνημα του επισκόπου Τρίκκης και Σταγών Διονυσίου του Φιλοσόφου, θα αποτελέσει τομή για την ιστορία της πόλης. Τα αντίποινα των Οθωμανών είναι ιδιαίτερα σκληρά, ενώ οι ίδιοι εγκαθίστανται στο κάστρο, εκδιώκοντας τους χριστιανούς και ανεγείροντας τζαμιά και χαμάμ στη θέση των χριστιανικών ναών.

Από το 1788 μέχρι το 1822, τα Ιωάννινα διοικεί ο περίφημος Αλή Πασάς, το όνομα του οποίου συνδέθηκε με την πόλη. Εκτεταμένες οικοδομικές εργασίες πραγματοποιούνται στο κάστρο, σημειώνεται δημογραφική αύξηση, ιδρύονται προξενεία και σπουδαία πνευματικά κέντρα και η πόλη αποκτά ευρωπαϊκό ενδιαφέρον, ενώ γίνεται το οικονομικό και εμπορικό κέντρο της Ηπείρου.

Ωστόσο, οι πολιτικές φιλοδοξίες του Αλή Πασά οδηγούν στην κήρυξή του ως αποστάτη από τον σουλτάνο. Στα 1820-1822, η πολιορκία της πόλης από τα σουλτανικά στρατεύματα με σκοπό την εκδίωξη του Αλή Πασά έχει καταστροφικές συνέπειες για την πόλη. Πολλοί κάτοικοι την εγκαταλείπουν, η οικονομική και εμπορική δραστηριότητα υφίσταται σοβαρό πλήγμα, ενώ ο Αλή, διαβλέποντας την ήττα, πυρπολεί μεγάλο μέρος της πόλης και της αγοράς. Το 1822, έχοντας καταφύγει στο νησί των Ιωαννίνων, αποκεφαλίζεται και το κεφάλι του μεταφέρεται στην Κωνσταντινούπολη.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, το κάστρο εξακολουθεί να αποτελεί τον πυρήνα της πόλης των Ιωαννίνων, παρόλο που αυτή είχε αρχίσει να επεκτείνεται εκτός των τειχών αρκετούς αιώνες πριν. Παρά τις επεμβάσεις και τις επισκευές, το κάστρο χάνει σταδιακά τη σημασία του. Το 1913, με την απελευθέρωση της πόλης από τους Οθωμανούς, το κάστρο παραδίδεται στον ελληνικό στρατό. Την εποχή αυτή, οι τάφροι του επιχωματώνονται και μετατρέπονται σε δρόμους, ενώ το κάστρο υφίσταται φθορές κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Το 1978 το Ιτς Καλέ και διάφοροι χώροι του κάστρου παραχωρούνται στο Υπουργείο Πολιτισμού το οποίο πραγματοποιεί μέχρι σήμερα εργασίες ανάδειξης και αποκατάστασης.

Robert Walsh - Thomas Allom, 1838, Ωνάσειος Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Ωνάση

Το κάστρο

Το κάστρο των Ιωαννίνων έχει κάτοψη ακανόνιστου τραπεζίου, καθώς τα τείχη του ακολουθούν το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους. Αποκτά τη σημερινή του μορφή στις αρχές του 19ου αιώνα (1815) από τον Αλή Πασά και περιβάλλει τον αρχικό οικιστικό πυρήνα της πόλης που κατοικείται ακόμη σήμερα. Σε γενικές γραμμές, τα τείχη του ακολουθούν τη χάραξη των βυζαντινών οχυρώσεων, με τη μορφή που ενδεχομένως έλαβαν κατά τις ριζικές εργασίες του 13ου, αλλά και τις προσθήκες ή βελτιώσεις του 14ου αιώνα.

Στο εσωτερικό του κάστρου υπάρχουν δύο ακροπόλεις, μία στα βορειοανατολικά και μία στα νοτιοανατολικά (Ιτς Καλέ), οι οποίες επίσης είχαν ήδη διαμορφωθεί κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους.

Οι Οθωμανοί ενισχύουν τη δυτική και πιο ευάλωτη πλευρά του κάστρου με δεύτερο εξωτερικό τείχος, παράλληλο με το προϋπάρχον βυζαντινό. Μεταξύ των δύο τειχών δημιουργείται σειρά καμαροσκέπαστων χώρων. Εκείνοι που βρίσκονται στα βόρεια της κεντρικής πύλης έχουν αποκατασταθεί και στεγάζουν σήμερα φωτογραφική έκθεση με τίτλο «Από τη βυζαντινή καστροπολιτεία στην οθωμανική μεγαλούπολη». Μέσα από τα εκθέματα, ο επισκέπτης μπορεί να παρακολουθήσει την ιστορική εξέλιξη της πόλης και του κάστρου της, από την ίδρυση έως και την απελευθέρωσή της το 1913. Η δυτική πλευρά, αυτή της ξηράς, προστατευόταν επίσης από ένυδρη τάφρο (κάτω από τις σημερινές οδούς Καραμανλή και Εθνικής Αντιστάσεως) και τρεις μεγάλους προμαχώνες.

Δεύτερο τείχος κατασκευάζεται επίσης και στη νότια πλευρά της οχύρωσης, ενώ εσωτερικά και κατά μήκος της διαμορφώνονται 40 μονόχωρα δωμάτια. Επιπλέον, οι Οθωμανοί διαμορφώνουν στο ανώτερο μέρος των τειχών πλατύ περίδρομο για την κίνηση των στρατιωτών.

Οι πύλες

Η κεντρική πύλη του κάστρου ανοίγεται στο μέσο της δυτικής πλευράς του, κοντά στη θέση της προγενέστερης βυζαντινής. Είναι γνωστή ως πύλη του Αγίου Γεωργίου, καθώς εκεί εκτελέστηκε στις 17/1/1838 ο πολιούχος της πόλης, νεομάρτυρας άγιος Γεώργιος των Ιωαννίνων. Προστατευόταν από προμαχώνα, πάνω στο βόρειο άκρο του οποίου, μεταγενέστερα (πιθανότατα το 1896) υψώθηκε πύργος για την τοποθέτηση ρολογιού. Η πρόσβαση στην πύλη επιτυγχανόταν μέσω κινητής γέφυρας πάνω από την ένυδρη τάφρο. Η πύλη σχηματίζει εξωτερικά μεγάλο διπλό τόξο, εκατέρωθεν του οποίου έχουν εντοιχιστεί δύο λιθανάγλυφα με μορφές ζώων, ενώ στο κέντρο του αψιδώματος, επιγραφή αναφέρει τη χρονολογία 1843 και το όνομα του επισκευαστή της, Οσμάν Νουράν Πασά.

Καθώς οι οχυρώσεις του κάστρου περικλείουν ολόκληρη την πόλη, μεγάλος αριθμός από μικρές και μεγάλες πύλες ανοίγουντα περιμετρικά σε όλες τις πλευρές των τειχών του για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας με τις γύρω περιοχές. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι η βορειοδυτική πύλη της οδού Φιλανθρωπικών, η νοτιοδυτική της οδού Εθνικής Αντιστάσεως (σήμερα κλειστή), η νότια που οδηγεί στην ακρόπολη του Ιτς Καλέ και η βόρεια παραλίμνια πύλη δίπλα στο Σουφαρί Σεράι.

1. Κεντρική Πύλη
2. «Πύργος» του Θωμά
3. Νοτιοδυτικός πολυγωνικός προμαχώνας
4. Πύλη επί της οδού Εθνικής Αντιστάσεως
5. Εβραϊκή Συναγωγή
6. Οικία Πασά Καλού
7. Σουφαρί Σεράι
8. Οθωμανική Βιβλιοθήκη
9. Κατάλοιπα βυζαντινού λουτρού
10. Οθωμανικό λουτρό

A. Νοτιοανατολική ακρόπολη (Ιτς Καλέ)

- A1. Πύργος του Βοημούνδου
- A2. Βυζαντινό Μουσείο
- A3. «Θησαυροφυλάκιο»
- A4. Φετιχιέ Τζαμί
- A5. Τάφος Αλή πασά
- A6. Οθωμανικά Μαγειρεία
- A7. Κατάλοιπα Σεραγιού Αλή Πασά
- A8. Μουσείο Αργυροτεχνίας
- A9. Νότια πύλη

B. Βορειοανατολική ακρόπολη

- B1. Βυζαντινή πύλη
- B2. Βυζαντινός πύργος
- B3. Νότια είσοδος
- B4. Μεντρεσές
- B5. Τζαμί Ασλάν Πασά

Κάστρο Ιωαννίνων, ΒΑ Ακρόπολη και βυζαντινός πύργος, Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων

Το εσωτερικό

Στον ευρύτερο χώρο του περιβόλου του κάστρου διατηρείται σχεδόν ακέραιος ο οικισμός με παραδοσιακές κατοικίες κυρίως του 19ου και 20ού αιώνα. Κοντά στην κεντρική πύλη βρίσκεται το κτήριο της Παλιάς Συναγωγής (Καχάλ Καντός Γιασάν). Γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις με κυριότερη αυτή του 1829. Σε μικρή απόσταση δεξιά της πύλης του Αγίου Γεωργίου σώζεται ο καλύτερα διατηρημένος πύργος της υστεροβυζαντινής οχύρωσης, που ονομάζεται συμβατικά «πύργος του Θωμά» από την ομώνυμη κτητορική επιγραφή. Η επιγραφή πιθανώς αναφέρεται στον Σέρβο ηγεμόνα των Ιωαννίνων (1367-1384) Θωμά Πρελιούμποβιτς, ο οποίος και πραγματοποίησε εκτεταμένες επισκευές στα τείχη. Σύμφωνα με άλλη άποψη, αναφέρεται στον ηγεμόνα Θωμά Κομνηνό Δούκα, που είχε καταφύγει στα Ιωάννινα την περίοδο 1303-1305.

Κοντά στην είσοδο της βορειοανατολικής ακρόπολης βρίσκεται το Σουφαρί Σεράι, η σχολή ιππικού που κτίστηκε από τον Αλή Πασά και σήμερα στεγάζει τα ιστορικά αρχεία των Ιωαννίνων και η οικία του Πασά Καλού, ένα από τα λίγα σωζόμενα καστρόσπιτα του 18ου αιώνα. Στην ίδια περιοχή διατηρούνται ερείπια του υποκαυστου ενός βυζαντινού λουτρού που είναι κατασκευασμένο από οικοδομικά λείψανα αρχαίου κτηρίου. Σώζεται επίσης κτήριο οθωμανικών λουτρών (χαμάμ) του 17ου αιώνα, καθώς και το κτήριο της βιβλιοθήκης του μουσουλμανικού ιεροδιδασκαλείου (μεντρεσέ) της γειτονικής ακρόπολης.

Βορειοανατολική ακρόπολη

Η βορειοανατολική ακρόπολη διαμορφώνεται ήδη κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους, ενώ ταυτίζεται με τον «Επάνω Γουλά» των γραπτών πηγών του 14ου αιώνα, ο οποίος περιελάμβανε τον τόπο κατοικίας του εκάστοτε τοπικού ηγεμόνα. Μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1611 και την εκδίωξη των χριστιανών από το κάστρο, η ακρόπολη διαμορφώνεται εκ νέου από τους Οθωμανούς. Ο σημερινός περίβολος της ακρόπολης κατασκευάζεται την εποχή αυτή, αλλά διατηρεί σε τμήματά του τη βυζαντινή οχύρωση. Η προστασία της ενισχυόταν από έναν πύργο στη νοτιοδυτική της γωνία, που η αρχική του φάση ανήκει στα οικοδομικά έργα του Μιχαήλ Α΄ Κομνηνού Δούκα και αποτελεί το υψηλότερο παρατηρητήριο του κάστρου, και δύο ακόμα πύργους εκατέρωθεν της νότιας πύλης.

Μετά το 1611, η ακρόπολη γίνεται πλέον θρησκευτικό κέντρο, με την οικοδόμηση από τον Ασλάν Πασά Α΄, τον Οθωμανό διοικητή της πόλης, μεγάλου τζαμιού (1618), μεντρεσέ και βοηθητικών κτηρίων για τη στέγαση και τη σίτιση των σπουδαστών και των πιστών. Σήμερα, τα κτήρια αυτά στεγάζουν το Δημοτικό Μουσείο των Ιωαννίνων και τις πλούσιες συλλογές του. Στο προαύλιο του τζαμιού σώζεται ο τάφος του Ασλάν Πασά (Τουρμπές). Από το εσωτερικό της ακρόπολης είναι προσβάσιμα υπόγεια σπήλαια που είχαν μετατραπεί σε αποθήκες και φυλακές.

Τον 18ο αιώνα ανοίγεται στη δυτική πλευρά νέα κεντρική πύλη, που χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα.

Κάστρο Ιωαννίνων, Νοτιοανατολική ακρόπολη (Ιτς Καλέ), Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων

Νοτιοανατολική ακρόπολη (Ιτς Καλέ)

Η νοτιοανατολική ακρόπολη διαμορφώνεται και αυτή πρώτη φορά στους μεσοβυζαντινούς χρόνους. Εδώ υπήρχαν οι ναοί των Ταξιαρχών και του Παντοκράτορα που αναφέρονται σε πηγές του 14ου αιώνα, ενώ μέρος της οχύρωσης της περιόδου αυτής αποτελεί ο λεγόμενος «Πύργος του Βοημούνδου». Ο πύργος αυτός, που αργότερα ενσωματώθηκε στο Σεράι του Αλή Πασά, υψώνεται στο κέντρο περίπου του χώρου και αποτελεί τμήμα της ακρόπολης που διαμόρφωσε στο κάστρο ο Νορμανδός Βοημούνδος, όταν κατέλαβε την πόλη το 1082. Πιθανώς στην κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε αρχαίο οικοδομικό υλικό από τις ελληνιστικές οχυρώσεις. Είναι κυκλικής κάτοψης, διώροφος και σώζεται σε ύψος 13 μ.

Η ακρόπολη οχυρώνεται εκ νέου στις αρχές του 19ου αιώνα και επεκτείνεται για να γίνει ένα απόρθητο φρούριο, όπου ο Αλή Πασάς εγκαθιστά το παλάτι του (Σεράι), που αποτελεί την έδρα της διοίκησης του Πασαλικιού των Ιωαννίνων. Έχει κάτοψη ακανόνιστου τραpezίου που ενισχύεται από τέσσερις διαφορετικών κατόψεων προμαχώνες. Η κύρια πύλη της ανοίγεται στη βόρεια πλευρά της. Κοντά της υπάρχουν δύο μικρότερες πυλίδες, καθώς και μία ακόμα στη νότια πλευρά των τειχών της.

Το εσωτερικό της ακρόπολης κατά τον 19ο αιώνα καταλάμβαναν πλήθος κτισμάτων στρατιωτικής και διοικητικής χρήσης, καθώς και οι χώροι του παλατιού του Αλή Πασά, που καταστρέφεται από πυρκαγιά το 1870. Αργότερα, στη θέση του κατασκευάζεται νοσοκομείο και το 1958, Βασιλικό Περίπτερο όπου σήμερα στεγάζεται το Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων με σημαντικά εκθέματα από ολόκληρη την Ήπειρο. Σήμερα ορατά στον χώρο είναι τα ερείπια του Σεραγιού ενώ, ένα διατηρημένο τμήμα του, το «Θησαυροφυλάκιο», αποτελεί τμήμα του βυζαντινού μουσείου.

Διατηρούνται επίσης το Φετιχιέ Τζαμί, στο οποίο φιλοξενείται έκθεση με εποπτικό υλικό αφιερωμένη στον Αλή Πασά και την ύστερη οθωμανική περίοδο των Ιωαννίνων, ο τάφος του Αλή Πασά και ο χώρος των οθωμανικών μαγειρείων, που εφάπτεται στον δυτικό προμαχώνα της ακρόπολης και έχει διαμορφωθεί σε σύγχρονο αναψυκτήριο. Τέλος, ο δυτικός προμαχώνας της ακρόπολης έχει διαμορφωθεί σε Μουσείο του Πολιτιστικού Ιδρύματος της Τράπεζας Πειραιώς, που πραγματεύεται την τέχνη της αργυροχοΐας, η οποία γνώρισε μεγάλη άνθηση στα Ιωάννινα και την Ήπειρο ήδη από τον 16ο αιώνα.

Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων, Φωτ. Π. Τσιγκούλης

Π.Ε. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Κιάφα

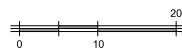
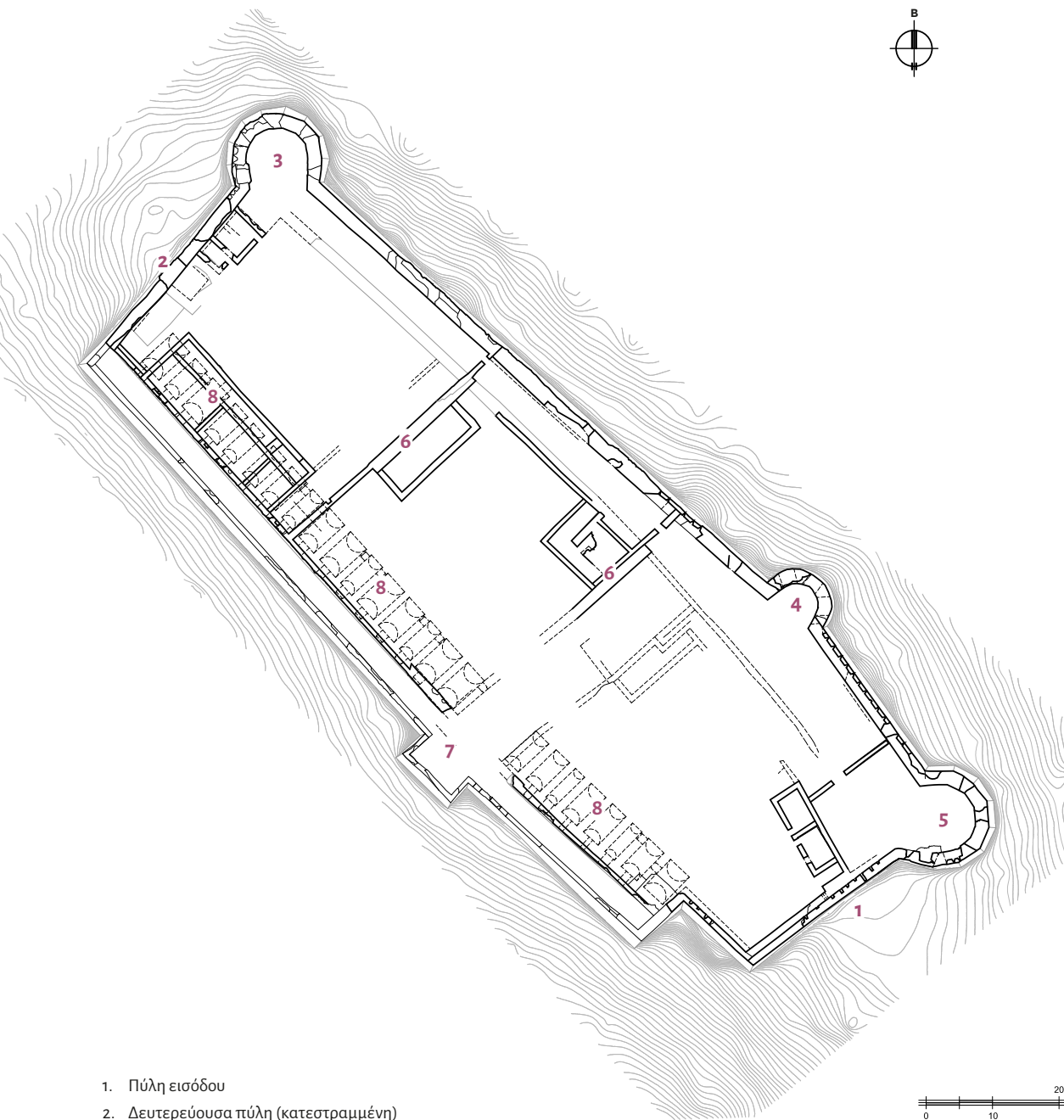
Η φυσικά οχυρή θέση του κάστρου, στην κορυφή απόκρημνου υψώματος πάνω από τον οικισμό της Κιάφας, εμποπτεύει το οροπέδιο του Σουλίου και την κοιλάδα του Αχέροντα. Πρόκειται για το μεγαλύτερο οχυρωματικό έργο του Αλή Πασά των Ιωαννίνων στην περιοχή του Τετραχωρίου, όπως είναι γνωστοί οι τέσσερις οικισμοί (Σούλι, Κιάφα, Σαμονίβα, Αβαρίκος) που απαρτίζουν την ιστορική περιοχή του Σουλίου. Η θέση αποτέλεσε καταφύγιο των Σουλιωτών κατά τις αλλεπάλληλες αποτυχημένες εκστρατείες των Οθωμανών εναντίον τους στη διάρκεια του 18ου αιώνα. Πιθανόν στον χώρο του σημερινού κάστρου να προϋπήρχαν πρόχειρες οχυρώσεις των Σουλιωτών, από τις οποίες όμως δεν σώθηκαν υλικά κατάλοιπα.

Το κάστρο κατασκευάζεται από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων αμέσως μετά την τελική συνθηκολόγηση των Σουλιωτών τον Δεκέμβριο του 1803. Έπειτα από μακρόχρονη πολιορκία υποχρεώνονται να παραδώσουν στον Αλή Πασά τους οικισμούς τους (Σούλι, Σαμονίβα, Κιάφα, Αβαρίκο) και να εγκαταλείψουν τα εδάφη τους. Κύριος σκοπός της κατασκευής του κάστρου ήταν να αποτραπεί η μελλοντική επιστροφή των Σουλιωτών στην περιοχή. Το 1805 είναι ακόμη ημιτελές σύμφωνα με τον Άγγλο περιηγητή Ουίλλιαμ Μάρτιν Ληκ, ο οποίος το επισκέπτεται μαζί με τον «κυρ-Πέτρο από την Κορυτσά», πρωτομάστορα-μηχανικό του Αλή Πασά και του κάστρου.

Το 1820, ο Αλή Πασάς συμμαχεί με τους Σουλιώτες προκειμένου να αυξήσει τη στρατιωτική του δύναμη ενάντια στον στρατό του σουλτάνου. Ως αντάλλαγμα τους παραδίδει την Κιάφα, καθώς και τα παλαιά τους εδάφη από τα οποία τους εκδίωξε το 1803. Οι Σουλιώτες υπερασπίζονται με επιτυχία την περιοχή και παραμένουν στο κάστρο και μετά τον θάνατο του Αλή Πασά. Πολιορκούνται από τα σουλτανικά στρατεύματα και αναγκάζονται το 1822 να τους παραδώσουν το κάστρο και να αποχωρήσουν οριστικά από το Σούλι.

1. Πύλη εισόδου
2. Δευτερεύουσα πύλη (κατεστραμμένη)
3. Βόρειος προμαχώνας
4. Κυκλικός προμαχώνας
5. Νοτιοανατολικός προμαχώνας
6. Διαχωριστικός τοίχος
7. Ορθογώνιος πύργος
8. Ημιυπόγειοι χώροι

Το κάστρο

Το φρούριο καταλαμβάνει το μεσαίο τμήμα της κορυφής του λόφου και οι οχυρώσεις του είναι απόλυτα προσαρμοσμένες στο ανάγλυφο του εδάφους. Έχει κάτοψη ακανόνιστου ορθογωνίου. Από τις δύο μακρές του πλευρές, η νοτιοδυτική είναι θεμελιωμένη στην απότομη πλαγιά προς την κοίτη του ποταμού Αχέρωντα, ενώ η βορειοανατολική βλέπει προς τους οικισμούς του Σουλίου. Η πλευρά αυτή αποτελεί το κύριο δραστικό μέτωπο του κάστρου και ενισχύεται με δύο πολυγωνικούς προμαχώνες στα άκρα της και έναν κυκλικό περίπου στο μέσο, με κανονιοθυρίδες για μεγαλύτερα πυροβόλα. Η νοτιοδυτική μακρά πλευρά διαμορφώνεται από δύο παράλληλες αμυντικές γραμμές, που οριοθετούν μία στενή αυλή σε χαμηλότερο επίπεδο από το υπόλοιπο κάστρο. Με την εσωτερική αυλή επικοινωνούν παρατακτικά διατεταγμένοι καμαροσκέπαστοι χώροι μέσω ανεξάρτητων εισόδων. Οι χώροι αυτοί προορίζονταν για αποθήκευση εφοδίων, αλλά και προστασία του άμαχου πληθυσμού σε περίπτωση πολιορκίας.

Η κύρια πύλη του οχυρού ανοίγεται στη μέση περίπου της νοτιοανατολικής στενής πλευράς του. Σε αυτήν καταλήγει το μονοπάτι που συνδέει τον λόφο με τον οικισμό της Κιάφας. Δευτερεύουσα πύλη, κατεστραμμένη σήμερα, ανοιγόταν στο κεντρικό τμήμα της αντιδιαμετρικής στενής πλευράς του οχυρού.

Δύο εγκάρσιοι τοίχοι χωρίζουν το εσωτερικό του κάστρου σε τρεις χώρους: έναν στην περιοχή της κύριας εισόδου, έναν στο κεντρικό τμήμα του οχυρού και έναν στην περιοχή του βόρειου προμαχώνα. Στον κεντρικό χώρο βρισκόταν το σεράι του Αλή Πασά, από το οποίο σήμερα διατηρούνται ελάχιστα κατάλοιπα. Ερείπια κατοικιών διασώζονται στην περιοχή της κύριας πύλης και του βόρειου προμαχώνα.

Η πύλη στη
βόρεια πλευρά
της οχύρωσης,
Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας,
Φωτ. Γ.
Μαλαμίδης

Μαργαρίτι

Το οθωμανικό κάστρο του Μαργαριτίου είναι κτισμένο σε χαμηλό λόφο νότια του σύγχρονου οικισμού, σε απόσταση 27 χιλιομέτρων από την πόλη της Ηγουμενίτσας. Πρόκειται για μικρό οχυρό που κατασκευάστηκε από τους Οθωμανούς περίπου το 1549 προκειμένου να ισχυροποιήσουν τις θέσεις τους εναντίον των Βενετών, που κατείχαν τα παράλια και την πόλη της Πάργας.

Το 1571 συνασπισμένες δυνάμεις Βενετών, Κερκυραίων και στρατού από την Πάργα και την Παραμυθιά υπό τον Πάολο Ορσίνι καταλαμβάνουν και καταστρέφουν το κάστρο ως αντίποινα για την επιθετική δράση της φρουράς του Μαργαριτίου εναντίον της Πάργας. Μετά τη συνθήκη ειρήνης του 1573, η Πάργα παραμένει στα χέρια των Βενετών, ενώ το Μαργαρίτι παραμένει στους Οθωμανούς, οι οποίοι στη συνέχεια το ανακατασκευάζουν.

Κατά τον 17ο αιώνα, το κάστρο διατηρεί το σημαντικό του ρόλο για τον έλεγχο της περιοχής. Το 1669 αναφέρεται ότι διέθετε φρουρά 40-50 γενιτσάρων και οκτώ πυροβολητές, ενώ ο Οθωμανός περιηγητής Evliya Çelebi που το επισκέπτεται το 1670-1671, το περιγράφει ως ένα μεγάλο πεντάγωνο κάστρο με φρουρά 200 ατόμων, υπερβάλλοντας βέβαια.

Τον 18ο και μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα, το κάστρο διοικείται από την τοπική ισχυρή οικογένεια του Σουλεϊμάν Τσαπάρη. Την εποχή αυτή το κάστρο γίνεται κέντρο αντικυβερνητικής δραστηριότητας και εξεγέρσεων εναντίον της Οθωμανικής Πύλης.

Το 1811 περνά στον έλεγχο του Αλή Πασά των Ιωαννίνων και εξακολουθεί να διαδραματίζει ρόλο στις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις της περιοχής. Μέχρι και την ενσωμάτωση της περιοχής στο Ελληνικό κράτος το 1913, το κάστρο του Μαργαριτίου παραμένει σε αδιάκοπη χρήση, λειτουργώντας ως στρατώνας των Οθωμανών, έδρα του τοπικού στρατιωτικού διοικητή και ως φυλακή.

Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες στερέωσης και ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Το κάστρο

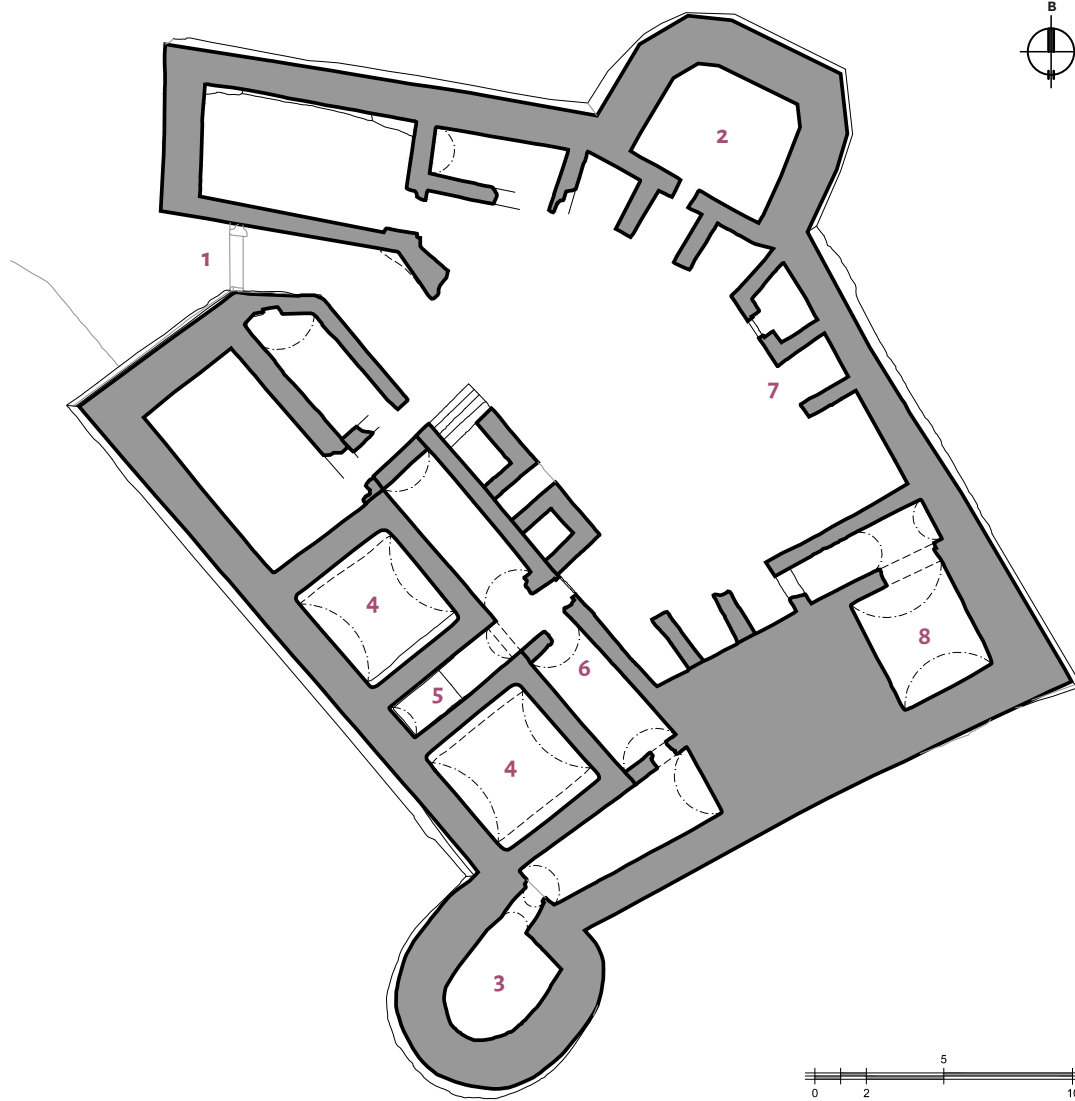
Το μικρό οθωμανικό κάστρο απέκτησε τη σημερινή του μορφή μετά από εκτεταμένες ανακατασκευές, που πραγματοποιήθηκαν κατά το β' μισό του 17ου ή τις αρχές του 18ου αιώνα. Οργανώνεται σύμφωνα με τα πρότυπα των στρατιωτικών κατοικιών που αναπτύσσονται γύρω από μία κεντρική αυλή, ακολουθώντας, ωστόσο, περισσότερο την τοπική εμπειρία και παράδοση, η οποία έγκειται κυρίως στην επιλογή δύσβατης και περίοπτης θέσης.

Το κάστρο έχει κάτοψη ακανόνιστου πενταγώνου με ισχυρά τείχη που περικλείουν έκταση περίπου 890 τ.μ. Η άμυνα ενισχύεται με έναν μεγάλο τραπεζιόσχημο πύργο στα βορειοανατολικά και έναν ημικυκλικό πύργο στα νοτιοδυτικά. Μια ακόμη πυργοειδής κατασκευή στα βόρεια προστάτευε τη πύλη του κάστρου.

Η πύλη αυτή, ήταν τοξωτή και είχε μεγάλη υψομετρική διαφορά (άνω των πέντε μέτρων) από τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο, οπότε η πρόσβαση στο κάστρο πιθανόν να γινόταν είτε με ξύλινη κινητή σκάλα είτε μέσω επικλινούς ράμπας, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να μπορεί να εξακριβωθεί σήμερα με σιγουριά. Η πύλη οδηγούσε στην εσωτερική αυλή, που έχει περίπου ορθογώνιο σχήμα με μέγιστες διαστάσεις 16 x 10 μ.

Το εσωτερικό

Γύρω από την εσωτερική αυλή, οι χώροι του κάστρου διαμορφώνονται σε δύο επίπεδα. Το ισόγειο περιελάμβανε δεξαμενές συλλογής υδάτων και χώρο λουτρού στη δυτική πτέρυγα, αποχωρητήριο στην ανατολική, καθώς και έναν ακόμη θολωτό χώρο αποθηκευτικής χρήσης στη νοτιοανατολική γωνία. Ο όροφος, που ήταν προσβάσιμος από τη δυτική πτέρυγα μέσω ξύλινης σκάλας που πατούσε σε λίθινη βάση, περιελάμβανε τον χώρο διαμονής της φρουράς. Διέθετε τοξωτά παράθυρα, τζάκι και αποθηκευτικά ερμάρια, ενώ ανοίγματα τυφεκιοθυρίδων και μία καταχύστρα εξασφάλιζαν την άμυνά του.

1. Πύλη
2. Πολυγωνικός προμαχώνας
3. Κυκλικός προμαχώνας
4. Δεξαμενή
5. Λουτρό
6. Διάδρομος
7. Αποχωρητήριο
8. Κατοικία φρουράς

Η εσωτερική αυλή, Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας, Φωτ. Γ. Μαλαμίδης

Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας,
Φωτ. Γ.
Μαλαμίδης

Ηγουμενίτσα

Κτισμένο σε χαμηλό πευκόφυτο λόφο στα νοτιοδυτικά της σύγχρονης πόλης, το κάστρο της Ηγουμενίτσας επιβλέπει και προστατεύει το λιμάνι της. Η πρώτη οχύρωση του λόφου πιθανώς πραγματοποιήθηκε στη ρωμαϊκή περίοδο (2ος αι.). Έχει συνδεθεί με την ίδρυση οικισμού την ίδια εποχή στην περιοχή του Λαδοχωρίου, στα νότια του σημερινού κάστρου. Ο οικισμός και το κάστρο-ακρόπολη εγκαταλείπονται στα τέλη του 6ου αιώνα. Η ονομασία του ρωμαϊκού οικισμού δεν μας είναι γνωστή. Η σημερινή ονομασία, Ηγουμενίτσα, αναφέρεται σε γραπτές πηγές από τον 14ο αιώνα, ενώ το αγκυροβόλιο *Portum Gomisso* κοντά στον ποταμό Καλαμά απαντά σε ιταλικούς ναυτικούς χάρτες ήδη από τον 12ο αιώνα.

Το κάστρο έχει συσχετισθεί με τους Βενετούς και τον εμπορικό σταθμό-φυλάκιο που διατηρούν τον 15ο αιώνα στο λιμάνι της Ηγουμενίτσας (*Porto delle Gomenizze*), όπως και σε άλλες παραλιακές θέσεις της Ηπείρου. Το 1479, μετά το τέλος του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου, η περιοχή περνά με συνθήκη στους Οθωμανούς, παραμένει ωστόσο πεδίο αντιπαράθεσης έως το 1540 και το τέλος του Γ΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου. Μέσα στον 16ο αιώνα, πριν και μετά τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, το λιμάνι της Ηγουμενίτσας χρησιμοποιείται ως σταθμός από τον χριστιανικό στόλο.

Η έναρξη του ΣΤ΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου σηματοδοτεί και τη σημαντικότερη καταγεγραμμένη πολεμική καταστροφή του οχυρού. Το 1685 εγκαταλείπεται από τους κατοίκους και την οθωμανική φρουρά, καταλαμβάνεται από τον Βενετό ναύαρχο Francesco Morosini και κρίνεται αδύναμο αμυντικά, όπως και ασύμφορο να επισκευαστεί. Αποφασίζεται η μερική καταστροφή του, ενώ τα κανόνια του μεταφέρονται στην Κέρκυρα.

Το οχυρό παραμένει μισοκατεστραμμένο το 1798, οπότε περιέρχεται στον Αλή Πασά των Ιωαννίνων και πραγματοποιούνται κάποιες επισκευές. Στη συνέχεια, το μνημείο περνάει στην αφάνεια. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο λόφος δενδροφυτεύεται και κατασκευάζεται στο βόρειο τμήμα του κάστρου υδατοδεξαμενή για τις ανάγκες της σύγχρονης πόλης και του λιμανιού.

Το κάστρο

Το κάστρο της Ηγουμενίσσας σώζεται σήμερα αποσπασματικά, έχει τραπεζιόσχημη κάτοψη και καταλαμβάνει έκταση περίπου 6 στρεμμάτων. Σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται η νότια πλευρά της οχύρωσης, προς την πλευρά του λιμανιού. Τοξωτές κανονιοθυρίδες ανοίγονται στο τείχος για να προστατεύουν το φυσικό αγκυροβόλιο του όρμου. Τετράγωνοι πύργοι ενίσχυαν περιμετρικά την οχύρωση, από τους οποίους μόνο ένας στο νότιο τείχος διατηρεί τη θολοδομία του.

Ίχνη της κύριας εισόδου του κάστρου έχουν αποκαλυφθεί στο μέσο περίπου της ανατολικής πλευράς των τειχών. Η πύλη πλαισιωνόταν από δύο πύργους, που ενίσχυαν την προστασία της.

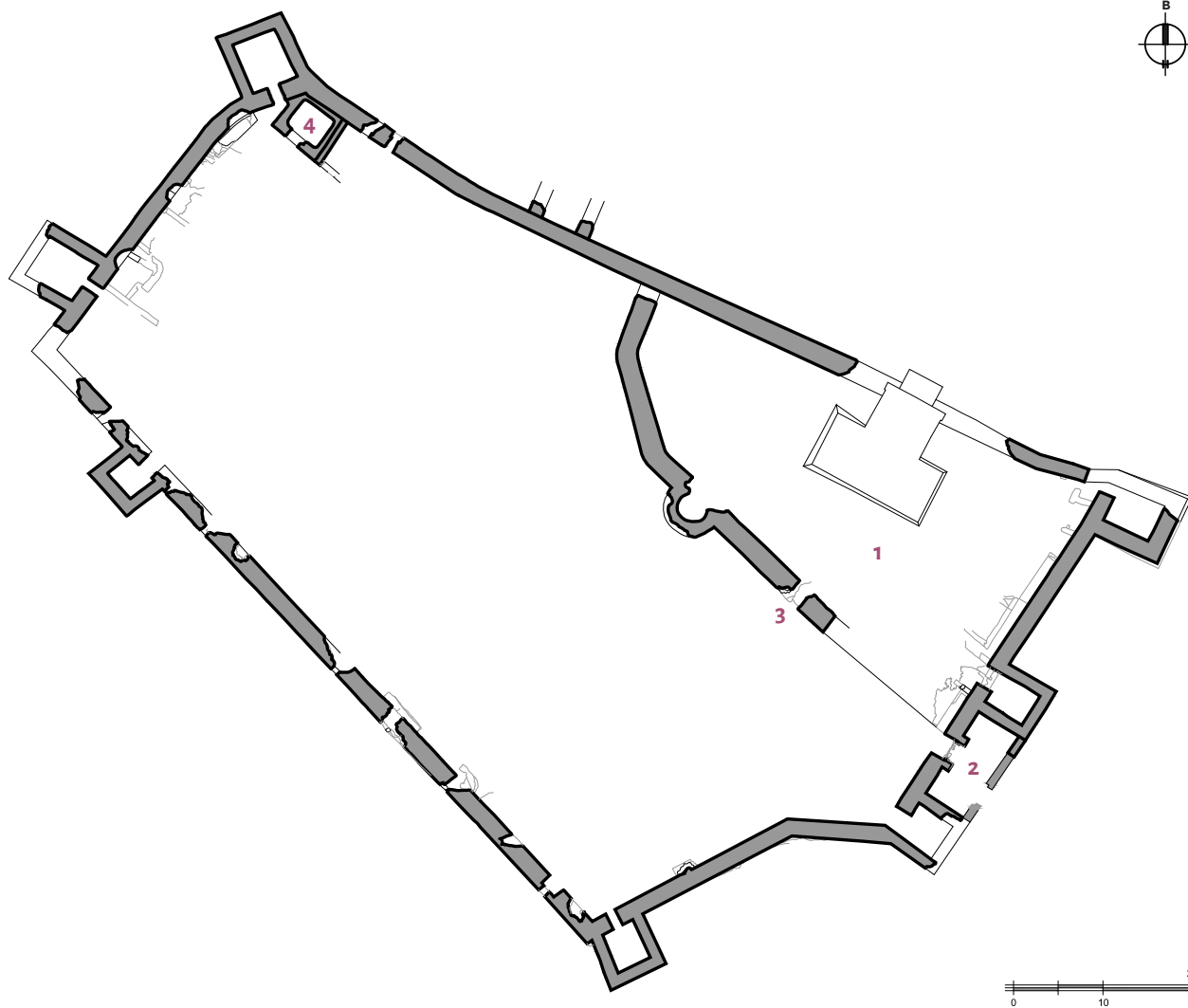
Στη βορειοανατολική γωνία, ένα διατείχισμα διαμορφώνει εσωτερική ακρόπολη. Η πύλη που οδηγούσε στο εσωτερικό της ακρόπολης φαίνεται ότι βρισκόταν στο μεσαίο τμήμα του διατειχίσματος, το οποίο είναι σήμερα σε μεγάλο τμήμα του κατεστραμμένο.

Απεικονίσεις σε χαρακτηριστικά του 17ου αιώνα περιλαμβάνουν στο εσωτερικό του κάστρου κτίσματα, όπως κατοικίες, εκκλησία και μουσουλμανικό τέμενος. Αποσπασματικά τμήματα τοίχων και λιθόστρωτα δάπεδα είναι σήμερα τα μόνα κατάλοιπα των κτισμάτων αυτών. Εξαίρεση αποτελεί ερειπωμένο ορθογώνιο κτήριο σε επαφή με τη βορειοδυτική γωνία του τείχους, που έχει ταυτισθεί με πυριτιδαποθήκη. Το βόρειο τμήμα του κάστρου, στην ακρόπολη, καταλαμβάνει η σύγχρονη υδατοδεξαμενή.

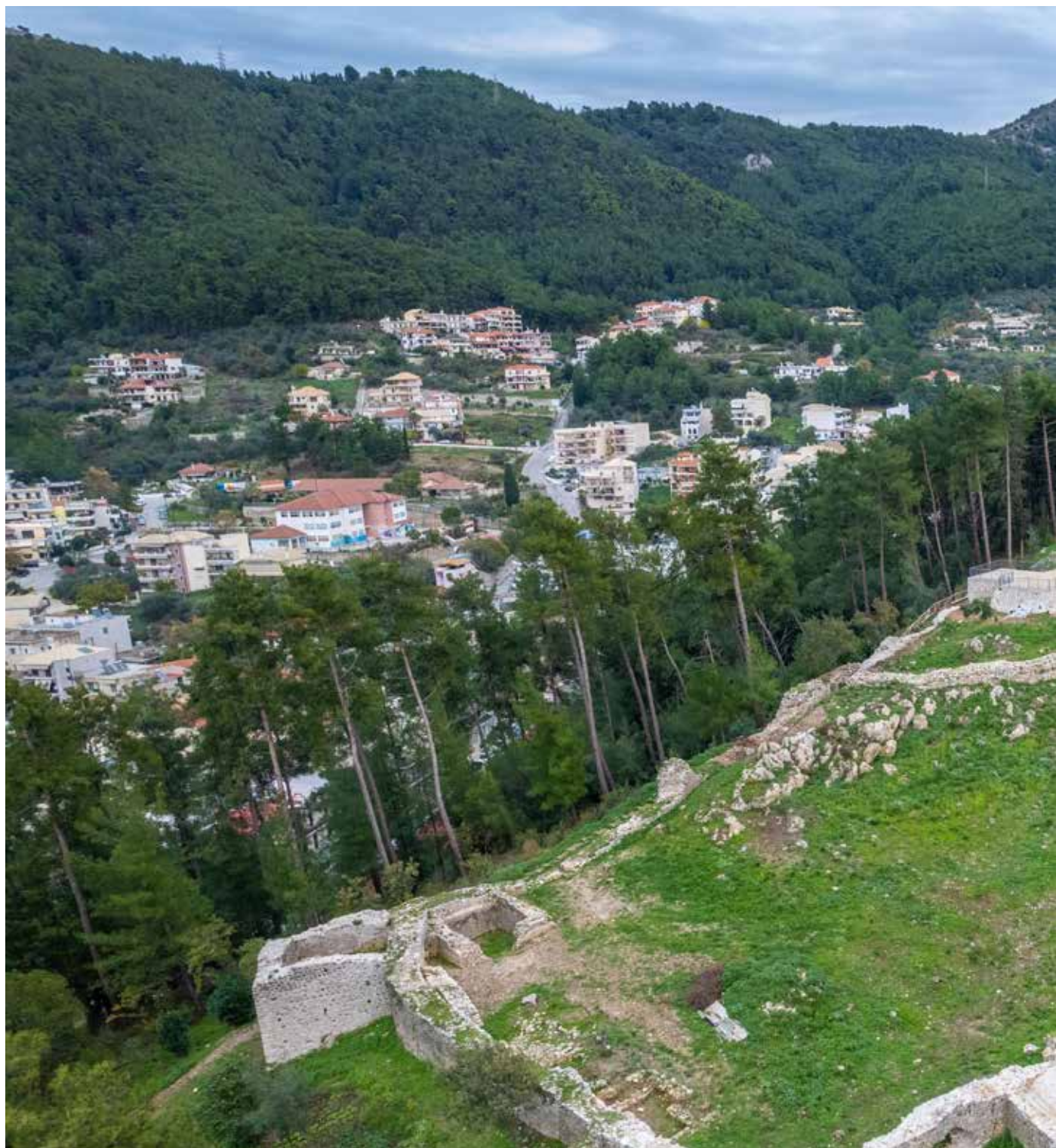
Στο κάστρο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες ανάδειξης από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Ερειπωμένο ορθογώνιο κτήριο σε επαφή με τη βορειοδυτική γωνία του τείχους, Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας

1. Ακρόπολη
2. Πύλη
3. Πύλη ακρόπολης
4. Πυριτιδαποθήκη

Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας, Φωτ. Γ. Μαλαμίδης

Π.Ε. ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Παλαιό Φρούριο

Η Κέρκυρα, στα βόρεια του Ιονίου πελάγους, κατέχει εξέχουσα γεωγραφική θέση, καθώς βρίσκεται ακριβώς στην είσοδο της Αδριατικής, πλησιέστερα στην Ιταλία από κάθε άλλη περιοχή της Ελλάδας, αλλά και πολύ κοντά στις ελληνικές και αλβανικές ακτές. Στη διάρκεια της ιστορίας της έχει χαρακτηριστεί ως «κλειδί της Αδριατικής», «θαλάσσια πύλη» και «στήριγμα των Ιονίων νήσων». Το Παλαιό Φρούριο -ο αρχικός πυρήνας της μεσαιωνικής πόλης-, κτισμένο στη βραχώδη χερσόνησο ανατολικά της σύγχρονης πόλης της Κέρκυρας, καταλαμβάνει μια φυσικά οχυρή θέση, εξασφαλίζοντας τον έλεγχο του θαλάσσιου περάσματος. Το Παλαιό και το Νέο Φρούριο, μαζί με τις περιμετρικές οχυρώσεις της Παλαιάς Πόλης, αποτέλεσαν ένα συμπαγές οχυρωματικό σύνολο, καθιστώντας το νησί το μοναδικό του Ιονίου πελάγους που δεν υπέστη οθωμανική κατάκτηση, παρά τις συνεχείς οθωμανικές εισβολές (1430, 1537, 1571, 1573, 1716). Η πολιτιστική σημασία του μνημειακού συνόλου των δύο φρουρίων και των περιμετρικών οχυρώσεων είχε ως αποτέλεσμα να εγγραφεί το 2007 η Παλαιά Πόλη της Κέρκυρας στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Η πρώτη οχύρωση της χερσονήσου τοποθετείται χρονικά στη βυζαντινή εποχή. Κατά την περίοδο της βενετικής κατοχής (1386-1797), όταν το νησί απέκτησε ιδιαίτερη εμπορική και στρατιωτική σημασία, οι οχυρώσεις του Παλαιού Φρουρίου ενισχύθηκαν, δίνοντάς του τη μορφή με την οποία σώζεται σήμερα. Μετά τον 16ο αιώνα, όταν κατασκευάζεται το Νέο Φρούριο και οι συνοικίες εκτός του Παλαιού Φρουρίου τειχίζονται, αυτό θα μετατραπεί σε ζώνη αποκλειστικά στρατιωτικής χρήσης.

Στις βυζαντινές πηγές, η Κέρκυρα αναφέρεται ως «πόλις» τον 10ο αιώνα και μάλιστα με μεγάλες εκκλησίες, περιτριγυρισμένη με «περίτεχνα» τείχη, φτιαγμένα με μεγάλες λαξευτές πέτρες. Τον 11ο αιώνα, η Άννα Κομνηνή την αναφέρει ως «πόλη οχυρωτάτη», ενώ σύμφωνα με περιγραφή του Μιχαήλ Χωνιάτη (12ος αι.), φαίνεται πως αρχικά οχυρώθηκε με πύργο η ανατολική κορυφή, που αργότερα ονομάστηκε Παλιός Πύργος (Castel Vecchio/αργότερα μετονομάστηκε σε *Πύργο της Θάλασσας*).

Λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης, η Κέρκυρα, μέχρι την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204, διεκδικείται κατά καιρούς από Ούνους, Βανδάλους, Γότθους, Άραβες, Νορμανδούς, Γενοβέζους πειρατές και Σταυροφόρους. Ωστόσο, παρά τις αντίξοες συνθήκες, φαίνεται πως ο νέος οικισμός αναπτύχθηκε ιδιαίτερα γρήγορα, καθώς η εκκλησία της Κέρκυρας τιμήθηκε ήδη από τον 9ο αιώνα ως ανεξάρτητη μητρόπολη, υπαγόμενη απευθείας στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Το 1204 περιέρχεται στην εξουσία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας και το 1207 παραχωρείται ως τιμάριο σε δέκα ευγενείς Βενετούς. Το 1214 εντάσσεται στο κράτος της Ηπείρου έως τα μέσα του 13ου αιώνα, όταν ο Δεσπότης Μιχαήλ Β΄ παραχωρεί το νησί ως προίκα στον γαμπρό του Μανφρέδο της Σικελίας. Το 1267, η Κέρκυρα γνωρίζει μια περίοδο Ανδεγαυικής κατοχής έως το 1386, οπότε και περιέρχεται εκ νέου στη Βενετία με τη μορφή της εκούσιας προσχώρησης, για να αποτελέσει τη σημαντικότερη βενετική βάση στην Αδριατική και τη Μεσόγειο για διάστημα τεσσάρων περίπου αιώνων.

Η σημασία του νησιού ενισχύεται ακόμα περισσότερο μετά την οθωμανική κατάληψη της Κύπρου (1571) και της Κρήτης (1669). Οι Βενετοί τη χαρακτήριζαν ως «πόρτα του κόλπου», είσοδο δηλαδή στην Αδριατική θάλασσα, και το λιμάνι της Κέρκυρας καθίσταται ένας από τους σημαντικότερους εμπορικούς σταθμούς της Μεσογείου.

Ταυτόχρονα με την οικονομική άνθηση σημειώνεται μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα και πληθυσμιακή αύξηση. Οι οχυρώσεις της χερσονήσου ενισχύονται και μετασκευάζονται ώστε να ανταποκρίνονται στις εξελίξεις της πολεμικής τεχνολογίας. Οχυρώνεται και ο δυτικός λόφος (*Castel Nuovo*), ενώ με τη διάνοιξη τάφρου στα δυτικά, η χερσόνησος μετατρέπεται σε νησί.

Η πόλη της Κέρκυρας, ήδη από τον 10ο αιώνα, αρχίζει να επεκτείνεται εκτός των τειχών του Παλαιού Φρουρίου δημιουργώντας τα προάστια (*εμπόριον*, *borgo*). Η εκτεταμένη αυτή περιοχή παρέμενε ατείχιστη μέχρι και την οθωμανική επίθεση του 1571. Μετά από αυτή την πολιορκία και τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή των προαστίων, υλοποιήθηκε η τείχιση του μεγαλύτερου μέρους τους και μεταξύ των ετών 1576 και 1588 κτίστηκε στα δυτικά τους όρια το Νέο Φρούριο για την προστασία της αναπτυσσόμενης πόλης. Έπειτα από την περιτείχιση του νεότερου οικισμού, το Παλαιό Φρούριο λειτουργούσε αποκλειστικά ως οχυρό και διοικητικό κέντρο με ελάχιστες κατοικίες στο εσωτερικό του.

Μετά την κατάλυση του βενετικού κράτους, η Κέρκυρα περιέρχεται για δύο χρόνια στους Δημοκρατικούς Γάλλους (1797-1799), οι οποίοι δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με οχυρωματικά έργα, οργάνωσαν όμως την άμυνα των φρουρίων και προχώρησαν σε στοιχειώδη οχύρωση της νησίδας Βίδου με την τοποθέτηση μικρού αριθμού τηλεβόλων για την προστασία από τα βόρεια της πόλης και του λιμανιού, την οποία και συμπλήρωσαν λίγο αργότερα οι Αυτοκρατορικοί Γάλλοι (1807-1814).

Το 1799, οι συνασπισμένες δυνάμεις της Ρωσίας και της Τουρκίας καταλαμβάνουν το νησί, ενώ το 1800 ιδρύεται η Επτάνησος Πολιτεία. Το 1807, με τις Συνθήκες του Τιλσίτ, η Κέρκυρα, όπως και τα υπόλοιπα νησιά της Επτανήσου Πολιτείας, εκχωρείται στους Αυτοκρατορικούς Γάλλους, στους οποίους παραμένει έως το 1814.

Στη διάρκεια της αρμοστείας των Βρετανών (1815-1864) εκσυγχρονίστηκαν οι οχυρώσεις με την κατεδάφιση αρκετών έργων των Βενετών, ενώ πραγματοποιήθηκαν συστηματικές καθαιρέσεις του περιμετρικού τείχους για τις ανάγκες επέκτασης και ρυμοτόμησης της πόλης.

Κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι βομβαρδισμοί προκάλεσαν σημαντικές ζημιές στα βενετικά κυρίως κτήρια του Παλαιού Φρουρίου, με αποτέλεσμα να κατεδαφιστούν μεταπολεμικά τα περισσότερα από αυτά.

Φτερωτός λέοντας του Αγίου Μάρκου, σύμβολο της Βενετίας, στον πύργο της Ξηράς, Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Το φρούριο

Το Παλαιό Φρούριο καταλαμβάνει ολόκληρη την έκταση της χερσονήσου, που έχει μήκος 600 μ. και πλάτος 200 μ. Οι οχυρώσεις του κατασκευάστηκαν σταδιακά σε διάφορες χρονικές φάσεις, ξεκινώντας από τη βυζαντινή εποχή, ενώ κατά την περίοδο της βενετοκρατίας επεκτάθηκαν εκτός της χερσονήσου, όπου διαμορφώνεται τελικά η πόλη.

Σήμερα, μπορούν να διακριθούν συνολικά τρεις περίοδοι βενετικών οχυρώσεων. Η πρώτη (1386-1537) αλλάζει εντελώς τη βυζαντινή οχύρωση. Κατασκευάζεται νέο, ισχυρό περιτείχισμα (1402), ενισχύεται η ακρόπολη, διανοίγεται η υγρή ή θαλάσσια τάφρος (fossa), με επακόλουθη την αποκοπή της χερσονήσου από την ξηρά, και κατασκευάζεται τεχνητός λιμένας στο Μανδράκι, στη βόρεια πλευρά. Το 1501 οχυρώνεται ο Πύργος της Ξηράς και μέσα σε μία δεκαετία -από το 1510 έως το 1520- οι εργασίες εντείνονται.

Στη δεύτερη περίοδο (1537-1571), ο μηχανικός Michele Sanmicheli σχεδίασε και κατασκεύασε το προμαχωνικό μέτωπο στη δυτική πλευρά του Φρουρίου. Δύο πενταγωνικοί προμαχώνες υψώνονται στα άκρα της δυτικής πλευράς, με τους αντίστοιχους επιπρομαχώνες τους στο βορειοδυτικό και νοτιοδυτικό τμήμα της χερσονήσου. Στους περισσότερους χάρτες της βενετοκρατίας, ο βόρειος προμαχώνας ονομάζεται Savorgnan και ο νότιος Martinengo, από τα ονόματα των διοικητών του φρουρίου. Ευθύγραμμο τείχος (cortina) συνδέει τους δύο αυτούς προμαχώνες και στο μέσο του ανοίγεται πύλη, η οποία συνδέθηκε με την απέναντι ξηρά με κινητή ξύλινη γέφυρα, η οποία κατά την περίοδο της αγγλοκρατίας στηριζόταν σε λίθινους πεσσούς, ενώ σήμερα έχει αντικατασταθεί από σιδερένια μήκους 60 μ. Επίσης συνδεδεμένη με τα αμυντικά έργα των Βενετών κατά τον 16ο αιώνα είναι η διαμόρφωση μπροστά από τους προμαχώνες Martinengo και Savorgnan, στην απέναντι ξηρά και μετά την κατεδάφιση περίπου 2.000 κτηρίων, ανοιχτού πεδίου βολής για το πυροβολικό της Σπιανάδας.

Τέλος, κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου (1571-1797) οχυρώνεται (1571-1588) το προάστιο (borgo) και κτίζεται το Νέο Φρούριο (1571-1576) για την ενίσχυση της άμυνας.

Η οχύρωση του Παλαιού Φρουρίου αναπτύσσεται σε επίπεδα. Στο ανώτερο επίπεδο, στην «ακρόπολη» (Cittadella), βρίσκεται στην ανατολική κορυφή ο λεγόμενος Παλαιός Πύργος -που αργότερα μετονομάστηκε σε Πύργο της Θάλασσας- και στη δυτική ο Νέος Πύργος ή Πύργος της Ξηράς.

Το μεσαίο επίπεδο περιλαμβάνει το μεγαλύτερο δυτικό τμήμα της χερσονήσου με το προμαχωνικό μέτωπο που διαμορφώθηκε στα δυτικά, ενώ το χαμηλότερο περιλαμβάνει το ακρωτήριο Καβοσίδερο και το Μανδράκι.

Τοπογραφικό της πόλης της Κέρκυρας με τις οχυρώσεις της, Giovanni Battista Bragadin, β' μισό 18ου αι. Βιβλιοθήκη Μουσείου Correr, Fondazione Musei Civici di Venezia

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Οι πύλες

Η εξωτερική πύλη εισόδου στο φρούριο ανοίγεται στα δυτικά. Διαμορφώνεται με οκτώ λίθινους πεσσούς και χρονολογείται στη βενετική περίοδο (1386-1797), ενώ επεμβάσεις έχει δεχθεί στην περίοδο της αγγλοκρατίας (1814-1864). Μετά τη γέφυρα, διαμορφώνεται η κεντρική πύλη, ανάμεσα στους προμαχώνες Savorgnan και Martinengo. Το συγκρότημα της εισόδου αποτελείται από έναν κεντρικό θολωτό διάδρομο διακίνησης, εκατέρωθεν του οποίου βρίσκεται από μία θολωτή αίθουσα. Εξωτερικά, το τοξωτό άνοιγμα περιβάλλεται από μνημειακή σύνθεση, ενώ πάνω από την πύλη υπάρχει θυρεός, ο οποίος τοποθετήθηκε μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Έως το 1797, στην ίδια θέση υπήρχε το έμβλημα της Βενετικής Δημοκρατίας, ο φτερωτός λέοντας του Αγίου Μάρκου. Διατηρείται ακόμα η παλιά ξύλινη καρφωτή πόρτα της πύλης, όπως και οι σχισμές στο λίθινο πλαίσιώμά της από τις οποίες περνούσαν οι αλυσίδες ανάρτησης της κινητής γέφυρας.

Η πρόσβαση στην ακρόπολη του φρουρίου επιτυγχάνεται μέσω δύο πυλών, νότια και δυτικά. Η αρχική κατασκευή της νότιας πύλης, που χρονολογείται στη βενετική περίοδο (1386-1797), αποτελείται από δύο ορθογώνιους χώρους. Ο βόρειος ήταν για τον διάδρομο κίνησης και ο νότιος το φυλάκιο για τη φρουρά. Ενδεχομένως η πύλη να διέθετε και κινητό τμήμα.

Η δυτική πύλη ανοίγεται στη βάση του λεγόμενου οχυρού της Καμπάνας. Αποτελείται από δύο τμήματα, μία προωθημένη εξωτερική πύλη (*avanzata*) με ξύλινη κινητή γέφυρα και την κύρια πύλη. Μέσω ενός θολοσκέπαστου διαδρόμου οδηγεί στο εσωτερικό της ακρόπολης κοντά στο κτήριο των φυλακών.

Στη βόρεια πλευρά της χερσονήσου, δίπλα από τον πύργο του Μανδρακίου, ανοίγεται μία ακόμα πύλη, η «Πύλη της Θάλασσας». Χρονολογείται στη βενετική περίοδο (1386-1797) με ανακατασκευές και συμπληρώσεις κατά την αγγλοκρατία (1814-1864). Τέλος, πίσω από το λιμάνι του Μανδρακίου βρίσκεται η αρχική κύρια πύλη του φρουρίου, η πύλη Soranza, η οποία κατασκευάστηκε κατά την πρώτη περίοδο των βενετικών οχυρώσεων του φρουρίου (1386-1573) και φέρει προεξέχουσα κορνίζα με διάκοσμο αναγεννησιακού ρυθμού. Αργότερα, όταν καταργήθηκε η είσοδος στο φρούριο από το σημείο αυτό, η πύλη τοιχίστηκε και μετατράπηκε σε παρεκκλήσι αφιερωμένο στον άγιο Νικόλαο.

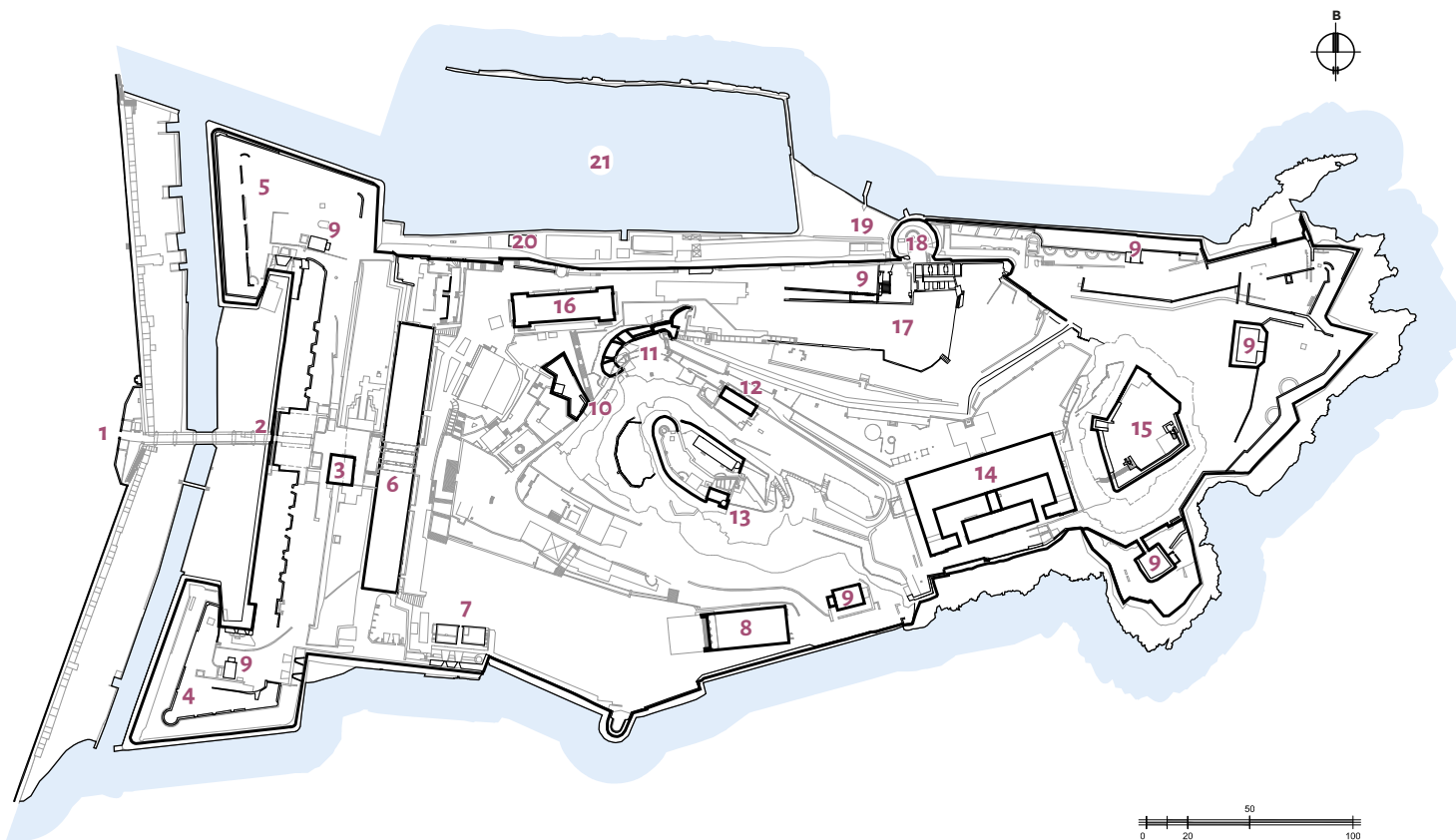
Το εσωτερικό

Την κεντρική είσοδο πλαισιώνουν βόρεια και νότια οι προμαχώνες Savorgnan και Martinengo, οι οποίοι αποτελούνται από τρία επίπεδα και επικοινωνούν μεταξύ τους με κλίμακες και θολοσκέπαστους διαδρόμους. Μετά τους προμαχώνες υπάρχει μία δεύτερη τάφρος, άνυδρη, που το 1603 γεφυρώθηκε με λίθινη γέφυρα, πάνω στην οποία βρίσκεται λατινικό παρεκκλήσιο αφιερωμένο στην Παναγία Dei Carmini, κτισμένο από μοναχούς του τάγματος των Καρμελιτών. Η ανέγερσή του πραγματοποιήθηκε το διάστημα 1636-1671 και σύμφωνα με τον Γάλλο Πρόξενο στα Ιόνια Νησιά Grasset de Saint Sauveur, εκεί μεταφέρονταν αλυσοδεμένοι οι καταδικασμένοι σε θάνατο, 24 ώρες πριν την εκτέλεσή τους. Στο τέλος της γέφυρας της ξηράς τάφρου κτίστηκαν την περίοδο της αγγλοκρατίας (1814-1864) οι στρατώνες του πεζικού, οι οποίοι κατέλαβαν τη θέση ενός διώροφου κτηρίου που χρησίμευε ως οπλοστάσιο στα χρόνια της βενετοκρατίας. Σήμερα στους στρατώνες στενάζονται τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αρχεία Ν. Κέρκυρας) και η Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Κέρκυρας.

Νοτιοανατολικά των στρατώνων, σε υπερυψωμένο επίπεδο, βρισκόταν το παλάτι του Βενετού Προβλεπτή, το οποίο καταστράφηκε από τους βομβαρδισμούς του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Βόρεια του παλατιού υπήρχε ο Πύργος του Ρολογιού, ο οποίος διατηρείται ως σήμερα.

Στη νότια πλευρά του φρουρίου -που ονομάζεται Βερσιάδα- κυριαρχεί η εντυπωσιακή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου που οικοδομήθηκε το 1849, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες εκκλησιασμού της βρετανικής φρουράς. Πρόκειται για νεοκλασικό μνημείο που μιμείται αρχαίο ελληνικό δωρικό ναό. Νοτιοδυτικά της εκκλησίας βρίσκεται ο πύργος της Βερσιάδας, που έχει κτιστεί στη βενετική περίοδο (1386-1797), πιθανόν τον 15ο αιώνα, και δυτικότερα τα μαγειρεία, ένα κτήριο της βρετανικής περιόδου (1814-1864). Ανατολικά της ίδιας περιοχής βρίσκεται μία πυριτιδαποθήκη, στην ανατολική πλευρά της οποίας είναι εντοιχισμένο το οικόσημο του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας Marco Antonio Diedo με χαραγμένο το έτος 1731, ενώ στη δυτική το οικόσημο της οικογένειας Correr με το έτος 1727.

Στη βόρεια πλευρά του φρουρίου βρισκόταν το παλάτι του Γενικού Προβλεπτή της Θάλασσας, του ανώτερου αξιωματούχου στη στρατιωτική ναυτική ιεραρχία της Βενετικής Δημοκρατίας. Σύμφωνα με αρχαιακές πηγές, το κτήριο κατασκευάστηκε τον 16ο αιώνα, ενώ επισκευάστηκε και χρησιμοποιήθηκε για τελευταία φορά το 1794 από τον τελευταίο Γενικό Προβλεπτή της Βενετίας Carlo Aurelio Widmann. Κάτω από το παλάτι αυτό βρίσκεται το λιμάνι Μανδράκι, που αποτελούσε τον χώρο υποδοχής του βενετού αξιωματούχου, ο οποίος περνώντας μέσα από την πύλη του λιμανιού οδηγούνταν στην κατοικία του. Ανατολικότερα του παλατιού του Γενικού Προβλεπτή βρισκόταν ο στρατώνας Πασχαλίου. Κτίστηκε από τον Γενικό Προβλεπτή Zorzi Pasqualigo το 1718-1721 και είχε χωρητικότητα 1.200 ατόμων. Ανατολικότερα υπάρχει το κτήριο του φαρμακείου, κατασκευασμένο από τους Βρετανούς την περίοδο 1862-1864 επάνω σε προγενέστερο κτήριο της βενετικής περιόδου. Νοτιότερα του στρατώνα Πασχαλίου κατασκευάστηκε τον 16ο αιώνα το συγκρότημα τροφωποθικών του Στρατώνα.

1. Είσοδος	12. Φυλακές
2. Κεντρική πύλη	13. Πύργος Ξηράς / Φάρος
3. Παναγία των Καρμελιτών	14. Αγγλικό νοσοκομείο
4. Προμαχώνας Martinengo	15. Πύργος Θάλασσας
5. Προμαχώνας Savorgnan	16. Αγγλικοί στρατώνες (Ιόνιο Πανεπιστήμιο)
6. Αγγλικοί στρατώνες	17. Θέση στρατώνων Πασχαλίου
7. Μαγειρείο	18. Πύργος Μανδρακίου
8. Άγιος Γεώργιος	19. Πύλη Μανδρακίου
9. Πυριτιδαποθήκη	20. Πύλη Σοράντζα
10. Πύργος - ρολόι	21. Ενετικό λιμάνι (Μανδράκι)
11. Οχυρό «Καμπάνα»	

Άγιος Γεώργιος (πρώην Αγγλικανικός ναός), Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Στην ακρόπολη του Παλαιού Φρουρίου δεσπόζουν ο Παλαιός Πύργος (Πύργος της Θάλασσας) στην ανατολική κορυφή και ο Νέος Πύργος (Πύργος της Ξηράς) στη δυτική. Ο πρώτος έχει θεμελιωθεί επάνω στον βράχο και η πρόσβαση στο εσωτερικό του επιτυγχάνεται μέσω κλίμακας στα νοτιοδυτικά του. Η αρχική οχύρωση του είναι βυζαντινή (10ος αι.), ενώ έχει υποστεί επισκευές το διάστημα 1510-1520. Ο δεύτερος οχυρώθηκε το 1501 από τον Βενετό μηχανικό Giacomo Coltrini και ανακατασκευάστηκε από τους Βρετανούς τον 19ο αιώνα. Μεταξύ των δύο πύργων βρίσκεται συγκρότημα κτηρίων, το οποίο κατασκευάστηκε την εποχή της αγγλοκρατίας και λειτούργησε ως νοσοκομείο. Νοτιότερα, επάνω στον Πύργο της Ξηράς, βρίσκεται ο φάρος με το συνοδευτικό κτήριο, ένα από τα πρώτα έργα που ολοκλήρωσαν οι Βρετανοί στο φρούριο. Στον χώρο της ακρόπολης βρισκόταν επίσης ο μητροπολιτικός ναός των Αγίων Πέτρου και Παύλου. Ο ναός, που σήμερα δεν σώζεται, πιθανόν υπήρχε ήδη από τον 10ο αιώνα, ωστόσο σταμάτησε να χρησιμοποιείται από το 1633.

Κατά την περίοδο της αγγλοκρατίας (1815-1864), η άμυνα της ακρόπολης ενισχύθηκε με την Πυροβολαρχία Ημισελήνου στα δυτικά. Πρόκειται για ένα κλειστό πυροβολείο με τέσσερις θολοσκεπείς αίθουσες στα μέτωπα των οποίων ανοίγονται κανονιοθυρίδες. Κοντά στη δυτική πύλη της ακρόπολης βρίσκεται το κτήριο των φυλακών, το ισόγειο του οποίου έχει κατασκευαστεί στο τέλος της περιόδου της βενετοκρατίας, τον 18ο αιώνα, και ο όροφος κατά την περίοδο της αγγλοκρατίας (1814-1864).

Στο β' μισό του 16ου αιώνα περιτεγχίζεται και το ακρωτήριο Καβοσίδερο στο βορειοανατολικό άκρο της χερσονήσου, η άμυνα του οποίου ενισχύθηκε με τον ομώνυμο προμαχώνα. Στην ίδια περιοχή διατηρούνται η στοά που οδηγούσε στον προμαχώνα, μία υπόγεια αίθουσα και μία βενετική πυριτιδαποθήκη.

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Νέο Φρούριο,
Porta Otturata,
Αρχείο ΕΦΑ
Κέρκυρας

Νέο Φρούριο

Κτισμένο στη βορειοδυτική πλευρά της πόλης, στον λόφο του Αγίου Μάρκου, το Νέο Φρούριο της Κέρκυρας προστάτευε και ήλεγχε τα ιδιαίτερα εκτεταμένα προάστια και το παρακείμενο λιμάνι της Σπηλιάς. Αποτελεί τμήμα της περιμετρικής οχύρωσης της πόλης που περιελάμβανε τους γύρω λόφους και τα προάστια (*borgo/μπόργκο*) και υλοποιήθηκε μεταξύ των ετών 1576 και 1588. Στα βενετικά αρχεία εμφανίζεται ως *Nuova Fortezza*-Νέο Φρούριο. Ονομάστηκε «Νέο» σε αντιδιαστολή με το «Παλαιό» Φρούριο.

Τα προάστια εκτός του Παλαιού Φρουρίου παρέμεναν ατείχιστα έως και μετά τη δεύτερη οθωμανική επίθεση του 1571. Το πρώτο αίτημα των κατοίκων για την οχύρωση των προαστίων καταγράφεται το 1542, ακολουθώντας την οθωμανική επίθεση του 1537 και τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή του *μπόργκου*. Μετά την αποστολή τουλάχιστον πέντε ακόμα πρεσβειών στη Βενετία μέχρι και τη δεύτερη καταστροφή των προαστίων από τους Οθωμανούς το 1571, οι κάτοικοι της πόλης επιτυγχάνουν την έγκριση της περιτείχισής της. Το εκτεταμένο αυτό έργο ανέλαβε ο Βενετός στρατιωτικός μηχανικός Ferrante Vitelli, ο οποίος τροποποίησε τα αρχικά σχέδια προκειμένου να οχυρωθεί ξεχωριστά ο λόφος του Αγίου Μάρκου. Για να δημιουργηθεί χώρος για το Νέο Φρούριο, κατεδαφίστηκαν όλα τα κτήρια του λόφου και το οικοδομικό τους υλικό χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της νέας οχύρωσης.

Τα νέα αμυντικά έργα του νησιού αποδείχθηκαν ιδιαίτερα αποτελεσματικά. Χαρακτηριστική της αμυντικής ικανότητας του Νέου Φρουρίου είναι η έκβαση της πολιορκίας του 1716, όπου 3.000 αμυνόμενοι υπό τον στρατάρχη Johann Matthias von Schulenburg απέκρουσαν δύναμη περίπου 33.000 Οθωμανών.

Το Νέο Φρούριο διατήρησε τη βασική του μορφή σχεδόν αναλλοίωτη μέχρι την περίοδο της αγγλοκρατίας (1815-1864), όταν οι Βρετανοί προέβησαν σε εκτεταμένες επισκευές (ανέγερση δύο στρατώνων, προσθήκες στο παραπέτο των τειχών και αναμόρφωση των κανονιοθυρίδων). Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το Νέο Φρούριο χρησίμευσε ως αντιαεροπορικό καταφύγιο για τους κατοίκους.

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Το φρούριο

Το Νέο Φρούριο λειτούργησε εξ αρχής ως αμιγώς στρατιωτικό κέντρο. Ως εκ τούτου δεν περιέκλειε κατοικίες, εκτός από αυτές του φρουράρχου και των αξιωματούχων. Η οχύρωσή του οργανώνεται σε δύο επίπεδα: ένα χαμηλότερο στη βορειοανατολική πλευρά προς τη θάλασσα -για την προστασία του εμπορικού λιμανιού της Σπηλιάς- και ένα ανώτερο στα δυτικά, προς την ενδοχώρα. Το δυτικό ανώτερο τμήμα προστατεύεται από δίδυμους προμαχώνες, γνωστούς ως Προμαχώνες των Έξι και Επτά Ανέμων, που ενώνονται με ενδιάμεσο τείχος. Το 1587 προστίθεται χαμηλότερα στα δυτικά το κερατοειδές οχύρωμα του Σκάρπωνα για την ενίσχυση της δυτικής αμυντικής γραμμής. Η άμυνα των τειχών ενισχυόταν από άνυδρη τάφρο κατά μήκος της οποίας ανοίγονταν πολλές έξοδοι από την οχύρωση του φρουρίου, που σήμερα έχουν κλειστεί.

Στο χαμηλότερο οχυρωματικό επίπεδο, που καλύπτει τη βορειοανατολική πλευρά του φρουρίου, διαμορφώνεται προμαχωνικό μέτωπο. Στα βόρεια κατασκευάστηκε ένας μεγάλος πενταγωνικός προμαχώνας που έφτανε ως τη θάλασσα και προστατευόταν από επιπρομαχώνα, νοτιότερα ένας δεύτερος τετράπλευρος προμαχώνας και ένας τρίτος προς το λιμάνι της Σπηλιάς, στον οποίο ανοίγονται οι δύο πύλες του Φρουρίου. Το βόρειο τμήμα του χαμηλότερου οχυρωματικού επιπέδου ενισχυόταν από το μικρό οχυρό Punta Perpetua, που κατεδαφίστηκε τον Μάρτιο του 1864 από τους Βρετανούς.

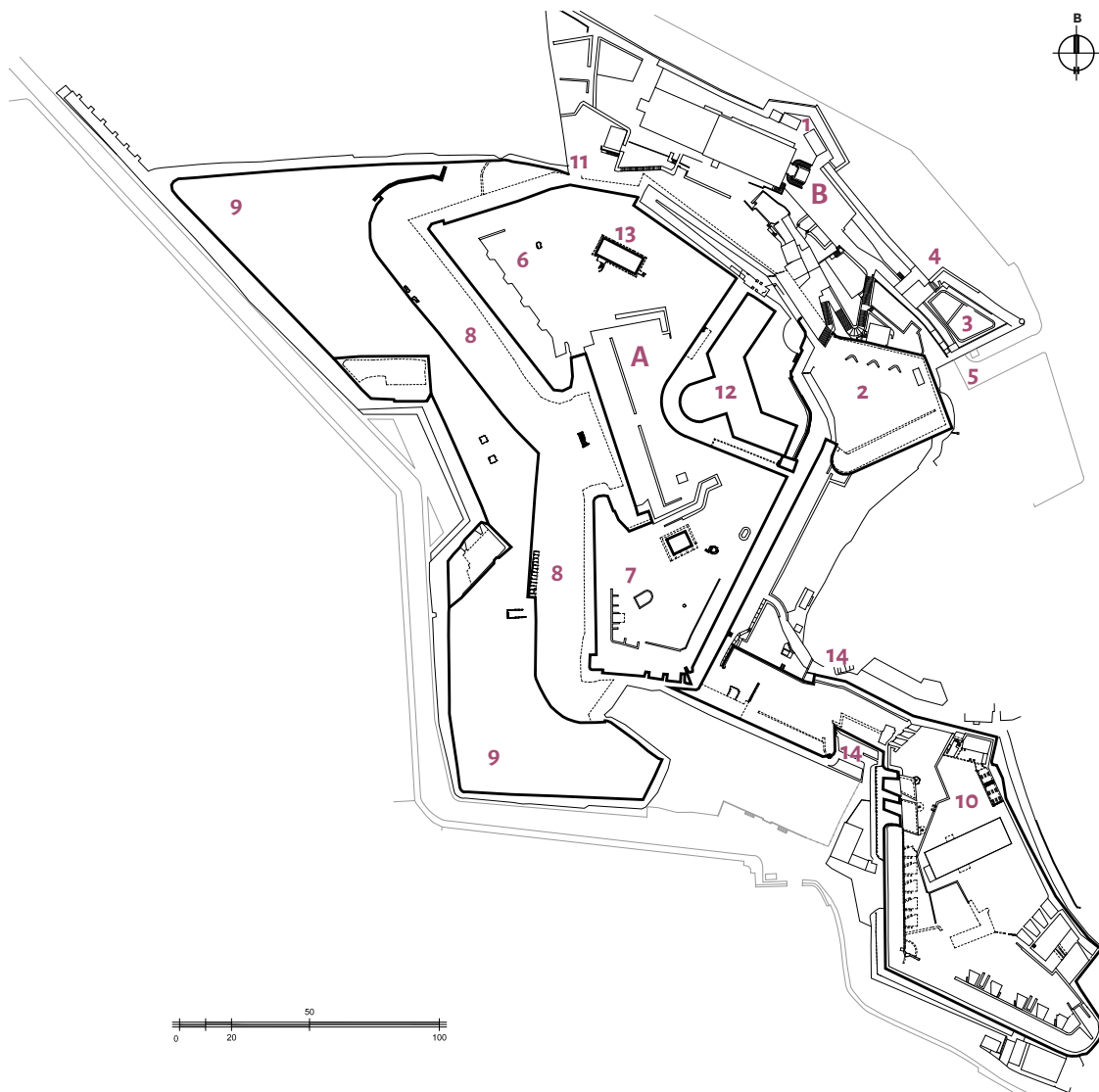
Η μετάβαση στο ανώτερο επίπεδο γινόταν μέσω τετράπλευρου προμαχώνα με πρόσβαση από τα νότια. Οι τρεις πλευρές του διαθέτουν πυροβολεία και έχουν επιχωματωθεί την περίοδο της αγγλοκρατίας (1815-1864) κατά τη βρετανική πρακτική ενίσχυσης των στηθαίων.

Οι πύλες

Η είσοδος στο Φρούριο γινόταν από δύο πύλες που ανοίγονταν στον νοτιότερο τετράπλευρο προμαχώνα του χαμηλού οχυρωματικού επιπέδου. Η βόρεια (Porta Otturata) ήταν η επίσημη πύλη, που άνοιγε όμως μόνο για τη διέλευση του διοικητή. Διαμορφώνεται με ημικίονες εκατέρωθεν του κεντρικού ανοίγματος, ενώ η επίστεψή της φέρει διακοσμητικό λίθινο ανάγλυφο με τον φτερωτό λέοντα, το έμβλημα της Βενετικής Δημοκρατίας. Η κύρια είσοδος, που εξυπηρετούσε την κίνηση εντός του Νέου Φρουρίου, ήταν η νότια πύλη, που διαμορφώνεται με πεσσούς με ενσωματωμένο ημικίονα εκατέρωθεν του ανοίγματος. Σήμερα, η είσοδος στο Νέο Φρούριο γίνεται από πύλη που ανοίγεται βόρεια του προμαχώνα Σαραντάρη.

Το εσωτερικό

Σήμερα, στο πλάτωμα των προμαχώνων των Επτά Ανέμων διατηρείται το τριώροφο επιβλητικό κτήριο των στρατώνων της περιόδου της αγγλοκρατίας (1815-1864), καθώς και δύο πυριτιδαποθήκες. Το ανατολικό τμήμα του φρουρίου είναι κλειστό για το κοινό, καθώς εκεί στεγάζεται ο Ναυτικός Σταθμός Κέρκυρας.

- A. Άνω επίπεδο οχύρωσης
 B. Χαμηλό επίπεδο οχύρωσης

1. Πενταγωνικός προμαχώνας	8. Ξηρά τάφος
2. Τετράπλευρος ημιπρομαχώνας Τενέδου	9. Σκάρπωνας
3. Ημιπρομαχώνας	10. Προμαχώνας «Σαραντάρη»
4. Πύλη λιμανιού	11. Επιπρομαχώνας Καλόγερου
5. Πύλη πόλης	12. Αγγλικός στρατώνας
6. Προμαχώνας «Έξι Ανέμων»	13. Πυριτιδαποθήκη
7. Προμαχώνας «Επτά Ανέμων»	14. Σημερινή είσοδος επισκεπτών

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Αεροφωτογραφία
της πύλης του
κάστρου, Αρχείο
ΕΦΑ Κέρκυρας

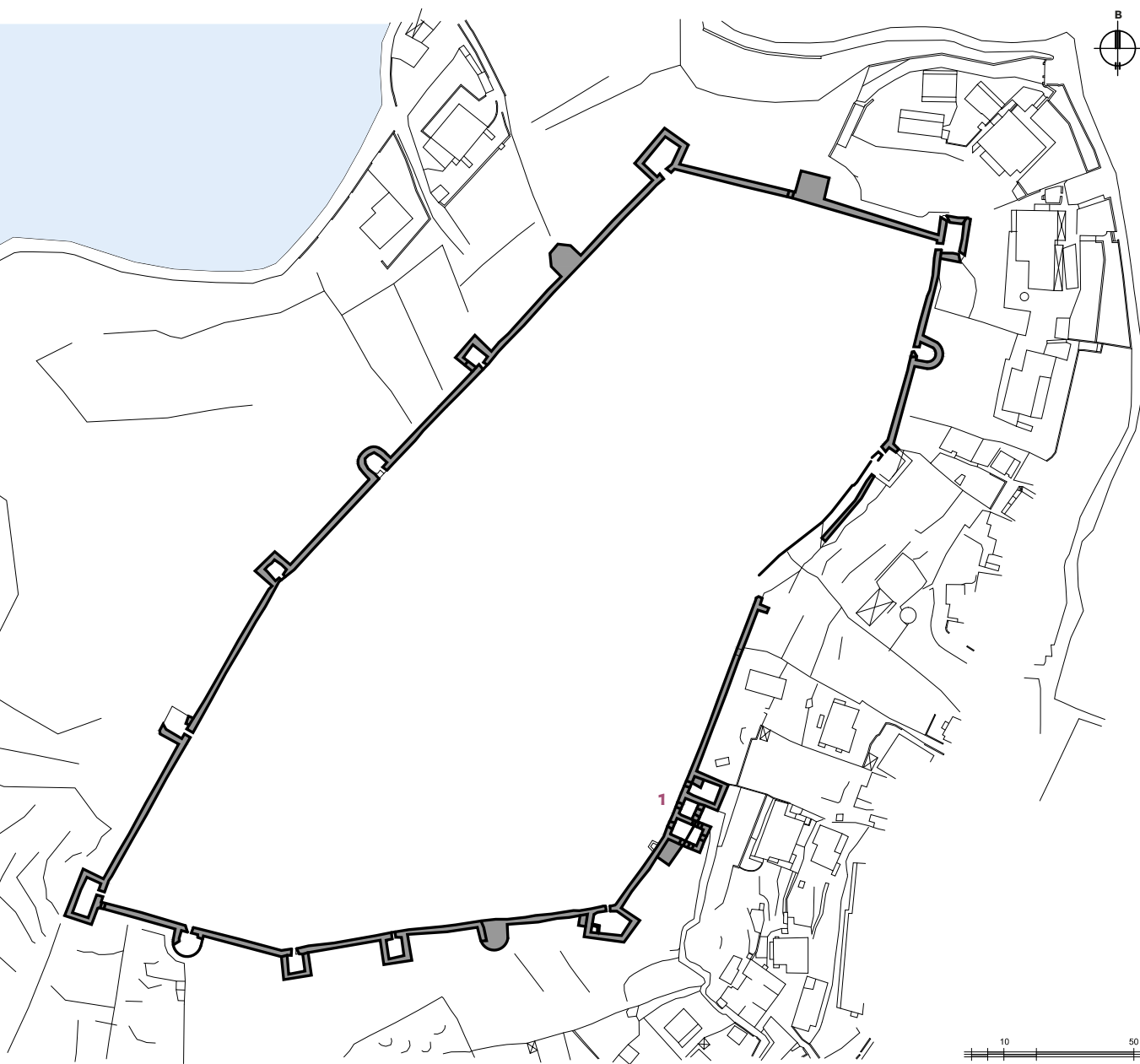
Κασσιώπη

Κτισμένο σε βραχώδη χερσόνησο στην παραλιακή κωμόπολη της Κασσιώπης, στην ανατολική ακτή της Κέρκυρας, το ομώνυμο κάστρο είναι ένα από τα τρία σωζόμενα βυζαντινά κάστρα της υπαίθρου του νησιού μαζί με αυτά του Αγγελοκάστρου και του Γαρδικίου. Η θέση του εξασφάλιζε τον έλεγχο του στενού θαλάσσιου περάσματος μεταξύ της Κέρκυρας και των απέναντι ακτών, καθώς και την προστασία της πόλης και του λιμανιού. Κατά την ρωμαϊκή περίοδο (1ο - 4ο αιώνα) η Κασσιώπη γνώρισε μεγάλη ακμή. Υπήρξε η δεύτερη σημαντικότερη πόλη του νησιού και σημαντικός σταθμός στη θαλάσσια διακίνηση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας χάρη στο ασφαλές λιμάνι της.

Το κάστρο έχει χρονολογηθεί στον 12ο-13ο αιώνα όταν, μετά την οριστική απώλεια των κτήσεων στη Νότια Ιταλία, η Κέρκυρα έγινε το δυτικό σύνορο της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ωστόσο, έχει προταθεί η χρονική τοποθέτηση μίας πρώτης οικοδομικής του φάσης στον 6ο αιώνα, όταν εγκαταστάθηκαν στην περιοχή κάτοικοι της παλαιάς Εύροιας, που εγκατέλειψαν την πόλη τους λόγω Γοθικών επιδρομών, ενώ υπάρχει και η άποψη ότι το κάστρο κατασκευάζεται τον 13ο αιώνα από τους τότε κυρίαρχους του νησιού Ανδεγαυούς.

Το 1386, οι Βενετοί πολιορκούν το κάστρο, το οποίο υπέστη μεγάλες καταστροφές. Στα χρόνια που ακολούθησαν και παρόλο που σε εκθέσεις των Βενετών Προβλεπτών σημειώνεται η ανάγκη για την επισκευή του κάστρου, στην πράξη δεν επισκευάστηκε ποτέ. Αντίθετα, μεταξύ των ετών 1537 και 1558 αφαιρούνται συστηματικά υλικά δομής του προκειμένου να επαναχρησιμοποιηθούν στο Παλαιό Φρούριο της πόλης της Κέρκυρας. Το κάστρο της Κασσιώπης εγκαταλείπεται οριστικά και ερημώνεται μετά τις οθωμανικές επιδρομές των ετών 1537 και 1571.

Το λιμάνι και η πόλη της Κασσιώπης, ήδη πριν τη βενετική κατάκτηση του νησιού, αλλά κυρίως κατά τη διάρκεια της βενετικής περιόδου, εμφανίζονται συχνά σε περιηγητικά κείμενα ταξιδιωτών που σταματούσαν εκεί για ανεφοδιασμό. Φαίνεται πως, κυρίως από τον 14ο αιώνα και εξής, η μικρή εκκλησία που βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του κάστρου, αφιερωμένη στην Παναγία Κασσωπίτρα, υπήρξε σημαντικό προσκύνημα, καθώς αναφέρεται σε πάμπολλα κείμενα προσκυνητών. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, ο ναός φιλοξενούσε μία θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, η οποία κάποια στιγμή φαίνεται να αποδόθηκε στον ευαγγελιστή Λουκά, καθώς και ένα άσβεστο καντήλι, το λάδι του οποίου θεωρούσαν πως θέραινε τους πυρετούς και προστάτευε τα πλοία από τη θαλασσοταραχή. Πολλοί από τους περιηγητές αναφέρουν και το κάστρο της Κασσιώπης ως ερημωμένο ή/και κατεστραμμένο. Συχνά, επίσης, μεταφέρονται διάφορες παραλλαγές ενός μύθου, σύμφωνα με τον οποίο η πόλη και το κάστρο καταστράφηκαν από έναν δράκο που έβγαζε φωτιά από το στόμα του.

1. Πύλη

Το κάστρο

Το κάστρο της Κασσιώπης διατηρεί τα οχυρωματικά χαρακτηριστικά της βυζαντινής περιόδου. Τα τείχη του ακολουθούν το ανάγλυφο του εδάφους και σχηματίζουν κάτοψη ανισοσκελούς τετραπλεύρου με τέσσερις διώροφους, ισχυρούς ορθογώνιους πύργους στις γωνίες. Οι πλευρές των τειχών ενισχύονται επιπλέον με επτά ορθογώνιους και πέντε ημικυκλικούς πύργους, που εναλλάσσονται μεταξύ τους στις τέσσερις πλευρές του κάστρου.

Η κεντρική είσοδος του κάστρου ανοίγεται σε εσοχή στην ανατολική του πλευρά και προστατεύεται από δύο ισχυρούς ορθογώνιους πύργους. Δύο μικρότερες πυλίδες, που καλύπτονται επίσης από πύργους, ανοίγονται στη νοτιοδυτική και τη βόρεια πλευρά.

Σήμερα, το εσωτερικό του κάστρου καλύπτεται από πυκνή βλάστηση χωρίς να διακρίνονται κατάλοιπα οικοδομημάτων.

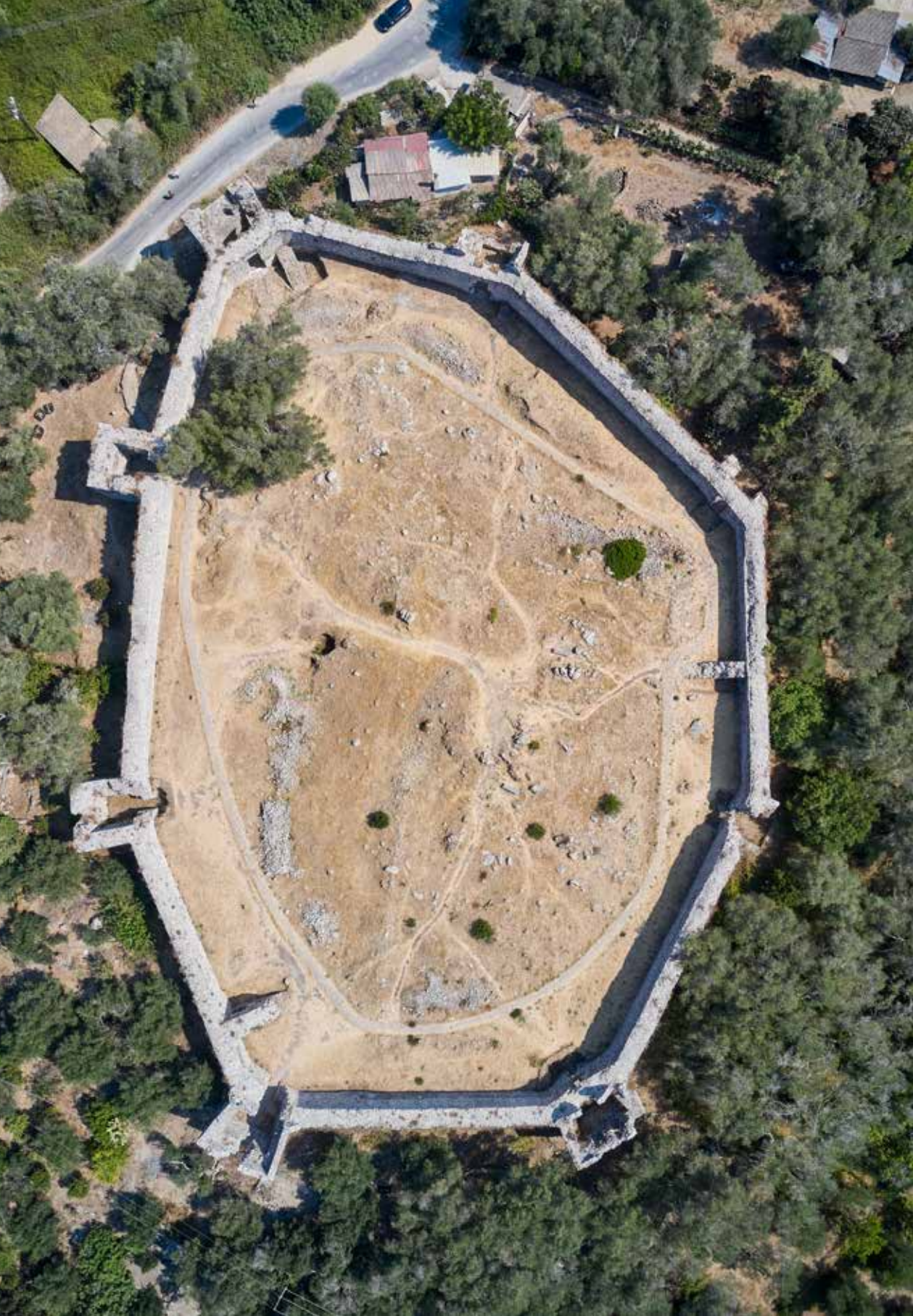

Το θαύμα της Παναγίας Κασσωπίτρας, λεπτομέρεια της ομώνυμης εικόνας, Θεόδωρος Πουλάκης, 17ος αιώνας. Απεικονίζεται η εκκλησία της Παναγίας και το κάστρο της Κασσιώπης. Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας.

Άποψη της πύλης του κάστρου, Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Αρχείο ΕΦΑ
Κέρκυρας

Γαρδίκι

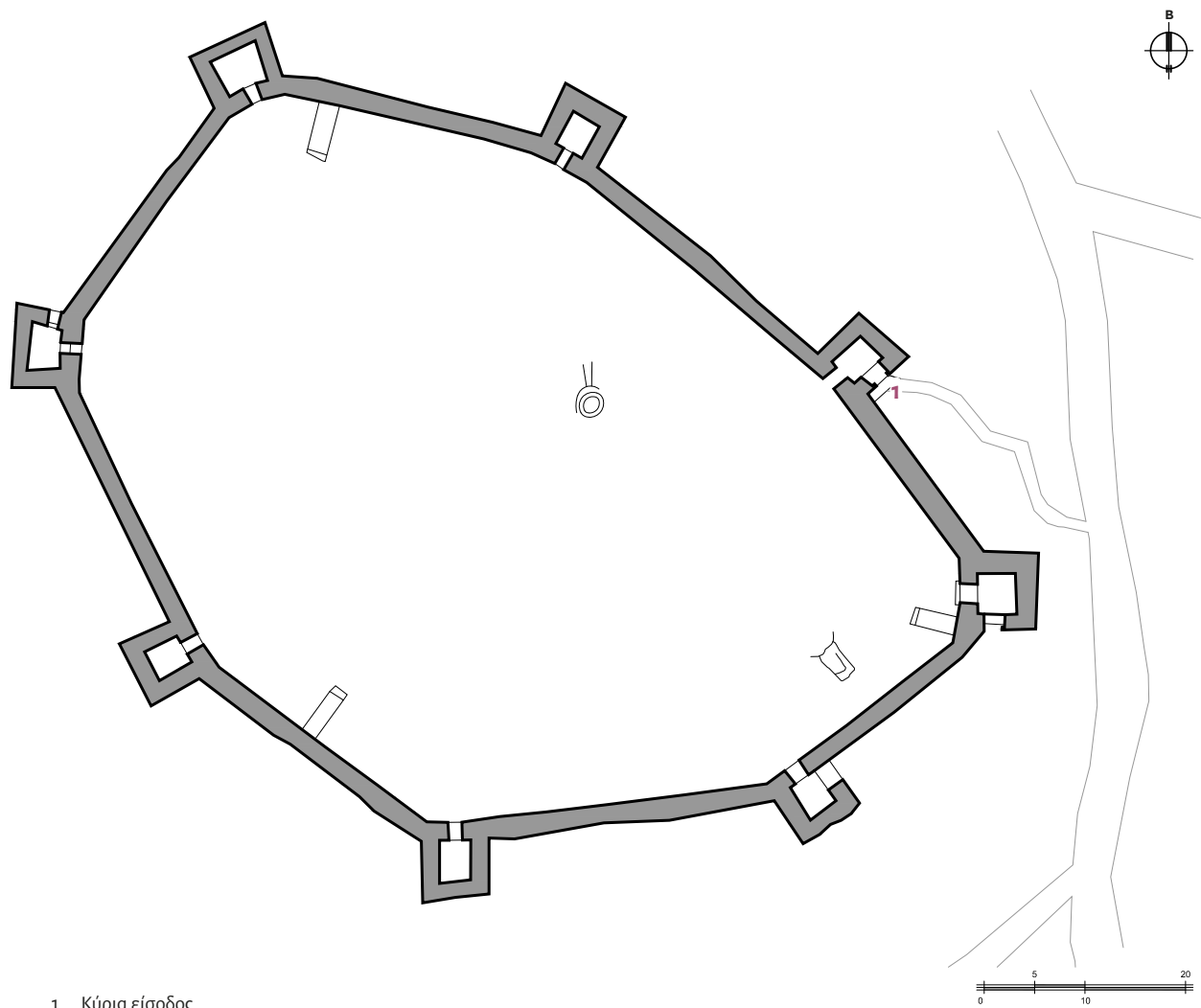
Κτισμένο στα νοτιοδυτικά της Κέρκυρας, κοντά στο χωριό Άγιος Ματθαίος, το κάστρο του Γαρδικίου είναι ένα από τα τρία σωζόμενα βυζαντινά κάστρα της υπαίθρου του νησιού, μαζί με αυτά της Κασσιώπης και του Αγγελοκάστρου, και το μοναδικό στο νότιο τμήμα του νησιού. Η θέση του πιθανολογείται ότι επελέγη για την προστασία της ομώνυμης πηγής, καθώς και άλλων γειτονικών πηγών νερού και της παρακείμενης λιμνοθάλασσας Κορισσίων.

Κατά τη διάρκεια εργασιών στο εσωτερικό του, αποκαλύφθηκε ταφή του 6ου π.Χ. αιώνα, καθώς και ταφές των υστερορωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων, γεγονός που καταδεικνύει τη χρήση του χώρου ήδη από την αρχαιότητα.

Η ίδρυση του κάστρου του Γαρδικίου, για την οποία δεν σώζονται μαρτυρίες σε γραπτές πηγές, πιθανώς τοποθετείται στις αρχές του 13ου αιώνα. Κατά την επικρατέστερη άποψη το κάστρο οικοδομήθηκε μετά το 1214, την περίοδο που το νησί ανήκει στο ανεξάρτητο κράτος της Ηπείρου, ευρύτερα γνωστό σήμερα ως Δεσποτάτο της Ηπείρου. Η ανέγερση των τριών κάστρων στην υπαίθρο χώρα της Κέρκυρας έχει επίσης συσχετισθεί με την ενίσχυση της άμυνας του νησιού από τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνό, μετά το 1149 και την ανακατάληψη της Κέρκυρας από τους Νορμανδούς. Περίπου δύο αιώνες αργότερα, το 1386, όταν οι Βενετοί καταλαμβάνουν την Κέρκυρα, το κάστρο εγκαταλείπεται.

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

1. Κύρια είσοδος

Το κάστρο

Τα τείχη του κάστρου σχηματίζουν οκταγωνική κάτοψη και περικλείουν έκταση 5 περίπου στρεμμάτων. Ενισχύονται κατά διαστήματα με οκτώ διώροφους ορθογώνιους πύργους. Το κάστρο του Γαρδικίου διατηρεί τα οχυρωματικά και οικοδομικά χαρακτηριστικά της βυζαντινής περιόδου, ενώ στην τοιχοποιία του εντοπίζεται και αρχαίο οικοδομικό υλικό σε δεύτερη χρήση. Η κεντρική του πύλη διαμορφώνεται με τοξωτό υπέρθυρο και ανοίγεται σε πύργο της βορειοανατολικής πλευράς. Δευτερεύουσες πυλίδες ανοίγονται σε ακόμα τρεις πύργους. Στο εσωτερικό του κάστρου δεν διασώζονται κτήρια παρά μόνο τα ερείπια ενός κλιβάνου για την παραγωγή ασβέστη. Στον όροφο του πύργου, στα νοτιοδυτικά της κεντρικής πύλης, διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο χώρος λειτουργούσε ως παρεκκλήσι.

Η πύλη του φρουρίου, Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

Αγγελόκαστρο

Κτισμένο στην υψηλότερη κορυφή απόκρημνου λόφου στα δυτικά παράλια της βόρειας Κέρκυρας, κοντά στην Παλαιοκαστρίτσα, το Αγγελόκαστρο υπήρξε ένα από τα πιο σημαντικά φρούρια του νησιού το μοναδικό από τα τρία κάστρα της υπαίθρου που παρέμεινε σε λειτουργία και χρήση ως οχυρό και καταφύγιο του πληθυσμού μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Η ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας θέση του επέτρεπε τον έλεγχο μέρους της θαλάσσιας περιοχής της νότιας Αδριατικής.

Η προέλευση της ονομασίας *Αγγελόκαστρο* πιθανόν να προέρχεται από τον ναό που βρίσκεται στο εσωτερικό του και είναι αφιερωμένος στον Αρχάγγελο Μιχαήλ.

Αρχαιολογικά κατάλοιπα μαρτυρούν χρήση του χώρου ήδη από τον 5ο-6ο αιώνα. Η ίδρυση του φρουρίου τοποθετείται στον 12ο ή στον 13ο αιώνα, χωρίς ωστόσο μαρτυρίες σε γραπτές πηγές να επιβεβαιώνουν την χρονολόγησή του. Τον 12ο αιώνα, μετά την απώλεια των βυζαντινών κτήσεων στην Ιταλία το 1071, η Κέρκυρα αποτελεί συνοριακή περιοχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το νησί βρίσκεται σε διαρκή απειλή από τους Νορμανδούς, τους νέους κυρίαρχους του νότιου ιταλικού χώρου. Η ανέγερση του Αγγελόκαstrου έχει συσχετισθεί με τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνό, ο οποίος το 1149 ανακατέλαβε το νησί από τους Νορμανδούς. Διαφορετική άποψη τοποθετεί την ίδρυση του κάστρου μετά το 1214, την περίοδο που το νησί ανήκει στο κράτος της Ηπείρου, ευρύτερα γνωστό ως Δεσποτάτο της Ηπείρου.

Το 1259, η Κέρκυρα παραχωρήθηκε ως προίκα στον βασιλιά της Σικελίας Μανφρέδο, μετά τον γάμο του με την κόρη του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Κομνηνού Δούκα, Ελένη. Το 1267, το νησί καταλαμβάνεται από τους Ανδεγαυούς ηγεμόνες της Νάπολης και πέντε χρόνια αργότερα, το 1272, περιέρχεται και το Αγγελόκαστρο στα χέρια τους, μετά την κατάληψή του από τον Ιταλό Giordano di San Felice. Στην έκθεση παραλαβής του κάστρου, που αποτελεί και την πρώτη γραπτή αναφορά σε αυτό, αναφέρεται με την ονομασία *Castrum Sancti Angeli*.

Τον επόμενο αιώνα, το 1386, το Αγγελόκαστρο, μαζί με ολόκληρο το νησί της Κέρκυρας, περιέρχεται στους Βενετούς και ενώ παραμένει σε χρήση σε όλη τη διάρκεια της βενετοκρατίας, λόγω της καίριας θέσης του για την ασφάλεια του νησιού, η σημασία του σταδιακά μειώνεται μετά την ανάπτυξη του Παλαιού και του Νέου Φρουρίου της Κέρκυρας.

Κατά τη διάρκεια της βενετικής περιόδου, το Αγγελόκαστρο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο κατά τις οθωμανικές επιδρομές των ετών 1537, 1571 και 1716, αποκρούοντας επιθέσεις και αποτελώντας καταφύγιο για τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής. Ο Βενετός ιστορικός Marco Guazzo αναφέρει τέσσερις ανεπιτυχείς επιδρομές των Οθωμανών για την κατάληψή του. Μετά την κατάληψη της Κέρκυρας από τους Γάλλους το 1797, το κάστρο πιθανότατα λειτουργεί ως παρατηρητήριο, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα, την περίοδο της βρετανικής προστασίας (1814-1864), περιέρχεται σε αχρηστία.

Το κάστρο

Τα τείχη του κάστρου, θεμελιωμένα κατά τόπους στο χείλος του γκρεμού -εκτός από τη δυτική πλευρά που μένει ατείχιστη, καθώς προστατεύεται από το ιδιαίτερα απόκρημνο έδαφος-, διατηρούν ίχνη όλων των περιόδων της ιστορίας του. Στο υψηλότερο σημείο διαμορφώνεται ακρόπολη. Προτείχισμα κτισμένο χαμηλότερα στις πλαγιές του λόφου προστατεύει τις ευπρόσβλητες πλευρές του κάστρου. Ανηφορικό βαθμιδωτό λιθόστρωτο οδηγεί στην κύρια πύλη.

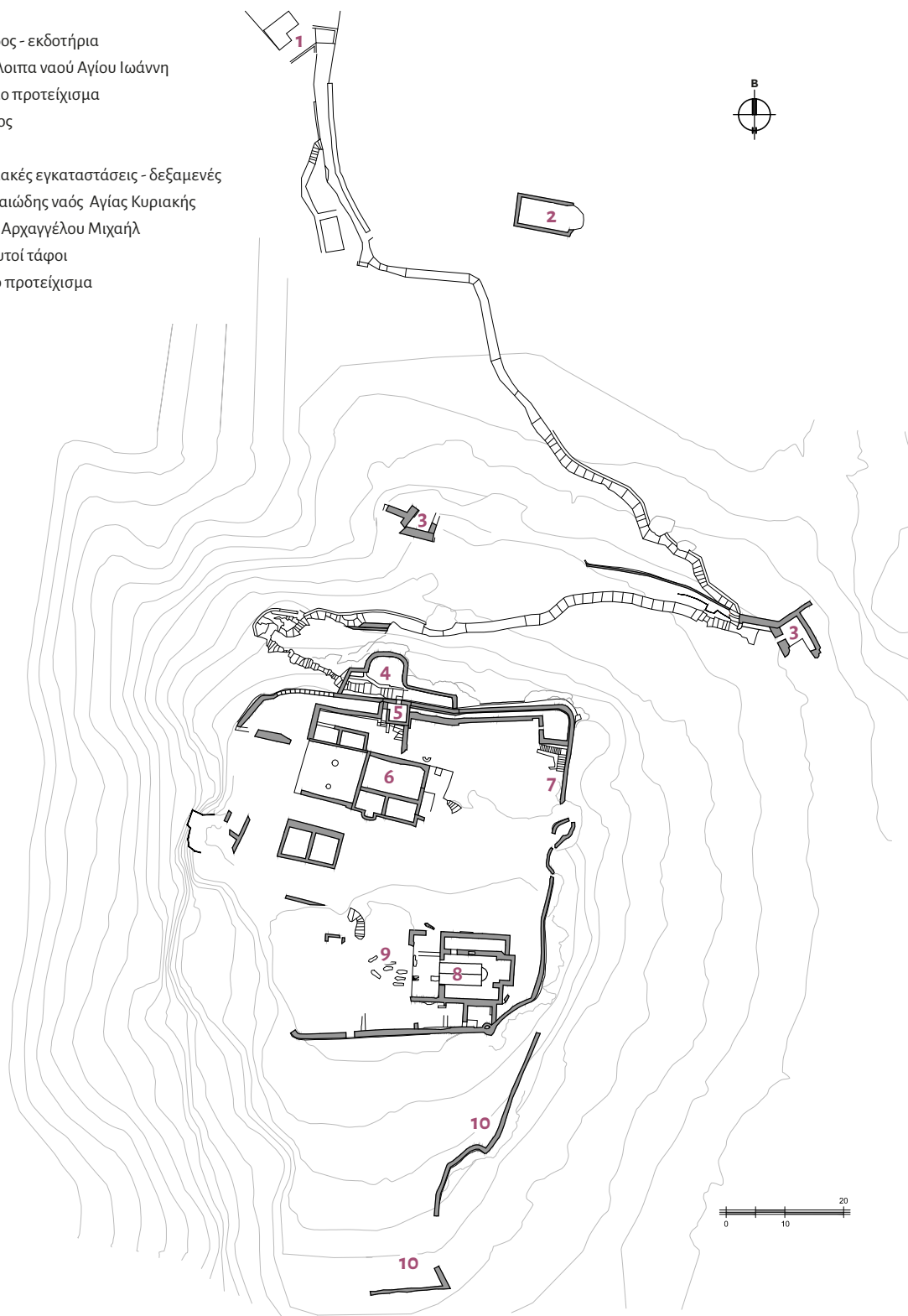
Η πύλη

Η κεντρική πύλη βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του κάστρου και οδηγεί στο εσωτερικό μέσω καμαροσκέπαστου διαδρόμου. Η άμυνά της ενισχύεται με ημικυκλικό πύργο-προμαχώνα. Μία δεύτερη, μικρή πυλίδα ανοιγόταν στη νότια πλευρά της οχύρωσης.

Το εσωτερικό

Στο εσωτερικό του κάστρου, μπροστά από την κύρια πύλη, διατηρούνται τα ερείπια των καταλυμάτων της φρουράς και της διοίκησής του, καθώς και τρεις υπόγειες δεξαμενές νερού. Στα ανατολικά όρια του χώρου βρίσκεται ο σπηλαιώδης ναός της Αγίας Κυριακής. Στην ακρόπολη, στο υψηλότερο σημείο της, διατηρείται επίσης, αναστηλωμένος, ο μονόχωρος ξυλόστεγος ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, που έχει οικοδομηθεί επάνω στα ερείπια προγενέστερου κτηρίου, πιθανώς τρίκλιτης βασιλικής με νάρθηκα.

1. Είσοδος - εκδοτήρια
2. Κατάλοιπα ναού Αγίου Ιωάννη
3. Βόρειο προτείχισμα
4. Πύργος
5. Πύλη
6. Κτηριακές εγκαταστάσεις - δεξαμενές
7. Σπηλαιώδης ναός Αγίας Κυριακής
8. Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ
9. Λαξευτοί τάφοι
10. Νότιο προτείχισμα

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΚΑΣΤΡΩΝ

Τα τοπογραφικά σχέδια των κάστρων έχουν επεξεργαστεί και ανασχεδιαστεί με βάση πρωτότυπο υλικό από τα αρχεία των αρμόδιων Εφορειών Αρχαιοτήτων (ΕΦΑ), της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (ΔΑΒΜΜ), του Οργανισμού Διαχείρισης Αρχαιολογικών Πόρων (ΟΔΑΠ), από το αρχείο της αρχιτέκτονα Ελένης-Αθηνάς Αγγέλη (τοπογραφικό κάστρου Μεθώνης) και από το αρχείο της αρχιτέκτονα Μαρίας Κωσταγιάννη (φρουρίο Πέντε Πηγάδια), τους οποίους ευχαριστούμε θερμά. Κατά περίπτωση, χρησιμοποιήθηκε επίσης υλικό από σχετικές δημοσιεύσεις.

ΑΡΧΕΙΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

Ακροκόρινθος

Αρχείο ΕΦΑ Κορινθίας

Αγιονόρι

Αρχείο ΕΦΑ Κορινθίας

Ακροναυπλία

Αρχείο ΕΦΑ Αργολίδας, Κωστής Μπουντούρης (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Μπούρτζι

Αρχείο ΕΦΑ Αργολίδας, αποτύπωση φρουρίου, 2011: Κλήμης Ασλανίδης, Χριστίνα Πινάτση (αρχιτέκτονες μηχανικοί), ανασύνταξη μελέτης, 2022: Κωστής Μπουντούρης, Ειρήνη Οικονομοπούλου (αρχιτέκτονες μηχανικοί).

Παλαμήδι

Αρχείο ΕΦΑ Αργολίδας, Κωστής Μπουντούρης (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Λάρισα Άργους

Αρχείο ΕΦΑ Αργολίδας, Κωστής Μπουντούρης (αρχιτέκτονας μηχανικός), Κωνσταντίνος Δημητρούλιας (αρχιτέκτονας μηχανικός), Αναστάσιος Πορτελάνος (αρχιτέκτονας, τοπογράφος μηχανικός).

Πιάδα

Αρχείο ΕΦΑ Αργολίδας, Κωστής Μπουντούρης (αρχιτέκτονας μηχανικός)

Καρύταινα

1. e-Castles: «Κάστρα Αργολίδας, Αρκαδίας, Κορινθίας» (http://ecastles.culture.gr/designs?p_p_id=CastlesDesigns_WAR_CastlesDesignsportlet&p_p_lifecycle=o&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_CastlesDesigns_WAR_CastlesDesignsportlet_backURL=%2Fmobilecontent%2F-%2Fasset_publisher%2FXHdEYy6aof01%2Fcontent%2Fkarytaina&_CastlesDesigns_WAR_CastlesDesignsportlet_articleId=15160): φωτογραμμετρική αποτύπωση: Βασιλική Παναγιωτοπούλου (πολιτικός μηχανικός).
2. Δ. Αθανασούλης (επιμ.), *Η Καρύταινα: Τα έργα ανάδειξης των μνημείων της/Karytaina: The Restoration Project*, [Καλαμάτα]: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, 2015.

Παράλιο Άστρος

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, Φωτεινή Δαλιάνη (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Μονεμβασία

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, Ερευνητικό Πρόγραμμα Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου: «Μεθοδολογία Εκπόνησης Διαχειριστικών Σχεδίων Μνημειακών Συνόλων, μέσα από το παράδειγμα του κάστρου Μονεμβασίας». Ερευνητική ομάδα: Ελένη Μαϊστρου (επιστ. υπεύθυνη, ομότιμη καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Έλενα Κωνσταντινίδου (επιστ. υπεύθυνη, αναπλ. καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Γεώργιος Πανταζής (καθηγητής Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών - Μηχανικών Γεωπληροφορικής ΕΜΠ), Μιχάλης Καββαδάς (καθηγητής Σχολής Πολιτικών Μηχανικών ΕΜΠ), Ανδρονίκη Μιλτιάδου (πολιτικός μηχανικός, καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Παγώνα Μαραβελάκη (χημικός μηχανικός, καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνείου Κρήτης), Ιουλία Βομπίρη (αρχιτέκτονας μηχανικός). Συνεργάτες αρχιτέκτονες μηχανικοί: Μαρία

Μπαλοδήμου (ΕΔΙΠ Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Ελίνα Αγγέλη, Κατερίνα Ζαφειράκη, Ευανθία Ιωαννάτου, Αμαλία Κονίδη, Γιώργος Κουρμαδάς.
Συνεργάτες τοπογράφοι μηχανικοί: Κωνσταντίνος Νικολίτσας (επικ. καθηγητής Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών - Μηχανικών Γεωπληροφορικής ΕΜΠ), Βασίλειος Ζαφείρης, Αθανάσιος Ηλιοδρομίτης, Στεφανία Ιωαννίδου, Αγγελική Λακριντή, Ραφαήλ-Σταύρος Δεμεσλής (φοιτητής), Αθανάσιος Μαγκανιάρης (φοιτητής).

Βάτικα

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, Κλήμης Ασλανίδης, Χριστίνα Πινάτση (αρχιτέκτονες μηχανικοί).

Γεράκι

Αρχείο ΕΦΑ Λακωνίας, Ιωάννης Γ. Γιαξόγλου (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός).

Μυστράς

1. Αρχείο ΕΦΑ Λακωνίας, γραφιστική επεξεργασία: Μαρούλη Ευαγγελία, (αρχιτέκτονας μηχανικός) (βασισμένο σε τοπογραφικούς χάρτες του Υπουργείου Ανοικοδόμησης).
2. Στ. Σίνος (επιμ.), *Τα μνημεία του Μυστρά: Το Έργο της Επιτροπής Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά/The Monuments of Mystras: The Work of the Committee for the Restoration of the Monuments of Mystras*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων, 2009, εικ. 1, σελ. 57.

Κελεφά

Αρχείο ΟΔΑΠ, Ελισάβετ Σιόλα (αρχιτέκτονας μηχανικός), Κωνσταντίνα Χατζηνικολή (τοπογράφος μηχανικός), Ανδρέας Γεωργόπουλος (αναπλ. καθηγητής ΕΜΠ, υπεύθυνος για τη φωτογραμμετρική αποτύπωση).

Καλαμάτα

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας, Γεώργιος Ηλιόπουλος (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός).

Κορώνη

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας, αποτύπωση ιδιοκτησιών στο κάστρο Κορώνης, ΤΑΠΑ, μελέτη: Θ. Καλαμπάκος, σχεδίαση: Β.Ξ. Ξαφίτσας.

Μεθώνη

Αρχείο Ελένης-Αθηνάς Αγγέλη, Ελένη-Αθηνά Αγγέλη (αρχιτέκτονας μηχανικός), Στέφανος Κατηφέογλου (τοπογράφος μηχανικός).

Παλαιόκαστρο Πύλου

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Νιόκαστρο Πύλου

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Ανδρούσα

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας

Μίλα

1. Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας, Γεώργιος Ηλιόπουλος, Θεόδωρος Χατζηθεοδώρου (αγρονόμοι - τοπογράφοι μηχανικοί).
2. Δρ. Μ. Κάππας, *Το κάστρο του Μίλα: Εργασίες Στερέωσης και Αποκατάστασης/The Mila Castle: The Restoration Project, Καλαμάτα: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας*, 2023, σχ. στις σελ. 8-9: Σταύρος Μαμαλούκος (καθηγητής Τμήματος Αρχιτεκτόνων, Πανεπιστημίου Πατρών), Μαρία Παυλίδου, Βασιλική Μαυροειδή (αρχιτέκτονες), Μαρίνα Γεωργούντζου (σχεδιάστρια).

Κυπαρισσία

Αρχείο ΕΦΑ Μεσσηνίας, Έδαφος Σύμβουλοι Μηχανικοί Α.Ε., Ιωάννης Φικίρης (πολιτικός μηχανικός), Ευρυβιάδης Λυμπέρης (γεωλόγος).

Χλεμούτσι

Αρχείο ΕΦΑ Ηλείας

Γλαρέντζα

Αρχείο ΕΦΑ Ηλείας, Δημήτριος Ρούμπας (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός/πολιτικός μηχανικός).

Πάτρα

Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας, Μανώλης Βότσης (αρχιτέκτονας μηχανικός), Αποστόλης Τζάκος (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός).

Ρίο

Αρχείο ΕΦΑ Αχαΐας, Σάκης Διγενής, Ευαγγελία Μπέλλου (αρχιτέκτονες).

Ζάκυνθος

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, Βασίλειος Ν. Ζαφείρης (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός)

Κάστρο Αγίου Γεωργίου

Αρχείο Εφορείας Κεφαλληνίας και Ιθάκης, ΟΔΑΠ (Τμήμα Μελετών, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων), Γεώργιος Ξύδης (αρχιτέκτονας), Ευάγγελος Βοζίκης (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός).

Άσος

Αρχείο Εφορείας Κεφαλληνίας και Ιθάκης, ΟΔΑΠ (Τμήμα Μελετών, Διεύθυνση Αποτυπώσεων, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων), Δ. Ποτηρόπουλος - Α. Ποτηροπούλου και Συνεργάτες Ε.Ε. (γραφείο Αρχιτεκτονικών Μελετών).

Αντίρριο

Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Μελέτη Ανάδειξης Κάστρου Αντιρρίου (ΤΑΠΑ).

Δραγαμέστο

A. Brooks, *Castles of Northwest Greece: From the Early Byzantine Period to the Eve of the First World War*, Huddersfield, UK: Aetos Press, 2013, σελ. 73

Ναύπακτος

Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Μιχάλης Παπαβαρνάβας - Ερευνητικό Πανεπιστήμιο Πατρών, «ΕΝΑΕ. Αναγνώριση, Τεκμηρίωση και Προτάσεις για την Ανάδειξη & Προστασία του Ιστορικού Οικισμού Ναυπάκτου».

Βόνιτσα

Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Μελέτη Ανάδειξης Κάστρου Βόνιτσας (ΤΑΠΑ).

Άκτιο

Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Νεοπτόλεμος Μιχαηλίδης και Συνεργάτες (αρχιτεκτονικό γραφείο): Νεοπτόλεμος Μιχαηλίδης, Ηλέκτρα Παγκάλου, Θεανώ Βάχλα, Χαρίκλεια Λυμπέρη (αρχιτέκτονες μηχανικοί).

Αγία Μαύρα

Αρχείο ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, Μαρία Λαμπρινού (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Άρτα

Αρχείο ΕΦΑ Άρτας, Φώτιος Βάσσης (πολιτικός μηχανικός).

Ιωάννινα

Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων

Πάργα

Αρχείο ΕΦΑ Πρέβεζας, «Σταύρος Μαμαλούκος - Αναστασία Καμπόλη & Συνεργάτες» (αρχιτεκτονικό γραφείο).

Ανθούσα

Γ. Σμύρης, *Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822): Ιστορική - Πολιτική - Οικονομική και χωροταξική θεώρηση*, Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών [Ίδρυμα Μελετών Ιόνιου και Αδριατικού Χώρου 13], 2004, σελ. 264-266, αρ. 3.7.4α, 3.7.4β και 3.7.4γ.

Πέντε Πηγάδια

Αρχείο Μαρίας Κωσταγιάννη, Αρχιτέκτονα, Μ. Κωσταγιάννη, *Φρούριο στην θέση Πέντε Πηγάδια* (αδημ. διπλ. εργ., Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Προστασία Μνημείων»), Αθήνα 2016.

Κιάφα

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, ΑΝΑΧ Μελετητική: Δημήτριος Ζήνας (συντονιστής ομάδας), Στυλιανή Τσούκα, Μιχάλης Κάσσης, Δημήτρης Παπαναστασόπουλος (πολιτικοί μηχανικοί), Γ. Παπαδημητρίου (αρχιτέκτονας), Θεοχάρης Παπαδιαμάντης (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός), Αλκιβιάδης Μπέτσης (πολεοδόμος μηχανικός), Α. Παπαδημητρίου (πολεοδόμος).

Μαργαρίτι

Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας, Αναστασία Κουκουλά (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Ηγουμενίτσα

Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας, Αναστασία Κουκουλά (αρχιτέκτονας μηχανικός).

Παλαιό και Νέο Φρούριο Κέρκυρας

Αρχείο ΔΑΒΜΜ, Ερευνητικό Πρόγραμμα Σχολής Αρχιτεκτόνων Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου: «Εκπόνηση Διαχειριστικού Σχεδίου (Master Plan) μεσαιωνικών οχυρωματικών μνημείων σε μεσαιωνικές πόλεις, για την προστασία και τη βιώσιμη ανάπτυξή τους. Εφαρμογή στο Παλαιό και Νέο Φρούριο της Παλαιάς Πόλης της Κέρκυρας». Ερευνητική ομάδα: Ελένη Μαϊστρου (επιστ. υπεύθυνη, ομότιμη καθηγήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Κωνσταντίνος Καραδήμας (επιστ. υπεύθυνος, ομότιμος καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ), Γεώργιος Πανταζής (καθηγητής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών - Μηχανικών Γεωπληροφορικής ΕΜΠ), Ιουλία Βομπίρη (αρχιτέκτονας μηχανικός). Συνεργάτες αγρονόμοι - τοπογράφοι μηχανικοί: Βασίλειος Ζαφείρης, Νικόλαος Κανελλόπουλος, Στεφανία Ιωαννίδου, Γεώργιος Γαρούφος· συνεργάτες αρχιτέκτονες μηχανικοί: Ελίνα Αγγέλη, Ισιδώρα Αρβανίτη, Ευανθία Ιωαννάτου, Θάλεια Στεφανάκη, Ισαβέλλα Βλαχούλη (φοιτήτρια).

Γαρδίκι

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας, Γεώργιος Ρόγκας (σχεδιαστής).

Κασσιώπη

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας, Αρχιτεκτονικό Γραφείο Ειδικών Μελετών «Σωτήρης Βογιατζής και Συνεργάτες», τοπογραφικά: Δημήτριος Προκάκης.

Αγγελόκαστρο

Αρχείο ΕΦΑ Κέρκυρας, Ιωάννης Μανουσάκης (αγρονόμος - τοπογράφος μηχανικός).

ΑΝΑΣΧΕΔΙΑΣΗ – ΤΕΛΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΚΑΣΤΡΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΒΜΑ

Η ανασχεδίαση των τοπογραφικών σχεδίων των κάστρων πραγματοποιήθηκε από τους αρχιτέκτονες μηχανικούς Βαρβάρα Βαλάκου (Αγιονόρι, Παράλιο Άστρος, Κελεφάς, Χλεμούτσι, Πάτρα, Ζάκυνθος, Άγιος Γεώργιος, Άσος, Αντίρριο, Δραγαμέστο, Ναύπακτος, Βόνιτσα, Άκτιο, Αγία Μαύρα, Άρτα, Πάργα, Ανθούσα, Πέντε Πηγάδια, Κιάφα, Μαργαρίτι, Ηγουμενίτσα, Γαρδίκι), Κυριακή Γεωργιάδου (Παράλιο Άστρος, Δραγαμέστο, Πάργα) και Ισιώωρο Πλακωτάρη (Ακροκόρινθος, Αγιονόρι, Μπούρτζι,

Παλαμήδι, Λάρισα Άργους, Πιάδα, Καρύταινα, Παράλιο Άστρος, Μονεμβασία, Βάτικα, Γεράκι, Μυστράς, Κελεφάς, Καλαμάτα, Κορώνη, Μεθώνη, Παλαιόκαστρο Ναυαρίνου, Νιόκαστρο Πύλου, Ανδρούσα, Μίλα, Κυπαρισσία, Χλεμούτσι, Γλαρέντζα, Πάτρα, Ρίο, Ζάκυνθος, Άγιος Γεώργιος Κεφαλληνίας, Άσος, Αντίρριο, Δραγαμέστο, Ναύπακτος, Βόνιτσα, Αγία Μαύρα, Άρτα, Ιωάννινα, Πάργα, Ανθούσα, Πέντε Πηγάδια, Κιάφα, Μαργαρίτι, Ηγουμενίτσα, Παλαιό Φρούριο Κέρκυρας, Νέο Φρούριο Κέρκυρας, Γαρδίκι, Κασσιώπη, Αγγελόκαστρο).

Η τελική επεξεργασία των τοπογραφικών σχεδίων των κάστρων πραγματοποιήθηκε από τον Ισιώωρο Πλακωτάρη.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΚΑΣΤΡΩΝ

Κάστρο Αγίου Γεωργίου Κεφαλονιάς

V.M. Coronelli, Repubblica di Venezia p. IV. Citta, Fortezze, ed altri Luoghi principali dell' Albania, Epiro e Livadia, e particolarmente i posseduti da Veneti descritti e delineati dal p. Coronelli, Βενετία, 1688.

Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Ακροκόρινθος

V.M. Coronelli, *Memorie istoriografiche delli regni della Morea e Negroponte e luoghi adiacenti*, Βενετία 1708, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Άσος

A. Grasset de Saint-Sauveur, *Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les isles et possessions ci-devant vénitienes du Levant: Savoir: Corfou, Paxo, Bucintoro, Parga, Prevesa, Vonizza, Sainte-Maure, Thiaqui, Céphalonie, Zante, Strophades, Cérigo et Cérigotte...*, Παρίσι: Tavernier, 1800.

Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Ανθούσα

Ludwig Salvator, Parga, die Seestadt im Epirus, Prag 1907. Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα - Συλλογή χαρακτηριστικών Νίκου Δ. Καράμπελα.

Ιωάννινα

R. Walsh – Th. Allom, *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated in a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom: With an historical*

account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh..., Λονδίνο - Παρίσι: Fisher, Son & Co. [1838]: Η απεικόνιση αποτελεί ευγενική παραχώρηση της Περιηγητικής Συλλογής Βιβλίων © Ωνάσιος Βιβλιοθήκη, Ίδρυμα Ωνάση.

Κελεφά

C. Albrizzi, *Esatta notitia del Peloponneso, volgarmente penisola della Morea, divisa in otto provincie, Descritte Geograficamente, doue si legge l'Origine de primi abitanti, con li nomi, che diedero alle prouincie, Città, & altro con sue Istorie, & acquisti fatti dalla Serenissima Republica di Venetia...*, Βενετία 1687.

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Κέρκυρα, Παλιό και Νέο Φρούριο

Disegno topografico della città di Corfù, Giovanni Battista Bragadin: Biblioteca del Museo Correr, Fondazione Musei Civici di Venezia, Βενετία (αρ. Cl. XLIVb n. 0693).

Κορώνη

J. von Sandrart, *Kurtze Beschreibung Von dem Ursprung, Aufnehmen, Gebiete, und Regierung der Weltberühmten Republick Venedig: Mehrentheils den Jahren nach, und in Form einer kurtzen Chronick verabfasset, Wie auch eine kurtze Beschreibung der vornehmsten Griechischen Provintz und Pen-Insel Morea, Sambt der jetzigen Türckischen Krieges-Handlung, mit 50. Curiosen Kupffern von Land-Taffeln, Insulen, Städten und Vestungen...*, Νυρεμβέργη, 1686: Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Olfert Dapper, *Naukeurige Beschryving Van Morea, Eertijts Peloponnesus; En de Eilanden, Gelegen onder de kusten van Morea, en binnen en buiten de Golf van Venetien: waer onder de voornaemste Korfu, Cefalonia, Sant Maura, Zanten en anderen in grooten getale. Behelzende derzelver Lantschappen, steden, rivieren, poelen, bergen, gewassen, dieren, &c. Met de kaerten van Morea, Golf van Venetien, en verscheide eilanden: benessens afbeeldingen van steden en kastelen, als Patrasso, Modon, Koron, Navarino, Napoli di Romania en Malvasia, Korinthen, Misitra &c., Αμστερνταμ, Wolfgangh, Waesbergen, Boom, Someren en Goethals, 1688: Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.*

Μεθώνη

G.-A. Blouet, *Expédition scientifique de Morée, ordonnée par le Gouvernement français: Architecture, sculptures, inscriptions et vues du Péloponèse, des Cyclades et de l'Attique, mesurées, dessinées, recueillies et publiées par Abel Blouet, architecte, directeur de la Section de l'Architecture et de Sculpture de l'Expédition, Ancien Pensionnaire de l'Académie de France à Rome; Amable Ravoisié et Achille Poirot, architectes; Félix Crézel, peintre d'Histoire, et Frédéric de Gournay, littérateur: Ouvrage dédié au Roi*, τόμ. 1, Παρίσι: Firmin Didot, 1831, πίν. 12:1: Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Ναύπακτος

J. Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 & 1676, par Iacob Spon, Docteur Medecin Aggrégé à Lyon, & George Vvheler, Gentilhomme Anglois*, τόμ. 2, Λυών: Chez Antoine Cellier le fils, 1678: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Πέντε Πηγάδια

Λιθογραφία του Halil İbrahim Efendi, 1900, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IAN_0173_Halil_Imbrahim_1900_Pente_Pigadia.jpg: Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα. Συλλογή χαρακτηριστικών Νίκου Δ. Καράμπελα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

- Αντωνοπούλου Β. – Σπ. Πετρουνάκος (επιμ.), «Ίδια ή μνήμη γινάμενη παρόν...»: Το αρχαιολογικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων κατά τη χρονική περίοδο 2011-2019: Επιστημονική Συνάντηση, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 25-28 Νοεμβρίου 2019: Πρακτικά, 2 τόμ., Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αυτοτελές Τμήμα Γραμματείας Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου και Συμβουλίου Μουσείων - Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, 2022.
- Γεωργοπούλου-d' Amico I. (επιμ.), *Κάστρων Περίπλους/Castrorum Circumnavigatio*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, Διεύθυνση Αποτυπώσεων, 1999.
- Κάστρων Περίπλους/Castrorum Circumnavigatio*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, Διεύθυνση Αποτυπώσεων, 2008.
- Λούπης Δ. (εισαγ., απόδοση από τα τουρκικά, σημειώσεις), *Εβλιά Τσελεμπί: Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671): Πελοπόννησος - Νησιά Ιονίου - Κρήτη - Κυκλάδες - Νησιά Ανατολικού Αιγαίου*, Αθήνα: Εκάτη, 1994.
- Σίμου Ξ.Ν., *Οθωμανικές οχυρώσεις της Πελοποννήσου κατά την Α' οθωμανική περίοδο*, (αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Πατρών, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών), Πάτρα 2023.
- Τριποσκούφη Α. – Α. Τσιτούρη (επιμ.), *Ενετοί και Ιωαννίτες Ιππότες: Δίκτυα Οχυρωματικής Αρχιτεκτονικής: Πειραματική Ενέργεια Archi-Med*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, 2001.
- Albani J. – E. Chalkia (επιμ.), *Heaven and Earth: Cities and Countryside in Byzantine Greece*, Athens: Benaki Museum - Hellenic Ministry of Culture and Sports, 2013.
- Dermitzaki A., *Shrines in a Fluid Space: The Shaping of New Holy Sites in the Ionian Islands, Peloponnese and Crete under Venetian Rule (14th-16th centuries)*, Leiden - Boston: Brill [Mediterranean Art Histories 6], 2022.
- Kontogiannis N.D., *Byzantine Fortifications: Protecting the Roman Empire in the East*, Yorkshire, England – Philadelphia: Pen and Sword Military, 2022.
- Lee W.A., "Ottoman Fortifications in the Aegean: Expedience, Economy, and Centralized Design, 1350-1730", στο Π. Τριανταφυλλίδης (επιμ.), *Οχυρώσεις της οθωμανικής περιόδου στο Αιγαίο: Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Μυτιλήνη, 30-31 Οκτωβρίου 2018/ Fortifications of the Ottoman Period in the Aegean: Proceedings of the International Scientific Conference: Mytilene, 30th-31st October 2018*, Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου, 2021, 59-70.
- Papageorgiou J. – F. Boubouli (επιμ.), *Ottoman Architecture in Greece*, Athens: Hellenic Ministry of Culture, Directorate of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities, Hellenic Organization of Cultural Resources Development, 2023 [2nd edition improved and augmented, 1st edition 2008].

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

- Αρβανιτόπουλος Στ.Ι., «Η έρευνα για την οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο από τις αρχές του 20ού ως τις αρχές του 21ου αιώνα», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 154 (2015), 219-243.
- Andrews K., *Castles of the Morea*, Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens [Gennadeion Monographs 4], 1953 (επανέκδ. 2006).
- Anræame A., *Le Péloponnèse du IVe au VIIIe siècle: Changements et persistances*, Paris: Publications de la Sorbonne [Byzantina Sorbonensia 15], 1997 [έκδ. στα ελλην., Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2012 (μτφρ. Μ. Κρεμμυδά)].
- Bon A., *La Morée franque: Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205-1430)*, 2 τόμ., Paris: E. de Boccard [Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 213], 1969.
- eCastles: Κάστρα Αργολίδας, Αρκαδίας, Κορινθίας/Castles of Argolid, Arcadia, Corinthia*: <http://ecastles.culture.gr/>.

Αργολίδα

Καρούζου Σ., *Το Ναύπλιο*, Αθήνα: Έκδοση της Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος [Ελληνικοί Τόποι, Σειρά Γ'], 1979.

Παπαδημητρίου Α. (γεν. επιμ.) - Κ. Μπουντούρης (κειμ.), *Το φρούριο Μπούρτζι στο Ναύπλιο: Το έργο της αποκατάστασης και επανάχρησης (2014-2022)/The Bourtzi Fortress in Nauplion: The Project for its Restoration and Improvement for Reuse (2014-2022)*, Ναύπλιο: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδος, 2021.

Στεριώτου Ι., «Οι οχυρώσεις του Ναυπλίου: Διαχρονικός οδηγός για την ανάπτυξη του συστήματος των προμαχώνων (15ος-18ος αι.)», στο Ευ. Δ. Λιάτα (επιμ.), *Τῆς Βενετιάς τ' Ἀνάπλι: 300 χρόνια από το τέλος μιας εποχής, 1715-2015: Επιστημονικό Συμπόσιο, Ναύπλιο, 9-11 Οκτωβρίου 2015: Πρακτικά*, Ναύπλιο: Δήμος Ναυπλιέων - Πνευματικό Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας» [Ναυπλιακά Ανάλεκτα 9], 2017, 301-312.

Τσεκές Γ.Π., *Το Παλαμίδι του Ναυπλίου*, Αθήνα: Εκδόσεις Έσπερος, 2014.

Φωτόπουλος Ν.Ι., «Ο κεντρικός πύργος του Άργους. Νέα στοιχεία για τη μορφή και την ιστορία του», στο *Διεθνές Συνέδριο: Οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο (5ος-15ος αιώνας): Περιλήψεις, Ισθμός Κορίνθου, 30 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 2011/International Conference: Defensive Architecture in the Peloponnese (5th-15th century): Abstracts, Corinth Canal, September 30th-October 2nd 2011*, Κόρινθος: 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων - Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών, 2011, 71-72.

Αρκαδία

Αθανασούλης Δ. (επιμ.), *Η Καρύταινα: Τα έργα ανάδειξης των μνημείων της/Karytaina: The Restoration Project*, [Καλαμάτα]: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, 2015.

Αρβανίτη Σμ.Ι., «Το κάστρο του Παραλίου Άστρους Κυνουρίας: Πρώτες παρατηρήσεις», στο *Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Πύργος - Γαστούνη - Αμαλιάδα, 11-17 Σεπτεμβρίου 2005, τόμ. 4, Βυζάντιον-Συμπληρώματα* Αθήνα: Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών [Πελοποννησιακά, Παράρτημα 27], 2007, 385-410.

Αρβανίτη Σμ.Ι., «Το κάστρο του Παραλίου Άστρους Κυνουρίας: Ένα προπύργιο της Ελληνικής Επανάστασης/The Castle of Paralio Astros, Kynouria: A Stronghold of the Greek Revolution», *Days of Art in Greece* 12 (2021), 56-65.

Φιλιππίδης Δ., «Κυνουρία», στο Δ. Φιλιππίδης (επιμ.), *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, τόμ. 4, Πελοπόννησος Α'*, Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα 1990, 145-178.

Αχαΐα

Γεωργοπούλου-Βέρρα Μ., *Το κάστρο της Πάτρας*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Διεύθυνση Δημοσιευμάτων, 2000.

Κουμούση Α., «Φρούριο Ρίου Αχαΐας. Εργασίες αποκατάστασης και νέα αρχαιολογικά δεδομένα (2006-2018)», στο Π. Τριανταφυλίδης (επιμ.), *Οχυρώσεις της οθωμανικής περιόδου στο Αιγαίο: Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Μυτιλήνη, 30-31 Οκτωβρίου 2018/Fortifications of the Ottoman Period in the Aegean: Proceedings of the International Scientific Conference: Mytilene, 30th-31st October 2018*, Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου, 2021, 389-402.

Κουμούση Α., *Κάστρο Πάτρας Αχαΐας: Στερέωση και αποκατάσταση νοτιοανατολικού πολυγωνικού Οθωμανικού προμαχώνα/Castle of Patras, Achaia: Consolidation and Restoration of the Southeastern Polygonal Ottoman Bastion*, Πάτρα: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας, 2023.

Κουμούση Α., *Φρούριο Ρίου Αχαΐας: Στερέωση και αποκατάσταση Νότιου Οθωμανικού και Ανατολικού Ενετικού τείχους/Rion Fortress, Achaia: Consolidation and Restoration of the Southern Ottoman and Eastern Venetian Wall*, Πάτρα: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας, 2023.

Κουμούση Α. – Κ. Καραϊνδρου, *Φρούριο Ρίου Αχαΐας: Στερέωση - ανάπλαση - ανάδειξη Βόρειου Ενετικού προμαχώνα (Τομέας Α') του Φρουρίου Ρίου Αχαΐας/The Rhion Fortress: Consolidation - Presentation - Enhancement of the North Venetian Bastion (Sector A) of the Rhion fortress in Achaia*, [Πάτρα]: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, [2014].

- Κουμούση Α. – Ε. Μαγκανιώτη, *Στερέωση - ανάπλαση Βορείων Τειχών και φωτισμός ανάδειξης Κάστρου Πάτρας νομού Αχαΐας/Consolidation - Reconstruction of the North Wall and Illumination of the Castle of Patras in Achaia*, [Πάτρα]: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, [2013].
- Κουμούση Α. – Μ. Τσακουμάκη, *Στερέωση - ανάπλαση - ανάδειξη Δυτικού Ενετικού Προμαχώνα (τομέας Β') Φρουρίου Ρίου, Π.Ε. Αχαΐας/Consolidation - Presentation - Enhancement of the West Venetian Bastion (Sector B) of the Rion Fortress, Region of Achaia*, Πάτρα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας, 2015.
- Σκλαβενίτης Τρ.Ε. – Κ.Σπ. Στάικος (επιμ.), *Πάτρα: Από την αρχαιότητα έως σήμερα: Συλλογικός τόμος*, Αθήνα: Εκδόσεις Κότινος, 2005.
- Koumoussi A. – V. Ory, "Le fort de Rhio (Grèce), un fort à la mer ottoman des années 1500", στο R. Elter – N. Faucherre (επιμ.), *Fortification et artillerie en Europe autour de 1500: le temps des ruptures: Actes du colloque international organisé les 11 et 12 décembre 2015 à Epinal et à Châtel-sur-Moselle*, Nancy: PUN - Éditions Universitaires de Lorraine 2018, 353-365.

Ηλεία

- Αθανασούλης Δ. – J. Baker – Α. Κωνσταντινίδου – Ε. Μπαρμπάρτσα – Α. Ράλλη, *Γλαρέντζα/Clarence*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2005.
- Μουρτζινη Τ. – Α. Ράλλη, «Λιμένας Κυλλήνης - Γλαρέντζας», *Αρχαιολογία* 130 (Αύγ. 2019), 112-144.
- Athanasoulis D., "The Triangle of Power: Building Projects in the Metropolitan Area of the Crusader Principality of the Morea", στο Sh.E.J. Gerstel (επιμ.), *Viewing the Morea: Land and People in the Late Medieval Peloponnese*, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection [Dumbarton Oaks Byzantine Symposia and Colloquia], 2013, 111-151.
- Skartsis St.S., *Chlemoutsi Castle (Clermont, Castel Tornese), NW Peloponnese: Its Pottery and its Relations with the West (13th-early 19th c.)*, Oxford: Archaeopress [BAR International Series 2391], 2012.

Κορινθία

- Αθανασούλης Δ., *Το κάστρο Ακροκορίνθου και η ανάδειξή του (2006-2009)/The Castle of Acrocorinth and its Enhancement Project (2006-2009)*, Αρχαία Κόρινθος: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2009.
- Αθανασούλης Δ., «Το κάστρο Αγιονόρι», στο *Διεθνές Συνέδριο: Οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο (5ος-15ος αιώνας): Περιλήψεις, Ισθμός Κορίνθου, 30 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 2011/International Conference: Defensive Architecture in the Peloponnese (5th-15th century): Abstracts, Corinth Canal, September 30th-October 2nd 2011*, Κόρινθος: 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων - Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστήμιου Πατρών, 2011, 14-15.
- Κορδώσης Στ. (επιμ.), *Επιστημονικό Συμπόσιο: Ενόριον - Αγιονόρι - Αινόρι (Άγιον Όρος): Πρακτικά, Γιάννενα - Θεσσαλονίκη 2014 [= Ιστοριογεωγραφικά 13-15 (2014)]*.
- Κουμούση Α., *Ακροκόρινθος*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 2001.
- Σίμου Ξ., «Επεμβάσεις στις οχυρώσεις του Ακροκορίνθου κατά την οθωμανική περίοδο - Επισκόπηση και ζητήματα της έρευνας», στο Π. Τριανταφυλλίδης (επιμ.), *Οχυρώσεις της οθωμανικής περιόδου στο Αιγαίο: Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Μυτιλήνη, 30-31 Οκτωβρίου 2018/Fortifications of the Ottoman Period in the Aegean: Proceedings of the International Scientific Conference: Mytilene, 30th-31st October 2018*, Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου, 2021, 377-388.
- Σκάγκος Ν.Ι., «Το ανατολικό τείχος στην Κάτω Πόλη της Μονεμβασίας: Η πρόσφατη αρχαιολογική έρευνα (2008)», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 33 (2012), 81-92.
- Στερέωση - Αποκατάσταση του Νοτιοδυτικού (Φράγκικου) Πύργου και του περιβάλλου του και επείγουσες στερεωτικές εργασίες της κρήνης Άνω Πειρήνης στο κάστρο Ακροκορίνθου*, Ν. Κορινθίας/Stabilization – Restoration of the Southwestern (Frankish) Tower and its Enclosure and Urgent Stabilization Work on the Upper Peirene Spring at the Castle of Acrocorinth, Prefecture of Corinthia, Αρχαία Κόρινθος: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κορινθίας, 2015.
- Το κάστρο Αγιονορίου στο Αγιονόρι Δήμου Κορινθίων*: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κορινθίας, 2016.

Λακωνία

- Αρβανιτόπουλος Στ.Ι., *Η πόλη του Μυστρά (1262-1460): Η πολεοδομική οργάνωση και η λειτουργία ενός υστεροβυζαντινού αστικού συγκροτήματος*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, 2022.
- Ασλανίδης Κλ., «Το κάστρο των Βατίκων», στο *Διεθνές Συνέδριο: Οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Πελοπόννησο (5ος-15ος αιώνας): Περιλήψεις, Ισθμός Κορίνθου, 30 Σεπτεμβρίου-2 Οκτωβρίου 2011/International Conference: Defensive Architecture in the Peloponnese (5th-15th century): Abstracts, Corinth Canal, September 30th-October 2nd 2011*, Κόρινθος: 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων - Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστήμιου Πατρών, 2011, 26-27.
- Ασλανίδης Κλ., «Ένα άγνωστο υστεροβυζαντινό οχυρό: Το κάστρο των Βατίκων στη Λακωνία», *Athens University Review of Archaeology* 2 (2019), 245-274.
- Αχειμάστου-Ποταμιάνου Μ., *Μυστράς: Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός*, Αθήνα: Εκδόσεις Έσπερος, 2003.
- Ελευθερίου Ευ. – Α. Μαργά-Στυφιανού (επιμ.) - Ευ. Ελευθερίου (κειμ.), *Οργάνωση, βελτίωση της επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου Γερακίου και συντήρηση μνημείων/Organisation, Improvement of Visitor Accessibility and Conservation of Monuments on the Archaeological Site of Geraki*, Σπάρτη: Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, 2015.
- Ευγενίδου Δ. (γεν. επιμ.) - Π. Καλαμαρά (επιστ. επιμ.), *Μονεμβασία: Αντικείμενα - περιβάλλον - ιστορία: Η Αρχαιολογική Συλλογή*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 2010.
- Παπαγεωργίου Τζ., *Τοιχογραφίες του 15ου αιώνα στο κάστρο Γερακίου Λακωνίας. Ένα ζωγραφικό εργαστήριο της όψιμης παλαιολόγιας περιόδου στους ναούς της Ζωοδόχου Πηγής, των Ταξιαρχών, του Προφήτη Ηλία και της Αγίας Παρασκευής* (αδμ. διδ. διατρ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Τομέας Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης), 2 τόμ., Αθήνα 2007.
- Σιμάτου Ά.-Μ. – Ρ. Χριστοδουλοπούλου, «Παρατηρήσεις στον μεσαιωνικό οικισμό του Γερακίου», *Δελτίο της Χριστιανικής και Αρχαιολογικής Εταιρείας* 15 (1989-1990), 67-88.
- Σίνος Στ. (επιμ.), *Τα μνημεία του Μυστρά: Το Έργο της Επιτροπής Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά/The Monuments of Mystras: The Work of the Committee for the Restoration of the Monuments of Mystras*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων, Επιτροπή Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά, 2009.
- Χαραλάμπους Δ. – Π. Σκάκου – Ευ. Μαρούλη (επιμ. - κειμ.), *Αποκατάσταση και ανάδειξη Ανατολικού Τείχους στην Κάτω Πόλη Μονεμβασίας/Restoration and Enhancement of the East Ramparts at the Lower Town of Monemvasia*, [Σπάρτη]: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας, 2015.
- Χατζηδάκης Μ., *Μυστράς: Η μεσαιωνική πολιτεία και το κάστρο: Πλήρης οδηγός των παλατιών, των εκκλησιών και του κάστρου*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1987.
- Kalligas H.A., *Byzantine Monemvasia: The Sources*, Monemvasia: Akronon, [1990] [σε ελλην. έκδ., Η βυζαντινή Μονεμβασία και οι πηγές της ιστορίας της (μτφρ. Μ. Μπλέτας), Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2003.]
- Kalligas H.A., *Monemvasia: A Byzantine City State*, London - New York: Routledge, 2010.

Μεσσηνία

- Γερόλυμου Κ., *Αποκατάσταση Βορειοδυτικού Πύργου κάστρου Ανδρούσας/Restoration of the Northwest Tower of Androusa Castle*, Καλαμάτα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, 2022.
- Γερόλυμου Κ. – Η.-Α. Βαλσαμάκη (κειμ.), *Στερέωση τμήματος νότιου τείχους κάστρου Κορώνης/Consolidation of Parts of the South Wall of the Koroni Castle*, Καλαμάτα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, 2016.
- Γερούση Ευ., «Το κάστρο της Καλαμάτας και οι λοιπές οχυρώσεις της νοτιοανατολικής Μεσσηνίας», στο Ε.Γ. Σαράντη (επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου: Δύμη: Φραγκοκρατία - Βενετοκρατία - Α' Τουρκοκρατία, 1-2 Οκτωβρίου 2005*, Πάτρα: Δήμος Δύμης, 2012, 145-161.
- Θέμελης Π., *Μεθώνη: Αρχαία, μεσαιωνική, νεότερη*, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν, 2022.
- Ιωαννίδου Ν.Μ., «Κάστρο Κυπαρισσίας ή Αρκαδιάς: Μία κατασκευή μεσογειακής νοσταλγίας», *Μνημείο και Περιβάλλον* 9 (2005), 35-63.
- Κάππας Μ., *Το κάστρο του Μίλα: Έργα Στερέωσης και Αποκατάστασης/The Mila Castle: The Restoration Project*, Καλαμάτα: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, 2023.

- Κάππας Μ. – Στ. Μαμαλούκος, «Παρατηρήσεις στις προβενετικές φάσεις των οχυρώσεων του κάστρου Μεθώνης», στο Α. Πανοπούλου (επιμ.), *Η Μεθώνη και η περιοχή της από την αρχαιότητα έως τα νεότερα χρόνια: Αρχαιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις: Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας, Μεθώνη, 16-17 Μαΐου 2015/Methoni and Its Region from Antiquity to Modern Times: Archaeological and Historical Approaches: Proceedings of a Two-day Scientific Conference, Methoni, May 16th-17th 2015*, Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, [Διεθνή Συμπόσια 25] - Σύλλογος Φίλων Κάστρου Μεθώνης, 2022, 127-150.
- Κοντογιάννης Ν.Δ., «Το Νιόκαστρο Πύλου μέσα από τα σχέδια των στρατιωτικών μηχανικών του 17ου-19ου αιώνα», στο *Ανταπόδοση: Μελέτες βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης προς τιμήν της καθηγήτριας Ελένης Δεληγιάννη-Δωρή/Antapodosi: Studies in Byzantine and Post-Byzantine Archaeology and Art in Honour of Professor Helen Deliyianni-Doris*, Αθήνα 2010, 199-224.
- Κοντογιάννης Ν.Δ., «Οι οχυρώσεις της Μεσσηνίας: Από το Βυζάντιο στο νεότερο Ελληνικό Κράτος», στο Α.Ν. Δουλαβέρας – Ι.Κ. Σπηλιοπούλου (επιμ.), *Μεσσηνία: Συμβολές στην ιστορία και στον πολιτισμό της: Αφιέρωμα*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών - Εκδόσεις Παπαζήση, 2012, 285-328.
- Κοντογιάννης Ν.Δ. – Ι.Μ. Γρηγοροπούλου, *Το κάστρο της Μεθώνης*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Διεύθυνση Δημοσιευμάτων, 2009.
- Κοσμόπουλος Δ., «Αρχαία Κυπαρισσία: Παλαιά και νέα αρχαιολογικά δεδομένα», στο Ι. Γιανναροπούλου (επιμ.), *Πρακτικά Δ' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Καλαμάτα, 8-11 Οκτωβρίου 2010*, Αθήνα: Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών [Πελοποννησιακά, Παράρτημα 31], 2014, 235-248.
- Λιανός Ν., «Μελέτη στα αρχαία λιμενικά έργα της Μεθώνης», στο *Αναστήλωση - Συντήρηση - Προστασία μνημείων και συνόλων*, τόμ. 2, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, 1987, 129-135.
- Μανουσίου-Ντέλλα, Κ., «Κυπαρισσία/Αρκαδιά: Η διαχρονική πόλη και το μεσαιωνικό φρούριο», στο *Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελένη, Θεσσαλονίκη, Αμφιθέατρο Αρχαίας Αγοράς, 4-7 Οκτωβρίου 2017: Πρακτικά/International Symposium in Honour of Emeritus Professor George Velenis, Thessaloniki, Amphitheatre of Ancient Agora, 4-7 October 2017: Proceedings*, τόμ. 2, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, 2021, 991-1006.
- Μηλίτση-Κεχαγιά Ευ. – Μ. Κάππας – Σ. Αγγελοπούλου – Π. Βρυώνης (επιμ. - κειμ.), *Αναστήλωση ανατολικού τμήματος κάστρου Ανδρούσας/Restoration of the Eastern Section of the Androusa Castle*, Καλαμάτα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, [2015].
- Παπαθανασόπουλος Γ. – Θ. Παπαθανασόπουλος, *Πύλος - Πυλία: Οδοπορικό στο χώρο και το χρόνο: Η Πύλος του Νέστορος, το Ναβαρίνο, η Μεθώνη, η Κορώνη*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 2000 [2η έκδ. βελτιωμένη 2004].
- Φουτάκης Π., *Η Μεθώνη και η ιστορία: Η Βενετία και η Εξουσία*, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν, 2017.
- Kontogiannis N.D., "Assessing the Cities of Messenia in the Newly-founded Greek Kingdom: The Medieval Walled Town of Koroni based on Early Nineteenth-century Architectural Plans", *Byzantine and Modern Greek Studies* 38:2 (2014), 218-244.
- Kontogiannis N.D. – Ι. Aggelopoulou, "The Venetian City of Modone in SW Peloponnese: The Archaeological Evidence", στο Μ. Guštin – S. Gelichi – K. Spindler (επιμ.), *The Heritage of the Serenissima: The Presentation of the Architectural and Archeological Remains of the Venetian Republic: Proceedings of the International Conference, Izola - Venezia, 4.-9.11.2005*, Koper: Annales Mediterranea, 2006, 221-228.
- Simou X., "Ottoman Fortification Works at Koroni Castle, Messenia, Greece (1500-1685)", στο Μ.-G. Bevilacqua – D. Vilivieri (επιμ.), *Defensive Architecture of the Mediterranean 14: Proceedings of the International Conference on Fortifications of the Mediterranean Coast, Pisa, 23-25 March 2023 [FORTMED 2023]*, Pisa: Pisa University Press, 2023, 865-873.

ΔΥΤΙΚΗ ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ - ΗΠΕΙΡΟΣ

- Ασωνίτης Στ.Ν., *Το νότιο Ιόνιο κατά τον όψιμο Μεσαίωνα: Κομητεία Κεφαλληνίας, δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανία*, Αθήνα: Ergo, 2005.
- Σμύρης Γ., *Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822): Ιστορική - Πολιτική - Οικονομική και χωροταξική θεώρηση*, Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών [Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου 13], 2004.
- Brooks A., *Castles of Northwest Greece: From the Early Byzantine Period to the Eve of the First World War*, Huddersfield, UK: Aetos Press, 2013.
- Maltezou Chr. – Ch. Ortalli (επιμ.), *Venezia e le isole Ionie*, Venezia: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2005.

Soustal P. – J. Koder, *Nikopolis und Kephallēnia*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften [Denkschriften, Philosophisch-Historische Klasse 150, Tabula Imperii Byzantini 3], 1981 [Βλ. και: <https://tib.oeaw.ac.at/>].

Veikou M., *Byzantine Epirus: A Topography of Transformation: Settlements of the Seventh-Twelfth Centuries in Southern Epirus and Aetoloacarnania, Greece*, Leiden: Brill [Medieval Mediterranean 95], 2012.

Αιτωλοακαρνανία

Αθανασούλης Δ.Χ. – Π. Ανδρούδης, «Παρατηρήσεις στην οικοδομική ιστορία του 'βυζαντινού λουτρού' του κάστρου Ναυπάκτου», στο Α. Παλιούρας (επιπτ. - διεύθ.), *Β' Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέδριο Αιτωλοακαρνανίας, Αγρίνιο, 29-31 Μαρτίου 2002: Πρακτικά*, Αγρίνιο: Ιστορική - Αρχαιολογική Εταιρεία Δυτικής Στερεάς Ελλάδος, 2004, τόμ. 2, 515-534.

Βικάτου Ο. – Αι. Χαμηλάκη – Ε. Κατσούλη, *Το κάστρο της Ναυπάκτου: Αποκατάσταση και στερέωση τμημάτων και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου*, Μεσολόγγι: Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, 2015.

Καπώνης Ν., «Το βυζαντινό κάστρο της Βόνιτσας στην Ακαρνανία», στο Μ. Τζιάτζη-Παπαγιάννη – Γρ. Παπαγιάννης (επιμ.), *Σ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου: «Παράδοση και ανανέωση στο Βυζάντιο»*, Κομοτηνή, 20-23 Σεπτεμβρίου 2007, Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2011, 173-176.

Καράμπελας Ν.Δ., «Οι οχυρώσεις ενός στρατηγικού Περάσματος», *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 53-54 (2017), 99-140.

Κάστρο Βόνιτσας/The Vonitsa Castle, [Μεσολόγγι]: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, ΧΧ. Λάμπας Κ. – Μ. Καζανάκη-Λάππα, «Τοπωνυμικά' του κάστρου της Ναυπάκτου. Η παρανόηση μιας ιστορικής μαρτυρίας», στο Ι.Π. Χουλιάρης (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Αιτωλοακαρνανία και την Λευκάδα: Πρακτικά Ημερίδας*, Ναύπακτος: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 22η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2014, 101-106.

Μαμαλούκος Στ., «Παρατηρήσεις στην αρχιτεκτονική και την οικοδομική ιστορία των μεσαιωνικών οχυρώσεων της Ναυπάκτου», *Ναυπακτικά* 18 (2014-2015), 13-24.

Μαμαλούκος Στ. – Μ. Παπαβαρνάβας, «Από τον βυζαντινό επισκοπικό ναό της Ναυπάκτου στο παρεκκλήσιο του Προφήτου Ηλία. Παρατηρήσεις στην οικοδομική ιστορία και την αρχιτεκτονική των κτισμάτων στη θέση Προφήτης Ηλίας του Κάστρου της Ναυπάκτου με βάση τα ευρήματα της ανασκαφής του 2008», στο Ι.Π. Χουλιάρης (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Αιτωλοακαρνανία και την Λευκάδα: Πρακτικά Ημερίδας*, Ναύπακτος: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 22η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2014, 121-144.

Παπαβαρνάβας Μ.Γ., *Η πολεοδομική εξέλιξη της Ναυπάκτου (15ος-16ος αι.)* (αδμη. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Πατρών, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών), Πάτρα 2024.

Παπαγεωργίου Β.Α., «Το Κάστρο της Δραγαμεστού», *Ιστοριογεωγραφικά* 6 (1998), 97-121.

Σαράντη Φ., «Νεότερα στοιχεία σχετικά με την αρχαία οχύρωση της Ναυπάκτου», στο Α. Μαζαράκης Αινιάν (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3: Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος, 12-15 Μαρτίου 2009*, τόμ. 2, *Στερεά Ελλάδα*, Βόλος: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2012, 763-771.

Άρτα

Παπαδοπούλου Β.Ν., *Η βυζαντινή Άρτα και τα μνημεία της*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 2002.

Παπαδοπούλου Β.Ν. (επιμ.), *Άρτα: Το κάστρο και η οχύρωση της αρχαίας Αμβρακίας*, Άρτα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας, 2016.

Hermes: Heritage Rehabilitations as Multiplier Cultural Empowerment within Social Context: <https://www.hermes-culture.eu/castle-of-arta/>.

Θεσπρωτία

Κραψίτης Β., *Η Ιστορία του Μαργαριτίου*, Αθήνα 1992.

Πολίτη Λ.Δ., *Το Σούλι της Ηπείρου: Οι οικισμοί και η ιστορία τους*, Αθήνα 1992.

Σμύρης Γ., «Το κάστρο στο Μαργαρίτι (Συμβολή στην μελέτη των οχυρωματικών κατασκευών στην Ήπειρο)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 34 (2000), 163-177.

Ψιμούλη Β.Δ., *Σούλι και Σουλιώτες*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2005 (2η συμπλ. έκδ.).

Ιωάννινα

Ζήδρου Κ., *Ανακαλύπτοντας το βυζαντινό κάστρο των Ιωαννίνων: Τοπογραφία - Ιστορική αναδρομή - Μνημεία*, [Ιωάννινα]: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Ιωαννινών, 2023.

Κανετάκης Γ.Γ., *Το Κάστρο: Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων* (αδημ. διδ. διατρ., Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών), Αθήνα 1991.

Κορδώσης Μ.Σ., *Τα βυζαντινά Γιάννενα: Κάστρο (πόλη) - Ξώκαστρο: Κοινωνία - Διοίκηση - Οικονομία*, Αθήνα 2003.

Κωνσταντίνος Δ., *Το Κάστρο των Ιωαννίνων*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 1997 [1η έκδ.].

Παπαδοπούλου Β.Ν. (επιμ.), *Μνημεία των Ιωαννίνων: Πόλη, Νησί, λεκανοπέδιο*, Ιωάννινα: Υπουργείο Πολιτισμού, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2009.

Παπαδοπούλου Β.Ν. (επιμ.), *Το κάστρο των Ιωαννίνων*, Ιωάννινα: Υπουργείο Πολιτισμού, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2009.

Παπαδοπούλου Β.Ν., «Το Κάστρο των Ιωαννίνων και οι απαρχές της πόλης», στο Γ. Παπαγεωργίου – Κ.Θ. Πέτσος (επιμ.), *Πρακτικά Α΄ Πανεπειρωτικού Συνεδρίου: «Ιστορία - Λογισύνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913»*, Ιωάννινα, 28 Φεβρουαρίου-3 Μαρτίου 2013, τόμ. 2, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών - Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου - Ίδρυμα Ιωσήφ και Εσθήρ Γκανή, 2015, 405-450.

Παπαδοπούλου Β.Ν., «Κάστρο Ιωαννίνων», *Αρχαιολογία* 122 (Δεκ. 2016), 118-144.

Σουέρεφ Κ.Ι. – Β. Παπαδοπούλου – Θ. Ξανθάκη – Η. Κολοβός – Α. Μωυσής – Ι. Παπασταύρου, *Ιωάννινα: Πορεία στον τόπο και στον χρόνο*, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν, 2023.

Πρέβεζα

Κωσταγιάννη Μ., *Φρούριο στην θέση Πέντε Πηγάδια* (αδημ. διπλ. εργ., Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Προστασία Μνημείων»), Αθήνα 2016.

Πλουμίδης Γ., «Πάργα - Το κάστρο και λιμάνι των Βενετών», στο *Φηγός: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Σωτήρη Δάκαρη*, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1994, 403-410.

ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

Ασωνίτης Σπ.Ν., *Το νότιο Ιόνιο κατά τον όψιμο Μεσαίωνα: Κομητεία Κεφαλληνίας, δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανία*, Αθήνα: Ergo, 2005.

Ζακύνθος

Κονόμος Ντ., *Ζάκυνθος (πεντακόσια χρόνια)*: 1478-1978, 6 τόμ., Αθήνα: 1979-1990.

Μαμαλούκος Στ., «Παρατηρήσεις στην αρχιτεκτονική του ναού του Σωτήρος στο Κάστρο της Ζακύνθου», στο Μ. Γραφάκου – Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη – Ε. Μαϊστρου (επιμ.), *Πορεία: Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Διονύση Α. Ζήβα*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, 2007, 322-335.

Μυλωνά Ζ.Α., *Το κάστρο της Ζακύνθου*, Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 2003.

Κέρκυρα

Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη Α., *Η αρχιτεκτονική της πόλεως της Κέρκυρας κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας* (αδμη. διδ. διατρ., Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ανώτατη Σχολή Αρχιτεκτόνων), Αθήνα 1976.

Ασωνίτης Σπ.Ν., *Ανθηγαυική Κέρκυρα* (13ος-14ος αι.), Κέρκυρα: Εκδόσεις Απόστροφος, 1999.

Ασωνίτης Σπ.Ν., *Η Κέρκυρα και τα ηπειρωτικά παράλια στα τέλη του Μεσαίωνα (1386-1462)*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2009.

Βογιατζής Σ. – Α. Ραπτάκη, «Το κάστρο της Κασσιώπης», *Περί Ιστορίας* 5 (2007), 13-34.

Ζούμπος Γ.Σ., *Η οχύρωση της Κέρκυρας μέχρι το 18ο αιώνα και η πολιορκία του 1716 (με γλωσσάρι οχυρωματικής ορολογίας)*, Κέρκυρα: Εκδόσεις Ενημέρωση, 1996.

Στανέλλος Λ.Κ., *Η Βρετανική στρατιωτική αρχιτεκτονική στην Κέρκυρα: Οι επεμβάσεις των Βρετανών στα φρούρια, στις οχυρώσεις, στα κτίρια και στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις (1814-1864)* (αδμη. διδ. διατρ., Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών), 3 τόμ., Κέρκυρα 2015.

Φωκάς-Κοσμετάτος Ν., *Το κάστρο Αγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας: Η παλαιά πρωτεύουσα της νήσου*, Αθήνα 1966.

Concina E. – Α. Νικηφόρου-Testone, *Κέρκυρα: Ιστορία, αστική ζωή και αρχιτεκτονική, 14ος-19ος αι.* (κατ. έκθ. αρχειακού υλικού), Κέρκυρα: Αρχιτεκτονική Σχολή Βενετίας, Τμήμα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής - Γενικά Αρχεία Κράτους, Αρχεία Νομού Κέρκυρας - Πολιτιστικός Σύλλογος «Κόρκυρα», 1994.

Κεφαλονιά

Μοσχονάς Ν.Γ., «Αγνώστοι Βενετοί προβλεπτές Άσου», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 3 (1978-1979), 287-296.

Τσιγκάνκης Κ.Γ., «Οι προσπάθειες για την ίδρυση του φρουρίου της Άσου στην Κεφαλονιά (1576-1593)», στο Γ.Ν. Μοσχόπουλος (επιμ.), *Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Αργοστόλι - Ληξούρι, 17-21 Μαΐου 1986*, τόμ. 1: *Ιστορία ως το 1809*, Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, 1989, 93-106.

Τσιγκάνκης Κ.Γ., «Πληροφορίες για την κατασκευή του φρουρίου της Άσου στην Κεφαλονιά τα χρόνια 1593-1594», στο Η. Τουμασάτος (επιμ.) – Γ.Ν. Μοσχόπουλος (γεν. επιμ.), *ΙΑ' Διεθνές Πανόνιο Συνέδριο: Επτανησιακός βίος και πολιτισμός, Κεφαλονιά, 21-25 Μαΐου 2018, Πρακτικά/XI International Panionian Conference: Life and Culture in the Ionian Islands, Cephalonia, Greece, May 21-25, 2018: Proceedings*, τόμ. 3: *Κοινωνική Ιστορία, τύπος, μουσική, θέατρο, τα Ιόνια νησιά σήμερα/Social History, Media, Music, Theatre: Ionian Islands Today*, Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, 2019, 53-68.

Λευκάδα

Βικάτου Ο. – Β. Στάικου, *Το κάστρο της Αγίας Μαύρας: Από τον 14ο αιώνα στο σήμερα*, [Μεσολόγγι]: Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδος, 2023.

Λαμπρινού-Μαλλιωτάκη Μ., *Το φρούριο της Αγίας Μαύρας στη Λευκάδα*, Αθήνα: Ηρόδοτος, 2018.

ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

Κόμβος Οδυσσεύς	http://odysseus.culture.gr/
Αρχαιολογικό Κτηματολόγιο	https://www.arxaiologikoktimatologio.gov.gr/
ΕΦΑ Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας	https://www.efaaatl.gr/
ΕΦΑ Αργολίδας	https://www.argolisculture.gr/
ΕΦΑ Άρτας	https://efaart.gr/
ΕΦΑ Αχαΐας	https://efaacha.culture.gov.gr/
ΕΦΑ Ηλείας	https://ilia-olympia.org/
ΕΦΑ Ιωαννίνων	https://efaioa.gr/
ΕΦΑ Μεσσηνίας	https://www.efamess.gr/
ΕΦΑ Πρέβεζας	https://efaprevezas.gr/
Μουσείο Ηγουμενίτσας	https://igoumenitsamuseum.gr/view_edprograms/9/29/7/arheio
Μυστράς	https://palaceofmistras.gr/
eCastles	http://ecastles.culture.gr/

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη

Travelogues: Με το βλέμμα των περιηγητών <https://el.travelogues.gr/>

<https://kastropolis.laskaridisfoundation.org/>

Αποστολές και Εξερευνήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο

<https://traveltrails.gr/gr/index.html>

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ
ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΣΤΡΩΝ
ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΟΚΡΑΤΙΑ

www.castleroute.culture.gov.gr

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Πολιτιστική διαδρομή: Δίκτυο κάστρων από το Βυζάντιο στην Οθωμανοκρατία». Το έργο υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Βυζαντινών Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης – NextGenerationEU.

Με τη χρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης
NextGenerationEU

Υπουργείο Πολιτισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

Υπουργείο Πολιτισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων

